Selim Aslantaş

Osmanlıda Sırp İsyanları

19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar

Kitap YAYINEVİ

OSMANLIDA SIRP İSYANLARI

KİTAP YAYINEVİ – 156
TARİH VE COĞRAFYA DİZİSİ – 55

19. YÜZYILIN ŞAFAĞINDA BALKANLAR; OSMANLIDA SIRP İSYANLARI/SELİM ASLANTAŞ

YAYINA HAZIRLAYAN
NİHAL BOZTEKİN

KİTAP TASARIMI
YETKİN BAŞARIR, BEK

TASARIM DANIŞMANLIĞI
BEK

GRAFİK UYGULAMA VE BASKI
MAS MATBAACILIK A.Ş.
HAMİDİYE MAHALLESİ SOĞUKSU CAD. NO:3
KAĞITHANE-İSTANBUL
SERTİFİKA NO: 0905-34-000415
T: (0212) 294 10 00 E: İNFO@MASMAT.COM.TR

1. BASIM
EYLÜL 2007, İSTANBUL

ISBN 978 975-6051-73-3

YAYIN YÖNETMENİ
ÇAĞATAY ANADOL

KİTAP YAYINEVİ LTD.
HAMİDİYE MAHALLESİ SOĞUKSU CAD. NO:3
KAĞITHANE-İSTANBUL
T: (0212) 294 65 55 F: (0212) 294 65 56
E: kitap@kitapyayinevi.com
W: www.kitapyayinevi.com

19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar

Osmanlıda Sırp İsyanları

Selim Aslantaş

Kitap Yayınevi

İÇİNDEKİLER

Kisaltmalar

Bkz:	Bakınız
BOA:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BS:	Balkan Studies
Cev. Ask:	Muallim Cevdet Tasnifi Askeriye
Cev. Dah:	Muallim Cevdet Tasnifi Dahiliye
Cev. Har:	Muallim Cevdet Tasnifi Hariciye
Cev. Mal:	Muallim Cevdet Tasnifi Maliye
çev:	Çeviren
DISRIG:	Društvo istoričara SR Srbije istorijski glasnik
DO:	Dissertationes Orientales
ed:	Editör
EEQ:	East European Quarterly
EHQ:	European History Quarterly
EJ:	Enciklopedija Jugoslavije
GAAD:	Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
GGB:	Godišnjak grada Beograda
GMGB:	Godišnjak muzeja grada Beograda
GIDBH:	Godišnjak istorjiskog društva Bosne i Hercegovine
GSKA:	Glas Srpske Kraljevske Akademije
HAT:	Hatt-ı Hümayun Tasnifi
haz:	Hazırlayan
IAVG:	Istorijski arhiv Valjevo glasnik
IČ:	Istorijski časopis
IG:	Istorijski glasnik
IJMES:	International Journal of Middle East Studies
IJTS:	International Journal of Turkish Studies
IP:	Istoriski pregled
ISN:	Istorija srpskog naroda
İA:	İslam Ansiklopedisi
JCEA:	Journal of Central European Affairs
JEH:	The Journal of Economic History

JIČ: Jugoslovenski istorijski časopis
JMGS: Journal of Modern Greek Studies
JMH: Journal of Modern History
K.K: Kamil Kepeci Tasnifi
MG: Mešovita građa
MSI: Matica srpska za istoriju
Müh. Def: Mühimme Defteri
NŽ: Novi Život
SANU: Srpska Akademija Nauka i Umetnosti
SEP: Southeast European Politics
SR: Slavic Review
TD: Tarih Dergisi
TDVİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
tt: Tahminî Tarih
UZ: Užički zbornik
VG: Vojnoistorijski glasnik
VRG: Vranjski glasnik
yay: Yayınlayan
ZIMS: Zbornik istorijskog muzeja Srbije
ZMS: Zbornik Matica srpske
ZMSR: Zbornik muzeja Srema
ZMPSU: Zbornik muzeja Prvog srpskog ustanka

Önsöz

Sırp isyanları Balkan tarihçiliğinde Balkan halklarının Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlattıkları bağımsızlık savaşlarının ilk örneği olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeple birçok tarihçi, isyanların patlak verdiği 1804 yılını Balkanlar'da yeni bir çağın başlangıç noktası olarak kabul etmiştir. Bu araştırmada, hem Balkan hem de Osmanlı tarihi açısından önemli sonuçlar doğuran Sırp isyanlarının sebepleri, kronolojisi, dinamikleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun isyana bakış açısı, isyan karşısında zamanla değişen siyaseti, isyanı bastırmak için kullandığı müdahale araçları, bu araçların başarıları ya da başarısızlıkları, Avrupa devletlerinin isyan karşısındaki siyasetleri, uluslararası gelişmelerin bu siyasetlere yaptığı etkiler incelenmeye çalışılmıştır.

Kitabın birinci bölümünde Osmanlıların Sırbistan'ı fetih süreçleri, klasik dönemde Sırbistan'da cari olan toplumsal yapı, bu yapının hangi sebeplerden dolayı çözülmeye yüz tuttuğu hakkında genel bir çerçeve sunulmaktadır. İkinci bölümde isyanlar öncesinde Semendire sancağında yaşanan gelişmeler ve bilhassa merkezi otoritenin nasıl güç kaybettiği ve bunun yansımaları incelenmiştir. İsyanların ilk evresinde yaşanan hadiselerin detaylı bir şekilde tahlil edildiği üçüncü bölümde asilerin isyanın başlangıcındaki talepleri, Osmanlı yönetiminin isyana bakışı, isyan karşısında aldığı tedbirler, yabancı güçlerin ve bilhassa Rusya'nın asilere verdiği desteğin isyanın istikamet değiştirmesinde oynadığı rol üzerinde durulmaktadır. 1807-1813 arasındaki gelişmelerin irdelendiği dördüncü bölümde 1806'nın sonlarında başlayan Osmanlı-Rus savaşının etkisi altında isyanın nasıl yerel bir hadise olmaktan çıkıp bir uluslararası mesele haline geldiği tahlil edilmektedir. Beşinci bölümde, 1815'te patlak veren ikinci isyan ya da bir başka deyişle Miloş'un isyanı incelenmiştir.

Metinde okura kolaylık sağlamak amacıyla Sırpça kişi adları Türk alfabesindeki karşılıklarıyla verilmiştir; ancak kavramlar, terimler ve yararlanılan eserlerin künyelerinde esas yazıma sadık kalınmıştır. Sırp alfabesinde yer alan harflerin sesleri Türkçe'de şu şekilde karşılanmaktadır: Sırpça-Türkçe: *c- ts, č-ç, ć-ç, đ-c, dž-c, j-y, lj-ly, nj-ny, š-ş, ž-j.*

Son olarak bütün hata ve eksiklikleri hiç şüphesiz tarafıma ait olan bu çalışmanın, pek çok kişinin benim için pek kıymetli yardım ve desteği sayesinde gerçekleştiğini belirtmem gerekiyor. Onlara teşekkür etmek, zevkle yerine getireceğim bir görevdir.

Beni Sırp isyanlarını araştırmaya yönelten, engin bilgi ve tecrübesinden istifade etme bahtiyarlığına ulaştığım Prof. Halil İnalcık'a; Osmanlıca metinlerin okunmasında yardım ve desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen Yrd. Doç. Dr. Hulusi Lekesiz ve Dr. Ahmet Demir'e; değerli fikir ve görüşlerini benimle paylaşan Doç. Dr. Mehmet Seyitdanlıoğlu ve Doç. Dr. Yunus Koç'a; Hacettepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde araştırma görevlilerine bilimsel çalışma ortamı sağlamak için bütün imkânları seferber eden Eski Bölüm Başkanı Prof. Bahaeddin Yediyıldız ve Bölüm Başkanı Prof. Mehmet Öz'e; Güney-Slav dünyasını tanımamda yardım ve katkılarını hiçbir zaman unutmayacağım Zagrep Üniversitesi'nden, Türkoloji Bölümü Başkanı Prof. Ekrem Çauşeviç, Tarih Bölümü Başkanı Prof. Nenad Moaçanin ve Yabancılar İçin Hırvatça Bölümü Direktörü Mariya Çesareç'e; Sırbistan'daki çalışmalarım sırasında değerli fikirlerini benimle paylaşma nezaketi gösteren Prof. Radoş Lyuşiç, Prof. Slavenko Terziç, Milorad Radeviç, Dr. Aleksander Fotiç ve Dr. Radomir Popoviç'e; araştırmanın bursla desteklenmesi konusundaki çok değerli yardımlarından dolayı TİKA Eğitim Dairesi Eski Başkanı ve Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Mustafa Yılmaz'a; verdiği bursla, Sırp kaynaklarına ulaşmamı sağlayan Sırbistan Bilim ve Sanat Akademisi Tarih Enstitüsü'ne ve başta enstitü müdürü Dr. Tibor Jivkoviç olmak üzere enstitü personeline; İstanbul'daki arşiv çalışmamda yaptıkları yardımlarından dolayı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü İstanbul Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nın çalışanlarına; araştırmanın her aşamasında pek değerli katkılar yapan arkadaşlarım Dr. Bülent Arı, Dr. Teyfur Erdoğdu, Hakan Kaynar, Dino Muyaceviç, Andrea Berkoviç ve Mladen Glavina'ya; beni sabırla dinleyen, görüş ve önerileriyle yol gösteren, danışmanım Doç. Dr. Mehmet Özden'e her şey için, *moj ljubiće*, en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Giriş

Orta Sırbistan'ın Şumadiya ormanlarında 1804 Şubat'ında Kara Yorgi adlı bir domuz tüccarının önderliğinde bir süreden beri bölgeyi fiilen yöneten Belgrad dayılarının keyfi idaresine karşı ayaklanan Sırplar, bu tarihten 74 yıl sonra Berlin'de toplanan ve bir ay süren kongreyi müteakip imzalanan Berlin Antlaşması'yla bağımsızlıklarını kazandılar. Sırpların Şumadiya'da başlayıp Berlin'de neticelenen bu üç çeyrek asırlık tarihi Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilendirildiğinde üç ana döneme ayrılmaktadır. Bu kitabın da incelediği ilk dönem iki ayaklanmayla belirlenen, ilki 1804–1813 (Birinci Sırp İsyanı-*Prvi srpski ustanak*) ikincisi 1815 (İkinci Sırp İsyanı-*Drugi srpski ustanak*) olmak üzere, isyanlar dönemidir. 1815'ten 1833'e kadar uzanan ikinci dönemde Sırp mücadelesinin hem önderliği hem de mücadele tarzı değişmiş, Kara Yorgi'nin 1817'de öldürülmesiyle, bu fiilin baş tertipçisi ve 1815 İsyanı'nın lideri Miloş Obrenoviç Sırp siyaset sahnesinin hâkim aktörü haline gelmiştir. Miloş, selefinde olmayan siyasi-diplomatik yeteneklerinin de yardımıyla 1830 Eylül'ünde Sırpların başknezi olmuştur. Üçüncü dönemde Sultan II. Mahmud'un fermanıyla (1833) içişlerinde bağımsız özerk bir knezlik (Sırbistan Emareti) kurulmuş ve bu knezlik 1878 Berlin Antlaşması'nda topraklarını daha da genişleterek bağımsız devlet statüsüne kavuşmuştur. Bu sürecin hiç şüphesiz hem Sırp hem Balkan hem de Osmanlı İmparatorluğu tarihi açısından en önemli kesitini Sırp isyanları (1804-15) oluşturmaktadır.

Bu önemli meseleyi incelemeden önce bu hususta Sırp tarih yazıcılığındaki yaklaşımlara dair genel bir çerçeve çıkarmak gerekir. Sırp isyanlarının izahında üç temel görüş söz konusudur: İlkinde Sırp isyanları milliyetçi taleplerle yüklü ve bağımsızlığı hedefleyen bir milli hareket olarak değerlendirilir. İkincisinde Marksist terminoloji de kullanılarak Sırpların değişik derecelerde milliyetçi ve aynı zamanda burjuva-demokratik saiklerle harekete geçtiklerinin altı çizilir. Sırp tarih yazıcılığında pek görülmeyen, bu iki yorumun ve bunlara ilişkili açıklamaların dışında, üçüncü yoruma göre ise Sırp isyanları Osmanlı tarihinde daha önceleri sık sık rastlanan, milli hedeflerden yoksun bir köylü ayaklanmasıdır.[1]

Aslında Sırp isyanları sadece Sırp tarihçiler tarafından değil bazı Batılı tarihçiler tarafından da milli bağımsızlık bağlamına yerleştirilmiştir. Bu tarihçiler, 19. yüzyılın arifesinde Sırpların bir "milli uyanış" evresine girdiklerini öne sürmekte ve Sırplar üzerinde Aydınlanma filozoflarının ve Fransız Devrimi'nin etkilerine işaret etmektedirler. Onlara göre Sırp halk ruhunu, temel karakterini kaybetmeksizin, modern zamanlara taşıyan tarihsel zemin Osmanlı *millet sitemi*dir. Bu sistem halkları Hıristiyan-Müslüman diye iki temel kategoriye ayırmak suretiyle, bölgede dört yüzyıl süren Osmanlı hâkimiyetine rağmen, Sırpların (diğer Balkan halkları gibi) *milli bilinç*lerini çeşitli vasıtalarla muhafaza etmesine imkân vermiştir.[2] Kilise (*crkva*),[3] Sırpların pastoral hayat tarzı (*zadruga*), bu hayat tarzı içinde *Türk köleliği*ne karşı haydutlar (*hajduci*) önderliğinde sürdürülen mücadeleler, bu mücadeleleri kuşaktan kuşağa aktaran Sırp halk türküleri (*pesma*), Sırp bilincini diri tutan vasıtaları oluşturur. Sırp isyanları, öncesinde bu eski halk repertuarının ve sonrasında bu mirası harekete geçiren-uyandıran modern dinamiklerin doğal neticesi olan bir "milli bağımsızlık" hareketidir.

Sırp tarih yazıcılığında Sırp isyanlarını milli bağımsızlık hareketi olarak yorumlama geleneğinin tarihi 19. yüzyıla kadar gider. 1872'de Sırp tarihçi ve entelektüeli Svetozar Markoviç, Sırp isyanlarını bağımsız Sırp devletini yaratmayı ve bütün Sırpları bir çatı altında toplamayı hedefleyen milli bir hareket olarak tanımlar.[4] 20. yüzyılın başlarında iki önemli tarihçi, Stoyan Novakoviç ve Milenko Vukiçeviç de bu yorumlama geleneğine sadık kalmışlardır. Her ne kadar Novakoviç, ilk baskısı 1904'te yayımlanan *Ustanak na dahije*'de, isyanı, başlangıçta Osmanlı yönetiminden bağımsızlık kazanmak gibi bir amacı ve planı olmayan, sadece Sırbistan'da (Semendire sancağında) Hacı Mustafa Paşa zamanındaki idarenin (1793-1799) yeniden kurulmasını amaçlayan bir hareket olarak görmüşse de[5] 1914'te yayımlanan *Vaskrs države srpske*'de isyancıların başarılarının onları gerçek özgürlüğe ulaşma ve eski Sırp devletini diriltmeye yönlendirdiğini ve isyana devrimci-milli bir ruh kazandırdığını öne sürmüştür.[6] Birinci Sırp İsyanı'nın (1804–13) lideri Kara Yorgi'nin biyografisini ve buna paralel olarak isyanın 1807'ye kadarki tarihini detaylı bir biçimde inceleyen Milenko Vukiçeviç de isyanın zaman içinde karakter değiştirerek bir milli bağımsızlık

savaşına dönüştüğünü iddia etmiştir.[7] İsyanları Şark Meselesi içinde ele almakla birlikte, Sırp tarih yazıcılığındaki egemen görüşü de benimseyen Vasily Popoviç de isyan liderlerinin erken bir tarihte milli bağımsızlık için geniş ölçekli bir plan formüle ettiklerini savunmuştur.[8]

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sırp isyanlarına ilişkin çalışmalarda ise yukarıda işaret ettiğimiz üzere Marksist analizlerin kullanıldığı görülür.[9] Bu analizlerde bazı tarihçiler Sırbistan'da 19. yüzyıl arifesinde bir burjuva sınıfının bulunmadığı tezinden yola çıkarak *Sırp Devrimi*'nin "demokratik burjuva" hareketi olarak nitelendirilemeyeceğini öne sürmüşlerdir. Bu tarihçilere göre, *Sırp Devrimi*, "milli bağımsızlık" ya da "köylü" hareketidir.[10] Marksizm'in evrensel terminolojisiyle Sırplara özgü milliyetçi hissiyatı birleştiren diğer bir grup ise, Sırbistan'da şehirli bir burjuva sınıfı olmamasına rağmen bir *kırsal burjuva* sınıfından bahseder. Bu görüşün temsilcilerinden Vasa Çubriloviç, 18. yüzyılda Avusturya ile yapılan ticaret sayesinde palazlanan Sırp tüccar sınıfının, ekonomik ve politik etkiye sahip bir güce dönüştüğünü ve bu sınıfın, din adamları, knezler ve haydutlarla birlikte Sırbistan'ı 1804 İsyanı'na taşıdığını düşünmektedir.[11] Çubriloviç'in analizinde, patriarkal köylü kitlesi Sırp bağımsızlık mücadelesinin toplumsal dayanağını oluşturmaktadır.[12] İsyanla birlikte köylü kitlesi *Osmanlı feodal düzeni*ni yıkmayı ve kendi patriarkal demokratik yönetimini kurmayı amaçlamış, fakat daha isyanın ilk aşamasında *sınıfsal farklılık* temelinde bir mücadele başlamış ve bu mücadelede kırsal burjuvanın temsilcisi olan isyan önderleri politik güçlerini artırırken köylülerin temsil ettiği geleneksel-demokratik kurumlar etkinliğini yitirmiştir. Böylelikle tipik bir köylü devrimi, burjuva devrimine dönüşmüştür.[13] II. Dünya Savaşı sonrası dönemin tarihçilerinden Miroslav Corceviç, 1804 İsyanı'nı bir yandan köylü kitlelerin feodalizme karşı giriştikleri toplumsal devrimci bir hareket, diğer taraftan da aynı zamanda bir milli bağımsızlık hareketi olarak tanımlar.[14] Savaş sonrası dönemde Nedim Filipoviç ve Branislav Curcev gibi bilimsel mesailerinin büyük bir kısmını *Osmanlı feodalizmi*ne ve onun niteliğine hasreden tarihçiler de isyanın bir köylü devriminden burjuva devrimine evirildiğini düşünmektedirler. Filipoviç, Sırbistan'da Bosna-Hersek'e oranla Müslümanların azlığına ve buna bağlı olarak timar sisteminin zayıflığına dikkat çekmiş ve bu durumun dev-

rimin oluşma şartları üzerinde büyük etki yaptığını iddia etmiştir. Filipoviç'e göre birinci Sırp isyanı, feodalizmi tasfiye eden, özü itibariyle anti-feodal ve burjuva karakterini haiz bir büyük köylü devrimidir.[15] Curcev ise, 18. yüzyılın sonlarında Sırbistan'da bir kırsal burjuvazi sınıfının ortaya çıkmasına rağmen bu sınıfın burjuva devrimi yapmak için yeterli gücüne erişemediğini, bu sebeple isyanın başlangıçta bir köylü devrimi olarak geliştiğini ancak 1811'de Kara Yorgi'nin darbesiyle bu niteliğini kaybederek bir burjuva devrimine dönüştüğünü öne sürmüştür.[16]

İsyanları Marksist terminolojiye vurgu yaparak analiz eden bu görüşlerin yanında isyanların milli karakterini öne çıkaran gelenek devam etmiştir. Bu geleneğin dikkate değer isimlerinden biri Vladimir Stoyançeviç'tir.[17] Bu milliyetçi Sırp tarihçi isyanların temel amacının Türklerden özgürleşmek ve yeni bir devlet kurmak olduğunu savunur. Stoyançeviç'e göre isyan bağımsızlık için mücadelenin, Sırbistan ise özgürleşmiş reayanın ve bağımsız insanların yaşadığı ülkeyi temsil etmiştir.[18] Bu milliyetçi gelenek, etkisini kaybetmeksizin ve daha da güçlenerek günümüze kadar gelmiştir. Son zamanlarda Sırp isyanları üzerine birçok araştırma yapan Sırp tarihçilerden Radoş Lyuşiç, isyanları, Sırp milletinin bağımsızlığını hedefleyen ve 1804'te başlayıp 1835'te Sırbistan'da timar sisteminin ilgasına kadar devam eden bir devrim hali olarak nitelemektedir.[19] Yine Sırp tarihçilerden Milorad Ekmeçiç, isyanın önder kadrosunun büyük bir kısmının şüpheye yer bırakmayacak şekilde Ortaçağ Sırp devleti temelinde bağımsız bir milli devlet kurmayı hedeflemiş olduklarını iddia eder.[20]

Sırp isyanlarının milli bir bağımsızlık hareketi olarak yorumlanmasında tarihsel dayanak, o dönemde çeşitli kişiler tarafından formüle edilen bir Sırp devletinin kurulmasına dair önerilerdir.[21] Bu planlar arasında en meşhuru Sava Tekeliya'nın Napolyon'a yazdığı, *İllirya Cumhuriyeti* ya da *İllirya Krallığı* olarak isimlendirdiği bir Slav devletinin kurulması için Fransa'dan yardım isteyen, Haziran 1804 tarihli mektupta yer alır. Tekeliya'ya göre Fransa'nın mahmîsi olacak bu devlet Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar'a yayılmasını önleyecekti.[22] Sırplar gibi köylü bir toplumun milli bir program geliştirebilmesi çoğunlukla Avrupa'yla artan ilişkiler sonucu oluşan yeni bir aydın sınıfın varlığına bağlanır. Bu görüşe göre 18. yüzyıl son-

larından başlayarak sayıları gittikçe artan tüccar, papaz, asker ve öğrenci gibi gruplar Aydınlanma dönemi fikirleriyle tanışmış, daha sonraları Fransız Devrimi ve Napoléon savaşları yıllarında, Fransız orduları özgürlük ve eşitlik fikirlerini Güney Slavların ayağının dibine kadar getirmiştir.[23]

Üçüncü yoruma sahip yazarların bakış açısına göre ise 19. yüzyıl Sırbistan'ı henüz ciddi anlamda sosyal farklılaşma yaşamamış bir köylü toplumudur. Bu tarihçiler milli uyanış gibi romantik tasarımları reddettikleri gibi Balkan toplumlarında milliyetçiliğin doğuşuna yol açacak düzeyde yeterli iç dinamiğin var olmadığını düşünürler.[24] Bu yorumun temsilcilerinden Lawrence Meriage, Osmanlı Sırplarının teritoryal sınırlar ile kültürel ve dilsel birlik anlayışına sahip olmadıklarını ve bu nedenlerle Avrupa tarzında bir milli devlet kavrayışının uzağında bulundukları sonucuna varmıştır. Meriage, isyan boyunca dinî ve yerel bağlılıkların, etnik ve milli bağlılıkların üstünde yer aldığını belirtmektedir.[25] Roger V. Paxton ise Sırpların 19. yüzyıla girerken bir entelektüel izolasyon içinde bulunduklarını ve bunun da olgunlaşmış bir Sırp milliyetçiliğinin meydana çıkmasını engellediğini yazmaktadır.[26] 1840'lardan önce Sırplar arasında güçlü bir milliyetçi akımdan bahsetmenin zorluğuna dikkat çeken bir başka tarihçi de Victor Roudometof'tur. Roudometof özellikle modern öncesi milli aidiyet ile modern dönem arasındaki farklılığa ve etnisitenin modern öncesindeki gayri-milli karakterine vurgu yapar.[27]

Milliyetçi akımın Sırbistan'da belirgin bir şekilde ortaya çıkmasının ve Sırpların milli devletlerini kurmaya dayalı siyasetler geliştirmesinin ilk örneklerinin görüldüğü 19. yüzyılın ortaları[28] ile yüzyılın başındaki siyasal, sosyoekonomik ve entelektüel yapılar arasında çok ciddi farklar vardır. Kitapta detaylı bir şekilde üzerinde durduğumuz üzere isyanın başlangıcında asilerin talepleri milliyetçi bir harekete veya programa ait taleplerden çok, Sırbistan'da bozulan sosyal ve ekonomik düzenin yeniden tesisine dönük taleplerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1790'lardan sonra yaşadığı yönetim krizi Balkanlar'da merkezi otoritenin çok büyük ölçüde ortadan kalkmasına yol açmış ve bölge halkları çoğu zaman baskıcı yerel güç odaklarının fiili yönetimi altına girmiştir. Sırplar diğer Balkan halkları gibi bu gelişmeden oldukça menfii bir şekilde etkilenmiş ve sonunda 1804'te artık

dayanılmaz bir hal alan Dayılar rejimine son vermek için ayaklanmışlardır. 1807'den sonra ise isyan yerel niteliğini kaybederek devletlerarası bir mesele haline gelmiştir. Bu aşamada Rusya'nın isyana müdahil olması ve asilere verdiği destek, hiç şüphesiz asilerin sosyoekonomik taleplerinin yanına siyasal nitelikteki taleplerinin de eklenmesine yol açmıştır. Ayrıca isyanın lideri Kara Yorgi'nin zaman zaman Slav-Sırp kökenine vurgu yaptığı görülmektedir. Fakat ne bu siyasal talepler ne de Sırpların ön milli duygudaşlığa[29] yaptıkları vurgu isyanı bir milli bağımsızlık hareketi olarak değerlendirmemize imkân verir. Her şeyden önce bu siyasal talepler yeni bir haminin (Rusya) bulunduğu kabulüyle gündeme gelmiştir. Bu haminin himayesini göstermekte yavaş davrandığı zamanlarda yeni hami arayışları (Avusturya, Fransa) asilerin planlarına girmekte gecikmemiştir.

Kara Yorgi'nin, onun etrafında birleşen önder kadronun ve isyana gerek zorla gerek gönüllü katılan Sırp köylüsünün Sırp milleti yaratma konusunda belli bir plan ve programa dayalı bir kavrayışlarının olduğunu söylemek için elimizde yeterli tarihsel kanıtlar yoktur. Romantik-milliyetçi tarih yazıcılığında geçmişi ve beraberinde ulusu inşa ederken altın çağlar, şanlı mücadeleler ve ulus önderleri kültü yaratmak neredeyse vazgeçilmez bir kuraldır. Bu açıdan bakıldığında isyan milliyetçi temelde bir bağımsızlık hareketinin değil Sırp milliyetçiliğinin kendi tarihini yazmasının örneğidir.[30] Bu yapılırken elbette tarihte *olan olması gereken* ile yer değiştirir. Fakat tarihçi araştırmalarında kaynaklar ışığında *olması gerekeni* değil *olanı* ortaya koymak zorundadır. Bu anlayış temelinde yapılacak bir tahlil yalnızca Sırp toplumunu günümüze taşıyan tarihsel dinamikleri anlamak bakımından değil Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki siyasal ve sosyoekonomik yapılarının nasıl çözüldüğünü ve Balkanlar'ın 19. yüzyıla hangi vasatta girdiğini anlamak bakımından da elzemdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLILAR VE SIRPLAR

SIRBİSTAN'DA OSMANLI EGEMENLİĞİNİN DOĞASI

Osmanlılardan Önce Sırplar

Sırbistan, I. Dünya Savaşı öncesinde Sırp Krallığı'na ait toprakları kapsayan bölgeye verilen isim olup, hem Osmanlılardan önce hem de Osmanlı hâkimiyeti zamanında yaşanan göçler nedeniyle yüzyıllar içinde bölgenin sınırları değişmiştir.[1] Bugün Sırpların yaşadığı coğrafyanın ilk sakinleri, hayvancılıkla uğraşan İlliryalı ve Trakyalı kavimlerdi. MÖ 280'lerde Sırbistan içlerinde Morava civarına yerleşen Kelt kavminden Skordiskler, MÖ 3. yüzyıl sonlarından itibaren çekişmelerine bir son verip Roma İmparatorluğu'na boyun eğmek durumunda kaldılar.

Roma devrinde ülke sınırları Dalmaçya ve Pannonia ile Tuna, Drina ve Morava arasında uzanan, kuzeyde Vardar vadisine kadar genişleyen bölgeleri kapsıyordu.[2] 395 yılında imparatorluğun ikiye bölünmesinin ardından Dalmaçya ve Pannonia Batı Roma'nın, geri kalan topraklar ise Doğu Roma'nın hâkimiyetine girdi. 3. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu'nu tehdit eden Gotlar, Hunlar ve Avarlar, Balkanlar'da kalıcı siyasi ve sosyal yapılar kuramamakla birlikte, istilalarıyla kendilerinden sonra gelen Slavlara zemin hazırlamış oldular; 7. yüzyılın sonunda Karadeniz'den Sava nehrine kadar olan bölge Slav halklarıyla meskûn duruma geldi.[3] Bunlardan 7. yüzyılın başlarında Karpatları aşarak Balkanlar'a göç eden Sırp kavmi, Sırbistan'a adını veren ve bu toprakları yurt tutan topluluk oldu. İlk yerleşim alanları olan Tuna ve Sava nehirleri ile Adriyatik kıyıları arasındaki bölge, Bizans İmparatoru Heraclius (610-641) tarafından Avar saldırılarına karşı bir savunma kuşağı oluşturmak maksadıyla Sırplara verilmişti.[4]

Balkanlar'a yerleşmelerinin ardından geçen beş asır boyunca Sırplar büyük siyasi teşekküllerden mahrum halde, "jupan" adı verilen kabile şeflerinin önderliğinde yaşadılar. Kimi dönemlerde jupanlardan güçlü

olanları diğerleri üzerinde geçici hâkimiyet kuruyordu.[5] Yaşanan iç çatışmalar bölgede dış güçlerin kontrolünü kolaylaştırıyordu; nitekim 7. yüzyılın ikinci yarısından sonra Balkanlar'a yerleşmeye başlayan Bulgarlara boyun eğen Sırplar,[6] 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar da ya Bulgarların ya da Bizans İmparatorluğu'nun otoritesi altında yaşadılar. Bu yüzyıllar boyunca Sırpların sosyal hayatında meydana gelen en önemli değişim, 9. yüzyılın ortalarından itibaren Hıristiyanlığa geçmeye başlamaları oldu. Bu kararda Kiril ve Metohiya'nın faaliyetleri önemli rol oynadı.[7]

12. yüzyılın ortalarına kadar içeride sürekli bir kargaşa yaşayan Sırplar, bu dönemde Zeta (Karadağ) bölgesinde yaşayan Batı Sırpları ile Raşka (Yeni Pazar) bölgesinde yaşayan Doğu Sırpları olmak üzere iki büyük gruba ayrıldılar. 1171'de Stefan Nemanya'nın (1171-1196)[8] Raşka bölgesinin büyük jupanı *(veliki župan)* haline gelmesiyle, Sırpların tarihinde iki asır sürecek yeni bir dönem başladı.[9]

1180'de Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenus'un (1143-1180) ölümüyle Bizans vesayetinden kurtulma imkânına kavuşan Stefan Nemanya, 1186'da Zeta ve Raşka bölgelerini birleştirip Sırpları bağımsız bir devlet çatısı altında toplamayı başardı. Bunun ardından Stefan'ın oğlu Stefan Prvovençani (1196-1223) jupanlarla mücadele ederek bütün yerel unsurları hâkimiyeti altına aldı. Diğer oğlu Rastko (daha şöhret bulmuş adıyla Aziz Sava; öl. 1235) ise 1219'da bağımsız Ortodoks Sırp Kilisesi'ni kurdu.[10]

12. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Bizans İmparatorluğu'nun ve Bulgarların güç kaybetmesi, Sırp devletinin genişlemesi açısından önemli fırsatlar doğurdu. II. Stefan Uroş Milutin (1282-1321), Üsküp'ü ele geçirerek devletine başkent yaptı; oğlu III. Stefan Uroş Deçanski (1321-1331) ise topraklarını Pirlepe Dağları'na kadar genişlettiği gibi Bulgar güçlerini Köstendil'de ağır bir yenilgiye uğrattı. 1330 tarihli bu yenilgiden sonra Bulgarlar, Sırplar için bir tehlike olmaktan tamamen çıktı.[11]

Sırplar güçlü bir ortaçağ devletine IV. Stefan Duşan (1331-1355) zamanında kavuştular. Babası Deçanski'nin fetih konusundaki pasif tutumundan rahatsız olan Sırp soylularının desteklediği bir isyan neticesinde tahta çıkan[12] Stefan Duşan, 1334-1343 arasında Makedonya ve Arnavutluk'un kuzeyini ele geçirdi ve hükümranlığının gücünü kanıtlayıp kendini

çar olarak görmeye başladı; bunun devamı olarak Sırp Başpiskoposluğu'nu patriklik seviyesine yükseltti ve Nisan 1346'da Sırpların ve Yunanların imparatoru olarak Patrik Yoanikiye'nin elinden Üsküp Kilisesi'nde taç giydi,[13] bundan üç yıl sonra da, Duşan Kanunları (*Dušanov zakonik*) olarak bilinen kanun külliyatını ilan etti. Sırp gelenekleri ve Bizans uygulamalarının mecz edildiği Duşan Kanunları ceza hukuku, toprak hukuku, kilisenin statüsü, kölelerin durumu, köylülerin yükümlülükleri, toplumsal sınıfların belirlenmesi gibi konularda hükümler içermekteydi.[14]

14. yüzyılın ortalarında Bizans İmparatorluğu tahtı etrafında yaşanan büyük siyasi mücadelede Sırplar ve Bulgarlar İoannes Paleologos'u, Balkanlar'ın hemen eşiğinde bir güç olarak belirmeye başlayan Osmanlılar ise İoannis Kantakuzenos'u destekliyorlardı. 1346'da Teodora ile evlenen Orhan Bey'in kayınpederi Kantakuzenos ile ittifak kurması, Osmanlıların Balkanlar'a geçişine önemli bir vesile yarattı. 1352'de Kantakuzenos'un Paleologus'a karşı savaşmak için yardım istemesi üzerine Orhan Bey, oğlu Süleyman komutasında bir orduyu Edirne'ye gönderdi. Paleologus'un kuvvetleri arasında Yunanlılar ve Bulgarların yanı sıra Sırplar da bulunuyordu. İki taraf arasında 1353'te Dimetoka yakınlarında yapılan savaşı Osmanlılar kazandı.[15] Zaferden sonra Gelibolu yarımadasındaki Çimpe'ye yerleşen Süleyman Paşa, Kantakuzenos'un ısrarlarına rağmen kaleyi boşaltmadı ve kısa süre içinde bu mekân Osmanlıların Balkan fetihleri için kullandığı bir üs haline geldi.[16]

Doğudan yükselen bu gücün kendisi için ne kadar tehlikeli olacağını sezen Duşan, Osmanlılara karşı Venedik ve Papalık ile koalisyon kurmak istediyse de başarıya erişemedi.[17] Kendisi koalisyon işiyle uğraşırken 1354'te Kuzey Sırbistan'ı işgal eden Macarları Sırbistan'dan çıkararak bu tehlikeyi bertaraf ettiği gibi 80.000 kişilik bir orduyla da İstanbul üzerine yürüyen Duşan'ın ömrü İstanbul ile ilgili hayallerini gerçekleştirmesine vefa etmedi. Aralık 1355'te –46 ya da 47 yaşında– bilinmeyen bir nedenle Stefan Duşan hayatını kaybetti.[18]

Silni (güçlü) namıyla şöhret bulan Stefan Duşan'ın erken ölümü, kısa zamanda Balkanlar'ın en önemli siyasi güçlerinden biri haline gelen Sırp devletinin aynı hızla bir parçalanma sürecine girmesine yol açtı. Oğul V. Ste-

fan Uroş'a (1355-1371) güneyde Teselya'ya, batıda Drina Nehri'ne, doğuda Serez-Köstendil-Niş hattına, kuzeyde Tuna'ya kadar ulaşan büyük bir devlet kalmıştı; ancak Duşan'dan sonra yaşanan gelişmeler, Sırpların artık Balkanlar'da belirleyici bir siyasi güç olmadıklarını göstermekte gecikmeyecekti.

Sultanın Vassalları

Osmanlıların Sırbistan'ı fethi, Halil İnalcık'ın ortaya koyduğu Osmanlı fetih metodunun[19] tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Osmanlılar Balkanlar'daki diğer güçlerle olduğu gibi Sırp prensleriyle de önce geçici ittifaklar kurdular. Zaman içinde bu ittifaklar vassallık ilişkisine dönüştürüldü ve nihayetinde Sırbistan tamamen hâkimiyet altına alındı.[20] Stefan Duşan'dan sonra Sırplar parlak devirlerini tamamlamışlardı; artık 14. ve 15. yüzyıllarda Balkanlar'ın yeni aktörleri kuzeyde Macarlar, güneyde de Balkan toprakları üzerinde asırlar boyu sürecek bir hâkimiyet kurmayı başaracak olan Osmanlılardı. Sırplar ise Macarlar ile Osmanlılar arasındaki mücadelede bir denge unsuru olmaktan öteye geçemeyeceklerdi.

Duşan'ın ölümünden hemen sonra Sırbistan'da bir karışıklık başladı: V. Stefan Uroş'un amcazadesi Simeon, Teselya'da bağımsızlığını ilan etti; Epir bölgesi Sırp ve Arnavut kökenli soylu aileler tarafından paylaşıldı; Kuzey Sırbistan bir saray soylusunun oğlu olan Lazar Hrebelyanoviç'in (1372-1389) eline geçti; Makedonya ise çeşitli jupanların kontrolüne girdi, ki aralarında en önemli isim, hâkimiyetini Tuna boylarına kadar genişletip krallığını ilan eden Vukaşin Mrnyavçeviç'ti.[21]

Balkanlar'da ilerlemeye başladıkları dönemde Sırbistan'da yaşanan iç karışıklık ve parçalanmışlıktan istifade etmek isteyen Osmanlılar, Kral Vukaşin'in kardeşi Uglyeşa hâkimiyetindeki Makedonya'nın zengin ticaret şehri Serez'i tehdit etmeye başladılar. Bu tehdit karşısında harekete geçen Sırplar ise Edirne'yi işgal etmek amacıyla büyük bir ordu tertip edip Osmanlı topraklarına girdiler. Ancak Osmanlılar bu planın gerçekleşmesine fırsat vermedi ve 26 Eylül 1371'de Meriç kıyısındaki Çirmen mevkiinde bir gece baskınına hazırlıksız yakalanan Sırplar ağır bir yenilgiye uğradı. Çar V. Stefan Uroş'a başkaldırmış olan Uglyeşa ve Vukaşin bu savaştan evlerine sağ dönemediler.[22] Osmanlılar için olduğu kadar Sırplar için de bir dönüm noktası ni-

teliğindeki Çirmen Savaşı'yla, Duşan'dan sonra Sırp devletinde başlayan siyasi parçalanma süreci hızlandı ve ülke topraklarında tam bir kargaşa hüküm sürmeye başladı. Sırp prensleri, Vukaşin'in oğlu Marko Kralyeviç ile Yovan ve Konstantin Deyanoviç, Osmanlıların vassalları haline geldiler. Savaştan iki ay sonra V. Stefan Uroş'un da arkasında vâris bırakmadan ölmesiyle, iki yüzyıl süren Nemanya Hanedanı son bulmuş oldu.[23]

Osmanlı-Sırp ilişkilerinin dönüm noktası olarak kabul edilen bir başka hadise, 15 Haziran 1389'da Kosova Ovası'nda gerçekleşti. Çirmen Savaşı'ndan sonra Osmanlılar karşısında en önemli güç olan ve Kuzey Sırbistan'a hükmeden Lazar Hrebelyanoviç, 27 Ağustos 1388'de bir Osmanlı birliğini Toplica Nehri yakınlarındaki Ploçnik'te yenilgiye uğratmıştı.[24] Bu galibiyeti, Lazar'ın başını çektiği, Bosna Kralı Tvrtko ve Bulgar Kralı Şişman'ın da katıldıkları Osmanlı karşıtı bir ittifak izledi. Lazar'ın bu siyaseti I. Murad'ın (1362-1389) Sırplara karşı sonuç belirleyici bir savaşın hazırlıklarını yapmasına yol açtı.[25] Anadolu ve Balkan beylerinin gönderdiği askerlerin de görev aldığı[26] ordu 1389 yazında Kosova'ya doğru harekete geçti. Vaziyetin ciddiyetini gören Lazar, Bosnalılar ve bölgedeki diğer prensliklerin yardımıyla bir ordu vücuda getirdi. 15 Haziran 1389'da Kosova'da gerçekleşen karşılaşmada Lazar ve I. Murad hayatını kaybetti; Osmanlılar ise Lazar ve müttefikleri Stefan Tvrtko (ban: 1353-1377, kral: 1377-1391) ile Vuk Brankoviç'in (öl. 1397)[27] güçlerine boyun eğdirdiler.[28]

Kosova Savaşı herhangi bir çarpışma olmanın çok ötesinde bir anlam kazanarak Sırpların ortak hafızasında derin izler bıraktı; savaşın doğru-yanlış rivayetlerinden milli kahramanlar yaratıldı.[29] Savaş ayrıca Osmanlıların Balkanlar'ı fetih sürecinde önemli bir kilometre taşı oldu; artık bu devleti Tuna boylarına ulaşmaktan alıkoyacak tek güç Macarlardı.[30]

I. Murad'ın yerine geçen I. Bayezid (1389-1402), Balkan prensleriyle süregelen vassal ilişkisine son vermek ve prenslikleri doğrudan Osmanlı devletine bağlamak istiyordu;[31] ancak Kosova Savaşı bir toparlanma evresini zorunlu kıldığından, Sırplara hemen saldırmadı. Lazar'ın oğulları Stefan ve Vuk ile karısı Militsa, Bayezid'in vassalları haline geldiler. Militsa bağlılığının teminatı olarak kızı Olivera'yı (Despina) Edirne Sarayı'na gönderdi.[32]

Sırp prensleriyle kurulan bu ilişkinin doğurduğu imkânlardan faydalanıp Stefan Lazareviç'in (knez: 1389-1402; despot: 1402-1427) ordularını da kullanarak Eflak bölgesine akınlar düzenleyen Osmanlılar, 1391'de Eflak Voyvodası Mircae'ye boyun eğdirdiler.[33] 1390'ların ortalarına gelindiğinde Osmanlı vassalları konumundaki Sırp prenslerden Konstantin Deyanoviç Doğu Makedonya'da; Marko Kralyeviç ile kardeşleri Dimitar ve Andrea, Vukaşin'den kalan Batı Makedonya'da; Knez Stefan Lazareviç ve kardeşi Vuk, Morava vadisinde; Vuk Brankoviç ise Peç ve Prizren arasındaki bölgede hüküm sürüyordu.[34]

1394 güzünde, daha önce Osmanlı otoritesini kabul etmiş olmasına rağmen zamanla bölgedeki Osmanlı çıkarlarını tehdit etmeye başlayan Mircea'nın cezalandırılması amacıyla Eflak'a bir sefer daha düzenlendi; Stefan Lazareviç, Konstantin Deyanoviç ve Marko Kralyeviç de Bayezid'in ordusundaydı. Rovine mevkiinde yapılan savaşta Sırp prensleri Marko Kralyeviç ile Konstantin Deyanoviç'in ölmesi üzerine,[35] onlara ait olan Pirlepe ve Kumanovo "Köstendil sancağı" adı altında doğrudan Osmanlı yönetimi altına girdi. Sultan Bayezid'e samimiyetle bağlı olan Stefan Lazareviç ile annesi Militsa'ya dokunulmadı. Onlar bu dönemde kuzeydeki Macar tehlikesine karşı Osmanlı taraftarı bir politika yürütürken, güneyde Vuk Brankoviç Macarlarla ittifak arayışındaydı.[36]

Osmanlıların Tuna boylarındaki akınları Macarları endişeye sevk ediyordu. I. Bayezid İstanbul'u kuşattığı sırada, Macar Kralı Sigismund (1387-1437) Almanya, Fransa ve İngiltere'den gelen feodal beylerin güçlerini de yanına almak suretiyle büyük bir ordu teşkil edip Tuna'dan geçerek Niğbolu'yu kuşattı. I. Bayezid, ordusuyla birlikte hızlı bir şekilde Niğbolu'ya yetişerek 25 Eylül 1396'da Haçlı ordusunu yenilgiye uğrattı. Bu savaşa Stefan Lazareviç 15.000 askerle katılmıştı.[37] Niğbolu zaferi, Balkanlar'daki hâkimiyetlerini sağlamlaştırmanın yanında Osmanlılara İslam âleminde büyük itibar kazandırdı; Mısır ve Suriye halkları artık Haçlı tehlikesinin ortadan kalktığına inanıyorlardı.[38]

Niğbolu'dan sonra Osmanlılar Lazareviç'in güçlerini de yanlarına alarak Bosna ve Macaristan'a akınlar düzenledilerse de, doğuda beliren Timur tehlikesi Yıldırım Bayezid'i Balkanlar'daki fetihlerinden vazgeçi-

rip Anadolu'ya dönmeye mecbur bıraktı. Stefan Lazareviç, kardeşleri Vuk ve Grugur ile yeğeni Curaç Brankoviç'i de yanına alarak, Osmanlılarla birlikte 28 Temmuz 1402'de Çubuk Ovası'nda Timur'a karşı savaştı. Sonuç tam bir bozgundu.[39] Osmanlıların bu kesin mağlubiyeti Sırp Despotluğu'nun ömrünü yetmiş yıl uzattı. Savaştan sonra Stefan Lazareviç, Yıldırım Bayezid ile yapmış olduğu anlaşmanın geçerliliğini yitirdiğini düşünerek 1403'te Macar kralının otoritesini kabul etti ve bunun karşılığında bir sonraki yıl Belgrad'ın idaresini Macarlardan devraldı.[40]

Osmanlı topraklarında kardeşler arasında taht mücadelesinin yaşandığı Fetret Devri (1402-1413) ile aynı dönemde Sırbistan'da da benzer hadiseler vuku buluyordu. Bu dönemde Sırp prensleri ile Osmanlı şehzadeleri arasında, zamana ve duruma göre değişen ittifaklar kuruldu. Sonuçta Osmanlı tahtının sahibini tayin eden Çamurlu Savaşı'nda (10 Temmuz 1413), Stefan Lazareviç ile Curaç Brankoviç (1427-1456), Çelebi Mehmed'in yanında Musa'ya karşı savaştı. Bu savaşta Stefan'ın kardeşi Vuk ile Curaç'ın kardeşi Lazar öldü. I. Mehmed'in saltanatı döneminde (1413-1421), Stefan Lazareviç ile Osmanlılar arasındaki ilişkiler dikkate değer bir gerilim yaşanmadan devam etti.[41]

Çocuğu olmayan Stefan Lazareviç, 1426 yılında Srebrenitsa'da yapılan toplantıda yeğeni Curaç Brankoviç'i halefi tayin etti. Macar Kralı Sigismund ise Belgrad, Maçva ve Güvercinlik'in (Golubac) kendisine bırakılması karşılığında Brankoviç'in despotluğunu onayladı. 1427'de Lazareviç'in ölümünün ardından Sırp Despotluğu'nun tek hâkimi haline gelen Curaç Brankoviç (1427-1456)[42] Macar vesayetini kabul etti.[43] Sırbistan üzerindeki Macar nüfuzunun gittikçe artmakta olduğunu gören Osmanlılar 1428'de Alacahisar (Kruševac) ve Güvercinlik'i ele geçirdiler. Belgrad'ın tekrar Macarların, Alacahisar ve Güvercinlik'in de Osmanlıların hâkimiyetine girmesiyle elinde önemli bir şehir kalmayan Brankoviç ise II. Murad'dan izin alarak Semendire Kalesi'nin tahkimine girişti ve bu iznin karşılığı olarak da kızı Mara'yı Edirne Sarayı'na gönderdi.[44]

Sigismund'un 1437 yılındaki ölümünün Osmanlıların kuzeye ilerleyişi açısından yarattığı müsait ortamda, II. Murad hem Macarlara kesin bir darbe vurmak hem de Sırp Despotluğu'nun bağlılığını sağlamlaştırmak için

Balkanlar'a doğru yeni bir sefere girişti. 1438'de Osmanlı öncü birliklerinin Doğu Sırbistan'a akınlarını takiben, Nisan 1439'da II. Murad'ın kumandası altındaki Osmanlı ordusu Sırbistan'a girdi.[45] Huzura gelip Semendire Kale-si'nin anahtarını teslim etmesi istenen Brankoviç, kendi gelmediği gibi, gönderdiği oğluna da anahtarı vermemişti; bir müddet sonra da oğulları Lazar ve Gregor'u Semendire'de bırakarak Macaristan'a kaçtı. Gregor üç ay boyunca kaleyi kuşatma altında tutan Osmanlı kuvvetlerine karşı şehri savunmaya çalıştıysa da sonunda boyun eğmek zorunda kaldı. Semendire 27 Ağustos 1439'da fethedildi;[46] Nisan 1439'dan itibaren beş ay boyunca kuşatma altında tutulan stratejik önemi haiz Belgrad'ın fethi ise mümkün olmadı.[47]

Sigismund'un ölümünden sonra Macar tahtına geçen Vladislav (1440-1444) Sırbistan'ı işgal etmek için bahane arıyor, Brankoviç'i Osmanlılarla işbirliği yapmakla suçluyordu; halbuki Brankoviç Osmanlılara yardım etmek şöyle dursun, bir karşı ittifak arayışıyla Venedik ve Dubrovnik cumhuriyetleri nezdinde girişimlerde bulunmuş, bundan dolayı II. Murad'ın verdiği emirle Edirne'de esir tutulan çocuklarının gözlerine mil çektirilmesine sebep olmuştu.[48] Venedik ve Dubrovnik'ten umduğunu bulamadığında ise Balkanlar'da Osmanlı karşıtı politika sürdüren Vladislav'a yakınlaşmak zorunda kaldı.[49]

Osmanlı karşıtı politikanın Macarlar cephesindeki temsilcisi olan, askeri kabiliyetiyle ünlü Yanko Hunyadi (1385-1456), 1441-1442'de Erdel'e yapılan akınları püskürtmesinin ardından Niş ile Sofya'yı ele geçirdi ve Edirne'yi tehdit etmeye başladı. Hunyadi 24 Kasım 1443'te yapılan İzladi Savaşı'nda II. Murad tarafından güçlükle durdurulabildi.[50]

Rumeli'deki gelişmelerin devleti için doğurabileceği tehlikeleri gören II. Murad, Sırplar ve Macarlarla anlaşma yoluna gitti. Segedin'de yapılan antlaşmaya göre Sırplardan alınan Semendire, Güvercinlik, Alacahisar, Leskofça ve Zelenigrad şehirleri Brankoviç'e bırakılacaktı. Barış teklifini hemen kabul eden Brankoviç, Hunyadi'yi ikna etmek için de Macaristan'daki emlakını ona vermeyi vaat etti. Macarlar ise sultanın elçileriyle anlaşmalarına rağmen, ağustosta boğazlara doğru hareket eden Haçlı donanmasından, II. Murad'ın bütün ordusuyla Karamanoğlu'yla mücadele için Anadolu'ya geçtiği, gelmekte olan bu Haçlı donanmasının II. Murad'ın

tekrar Rumeli'ye geçişini engelleyeceği, dolayısıyla az bir kuvvet kullanarak Türkleri Balkanlar'dan çıkarmanın mümkün olduğu haberini almaları üzerine anlaşmadan vazgeçtiler.[51]

Osmanlı cephesinde beliren bu ciddi tehlike karşısında ve iç siyasi dengelerin zorlamasıyla, tahtını oğlu Mehmed'e bırakmış bulunan II. Murad ordunun başına geçti.[52] Haçlı ordusu ile Osmanlı kuvvetleri 10 Kasım 1444'te Varna önlerinde karşılaştı. Osmanlıların kesin galibiyetiyle sonuçlanan Varna Savaşı, Haçlı ordularının Osmanlı'ya karşı son ortak teşebbüsüydü. Bu zafer İstanbul'un mukadderatını belirlediği gibi, Balkanlar'da beş yüzyıl sürecek Türk hâkimiyetini de teyit edecekti.[53]

Brankoviç'in öngörüsü doğru çıkmış, Hıristiyan dünyasındaki beklentinin aksine Osmanlılar, Haçlılar karşısında kesin bir zafer kazanmıştı. Brankoviç II. Murad'la yapmış olduğu antlaşmayı garanti altına almak maksadıyla hiç gecikmeden Osmanlı'ya sadakatini bildirdi. Bu yenilginin intikamını almak için uygun zaman kollayan Hunyadi ise 1447'de II. Murad'ın İskender Bey'in isyanını bastırmak için düzenlediği seferi fırsat bilerek tekrar Osmanlılarla mücadele kararı aldı. Brankoviç bu yeni girişimin de Sırbistan için bir fayda sağlamayacağını düşünüyordu. Osmanlıların yenilmesi kendisinin Macarlara bağımlılığını artırmaktan başka bir işe yaramayacaktı; oysa tecrübeleri, gücünün bu iki ülke arasındaki dengeye dayandığını göstermişti; dolayısıyla Hunyadi'nin ikna çabaları netice vermedi. Bunun üzerine Macar ordusu düşman topraklarını işgal edercesine Sırbistan'dan geçerek Kosova'ya ulaştı.[54]

O sırada Arnavutluk'ta bulunan II. Murad hemen Kosova'ya doğru harekete geçti. 17 Ekim 1448 günü Kosova Ovası'nda karşılaşan iki ordu üç gün savaştı. Yaklaşık 17.000 kayıp veren Macarlar Sırbistan'ın dört bir yanına dağıldılar. Brankoviç askerlerine Hunyadi'nin ele geçirilmesini, bunun dışında hiç kimseye dokunulmamasını emretti. Sırp askerleri Semendire'de yakaladıkları Hunyadi'yi Osmanlılara teslim etmeyip, ülkeye verdiği zarar için tazminat ödemesi karşılığında serbest bıraktılar.[55]

Sırp Despotluğu'nun Ortadan Kalkması (1459)

II. Mehmed'in 1451'de ikinci kez tahta geçmesi hem Balkanlar hem de Sırbistan tarihinde yeni bir dönemi başlatıyordu. Sultanın cülusunda

bütün diğer vassallar gibi Brankoviç de sadakatini bildirmek için Edirne'ye geldi ve bu vesileyle, II. Murad zamanında yapılan antlaşmanın yenilenmesini rica etti. Genç padişah oldukça nazik davrandığı yaşlı despotun vassallığini tasdik etti, ona ve oğlu Lazar'a saldırılmayacağı vaadinde bulundu ve analığı Mara'nın, babasıyla Sırbistan'a dönmesine rıza gösterdi.[56]

Bu geçici barış, bütün enerjisini İstanbul'un fethine ihdas eden II. Mehmed'in o an için Balkanlar'da bir gaile çıkmasını istememesinden kaynaklanıyordu. Bizans'ın başına gelenlerin Sırbistan için de mukadder olduğunu bilen Brankoviç, İstanbul'un fetih haberini duyunca üzüntüsünden üç gün odasına kapandı ve kimseyle görüşmedi; ancak fetihten hemen sonra diğer vassalların yaptığı gibi elçilerini pahalı hediyelerle Fatih'in huzuruna göndermekten de geri kalmadı. Brankoviç bir yandan Fatih'le iyi ilişkilerini korumaya çalışırken diğer yandan da Napoli ve Venedik'e gönderdiği elçiler aracılığıyla, İstanbul'un fethi yüzünden galeyana gelen Avrupa'da "Türk tehlikesi"ne karşı yardım arıyordu; ancak bütün bu girişimler sonuçsuz kaldı.[57]

Uzun zamandan beri Osmanlılarla savaşan Macarlar "Türk tehlikesi" konusunda hiç şüphesiz daha duyarlıydı. Nitekim Şubat 1454'te Macar Meclisi, Hunyadi önderliğinde yeni bir askeri harekâtın başlatılması kararını aldı; ancak aynı zamanda Fatih ile antlaşmanın şartları da araştırılıyor, Osmanlılarla iyi ilişkiler içinde bulunduğu düşünülen Brankoviç'ten bu konuda aracılık yapması isteniyordu. İki güç arasında tahakkuk edecek bir barışın Sırp Despotluğu'nun varlığını sürdürmesine yarayacağını bilen Brankoviç bu talebe karşılık verdi ve Semendire voyvodasını Fatih'e gönderip 1451 yılında Macarlar ve Sırplarla yapılan antlaşmaların yenilenmesini talep etti.[58] Ancak Fatih fetihten sonraki hedeflerini çoktan belirlemişti ve bu hedefler arasında Balkan prenslikleriyle o ana kadar süregelen ilişkilerin aynı şekilde devam etmesi yoktu; kudreti doruklarda bir *kayser* olarak onun niyeti bütün Balkanlar'ı fethetmekti. Brankoviç'in elçileri Fatih'i yatıştırmak için vaktiyle Osmanlıların elindeyken Sırplara geçen birkaç kalenin anahtarını takdim ettiler. Fatih ise Tuna kıyısında bulunan, kritik öneme sahip Semendire ve Güvercinlik kalelerinin Stefan Lazareviç'in mülkü olduğunu ve dolayısıyla miras hakkının kendisinde bulunduğunu öne sürerek Brankoviç'ten

bu kalelerin teslim edilmesini istedi.[59] Bu isteğin müspet karşılık bulmaması üzerine 1454 yazında Osmanlı orduları dört bir koldan Sırbistan'a girdiler. Brankoviç ise ailesini ve hazinelerini alıp Macaristan'a kaçtı.

Temmuz ayında kuşatma altına alınan Semendire Kalesi, Sırpların güçlü bir savunma kurmalarından dolayı fethedilemedi;[60] ancak Fatih'in bu seferi Semendire'nin ele geçirilmesiyle sonuçlanamasa da Sırp Despotluğu'nun zayıflığını göstermişti. 1455 yazında Novo Brdo'ya yönelen Osmanlı orduları kırk günlük kuşatmadan sonra, 1 Haziran'da, gümüş madeni açısından zengin bu şehri ele geçirdiler. Böylelikle imparatorluğun mali ihtiyaçlarını karşılamada büyük katkı sağlayacak maden yatakları kontrol altına alınmış oldu.[61]

Bütün bunlar yaşanırken Macaristan'da Osmanlılara karşı bir Haçlı ordusu kurmaya çalışan Brankoviç, bu uğraşının Macar iç siyasetinin içinde kaybolup gitmesi üzerine yardım talebiyle Viyana'ya yöneldi; ancak aradığı desteği buradan da bulamayınca büyük bir hayal kırıklığı içinde Semendire'ye döndü ve önünde Fatih'e boyun eğmekten başka bir seçenek kalmadığından 1456 başlarında Güney Sırbistan'ın tamamını Osmanlılara bıraktı.[62]

Osmanlı İmparatorluğu'nun kuzeye doğru genişlemesi için artık Semendire ve civarında sıkışmış bulunan Sırp Despotluğu'nun tamamen ortadan kaldırılması ve Macarların hâkimiyeti altındaki Belgrad'ın alınması gerekiyordu. Fatih bu amaçla 1456 baharında üçüncü defa Sırbistan seferine çıktı; hedef, Macar savunma hattının nirengi noktası olan Belgrad Kalesi'ydi. Baharı Edirne'de geçiren Osmanlı ordusu haziranda Belgrad'ı kuşatma altına aldı; fakat Macarların Papa'nın da yardımıyla teşkil ettiği 60.000 kişilik ordu ile birlikte, savaş sanatındaki ustalığını kanıtlamış bulunan Yanko Hunyadi de Belgrad'a ulaşmıştı. Sonuçta şehri fethedemediği gibi ağır kayıplar veren Osmanlı askeri Fatih'in emri üzerine kuşatmayı kaldırarak İstanbul'a döndü.[63]

Seksen yıllık ömrünü Sırp Despotluğu'nun ayakta kalması için harcayan ve şüphesiz Sırp geç ortaçağ tarihinin en önemli şahsiyeti olan Curaç Brankoviç'in 26 Aralık 1456'da ölmesi üzerine, en küçük oğul Lazar (1456-1458), Sadrazam Mahmud Paşa'nın kardeşi ve Osmanlı taraftarı Mi-

hailo Ancelkoviç'in yardımıyla tahta geçti.[64] Belgrad seferinden umduğunu bulamayan Fatih de, kendisiyle anlaşmanın yollarını arayan Lazar'a ömrünün sonuna kadar Sırp despotu olma garantisini ve babasının hükümran olduğu Sırp topraklarını verdi; zira onu Macarlara karşı kullanmayı umuyordu. Lazar bunun karşılığında, babasının verdiğinden daha az olmak üzere bir miktar yıllık haraç ödeyecekti.[65]

Bir sonraki yıl Lazar'ın da ölmesi Sırp Despotluğu'nun büyük bir iç siyasi kargaşaya sürüklenmesine neden oldu. Lazar'ın dul karısı Macarlardan yana siyaset güderken, voyvodası Mihailo Ancelkoviç de Semendire'yi Osmanlılara teslim etmeyi planlıyordu; ancak bu planın sonu hapis oldu. Bu arada Macarlar Curaç Brankoviç'in kızı Yelena'yı evlendirdikleri Bosna Prensi Stefan Tomaşeviç'i despot ilan ettiler. Bu olaylar üzerine Fatih tarafından Semendire'nin fethiyle görevlendirilen Mahmud Paşa'nın Sırp direnişini kırmasının ardından, 20 Temmuz 1459'da kalenin kapıları Osmanlılara açıldı.[66]

Semendire'nin fethiyle Sırp Despotluğu'nu ortadan kaldıran Osmanlılar, Sava ile Tuna'nın birleştiği yerde bulunan, büyük bir stratejik değeri haiz Belgrad'ın fethine yoğunlaştılar. 1470 yılında fethe lojistik destek sağlamak üzere Böğürdelen Kalesi inşa edildi,[67] II. Bayezid devrinde de (1481-1512) Tuna boylarının tahkimine devam edilerek Hram ve Kuliç'te kaleler yapıldı. Böylelikle I. Süleyman devrine (1520-1566) gelindiğinde, Belgrad'ın fethi için müsait bir zemin hazırlanmıştı. Osmanlı devlet ricali ve özellikle de Pîrî Mehmed Paşa'nın öncelikle Belgrad'ın fethedilmesini tavsiye etmesi üzerine, amacı Macaristan'ı fethetmek olan I. Süleyman, Budin seferini erteleyerek büyük bir orduyla Belgrad'a yöneldi. Bir ay kuşatma altında kalan şehir 29 Ağustos 1521'de teslim oldu.[68]

Belgrad'ın fethiyle Balkanlar'da çok önemli stratejik imkânlar kazanan Osmanlılar, Macar Kralı Sigismund'un "Macaristan'ın anahtarı" olarak nitelediği bu şehri "Daru'l-cihad Belgrad" olarak adlandırdılar.[69] Belgrad'ın alınmasından sonra ordu Tuna düzlüklerinde fetihlere devam ederek 1526'da Mohaç Ovası'nda Macarlara boyun eğdirdi; ilerleyen dönemde, 1537'de Slavonya, 1541'de Budin, 1552'de Temişvar Osmanlı topraklarına katıldı.

Toplumsal Yapı

Toprak Düzeni

Sırplar Tuna boylarına yerleşmeleriyle birlikte tedricen bir devlet anlayışı oluşturmalarına rağmen kabile düzenine dayanan yapılarını 12. yüzyıla kadar sürdürdüler. Kabile reisleri yerel iktidarları elinde tutan güçlü kişiler olarak büyük siyasi organizasyonların kurulmasına en ciddi engeli oluşturuyordu. Bizans döneminde bu kişilerin yönetimi altında devletçikler teşekkül etti. Nihayet Stefan Nemanya, bütün jupanlar üzerinde egemenlik kurarak "büyük jupan" (*veliki župan*) unvanını aldı ve Sırpları siyasi bir çatı altında topladı.[70]

Toplumsal hiyerarşinin toprak mülkiyetine bağlı olarak şekillendiği ortaçağ Sırp toplumunda soylular (*vlastelin*), tasarruf ettikleri toprağa göre, büyük ve küçük olmak üzere iki gruba ayrılmışlardı; daha altta ise en fazla bir köyü elinde bulunduran askerler (*vojnuci*) yer almaktaydı. Seyrek de olsa gruplar arasında geçiş söz konusuydu. Soyluların tasarrufundaki *baştina* adlı topraklar mutlak aile mülkü statüsündeydi. Soylu, baştinayı hediye etmek, bir başkasına satmak ya da miras bırakmak gibi haklara sahipti ve bütün bu hakların karşılığında kralın daveti halinde asker toplamakla yükümlüydü. Sınır bölgelerinde devamlılık arz eden askeri mükellefiyetini yerine getirmeyen soylunun elindeki baştina alınabilirdi.[71]

Toprak tasarrufunun ikinci türünü, kökleri Bizans uygulamalarına dayanan askeri hizmetlere bağlı dirlik toprağı proniya (*pronija*) oluşturuyordu. Proniyayı tasarruf eden proniyar mülkiyet hakkına sahip değildi; bu hak tamamen devlete aitti. Askeri yükümlülükleri olan proniyar, hukuki açıdan ise soylular tabakası içinde yer alıyordu; büyük ya da küçük soylulara mensup olması tasarrufundaki toprağın büyüklüğüne bağlıydı. Baştinada olduğu gibi toprağa bağlı köylü, efendisi olan proniyarın hizmetinde bulunmaktaydı.[72]

Osmanlılar Sırbistan'ı fethettiklerinde karşılaştıkları bu toprak düzenini –timarla arasındaki bazı benzerliklerin de yardımıyla– kolayca kendi sistemlerine entegre ettiler.[73] Temliklere benzeyen baştinalar Duşan döneminde Sırbistan'da büyük asillerin iktidarının yeni bir memur sınıf lehi-

ne gittikçe daralmasından dolayı azalmış, neredeyse ortadan kalkmış durumdaydı. Bu sebeple, Bosna'da olduğu gibi baştinalarıyla yerlerinde bırakılan ve geniş haklara sahip bulunan soylular çok azdı.[74]

Osmanlı toprak düzeninde baştinalar raiyyet baştinası ve askeri baştina olmak üzere iki çeşit araziyi işaret ediyordu. Raiyet baştinasının miri arazi rejimindeki çift(lik)lerden farkı yoktu; yalnızca Hıristiyan reaya tarafından tasarruf edildiği için haraca tabiydi. "Haraçlı baştina" olarak adlandırılan bu toprakların Müslümanların tasarrufuna geçmesi durumunda dahi toprak sahibi haraç ödemek zorundaydı. Askeri baştinalar ise aşar-ı şeriye, rüsum-ı örfiye, haraç, ispençe, avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf tutulmuştu.[75]

Baştinanın temlike benzemesi gibi, proniya da timara benzemekteydi. Eski rejimden kalan askeri sınıfların sıfatlarını devam ettiren Osmanlılar Hıristiyanları sipahi olarak rejimlerine dahil ettiler. 15. yüzyılda Sırbistan'da Hıristiyan sipahilerin sayısı Müslüman sipahilerinkinden fazlaydı; tasarruf ettikleri timarlar ise görece daha azdı.[76]

Sırbistan'da 12-14. yüzyıllarda feodal yapının güçlenmesi köylülerin toprağa bağlı serfler haline gelmesine yol açmış, 14. yüzyılın ortasında, serf durumuna düşmemiş köylülerin sayısı epey azalmıştı. Toprağa bağlı köylüler sosyal tabakanın en altında yer almaktaydılar. Feodal beyin toprağının işlenmesi ve diğer bazı hizmetler birer angarya olarak bu sınıfın üstüne yüklenmişti.[77] Osmanlı idaresi altında, bütün Balkanlar'da olduğu gibi Sırbistan'da da köylü görece bir refaha kavuştu. Ancak bu hususun bütün dönemler için geçerli olduğunu düşünmemek gerekir; zira reayanın sosyal ve ekonomik durumundaki iyileşme merkezi otoritenin gücüyle doğru orantılı olarak değişiyor, yerel unsurların güçlendiği dönemlerde bozulmalar yaşanıyordu.[78]

Osmanlı fetih metodunun doğal bir uzantısı olarak eski rejimin unsurlarını mümkün olduğunca reaya lehine ilga etme prensibi sayesinde, Sırp köylüsü üzerindeki angaryaların önemli bir kısmı kaldırılmaya çalışıldı; bu uygulamanın tam bir başarıyla tatbik edilemediği Semendire sancağı gibi serhat bölgelerinde ise askeri sınıfların köylü üzerindeki angaryalarının bir kısmı Osmanlı düzeninde de baki kaldı.[79] Bununla birlikte, toprağın sahibi olmayan sipahiler[80] Sırp köylüsü üzerinde idari ve hukuki hakların ta-

lebi için çaba göstermeyip temel ilgilerini köylünün vergi ödeme kapasitesi ve toprağı terk etmemesi üzerinde yoğunlaştırdılar.[81]

Bu husus Sırpların eski dönemdeki toprak düzeni ile Osmanlı uygulaması arasındaki temel farklardan birine işaret eder; nitekim eski düzende hukuken toprağın mülkiyetine sahip olan baştinik en fazla geliri elde etmek için köylü üzerinde baskı kuruyordu. Sırp soylusu işgücüne sipahiden çok daha fazla dikkat ediyor, bu dikkat köylüye angarya ve ağır çalışma şartları şeklinde yansıyordu. Sırp toprak düzeninde, efendisini-toprağını terk eden köylü yakalandığı takdirde ateşle dağlanmak ve burnunun kesilmesi gibi cezalara maruz kalıyordu.[82]

Osmanlı döneminde de köylünün toprağı terk etmesine izin verilmedi;[83] ancak bu olay vuku bulduğunda sipahinin köylüyü dönüşe zorlamaktan başka hiçbir hakkı yoktu. Bu açıdan bakıldığında Bu hak, kamu hukuku çerçevesinde cereyan etmekteydi; sipahinin köylüye herhangi bir fiziksel ceza vermesi söz konusu değildi.[84] Osmanlı idaresi altında Sırp köylüsü "...bir yerden kendine daha uygun olan başka bir yere taşınabilirdi. Bunun için sipahiye haber vermek zorunda değildi. Evini satabilir ya da yıkabilirdi. Her yıl bahçesindeki meyveleri toplamaya gelebilirdi..."[85]

Osmanlı rejiminin Sırbistan'da yerleşmesinde Vlahlar (Eflakan) önemli rol oynadı.[86] 1371'de yapılan Çirmen Savaşı'ndan hemen sonra Osmanlıların hizmetine giren Vlahlar 1375 gibi erken bir tarihte süvari birlikleri içinde yer aldılar. Osmanlı fetihlerinin ovalarda yol açtığı nüfus azalması da hayvancılık yapan Vlahlara dağlardan ovalara yayılma imkânı yarattı.[87] Osmanlı idaresi altında Nemanyiçler devrindekine göre daha iyi şartlar altında yaşayan bu topluluğun[88] her bir grubunun başında bir knez[89] ile yardımcısı konumundaki primikur (*primičur*) bulunuyordu.[90] Osmanlıların reayayı kontrol etmeleri bakımından önemli işlevlere sahip knezler vergi toplar, reayanın toprağa bağlanmasını sağlar, reaya ile yönetim arasında aracılık yapar ve seferlere katılırlar, bu hizmetlerinin karşılığı olarak bütün vergilerden muaf tutulurlardı; primikurlar ise yalnızca "sefer filurisi" ve "hane filurisi" vergilerini öderlerdi.[91] Osmanlılar Vlahlardan birtakım muafiyetler sağladıkları bazı grupları derbendci,[92] voynuk[93] ve martolos[94] olarak sistemleri içinde kullandılar.[95]

İdari Taksimat

Knez Lazar'ın ikamet ettiği, 1455 yılında Osmanlılar tarafından fethedilip sancak merkezi haline getirilen Alacahisar, kuruluşundan 1541 yılına kadar Rumeli beylerbeyliğine bağlı kalırken, bu tarihte veya birkaç yıl sonra Budin beylerbeyliğine dahil edildi, ardından 1558'de Temişvar eyaletine, 1573'te tekrar Rumeli eyaletine bağlandı. 17. yüzyılda sancağa ait kadılıklar Alacahisar, Kurşunlu, Üsküp, Medviyece, Bolvan, Paraçin ve Koznik olacaktı.[96]

Semendire'nin alınmasından on yıl sonra Braniçevo subaşılığı bu sancağa (Belgrad paşalığı)[97] bağlandı. İzvornik sancağı kurulana kadar, Drina Nehri havzasında bulunan Srebrenitsa ve İzvornik şehirleri ile Osat, Şubin, Kuslat nahiyeleri de Semendire sınırları içindeydi. 1476'da Semendire, Braniçevo, Brvenik ve Srebrenitsa kadılıklarının kurulduğu sancağa 1516'da Valyevo ve Uziçe nahiyeleri dahil edildi. 1521 yılında alınan Belgrad, Semendire sancağının merkezi oldu. Sancağın ilk beyi Yahya Paşa'nın oğlu meşhur akıncı Bali Bey 1527'de bu görevi kardeşi Mehmed Bey'e devretti.[98] Semendire sancağındaki önemli kaleler Semendire, Güvercinlik, Hram, Sivricehisar, Magliç, Soko ve Reşava'ydı. Belgrad karşısındaki Havala (Avala) Kalesi Macarlara karşı bir savunma mevzisi işlevi görüyordu. Belgrad Kalesi ise zaman içinde en güçlü kale olarak tahkim edildi.[99]

1541'de Budin paşalığına bağlanan sancağa ait kadılıklar Belgrad, Uziçe, Çaçak, Rudnik, Kuçayna ve Niş'ti. Budin'in düşmesine kadar (1686) Semendire sancağı bu paşalığa bağlı kaldı. Sırbistan'ın doğu bölgeleri Vidin ve Sofya sancaklarına, güneydoğu bölgeleri Köstendil sancağına bağlıyken, Yeni Pazar da Bosna sancağı sınırları içindeydi.[100]

Osmanlılar Fatih ile Curaç Brankoviç arasındaki 1455 tarihli antlaşmayla aldıkları Güney Sırbistan topraklarında Vuçitrn, Prizren ve Alacahisar sancaklarını kurdular. 15. yüzyılın ortalarındaki ilk kayıtlarda Vuk Brankoviç'e istinaden "vilayet-i Vılk" olarak isimlendirilen Vuçitrn sancağı Vuçitrn, Tibolnitsa, Priştne ve Kosova olmak üzere beş nahiyeye bölündü; 1541'de Budin'in alınmasından sonra bu eyalete, 1565'te ise tekrar Rumeli beylerbeyliğine bağlandı. Sancakbeyi zaman zaman adı Priştine sancağı olarak da geçen Vuçitrn'de ikamet ediyordu. Bu sancaktaki kadılıklar Vuçitrn,

Priştine, Prokuplye, Kosova, Yanyevo, Novo Brdo ve Karitsa'ydı. Osmanlılar 21 Haziran 1455'te Prizren'i fethederek Rumeli eyaletine bağlı Prizren sancağını kurdular. 1580'de Rumeli beylerbeyliğinden ayrılarak Bosna'ya bağlanan sancak 1607'de tekrar Rumeli'ye dahil edildi. 17. yüzyılda bu sancağa ait kadılıklar Prizren, Suha Reka, Havas, Kiçevo, Bihor ve Trgovişte'ydi.[101]

Sancaklarda sultanın en yetkili temsilcisi sancakbeyi, 16. yüzyılda krayişnik (*krajišnik*) ve voyvoda (*vojvoda*) kelimeleriyle karşılanıyordu. Osmanlılar voyvoda tabirini belirli bir bölgenin komutanını ya da kaymakamını ifade etmek üzere iki anlamda kullandılar. Sancakbeylerinin Sırbistan topraklarındaki gelirleri duruma ve zamana göre değişiklik gösteriyordu. Osmanlı merkezi otoritesinin tam oturmadığı ve fetihlerin devam ettiği ilk dönemlerde sancakbeyleri büyük haslara sahiptiler; merkezi otoritenin güçlenmesi ve Sırbistan'ın bir iç bölge haline gelmesinden sonra ise gelirlerde belirgin bir azalma gözlendi.[102]

Ortodoks Sırp Kilisesi

9. yüzyılın ortalarından itibaren Hıristiyanlığı kabul etmeye başlayan Sırplar 1219'da bağımsız kiliselerine kavuşmuş, Duşan döneminde de Sırp Kilisesi patriklik haline gelmişti. Duşan Kanunları'nda yer alan, kilisenin organizasyonu ile devlet ve kilise arasındaki ilişkinin niteliğine dair maddelere göre, kilise devletin kontrolünde ve onun bir aygıtıydı. Sırbistan'ın muhtelif bölgelerinde geniş topraklar kilisenin tasarrufuna verildi.[103]

1459'da Sırp Despotluğu'nun ortadan kaldırılmasından sonra, Peç Patrikliği'nin Güney Sırbistan'daki hâkimiyet alanı Ohrid Başpiskoposluğu'na geçti; Kuzey Sırbistan'da ise Sırp Kilisesi bir müddet daha varlığını sürdürdü. Osmanlılar kilise ve manastırların tasarrufundaki emlakın varlığına müsaade ettiler; ancak 1520'lerde Ohrid Başpiskoposu Prohor ile Semendire Piskoposu Pavle arasında Kuzey Sırbistan'da dini hâkimiyet kurma mücadelesi yaşandı. Bu mücadeleden kazançlı çıkan Ohrid oldu ve Semendire Kilisesi ilga edilerek Ohrid Kilisesi'ne bağlandı.[104] Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın çabalarıyla 1557'de yeniden kurulan Peç Patrikliği'nde ilk patrik, Sokollu'nun kardeşi Makariya oldu. Sokolloviçler bu makamı 1587'ye kadar ellerinde tuttular. Patrikliğin yetki alanı güneyde

Makedonya'nın kuzeyini, doğuda Bulgaristan'ın bir bölümünü ve Sırbistan, Karadağ, Voyvodina, Bosna ile Hırvatistan'daki Sırp nüfusunun meskûn olduğu bölgeleri kapsıyordu.[105]

Patriklik Sırplar arasında en geniş toprak tasarrufuna malik organizasyon olarak yükseldi. Manastır mülklerinden başka, her ev yıllık 12 akçeyi, her keşiş bir dukayı patrikliğe vermek zorundaydı. Hıristiyan Sırplar aynı miktarda parayı metropolit ve başpiskoposlara da veriyorlar, ayrıca patriklik için bağış toplanıyordu.[106]

Peç Patrikliği İstanbul'a "kesim" adı altında yıllık bir vergi ödüyordu. 17. yüzyıla kadar 100.000 akçe olan kesim, toprak kayıplarına paralel azalmayla yüzyıl boyunca 70.000 akçe olarak ödendi, 1748-1752 arasında ise 90.000 akçeye yükseldi. Sultanın bir beratla tanıdığı patrik, bunun karşılığında belirli miktarda pişkeş ödüyor, taht değişikliklerinde berat da yenileniyordu.[107] Peç Patrikliği'nin varlığını devam ettirdiği süre boyunca 100.000 akçe pişkeş ödendi. Piskoposlukların pişkeş miktarı ise zamana bağlı olarak değişiyordu.[108]

16. yüzyılın sonlarından itibaren Peç Patrikliği ile Osmanlı idaresi arasındaki ilişkilerde önemli değişiklikler gündeme geldi. Patrikliğin kendi tasarrufundaki mülklerini kaybetmeye başlaması bu durumda önemli rol oynuyordu.[109] Peç patrikleri bu dönemden itibaren dış güçlerin çıkarlarına hizmet etmeye başlayıp Osmanlı karşıtı isyanların örgütleyicisi durumuna geldiler. Bu eğilimin ilk örneğini sergileyen II. Yovan (1592-1614), papalık ile yakın ilişki içine girmiş, 1590'lardaki Sırp isyanlarında önemli rol oynamıştı. Daha sonra, Paysiya (1614-1648) döneminde ise Osmanlı idaresi ile patriklik arasındaki ilişkilerde bir düzelme gözlendi.[110]

Sırp İsyanlarını Doğuran Tarihsel Şartlara Bir Bakış

Yeniçağlar Boyunca İsyanlar

1593-1606 arasında Avusturya ile yapılan savaş Osmanlı İmparatorluğu topraklarında önemli tahribatlara sebep oldu. Avusturya'nın ilerleyişine engel olmak maksadıyla askeri güçlerin imparatorluğun iç kesimlerinden sınır bölgelerine gönderilmesi genel bir otorite boşluğuna yol açtı.[111]

Savaşın hemen başında Papa VIII. Klement yalnızca Batı Avrupa devletlerini değil, Eflak ve Boğdan beylerini, Leh kralını ve Rus çarını da Türklere karşı savaşmaya çağırdı. Bu çağrıya uyan Eflak ve Boğdan beyleri Avusturya'nın yanında savaşa katıldılar. Eflak Knezi Batori'nin Avusturya yanlısı propagandasının da etkisiyle isyan eden Banat Sırpları, Osmanlı ordularının Macaristan'da bulunmasından yararlanarak Banat çevresinde birkaç şehri ele geçirdiler; bu arada Avusturya'dan ve Sırp kralı olarak tanıdıkları Batori'den de yardım almak için uğraştılarsa da bekledikleri yardım bir türlü gelmedi. Sonuçta Osmanlılar bir iki ay içinde bölgedeki bütün asileri ezmeyi başardılar. Sadrazam Sinan Paşa'nın verdiği emirle Mileşovo Manastırı'ndaki kabri açılan Aziz Sava'nın[112] kemikleri Belgrad'a götürüldü ve halka ibret olsun diye meydanda yakıldı.[113]

Sırplar Banat'tan başka Temişvar çevresinde de Curaç Slankamenaç, Deli Marko ve Sava Temişvaraç'ın önderliğinde isyan ettiler.[114] 1596 baharında Plevne'ye saldıran Deli Marko yakalanıp İstanbul'a gönderildi. Orta Sırbistan'daki isyana önderlik eden Baba Novak adlı harambaşı ise, özellikle Sırbistan'ı Sofya'ya bağlayan ana yollarda etkili oldu.[115]

1596-1598 arasında Batı Sırbistan ve Hersek taraflarında da isyanlar çıkmaya başladı. Asiler bir ara Dalmaçya-Bosna yolunun kavşak noktasında Kilis'i ele geçirdilerse de kısa zaman sonra Osmanlılar bölgede kontrolü tekrar sağladı. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, bu dönemdeki isyanların organizasyonunda önemli rol oynayan Peç Patriği II. Yovan, asilere yardım edilmesi için Avrupa'da girişimlerde bulundu.[116] Ancak Kasım 1606'da imzalanan Zitvotorok Antlaşması'yla birlikte Avusturya'nın asilerden desteğini çekmesi bu faaliyetleri sekteye uğrattı ve Osmanlılar Sırbistan'da asayişi temin ettiler. Bazı Sırp tarihçiler abartılı bir yorumla Sırp "milli uyanışı"nı bu devre kadar götürmektedir.[117]

1645 yılında Osmanlı İmparatorluğu stratejik bir üs olan Girit'i fethederek Venedik'in Doğu Akdeniz'deki gücünü kırmayı amaçlayan bir savaş başlattı. Venedik, Girit'in kaybedilmesi durumunda Akdeniz'deki ticari üstünlüğünün ağır darbe yiyeceğini hesaplayıp savaştan önce bir alternatif olarak Adriyatik kıyılarındaki limanlara yönelmiş ve savaş başlar başlamaz Dalmaçya ve Kotor körfezine asker sevk etmişti.[118] Osmanlılarla kara-

da savaşmak için yeterli tecrübesi olmayan Venedik'in planı, bölgedeki Hıristiyan unsurları kendi safına çekip Adriyatik kıyılarındaki şehirlerden iç bölgelere doğru bir kuşak oluşturarak, Girit'i merkez alan savaşın bir bölümünü Balkan topraklarında sürdürmekti; ancak Osmanlı birlikleri bu planın gerçekleşmesine fırsat vermemek için Venedik'in Dalmaçya'daki şehirlerini vurmaya başladılar. Balkanlar'ın güneybatısı tam bir savaş alanına döndü ve 25 yıl süren Girit savaşı boyunca bölgede huzur ve istikrar bir türlü sağlanamadı. Bu dönemde, önemli bir kısmını Osmanlı rejiminin bozulmasıyla sistemden kopan, askeri tecrübe sahibi derbendci, voynuk ve martolosların oluşturduğu haydutlar bölgede yoğun eylemlere giriştiler.[119]

Osmanlı birliklerinin organize olmasının ardından, savaşın başlarında Makarska, Knin ve Kilis'i ele geçiren Venedik'in ilerleyişi durduruldu. Coğrafi şartların büyük askeri birliklerin manevra kabiliyetini sınırlaması, savaşı 1.500-2.000 kişilik çetelerin vur-kaçlarına dayalı hale getirmişti. Venedik'in bu bölgedeki savaşı devrettiği çeteler Mostar çevresinde ve hatta Üsküp gibi iç bölgelerde etkili oldu.[120] 1669'da savaşın bitmesini takiben, bu uzun savaş boyunca asiler ve haydutlar aracılığıyla işgal edilen topraklar Osmanlılara geri verilmeye başlandı. Savaş ekonomisinden geçinmeye alışmış olan haydutların bu kez Venedik topraklarına yönelen saldırıları ise onlara toprak dağıtılarak durdurulabildi.[121]

1683'te Viyana'yı fethetmek için sefere çıkan Kara Mustafa Paşa ciddi bir direnişle karşılaşmadan şehri iki ay kuşatma altında tuttu; ancak Avusturyalılar çok iyi bir savunma gerçekleştirdikleri gibi, Leh Kralı Yan Sobyeski'nin yardımıyla Osmanlıları bozguna uğratıp karşı saldırıya da geçtiler.[122] Türklerin Viyana önlerinde yenildiği haberi hızla bütün Orta Avrupa'ya yayılırken, Avusturya subayları da Osmanlı tebaası Hıristiyanları isyan için kışkırtmaya başladı. 1684'te Kutsal İttifak'a katılan Venedik de Dalmaçya ve Hersek'te Hıristiyanların ayaklanmalarına yardımcı oldu. 1686'da Budin'i kaybeden Osmanlı orduları Tuna'nın gerisine çekilmek zorunda kaldığı sırada Avusturya da 6 Eylül 1687 günü Belgrad'ı işgal edecekti.[123]

1689'da Fransa'nın savaş ilan ettiği Avusturya'nın Osmanlı sınırındaki birliklerini batıya kaydırmak zorunda kalmasından dolayı, bu bölgedeki savaş yerel Hıristiyan unsurlara dayanılarak sürdürüldü. Sırp-

lardan teşkil edilen düzenli atlı-yaya askeri birlikler Osmanlı birliklerine karşı savaştığı sırada Avusturyalılar Niş'i işgal etmiş, bu arada Üsküp'te eski bir martolosbaşı olan Karpoş isimli haydut da ayaklanmıştı; ancak Osmanlılar yenilginin şaşkınlığını üzerlerinden atarak 1690'da karşı hücuma geçtiler. Üsküp'ün Halil Paşa tarafından tekrar alınmasının ardından Karpoş da Kumanovo'da yakalanıp idam edildi.[124] 23 Temmuz 1690'da Fethülislam, 29 Ağustos'ta Vidin ve 8 Ekim'de Belgrad ele geçirilerek kısa sürede hemen hemen bütün Sırbistan'da kontrol sağlandı.[125] Osmanlı birliklerinin geri dönmesiyle birlikte Sırplar, halkı kışkırtan Patrik III. Arseniye önderliğinde Kosova ve Makedonya'dan Voyvodina bölgesine doğru hareketle, Sırp tarihinde "büyük göç" (*velika seoba*) olarak anılan yolculuğu gerçekleştirdiler.[126]

Bu savaş sırasında Erdel'de Curaç Brankoviç adlı biri, Brankoviç soyundan geldiğini iddia ederek Sırp Despotluğu'nu yeniden canlandırmak üzere harekete geçmişti.[127] Avusturya İmparatoru I. Leopold'un da (1657-1705) Osmanlılara karşı kullanmak umuduyla desteklediği Brankoviç'in planına göre, ele geçirilecek Osmanlı topraklarında, Avusturya'nın himayesinde kendisinin II. Curaç Brankoviç unvanıyla tahta oturacağı bir Sırp devleti kurulacaktı. Ancak Avusturya subaylarına 50.000 Sırbı Osmanlılara karşı ayaklandıracağını vaat eden Brankoviç 800 kişiyi yanına zor topladı.[128] Bir yandan Avusturya'yı bu projeye ikna etmeye çalışırken diğer yandan Ruslarla da gizli ilişkiler kurduğu öğrenilen Brankoviç, görüşme bahanesiyle çağrıldığı Fethülislam'da Avusturya subayları tarafından hapsedildi; serbest bırakıldıktan sonra hayatının son demlerini geçirdiği Çek topraklarında da Sırplarla ilişkisini sürdürdü. Bazı tarihçiler onun *Slavenoserbskih hronika* [Slav-Sırp Kroniği] adlı eseriyle Sırp "milli bilincinin" uyanmasında önemli bir rol üstlendiğini düşünmektedir.[129]

10 Aralık 1714'te Venedik'e savaş ilan eden Osmanlı İmparatorluğu, Mora'yı geri aldı. Nisan 1716'da Avusturya, Venedik ile Karlofça Antlaşması (26 Ocak 1699) hükümlerinin uygulanması konusunda bir ittifak antlaşması imzaladı.[130] Bu antlaşma ile Avusturya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bir savaşa girmesi kaçınılmaz hale geliyordu; nitekim Avusturya askerleri aynı yılın yazında Osmanlı topraklarına saldırdılar. 5 Ağustos

1716'da Prens Eugen Savoy komutasındaki Avusturya ordusu Varadin'de Şehid Ali Paşa'yı bozguna uğrattı.[131] Ekim ayı içinde Osmanlı güçlerini gerileterek Temişvar'ı işgal eden Avusturya birlikleri, daha sonra 4.000 Sırp gönüllünün katıldığı muharebeler neticesinde Böğürdelen'i ele geçirdiler. Sırp gönüllüler ile Osmanlı birlikleri arasında Srem ve Belgrad çevresinde kış boyunca devam eden çatışmaların ardından, 1717 baharında Prens Eugen 150.000 kişilik bir orduyla Belgrad'ı kuşatma altına aldı; yaklaşık 10.000 Sırp da ona yardım maksadıyla Belgrad'a yöneldi.[132] Osmanlı ordusunu şaşırtmak için Eugen tarafından taktik amaçlı kullanılan Sırplar, Avusturyalıların verdiği silah ve cephanelerle Sava kıyısında birtakım askeri operasyonlara katıldılar. Belgrad'ın kuşatması iki ay sürdü. 16 Ağustos 1717'de Prens Eugen, Osmanlı komutanlarının kararsızlık ve tecrübesizliğinden de yararlanarak taarruza geçti. Beş saat süren savaş Osmanlıların mağlubiyetiyle neticelendi. İki gün sonra da Belgrad Kalesi, şehrin muhafızı Mustafa Paşa tarafından Avusturyalılara teslim edildi.[133]

Belgrad'ın düşmesinden kısa bir süre sonra Osmanlı askeri Tuna kıyılarından aşağı doğru çekilmek zorunda kaldı; Avusturyalılar ise bu arada işgal ettikleri kale ve hisarlara Sırp gönüllüleri yerleştirdiler. Belgrad'ın kaybedilmesi Avrupa'da büyük yankı uyandırdı ve VI. Karl'ın (1711-1740) Osmanlıları Balkanlar'dan tamamen çıkaracağına dair bir inancı beraberinde getirdi. Ancak İspanyol ordularının Sardunya Adası'na çıkması üzerine Avusturya açısından iki cephede savaş yürütme ihtimali doğunca, VI. Karl İngiltere ve Hollanda'nın arabuluculuğuyla Osmanlılarla barış yapmayı kabul etti. 21 Temmuz 1718'de imzalanan Pasarofça Antlaşması[134] ile Osmanlılar Sirem'i, Batı Morava Nehri'nin kuzeyinde kalan Sırp topraklarını ve Temişvar'ı Avusturyalılara bıraktılar.[135]

Avusturyalılar bir zamanlar Sırp Despotluğu'nun topraklarını kapsayan bu bölgede köklü idari ve askeri düzenlemeler gerçekleştirerek sivil ve askeri unsurların içi içe geçtiği karma bir idari yapı kurdular. Topraklar *distrikt* adı altında temel idari birimlere bölündü ve bu birimleri temsilen başknezler (*oborknez*) görevlendirildi.[136] Avusturya'nın Sırbistan'da uygulamaya koyduğu rejimin temel amacı, bölgede bulundurduğu askerin masraflarının çıkarılmasıydı. Avusturya Balkanlar'da Osmanlı aleyhine ilerleyişini devam

ettirebilmek için stratejik öneme sahip Sırbistan üzerindeki ilgisini canlı tutmak zorundaydı. Bu amaçla şehirlerde yerli halktan müteşekkil garnizonlar ve Osmanlı sınırlarında Hırvatistan ve Voyvodina'da olduğu gibi özel askeri organizasyonlar (*vojna krajina*) kuruldu.[137] Bu organizasyonda haydutların yollardaki menfi tesirlerini önlemek için haydut çeteleri de kullanıldı. Haydutlara bazı imtiyazlar tanınması ve ülkenin en verimli toprakları verilmesi ise bazı köylülerin bu sınıfa geçmeye çalışmasına yol açtı.[138]

1690'daki "Büyük Göç" sırasında Macaristan'a yerleşen Sırplardan bir kısmı Avusturya'nın işgalindeki bölgeye geri döndü; ancak bu devletin koyduğu ağır vergilerle birlikte kıtlık ve kötü hayat şartları bu dönemde Sırpların daha az mali külfet yükleneceklerini düşündükleri Osmanlı tarafına göçünü beraberinde getirdi. Kuzey Sırbistan'ın bazı bölgelerinde bazen bütün köy halkının yerlerini terk ederek Osmanlı topraklarına göçtüğü görüldü. 1735'te Avusturya'nın işgali altındaki Kuzey Sırbistan'da nüfus neredeyse yarı yarıya azalmıştı.[139]

Osmanlılar belki de 18. yüzyılın en önemli askeri başarılarını 1736-1739 arasında Avusturya ve Rusya ile yapılan savaşlarda elde ettiler. Rusya, İran ile savaş halinde olmasını firsat bilerek Osmanlı İmparatorluğu topraklarına saldırdı. Bu devletle 1733'te bir ittifak antlaşması imzalamış bulunan Avusturya, 1737 baharında Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti.[140] Avusturya orduları Sırp sınır bölgesi birlikleriyle birlikte Sırbistan'a doğru hareket geçti; ancak vergiler altında ezildiği gibi mezhebinden dolayı da hor görülen halk, onları kurtarıcı olarak karşılamadı. Ohrid ve Peç patriklerinin Fener-Rum Patrikliği'nin gaspettiği toprakları vermeleri karşılığında Sırpların yardımını sunmaları ve Albay Lentulus isimli bir Avusturya subayının Kosova'ya gelerek Hıristiyan halkı kazanmak için propaganda yapması ise bölge halkının taraf değiştirmesine yol açtı. Albay Lentulus halkın da yardımıyla Priştine, Yenipazar, Alacahisar, Aleksinats ve Niş'i işgal etti.[141]

1737'nin ikinci yarısından itibaren toparlanan Osmanlı birlikleri kaybedilen yerleri yeniden fethetmek için karşı saldırıya geçti ve Ekim 1737'de Niş'in, Nisan 1738'de Orşava'nın ve Eylül 1738'de Ada-yı Kebir'in yeniden fethiyle birlikte Belgrad'a giden yolu açmayı başardı. Avusturya Mareşali Valis, Sadrazam İvaz Mehmed Paşa'ya barış teklif ettiyse de, paşa

Belgrad teslim edilmeden müzakereye yanaşmadı. Temmuz 1739'da Avusturya birliklerine son darbeyi vuran Osmanlılar Avusturya'yı kendi şartlarında barışa mecbur ettiler. İstanbul'daki Fransız elçisinin arabuluculuğunda Avusturya'nın Belgrad Kalesi'ni berkitmek için inşa ettiği yapıları yıkmasını, ancak Osmanlı döneminde kalanlara kesinlikle dokunmamasını öngören Belgrad Antlaşması'yla (18 Eylül 1739), Osmanlılar Orşava hariç yirmi yıl önce kaybettikleri toprakları geri aldılar.[142]

1737-1739 Osmanlı-Avusturya savaşı sırasında, elli yıl önce olduğu gibi Avusturyalıların vaatlerine kanan Sırplar, Patrik IV. Arseniye'nin kışkırtmasıyla Osmanlı yönetimine isyan ettiler. Avusturyalıların Kuzey Sırbistan'dan çekilmesiyle birlikte, 1690'daki çapta olmasa da yeni bir göç dalgası meydana geldi; Kosova ve Yeni Pazar bölgelerinden Şumadiya üzerinden Belgrad'a doğru bir göç başladı. Sırpların bir bölümü Tuna ve Sava üzerinden Avusturya tarafına geçmeyi başardı, bir bölümü ise kıtlık ve vebadan dolayı göç yollarında öldü. Patrik IV. Arseniye de bir grup göçmenle birlikte Macaristan'a geçti.[143]

Büyük Çiftliklerin Ortaya Çıkışı ve Sonuçları

Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılın sonlarından itibaren idari, mali ve askeri yapıda bir gerileme ve bozulma sürecine girdi. Bu bozulma, Amerikan gümüşünün doğurduğu enflasyonist baskıyla imparatorlukta fiyatların artmasından, merkezi idarenin zayıflamasıyla birlikte arazi kayıtlarının düzensizleşmesinden, ateşli silah teknolojisindeki ilerlemeyle Hıristiyan orduları karşısında sipahilerin tutunamamasından, reaya çiftliklerinin askeri zümrelerinin eline geçmeye başlamasından ve sipahi rejiminin yerini mukataa sisteminin almasından kaynaklanıyordu.[144]

Klasik dönemde askeri ihtiyaçlar ile reayanın sosyal güvenliğinin bir birleşimi niteliğindeki timar ve onun bir parçası olan çift hane sistemi, askeri sistemin de esasını oluşturuyordu.[145] Ancak 16. yüzyılın sonuna doğru bilhassa batıdaki savaş teknolojisinde meydana gelen değişimi takip edemeyen Osmanlı askeri sistemi önemli zaaflarla yüz yüze geldi. 1593-1606 arasındaki savaşta, Osmanlı ordusunun bel kemiğini oluşturan sipahilerin Avusturya askerleri karşısında etkilerini yitirdikleri görüldü.[146] İdarenin, as-

kerin ani bozgununu önlemek üzere piyade yeniçeri sayısını artırmak yönündeki tedbiri 17. ve 18. yüzyıllar boyunca devam etti. Kapıkulu askerlerinin sayısı 1451-1481 arasında 10-12.000 iken 1704'te 70.000'e çıktı.[147]

Asker sayısındaki artış savaş külfetinin de artmasına sebep oluyor, bu da mali ve idari buhranları beraberinde getiriyordu. İmparatorluğun nakit ihtiyacını karşılamak için koyulan yüksek vergilerle mali durumunda çok ciddi bir kötüleşme meydana gelen reaya, tasarruf ettiği toprakları ikinci şahıslara devretmeye başladı.[148] Böylece imparatorluğun toprak düzenini alt üst eden çiftlikleşme süreci uç verdi.[149] Bu gelişmenin ortaya çıkardığı reaya ile devlet arasındaki yeni sınıf, timar veya zeamet tasarruf eden devlet memuru hükmündeki sipahilerden farklı olarak şahsi çıkarlarını her şeyin üstünde tutacak ve reaya üzerinden en fazla maddi kârı sağlamaya çalışacaktı.[150]

Bir yandan bu süreç yaşanırken, diğer yandan para sıkıntısını da beraberinde getiren bir ekonomik darlık I. Süleyman devrinden itibaren merkezi hazineyi bunaltmaya başladı.[151] Faizcilik en iyi kazanç sağlayan iş haline gelmiş, imparatorlukta büyük faizciler türemişti. Faize para vererek veya bir malın parasını evvelden vermek suretiyle (*selem târiki*) çiftçinin mallarını ve topraklarını eline geçiren çavuş, zaim, timar erbabı ve bilhassa daha geniş ölçüde kapıkulları (yeniçeri ve altı bölük sipahisi) zümresine mensup kişiler bu gelişmeden nemalanıyordu.[152]

Semendire sancağının serhatta bulunması yeniçerilerin bu süreçte en fazla öne çıkan kesim olmasına yol açtı; zira Osmanlı İmparatorluğu'nda genellikle serhat çevresindeki mukataalar kalede muhafızlık yapanlara tahsis edilmekteydi.[153] Ordu içindeki ağırlıklarını toplumsal hayatın diğer alanlarına yaymakta gecikmeyen yeniçeriler 17. yüzyılda imparatorluğun merkezinde olduğu kadar şehir ve kasabalarında da en önemli zümrelerden biri haline geldiler.[154]

Sırbistan'da çiftlikleşme süreci Balkanlar'ın diğer bölgelerindekine nazaran biraz geç gelişti.[155] Bu durumda, Sırbistan köylerinde diğer bölgelere oranla (Makedonya-Bosna) çiftlikleşmeyi sürükleyecek imtiyazlı Osmanlı zümrelerinin sayısal azlığının ve Sırbistan'ın savaş sahası olması sebebiyle bu sürecin birkaç kez kesintiye uğramasının büyük payı olduğu söylenebilir.[156]

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı askeri stratejisinde başlayan köklü değişimlerle, daha önceki yüzyılların temel anlayışı olan fetih, yerini savunmaya bıraktı. Bu anlayışla Avusturya-Rusya sınırlarındaki Belgrad, Böğürdelen, Hotin ve Özi gibi kaleler güçlü bir şekilde tahkim edildi. Belgrad 1691'de tekrar fethedilmesinin ardından Tuna ve Sava nehirlerinden geçiş için temel bir üs görevini yüklendi.[157]

1717'de Kuzey Sırbistan'ın elden çıkmasından sonra işlevi Niş ve Vidin şehirleri tarafından devralınan Belgrad 1739'da tekrar Osmanlı topraklarına katıldığında eski konumuna kavuştu.[158] Belgrad Antlaşması'ndan sonra şehirde 3.000 yerli, 2.400 yeniçeri ve 900 sipahiden oluşan büyük bir garnizon kuruldu.[159] Sipahiler geçimlerini timar ve zeamet gelirleriyle sağlarken, bölgede meskûn Müslüman ahaliden menkul yerli neferatına ücretleri yıllık olarak ödenmekteydi. Yeniçeriler ise İstanbul'dan gelen ve düzenli olmayan mevacib almaktaydılar.[160] Kalelerin ve palankaların[161] asayişini sağlayan düzenli bir askeri birlik yapısındaki yerli neferatının sayısı, ücretlerin ödenmesinde yaşanan güçlüklerden dolayı zaman içinde azalmaya başladı.[162] Öte yandan Belgrad Antlaşması'ndan sonraki on yıllık dönemde pozisyonlarını bir ölçüde korumayı başaran timarlı sipahiler, köylerde oturmalarının yasaklanması[163] ve timar defterlerindeki karışıklıkların yol açtığı iç mücadelelerden dolayı zamanla güçlerini yitirdiler.[164]

Sipahiler sistemdeki önemlerini kaybederken, yeniçeriler bu süreçte Semendire sancağında en güçlü askeri birlik haline geldi. 1750 tarihli bir kayda göre Belgrad'da 5.039 kapıkulu askeri bulunmaktaydı.[165] Kapıkulu askerlerinin serhat kalelerinde muhafızlık yapan ve "yamak" olarak adlandırılan kesimi orduda düzen ve disiplinin bozulmasıyla başıbozuk güruhuna dönüşmüş, ulufelerin biraz gecikmesi durumunda hemen isyana kalkışmaya başlamıştı. Hatta Osmanlı merkezi idaresinin Hotin ve Bender kalelerinde asayişi sağlaması yamakların buralardan çıkartılmasıyla gerçekleşebilmişti.[166]

Tuna boylarındaki kalelerde görev yapan yamakların bir kısmı 17. ve 18. yüzyıllardaki toprak kayıplarıyla birlikte güneye çekilen askerlerdi. Bu kesim, Hıristiyanlarla yapılan savaşlarda yaşanan acı tecrübelerden dolayı Bosna ve Sırbistan'a geldiğinde buraların Hıristiyan reayasına oldukça sert davranışlar sergilemişti.[167] Öte yandan sosyal ve ekonomik düzenin bo-

zulmasıyla evsiz barksız, işsiz güçsüz kimseler yeniçeri-yamak olarak askeri birliklere yazılmışlardı. Hem bölgeye göç eden askeri gruplar hem de yeni yazılanlar, barış zamanlarında şehirlerde zanaatkâr ve esnaf ya da nahiye ve köylerde çiftlik sahibi olarak reaya ile doğrudan temasa geçti. Nahiye ve köylerde huzurunu bozdukları reayayı koruma aramaya yönelten bu zümreler aynı zamanda koruyucu rolüne soyundular.[168]

Reayanın tasarruf ettiği topraklar yavaş yavaş yeniçerilerin yedine geçmeye başladı. 1741'de Sırplar yeniçerilerin nahiye ve köylere hanlar kurarak kendilerini yeniçeri serdarı diye tanıtan kişilerin liderliğinde zulüm yaptıkları yönündeki şikâyetlerini Babıâli'ye bildirdiler. Yeniçerilerin zulmünden bizar olan Sırpların bir kısmı da yerlerini terk edip dağa çıkarak haydutluk faaliyetlerine girişti.[169] Osmanlı yönetimi reayanın kendi kontrolünden çıkması anlamına gelen bu süreci durdurmak için çabalar göstererek, reayaya zulüm edilmemesi ve haksız yere para toplanmaması için sancağa hükümler gönderdi.[170] Yönetimin tedbirlerine rağmen, yamaklar muhafızların emirlerini yerine getirmeyip reayadan *porez* namıyla kanunsuz bir vergi tahsil etmeyi sürdürdüler.[171] Sancaktaki düzensizliği gidermek için bölgeye tayin edilen Silistire Muhafızı Abdi Paşa, köy ve nahiyelerde yeniçerilerin inşa ettiği hanları yıktırdı ve birçok yeniçeriyi idam ettirdi. Bunun üzerine başlayan yeniçeri isyanı Babıâli'nin paşayı Belgrad'dan geri çekmesiyle durdurulabildi.[172]

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra merkezi idare bir kez daha muhafızı Seyyid Hasan Paşa vasıtasıyla reayanın durumunu düzeltmek ve yeniçerilerin zulmüne son vermek üzere tedbirler almaya çalıştı; bunlardan biri, reayanın işlediği miri arazilerin kesinlikle çiftliğe dönüştürülemeyeceğinin sancaktaki bütün nahiyelere bildirilmesiydi. Ancak söz konusu tedbirlere rağmen 1788'e kadar Semendire sancağındaki toprakların büyük bir kısmı yeniçerilerin çiftliği haline geldi.[173] Dönemi bizzat idrak eden Vuk Karaciç'in kayıtlarından, Sırp reayası ile çiftlik sahipleri arasındaki ilişkinin niteliğini açık bir şekilde görmek mümkün:[174]

> Sırbistan'da sipahinin yanı sıra bir de ağası olan köylere çiftlik [*čitluk*] derler. Çiftliğin ağası Türkçe'de çiftlik sahibi (*čitluk-sahibija*)

olarak adlandırılır... Çiftlik sahibi buğdaydan öşür [*desetak*] alır. Sebze-meyve ve samanın dokuzda birini [*devetak*] alır. Doğduğum yer olan Trişçani'de vergi mükellefi başına 5 okka bezelye ve hane başına bir tulum [bir okka ağırlığında] tereyağı verirlerdi. Bundan başka ağa için yalnızca yazın tarlada değil, ihtiyacı olur ise kışın da çalışırlardı. Bu çalışma süresince çiftlik sahibi yalnızca pazar günleri köylülere yemek verirdi ve bu çok makbuldü. Bu yüzden gençler gönüllü olarak çalışmaya giderlerdi.

Ancak sonraları köylüler kendi azıkları ile çalışmaya başladılar ve buna (*begluk*) lanet okur oldular. İşin ilginç yanı, Trşiçani'de (ve muhtemelen başka yerlerde de) çiftlik sahipleri ne şaraptan ne pelitten ne su değirmeninden ne kazandan bir şey alırlardı, sanki yalnızca tarla ve çayırlar onlarındı. Çiftlik sahipleri evlerinin bulunduğu köylere aileleriyle birlikte yazın gezmeye kışın avlanmaya gelirlerdi. Kendi evleri bulunmayan köylere sık sık gelirlerdi. Köylüler onları yedirip içirmek zorundaydılar. En sonunda kendi çiftçilerini cezalandırmaya başladılar. Çiftlik sahipleri kendi çiftçilerini güçleri yettiği kadar diğer Türklerden korur ve gözetirlerdi. Bundan dolayı ona kimse dokunamaz, o da yaptığı herhangi bir şeyden utanmazdı... Sırbistan'da çiftlik sahipleri halka karşı yalnızca sipahilerden değil bütün diğer Türklerden daha kötü ve serttiler. Ancak yine de Bosnalı çiftlik ağalarına nazaran daha merhametliydiler. Orada (Bosna) köylülerin kendilerine ait evi yoktu. Ağalarının evlerinde kiracı olarak otururlardı...

18. Yüzyılda Sırplar Arasında Ekonomik ve Kültürel Gelişim

Domuz Ticareti

Sırp toplumunun büyük bir kısmı köylerde ve kırsalda zadruga[175] olarak adlandırılan bir hayat tarzı sürdürüyordu. Zadruganın yaygın olduğu bölgelerde nakdi değil ayni ekonomi söz konusuydu.[176] Tipik bir zadrugada kan bağı ile birbirine bağlı dört beş aile aynı çatı altında hayatını idame ettirir, evin çevresinde çiftlerin sayısı kadar baraka bulunurdu. Aile üye-

leri evde yer içerdi; yatma vakti çiftler bu barakalara gider, evde ise ailenin en yaşlı çifti kalırdı. Evi yöneten ve günlük ihtiyaçlarını gören reis dışarıya karşı da sorumluluğu üstlenir, aile üyelerinin parasını muhafaza eder, haraç ve diğer vergileri öderdi. Bu kişi yaşlandığında en akıllı oğullarından biri ya da kardeşi reisliği devralırdı.[177]

Bu klasik hayat tarzının içinde Sırp toplumunun temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktı. Tarımda öküzlerin çektiği 250 kiloluk hafif sabanlar kullanılır, toprak ekilmeden önce iki defa sürülür, hasat orakla biçilir ve harman el döveniyle dövülürdü. Tohum hem ilkbaharda hem de sonbaharda atılırdı. Aile ekonomisi için çok önemli olan sebze bahçelerinde soğan, şalgam, turp, sukabağı, salatalık, kavun, pırasa gibi sebzeler yetiştirilirdi.[178]

Çiftlikleşmenin Sırp köylüsünün tarımdan sağladığı geçimi zorlaştırdığı 18. yüzyılda hayvancılık ve buna bağlı ticaretin gelişimiyle sosyal ve ekonomik hayatta yeni bir süreç başladı. Sırbistan'ın Habsburglar ile Osmanlılar arasında sınır bölgesi olduğu ve Belgrad'ın da transit ticaret yolunun ana kavşak noktası haline geldiği Karlofça Antlaşması'ndan itibaren Sırp domuz tüccarları Avusturya'nın kontrolü altındaki Voyvodina bölgesine göç etmiş olan Sırplarla ticaret yapmaya giriştiler.[179]

Sırbistan'da işgal döneminde (1718-1739) tarım alanında bir gerileme yaşanmasına rağmen, Avusturyalılar nakdi vergilerin toplanmasında önemli bir kaynak olarak düşündükleri ticaretin gelişmesi için büyük çaba sarf ettiler. 1718 Pasarofça Antlaşması ile Osmanlı topraklarında serbest ticaret hakkı elde eden Avusturya, Belgrad'da iskân ettiği Almanlardan bu şartlar altında ticari bir gelişme göstermelerini beklediyse de bölgede daha önceden faaliyette bulunan Sırp tüccarlar daha aktif bir şekilde ticaret ağının içinde yer aldılar.[180] Sırbistan'da hayvan ticareti ve özellikle de domuz ihracatı yüzyıl boyunca belli bir ivmeyle yükseldi. İşgal döneminde (1718-1739) Sırpların en önemli ihraç malı balmumu ve sığırken, yüzyılın sonuna doğru domuz en önemli ihraç kalemi haline geldi. Buna bağlı olarak Sırbistan'da domuz yetiştirenlerin sayısı hızla artmaya başladı.[181]

1777-1786 arasında Macaristan çoğunluğu Sırbistan'dan olmak üzere Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1.300.000 franklık domuz ithal etmişti. Yüzyılın sonuna gelindiğinde ise yıllık ortalama 12.500 baş domuz,

Sırbistan'dan Avusturya tarafına ihraç edilmekteydi.[182] 1784 Avusturya-Osmanlı Ticaret Antlaşması ve 1791 Ziştovi Antlaşması ile Sırplara sahip oldukları malları her iki imparatorlukta da serbestçe satma hakkı tanındı. Bu durumdan en fazla Belgrad'daki Makedon-Vlahlar, Zemun ve Pançevo halkı ile Belgrad'daki Osmanlı idarecileri yararlandılar. Bununla birlikte birçok Sırp köylüsü Avusturya ve Macaristan'a koyun, sığır ve domuz satan Şumadiyalı, Voyvodinalı ve Belgradlı tacirlere bu malları sağlayarak kısmi bir refaha kavuştu.[183]

Avusturya tarafıyla yapılan ticaret ve özellikle domuz ihracatına Sırp köylüsü önce kılavuz, sonra ortak ve daha sonra tüccar olarak katıldı.[184] Köylülerden başka haydutlar da belli bir süre sonra dönem haydutluğu bırakıp, biriktirdikleri ganimetlerle domuz ticaretine atıldılar. Bu tüccar zümresine mensup kişiler arasından Sırp isyanlarına önderlik edenler çıktı; bunlardan en meşhuru, bir zamanlar 300 domuz, 3.000 koyun, 70 baş sığır ve 16 ata sahip olan Kara Yorgi'dir.[185]

Avusturya Sırpları

1690'dan sonra Tuna'nın öte yakasındaki Voyvodina Sırplar tarafından iskân edilmiş ve I. Leopold buradaki Sırplara birtakım dini hürriyetler tanımıştı. Bu haklar sayesinde Sırplar sadece ekonomik değil entelektüel-kültürel bir gelişme evresinin de kapısını araladılar. Osmanlı tarafındaki Peç Patrikliği[186] etki ve gücünü yitirirken, 1713'te Avusturya imparatorunun Sırpların temsilcisi olarak kabul ettiği Karlofça Metropolitliği hem dini hem de kültürel bir merkez olarak yükseldi.[187]

Karlofça Metropolitliği'nin konsülleri (*sabori*) dini meselelerle birlikte dünyevi meselelerin de tartışıldığı bir platform haline geldi. Voyvodina Sırplarının Habsburg monarşisi içindeki politik talepleri Macar soyluları tarafından engellendiyse de sosyokültürel alanda önemli gelişmeler kaydedildi. Sırpların entelektüel-kültürel merkezleri haline gelen Novi Sad, Pançevo, Karlofça, Sambor, Zemun ve daha doğuda Temişvar'da ortaçağ Sırp krallarının biyografilerine ait eserler yazıldı.[188]

Bu süreç devam ederken, bir yandan da Sirem bölgesinin manastırlarında[189] keşişler 17. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Rusya'ya seyahatler

düzenlemeye başladılar.[190] Rus kilisesi ve yönetimi bu keşişlere maddi yardımın yanında kitap ve kilise materyalleri temin ediyordu.[191] Bu seyahatlerde yalnızca dini değil dünyevi bilgi ve görgülerini de artıran keşişler, Sırpları Türkler ve Yunanlardan "koruyacak" bir çarın varlığını gördüler. 17. yüzyılın ortalarından itibaren manastırlardaki geleneksel hayat dönüşüme uğradı; keşişlerden bazıları manastır hayatını terk edip Sırp "milli uyanışına" katkı yapacak entelektüeller haline geldi. Bunlardan biri olan Yovan Rayiç, 1795'te *Istorija raznih slavenskih narodov: napače Bolgar, Horvatov i Serbov* [Muhtelif Slav Halklarının Tarihi: Bulgarlar, Hırvatlar ve Sırplar] isimli dört ciltlik bir eser yazdı, ki bazı tarihçiler bu eserin Sırp "milli uyanışına" önemli katkılar yaptığını düşünmektedir.[192]

Bir diğer keşiş, on beş yaşında Fruşka Gora'daki Hopovo Manastırı'na giren Banatlı Dositey Obradoviç de daha sonra manastır hayatını bırakıp Avrupa'da seyahatlere çıktığında Batı toplumunun gelişimine şahit oldu, rasyonalizmden etkilendi ve Sırp halkının bilimin ışığında yükselebileceğini savundu. Hayranı olduğu Deli Petro'nun Rusya'da gerçekleştirdiği değişim ve dönüşümleri Sırplar için gerçekleştirmek en büyük hayaliydi. Sırp isyanları patlak verdikten bir müddet sonra Kara Yorgi'nin davetiyle Sırbistan'a gelen keşiş, 1808'de Belgrad'da ilk yüksek okulun (*velika škola*) kurulmasına ön ayak oldu;[193] Sırp milletinin kalkınması için mistisizmden arınıp rasyonalizme yönelmesi gerektiği düşüncesiyle okullarda kameralizm esaslarına dayanan bir öğretimin uygulanması için gayret sarf etti.[194]

İkinci Bölüm

İSYANLARI ÖNCELEYEN GELİŞMELER 1788-1804

1788-1791 Osmanlı-Avusturya Savaşında Sırplar

1768-1774 yılları arasında Ruslarla yapılan ve tam bir yenilgiyle sonuçlanan savaş, Osmanlı İmparatorluğu'na çok ağır maliyetler yüklemişti.[1] Savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (16 Temmuz 1774) ile Osmanlılar Karadeniz üzerindeki kontrolünü kaybetmiş, Kırım imparatorluktan koparak sözde bağımsız bir devlet haline gelmişti. Ayrıca Rusya'nın garantörlüğü altında Eflak ve Boğdan'a geniş özerklikler verilmiş, Rusya'nın Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde hamiliği tanınmıştı. Bu antlaşmayla kazandıklarını yeterli görmeyen II. Katerina ise imparatorluğu parçalama planını gerçekleştirmek için Avrupa'da ittifak arayışına girmiş ve topraklarını genişletmeyi kuvvetle arzulayan Avusturya İmparatoru II. Josef (1780-1790) ile Kasım 1782'de bir anlaşmaya varmıştı.[2]

Yapılan paylaşım planına göre Rusya, Batı Kafkasya, Kırım ve Dinyester Nehri kıyılarındaki toprakları alacak; Memleketeyn, Avusturya ve Rusya arasında bir tampon bölge olarak bağımsız kalacak; Avusturya da Eflak'ın bir bölümü ile Sırbistan, Bosna-Hersek ve Venedik'in Dalmaçya ve Istra'daki topraklarına sahip olacaktı. Balkanlar'daki diğer bölgelerde –Bulgaristan, Makedonya ve Yunanistan– ise İstanbul başkent olmak üzere Katerina'nın torunu Konstantin'in tahta oturacağı bir Bizans İmparatorluğu kurulacaktı.[3]

1783'te Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesinden sonra yeni bir Osmanlı-Rus savaşının kaçınılmaz olduğunu gören Avusturya, Sırbistan'a ajanlar gönderdi. Sırp manastırlarındaki keşişlerin kılavuzluğunda ülkenin dört bir yanına dağılan bu ajanlar Sırp ileri gelenlerini kendi saflarına çekmek için çeşitli hediyeler dağıtıyor, muhtemel bir savaş durumunda kimlerin ne tür katkıları olabileceğini araştırıyordu.[4] Bu çerçevede 1787 güzünde, II. Josef'in emriyle Sırbistan, Karadağ[5] ve Romanya'da halka geniş dini hürriyetler vaat eden ilanlar dağıtıldı.[6] Avusturyalılar Osmanlı İmparatorluğu ile

savaşa girmeden önce Sırpların yardımıyla iki kez Belgrad'ı ele geçirmeye teşebbüs ettilerse de muvaffak olamadılar.[7]

9 Şubat 1788'de başlayan Osmanlı-Avusturya savaşında bazı Sırplar ya haydut ve çete grupları içinde ya da Avusturya subaylarının kontrolündeki fraykor (*frajkor*) birliklerinde savaşa katıldılar.[8] Stratejik önemi haiz dağ geçitlerinde ve yollarda vur-kaç taktiklerini kullanarak ve pusular kurarak Osmanlı lojistiğine darbe vurmaya çalışan çeteler eylemlerini özellikle Belgrad'a bağlanan yollarda yoğunlaştırıyordu. Bu çetelerden birinin başındaki Koça Ancelkoviç[9] adlı eski bir domuz tüccarı Sırplar arasında o kadar şöhret buldu ki, bu savaş ona atfen Koça'nın Savaşı (*Kočina krajina*) olarak adlandırıldı. Koça ve adamları Belgrad ile Niş arasında Osmanlı birliklerinin yolunu kesmek üzere eylemler düzenlediler. Mart 1788'de Koça, Niş'ten Belgrad'a doğru hareket eden bir Osmanlı kervanını Devebağırdan'da pusuya düşürdü ve pusuda ele geçirdiği bazı eşyaları bağlılık göstergesi olarak II. Josef'e gönderdi. Avusturya da buna karşılık ona kapudanlık rütbesi ve iki bin adam verdi.[10]

Sırbistan'ın kuzey kısımlarında haydutluk ve çeteciliğin artmasıyla, Belgrad'a bağlanan anayollarda güvenlik büyük ölçüde ortadan kalktı. Osmanlı idaresi Şeyhülislam Mehmed Kâmil Efendi'den bu eylemlere katılan Sırpların katlinin vacip olduğuna dair bir fetva aldı.[11] Belgrad'da Avusturya'ya yardım ettikleri anlaşılan Sırp ileri gelenlerinden birkaç kişi öldürüldü.[12] Temmuz başlarında Sırbistan'ın büyük bir kesiminde Osmanlı birlikleri kontrolü tekrar sağlayarak stratejik açıdan önemli yolları güvence altına aldılar. Osmanlıların yaz boyunca özellikle Banat'ta devam eden askeri harekâtları Koça'nın güçlerinin etkisini tamamen kırdı ve Fethülislam Muhafızı Memiş Paşa ani bir baskınla Koça'yı esir alıp, yaptığı katliamlar yüzünden avanesi ile birlikte idam ettirdi.[13]

Savaş boyunca Koça'dan başka büyüklü küçüklü birçok çete ya da fraykor birliğinin faaliyetleri Morava'dan Drina'ya kadar çeşitli bölgelerde tezahür etti. Yovan Branovaçki 1789 yılı boyunca doğrudan Avusturya askerleriyle koordineli bir şekilde eylemlerini sürdürdü. Bunun yanında daha bağımsız olmak üzere Maryan Yovanoviç, Sırbistan'ın doğusunda Osmanlı güçlerine karşı savaştı. II. Josef'in emriyle Mihal Mihalyeviç'in komutası altında bir fraykor birliği kuruldu. Sırpların Avustur-

ya tarafına göçmeleriyle, başlangıçta 500 kişiden oluşan bu birliğin nüfusu arttı. Şubat 1788'de Mihalyeviç'e Böğürdelen ile Belgrad arasındaki yolun kesilmesi ve Sırpların isyana teşvik edilmesi görevi verildi.[14]

Ocak 1788'de kuşattıkları Böğürdelen'i fraykor birliklerinin yardımıyla 27 Nisan günü ele geçiren Avusturyalılar şehrin muhafazasını Mihalyeviç'in fraykoruna bıraktılar. 1788 yazında Mihalyeviç Kuzeybatı Sırbistan'da eylemlerine devam etti.[15] Öte taraftan nahiyelerde knezler ve papazlar Osmanlı birliklerine karşı savaşmak için gönüllüler topladılar. Osmanlılar tarafından Palej ile Uşça arasını korumakla görevlendirilen Başknez Aleksa Nenadoviç taraf değiştirerek Avusturya için savaşmaya başladı.[16]

Avusturya'nın savaşı nispeten başarıyla götürüyor olmasına karşın, Avrupa'daki devletlerarası gelişmeler II. Josef'i barış aramaya itti. Osmanlılar Katerina ve II. Josef'in barış isteklerini, Kırım ve Özi'nin geri verilmesi ve Avusturya'nın işgal ettiği yerlerden tamamen çekilerek savaş tazminatı ödemesi şartlarına bağladılar.[17] II. Josef bu şartları kabul etmediği gibi Belgrad'ı ele geçirip muhtemel bir anlaşma durumunda elini güçlendirmek istiyordu. Avusturya ordusu 1789 güzünde Belgrad'ı almak için büyük bir askeri harekât başlattı. Belgrad'ı Rumeli'nin kilidi olarak tavsif eden Sultan I. Abdülhamid (1774-1789), Osmanlı-Avusturya savaşının başladığı sırada şehrin savunması için her ne gerekiyorsa yapılmasına dair emir göndermişti.[18]

30 Eylül'de Belgrad varoşunu[19] ele geçiren Avusturya birlikleri, Osman Paşa'dan şehrin teslim edilmesini istediler. Belgrad Muhafızı Osman Paşa Niş'ten yardım geleceği umuduyla bir süre direndiyse de geceli gündüzlü taarruzlar üzerine 6 Ekim 1789'da şehri Avusturya subaylarına teslim etti. Cevdet Paşa, Belgrad'ın düşmesine Avusturyalılardan rüşvet aldığı için Niş'ten bir türlü harekete geçmeyen Abdi Paşa'nın sebep olduğunu kaydeder.[20] Ancak III. Selim (7 Nisan 1789-29 Mayıs 1807) daha sonra Ebu Bekir Paşa'ya gönderdiği bir hükümde "bu defa vuku bulan seferde Nemçe tarafından Belgrad Kalesi muhasarasına mübaşeret olunur olunmaz velhasıl 52 seneden beri nef-i kesire-i padişahaneye bedel 52 gün maksad-ı muhasaraya tahammül etmeyüb kale-i merkûmeyi eyyam-ı kalile zarfında

bi't-tav ve'r-rıza bîlâ cenk ü cidal tahliye birle elleriyle Nemçeli yedine teslim ile icra-yı hıyanet..." diyerek Belgrad'ın düşmesinin asıl sorumlusu olarak yamakları göstermiştir.[21]

Osmanlı-Avusturya savaşının sona ermesinde devletlerarası gelişmeler önemli rol oynamıştı. Avrupa büyük güçleri Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar'a doğru genişliyor olmasından rahatsızlık duyuyorlardı. Fransız Devrimi bütün Avrupa devletlerinin dikkatlerini onların topraklarına çevirmelerine yol açmıştı. Artık Avusturya için daha önemli olan, batı sınırlarını güvence altına alarak devrimin olumsuz etkilerinden imparatorluğu uzak tutmaktı. Öte taraftan 20 Şubat 1790'da II. Josef'in ölmesi ve yerine doğuda bir savaş sürdürmeyi kesinlikle istemeyen II. Leopold'un (1790-1792) geçmesi Avusturya'nın siyasetinde köklü değişikliklere yol açtı. Dış politikada kardeşinden tamamen farklı düşünen ve yeni toprakların fethedilmesini değil, imparatorluğun mevcut durumunun muhafaza edilmesini önemseyen II. Leopold, 27 Temmuz 1790 Reichenbach Antlaşması'yla İngiltere, Hollanda ve Prusya'nın arabuluculuğunda Osmanlılarla barış yapmayı kabul etti.[22]

Bu dönemde Gazi Hasan Paşa'nın çabalarıyla cephedeki durumunu düzelten Osmanlı İmparatorluğu'nda barış karşıtı bir hava oluştuysa da paşanın zamansız ölümü ve ordu düzeninin tekrar bozulması III. Selim'i Avusturya ile bir antlaşma yapmaya mecbur bıraktı.[23] 4 Ağustos 1791'de *status quo ante bellum* (savaş öncesi şartlar) temelinde imzalanan Ziştovi Antlaşması, Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki savaşı sona erdirdi. Bu şekilde cephelerden birini kapatan Osmanlılar kısa bir süre sonra Ruslarla da Yaş Antlaşması'nı (9 Ocak 1792) imzaladılar. Rusya savaş sırasında gösterdikleri gayret ve başarının meyvelerini bu antlaşmada topladı.[24]

Ziştovi barış müzakerelerinde çözülmesi gereken önemli meselelerden biri, savaş sırasında Avusturya'nın yanında Osmanlılara karşı savaşan Hıristiyan tebaanın durumunun ne olacağıydı. 1789 sonu 1790 başlarında barış ihtimali doğduğunda Sırplar ve Karadağlılar ile Eflak ve Boğdanlılar, Osmanlı İmparatorluğu'nun cezalandırmasından kurtulmak için yabancı bir ülkenin garantörlüğünün sağlanmasına yönelik faaliyetlere başladılar.[25] Arşimandrit Stefan Yovanoviç başta olmak üzere

Sırplar bu dönemde Avusturya'dan yardım isteyen mektuplar gönderdiler ve Viyana'da girişimlerde bulundular. Yovanoviç, Sırpların yeniden Osmanlı idaresi altına girmeleri durumunda hiç olmazsa Eflak ve Boğdan'a verilmiş olan özerkliğin bir benzerini elde etmeleri için büyük çaba sarf etti.[26]

Bütün dikkatini batıya yönelten Avusturya bir an önce doğudaki sorunlarını çözmeye uğraşıyor, Osmanlı yönetimi altında yaşayan Hıristiyanlar ve özellikle de Sırplar yüzünden barışı tehlikeye atmak istemiyordu. Bu sebeple, Ziştovi Antlaşması'nda sadece birinci maddede bütün Hıristiyan reaya (Karadağ, Bosna-Hersek, Eflak-Boğdan ve Sırbistan) için genel bir af hükmü yer aldı.[27] Sırpların Avusturya yüzünden yaşadıkları hayal kırıklığını, savaş döneminde fraykor olarak görev yapan Aleksa Nenadoviç "Ben Çar'ı (Avusturya İmparatoru) terk etmedim. Çar beni ve bütün Sırp halkını terk etti. İşte şimdi tekrar Sava'yı geçip gidiyorum –Osmanlı tarafına– manastırdan manastıra dolaşıp, artık kimse Nemçelilere inanmasın diyeceğim" sözleriyle ifade ediyordu.[28]

İsyanlar Osmanlı-Avusturya savaşının kaderinde tayin edici bir rol oynamamış olsa da Sırplar açısından önemli sonuçlar doğurdu. Bu savaşta Sırplar savaş tecrübelerini artırdılar. 1804 isyanının önde gelen isimleri arasında ya fraykor birliklerinde ya da çete grupları içinde bu savaşa katılan kişiler bulunuyordu.

Osmanlı İdaresinin Yeniden Tesisi (1791-1793)

Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya ve Rusya ile savaşı sona erdirmesine rağmen Balkanlar'da asayiş ve düzeni tesiste büyük zorluklarla karşı karşıyaydı. Son savaşlardan sonra bir anlamda işsiz kalan askeri gruplar Balkanlar'daki âyanların, paşaların, mütegallibelerin etrafında kümelenmiş, bu yüzden de 18. yüzyılın sonlarında bölgede tam bir otorite boşluğu başlamıştı. Vidin'de Pazvandoğlu, Şumnu ve Rusçuk civarında Tirsiniklioğlu İsmail, Serez'de İsmail Bey, Arnavutluk ve Mora'da Tepedelenli Ali Paşa, Silistire ve Deliorman yöresinde Yılıkoğlu Süleyman Ağa, Kuzey Arnavutluk'ta Buşatlı Mahmud Paşa, Orta Arnavutluk'ta Avlonyalı İbrahim Paşa fiilen idareyi ele geçirmişti.[29]

Sırpların 1804'te isyan etmelerine sebep olacak gelişmeler bu kargaşa ortamında neşvünema buldu. 1792'den itibaren merkezi temsil eden Belgrad muhafızları, Pazvandoğlu Osman ve yamakların Belgrad'a yaptığı taarruzları durdurmaya çalıştılar; ancak İstanbul, 1799'un başlarında Belgrad'dan çıkarılmış olan yamakların dönüşlerine izin vermek zorunda kaldı. 1801'in sonlarında Belgrad Muhafızı Hacı Mustafa Paşa'yı katlederek Semendire sancağında idareyi fiilen ele alan yamak reislerinin kurduğu baskı rejimi Osmanlı İmparatorluğu'nu on yıl boyunca meşgul edecek Sırp isyanlarının patlak vermesine yol açtı.

1787-1792 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu askeri zaafları alenen göstermişti. Sultan III. Selim'in şiddetle arzulamasına rağmen, Osmanlı birlikleri savaşların akıbetini etkileyecek başarılar kazanamamış, imparatorluk dış gelişmelerin doğurduğu şartlar vesilesiyle büyük toprak kayıplarına uğramadan bu savaşlardan sıyrılabilmişti.[30] Ordu eski güç ve kudretinden uzaklaşmış, düzen ve disiplin yerini serkeşlik ve kabadayılığa bırakmıştı. III. Selim ise doğan barış ortamından faydalanarak askeri sistem üzerinde ciddi ıslahatlar yapmak azmindeydi.

Ziştovi Antlaşması'ndan hemen sonra Semendire sancağında bu ıslahatları yürütmek üzere Silistire Seraskeri Ebu Bekir Paşa Belgrad muhafızlığına tayin edildi.[31] Sultanın emriyle, karyelere gidip zorla reayadan vergi toplayan, savaş esnasında da ciddi bir mukavemet göstermeden Belgrad Kalesi'ni Avusturyalılara teslim eden yamakların buraya dönüşleri kesin surette yasaklandı. Kalenin muhafazasının Bosna'da olduğu gibi ocaklık tahsis edilmek suretiyle sağlanması, bu şekilde yerlilerden her biri 400-500 kişiden oluşacak dört beş adet orta kurulması, ortaların neferatına kesinlikle eski yamaklardan bir kişinin bile yazılmaması Ebu Bekir Paşa'ya bildirildi.[32] Yamakların dönüşlerine bahane kalmaması için Şeyhülislam Mevlana Mehmed Mekkî Efendi'den fetvalar çıkartıldı. Bu sınıfın bütün çiftlik ve emlaki miri araziye çevrilerek, bu araziler erbab-ı ziraatten taliplilerine resm-i tapu karşılığında dağıtıldı. Sancakta yeni timar yoklaması yapılarak yerinde bulunmayan sipahilerin timarları ellerinden alındı. Timar ve zaimlerin kayıtsız şartsız kalede, alaybeylerinin

bayrakları altında bulunması, sancağın nahiye ve karyelerine varmaması emredildi. Ayrıca Avusturya'nın yanında savaşa katılan Sırp reayası Ziştovi Antlaşması'nın hükmü gereği padişah tarafından affedildi.[33] Aslında Ebu Bekir Paşa daha Belgrad'a gelmeden önce yamaklara karşı nasıl bir siyaset izleyeceğini yamak reislerinden Deli Ahmed'i idam ettirerek göstermişti.[34] Semendire sancağına dönüşlerinin yasaklanması üzerine yamaklar Vidin'de eski bir yamak reisi olan Pazvandoğlu Osman'ın himayesine sığındılar.[35]

Ebu Bekir Paşa'nın aldığı tedbirler sayesinde sancakta asayiş temin edildi ve Sırp reayası huzura kavuştu. Vergi toplamakla görevlendirilen Ebu Bekir Paşa idare ile reaya arasında köprüleri yeniden kurdu.[36] Ancak paşanın Belgrad muhafızlığı uzun sürmeyip İşkodra'da Buşatlı Mahmud Paşa'nın isyanını bastırmak için Rumeli valisi olarak tayin edilmesiyle sona erdi[37] ve yerine Çirmen Mutassarıfı Mehmed Paşa (Pekmezci) atandı. Ebu Bekir Paşa zamanında gösterdiği kararlılığı aynen devam ettiren Babıâli, Mehmed Paşa'dan kaleyi Nemçeliye teslim eden yamaklara kesin surette merhamet ve şefkat göstermemek hususunda selefi Ebu Bekir Paşa gibi dikkatli davranmasını ve eğer yamaklar herhangi bir şekilde Belgrad'a yaklaşmaya çalışırlar ise hemen külliyetli askerle üzerlerine varmasını istedi.[38]

Yamaklar bu emir doğrultusunda hareket eden Pekmezci Mehmed Paşa'ya tepki göstemekte gecikmeyip Pasarofça ile Semendire'de büyük bir kalabalık teşkil ederek Belgrad üzerine yürüdüler ve varoşu zaptedip kaledeki muhafız ve cümle zabitanı esir ettiler. Bu durum karşısında İstanbul, Çirmen Mutasarrıfı (Hamamcızade) Ahmed Paşa'yı yamakları tedip etmekle görevlendirdi. İzvornik ve Alacahisar sancaklarına da Ahmed Paşa'ya yardım etmek üzere hareket geçmeleri emredildi.[39] Belgrad'a Avusturya üzerinden yapılan gıda sevkıyatını kestirerek yamakların direnişini kıran Ahmed Paşa 26 Kasım 1792'de Belgrad Kalesi'ni ele geçirdi.[40]

Şehre girer girmez asilerin yakalanması emrini veren paşa, sancakta bir tek yamağın dahi meskûn olamayacağını da bütün nahiyelere bildirdi. Semendire'ye çekilen asiler bir heyet göndererek Belgrad'a dönme arzularını izhar ettiler. Ahmed Paşa ise Avusturya ile yapılan savaşta gerektiği gibi mücadele etmediklerini, sultandan ziyade Avusturya impa-

ratoruna hizmette bulunduklarını, şehirlerin kapılarını düşmana açtıklarını, dolayısıyla sultanın onları affetmesinin mümkün olmadığını söyleyerek Semendire'yi bir an evvel terk etmedikleri takdirde hiç merhamet göstermeden bütün asileri kılıçtan geçireceği haberini gönderdi.[41] Bu arada asilerin tedibinde başarılı olamayan Pekmezci Mehmed Paşa'nın yerine 21 Ocak 1793'te Ahmed Paşa Belgrad muhafızı olarak tayin edildi.[42]

Sırp reayası, yamaklara karşı oldukça sert tedbirler almasına rağmen Hamamcızade Ahmet Paşa'yı rüşvet aldığı iddiasıyla Babıâli'ye şikâyet etti. Bunun üzerine kapıcıbaşı ve İrad-ı Cedid hazinesi mültezimlerinden Filibe Âyanı Şinikzade Mustafa Ağa, şikâyetleri tahkik edip askeri ve idari birtakım düzenlemeler yapmak üzere geniş yetkilerle donatılarak Belgrad'a gönderildi.[43]

Hacı Mustafa Paşa, Pazvandoğlu ve Yamaklar (1793-1802)

Şinikzade Hacı Mustafa Ağa Belgrad'a gelmesinden kısa bir süre sonra (14 Temmuz 1793) üç tuğlu vezaret rütbesiyle Belgrad muhafızlığına tayin edildi. Tırhala muhafızlığıyla görevlendirilen Ahmed Paşa'nın kısa bir süre sonra vuku bulan vefatı üzerine bu görev de Hacı Mustafa Paşa'ya tevdi edildi.[44] Mustafa Paşa'nın muhafız atanmasından birkaç gün sonra, Kara Hasan adlı şakinin önderliğindeki yamaklar Belgrad'ı ele geçirmek üzere Pazvandoğlu'nun verdiği destekle Vidin tarafından taarruza geçtiler. Ancak Alacahisar Sancağı Mutasarrıfı Şehsuvar Abdi Paşa, Uziçe Serturnacısı Ahmed Ağa ve çevre nahiyelerden tertip edilen birliklerle, yamakların Belgrad'a saldırıları püskürtüldü. Pasarofça'ya kadar ilerlemiş olan yamaklar Vidin'e dönmek zorunda kaldılar.[45]

Hacı Mustafa Paşa bir yandan Pazvandoğlu ve yamaklarla uğraşırken, diğer yandan reayanın sosyal ve ekonomik durumunu iyileştirecek birtakım teşebbüslerde bulunuyordu. Bu cümleden olarak knez ve söz sahipleriyle müşavere edip Aziz Efendi'yi aşağıda sıralanan taleplerle İstanbul'a gönderdi:

1- Zuema ve erbab-ı timar, reayadan öşürden başka türlü isimler altında vergi tahsil ettikleri gibi reayayı bilâ-ücret kendi namlarına

istihdam etmekte, reaya fukarasından yem ve yiyecek almaktadırlar. Bu haksızlıkların önüne geçilmesi;

2- Sırp reayasının ödemekle yükümlü olduğu vergilerin, Belgrad nahiyeleri 20.000 hane itibar olarak, ruz-ı kasım ve ruz-ı hazerde iki taksitte ödenmek üzere maktua bağlanması;
3- Reayanın Belgrad muhafızına veregeldiği 2.000 araba saman, 2.000 araba odunu vermeye devam etmesi ve vezirlere Belgrad'dan Niş'e varıncaya kadar mekûlat masrafları için 5.000 kuruştan ziyade bir şey vermemesi;
4- Herhangi bir mahalde biri öldürülür ve katil yakalanıp ele geçirilemez ise o nahiyeden 500 kuruş kan parasının dışında para talep edilmemesi; nüvvab ve hâkimlerin, keşif harcı namıyla aldıkları 12 kuruştan ziyade para almamaları;
5- Vüzera ve diğer memurların reayaya kilise tamir ediyorlar diye ilişmemeleri;
6- Muhassıl kethüdalarından, alaybeylerinden, mütesellim ya da voyvodalardan izin tezkeresi olmayan Müslümanların Sırp köylerine girmemesi;
7- Bu nizamın dışında reayadan hiçbir surette para tahsil edilmemesi ve buna kalkışanların şiddetle cezalandırılması;
8- Menşe-i mezalim olup padişah tarafından yasaklanan reaya karyelerinin çiftlik ittihaz edilmemesi.[46]

Osmanlı merkezi idaresi reayanın bu taleplerini 1793-1794 yıllarında gönderilen fermanlarla karşıladı.[47]

Hacı Mustafa Paşa sancağa bir nizam vermeye uğraşırken Belgrad'a dönmek hususundaki ısrarlarından bir türlü vazgeçmeyen yamaklar, 1795 yazında Pazvandoğlu'ndan aldıkları destekle Vidin ve Ada-yı Kebir'den top ve mühimmat temin ederek, daha önce fermanlı ilan edilen Köse Mustafa ve Kara Hasan'ın önderliğinde bir kez daha Belgrad'a doğru harekete geçtiler; ardından Belgrad'ın yeniçeri ağası Çelebi Mustafa Ağa ve Belgrad muhafazasına memur dört yeniçeri ortasının zabitleri ile gizlice görüşüp verdikleri rüşvet karşılığı onların yardımıyla varoşa girdiler. Ma-

iyetindeki sekban ve yerli neferatı ile birlikte iç kaleye kapanan Hacı Mustafa Paşa iç kaleden huruç edip ağır kayıplar verdirmek suretiyle püskürtmeyi başardı. Bunun üzerine Vidin'e dönüp Pavzandoğlu'na sığınmak zorunda kalan yamaklara yardım eden Çelebi Mustafa Ağa idam edilirken, dört yeniçeri ortası Sinop'a sürüldü ve yerlerine Mora ve Hanya'dan yeniçeriler gönderildi.[48]

1795 sonlarına doğru Pazvandoğlu meselesi yeni bir evreye girdi. Pazvandoğlu, İstanbul'a artık Belgrad matrudlarına yardımda bulunmayacağını ve bundan sonra Vidin muhafızlarının sözlerine itaat edeceğini bildirdi. Merkezi idare asilerle arasındaki bağlantıyı koparmak ve böylece onları zayıflatmak için Şubat 1796'da Pazvandoğlu'nu affetti;[49] ancak İstanbul'un af kararı Pazvandoğlu Osman'ın bölgede daha da güçlenmesinden başka bir işe yaramadı. Kendisinin birkaç vezirin yapamadığı işleri yaptığını ve topraklarında halkın huzur ve güven içinde yaşadığını, devlete asi olmadığını ileri sürerek vezirlik rütbesi istediyse de Pazvandoğlu'na katiyen güvenmeyen merkezi idare onun bu isteğini yerine getirmekte tereddüt etmekteydi.[50]

Bu arada Belgrad matrudları yamaklar, padişah tarafından affedildiklerine dair yalan haberler yaymakta ve Vidin'den Belgrad'a geçmek için fırsat kollamaktaydılar. İstanbul'dan Mustafa Paşa'ya gönderilen bir emirle, bu haberlerin aslı olmadığının bütün karye ve nahiyelere açıklanması bildirildi. Muhtemel bir saldırı durumunda Mustafa Paşa'nın tedbir olmak üzere maiyetindeki sekbanı artırmasına ruhsat verildi ve sekbanın masrafları için 150.000 kuruş irsal edildi. Padişah, Mustafa Paşa'ya yamak maddesine iki kat dikkat etmesini ve kalenin muhafazası için ne gerekiyorsa yapmasını emretti.[51] Bu emir ve talimatlara riayet eden Mustafa Paşa, Belgrad'daki başarılarıyla merkezin teveccühünü kazanıp, dağlı eşkıyası[52] ve Pazvandoğlu meselesini çözmek üzere Haziran 1797'de Rumeli valiliğine atandı; ancak Pavzandoğlu karşısında pek bir varlık gösteremedi.[53] Pazvandoğlu'nun önünün alınması ise ancak Tepedelenli Ali Paşa'nın 1797 güzünde Mustafa Paşa'nın yerine Rumeli valiliğine tayininden sonra gerçekleşebildi.[54]

Bu arada yaşanan devletlerarası gelişmeler meselenin çözümünü akamete uğrattı. 17 Ekim 1797'de Campo Formio Antlaşması'nı imzalayan Fransa ile Avusturya, Venedik topraklarını kendi aralarında paylaşmışlardı.

Fransa antlaşma gereği Yunan Adaları'nı işgal etmiş ve devrim propagandası ile Yunanları isyan için kışkırtmaya başlamıştı.[55] Bu şartlar altında İstanbul'un kendisiyle uzun süre uğraşamayacağını hesaplayan Pazvandoğlu ise hükmettiği toprakları batıya doğru genişletip ani bir saldırıyla Belgrad'ı almak ve kuracağı yeni devlete payitaht yapmak arzusundaydı.[56]

Pazvandoğlu'nun Aralık 1797'de Kara Ömer adlı şakinin liderliğinde Belgrad üzerine saldığı yamaklar Poriçe Adası ile Semendire ve Pasarofça'yı ele geçirip kısa zaman içinde Belgrad varoşuna ulaştılar; ancak kaleden çıkıp hücuma geçen Belgrad Kaymakamı Osman Paşa onları püskürtmeyi başardı. Ağır kayıplar veren yamaklar bir kez daha Vidin yolunu tutmak zorunda kaldılar. Vaziyetin Babıâli'ye malum olması üzerine Osman Paşa'ya, İzvornik Sancağı Mutasarrıfı Hasan Paşa'ya ve Böğürdelen Voyvodası Veli Efendi'ye asileri def etmekte gösterdikleri yararlıktan dolayı kürkler ve kaputlar gönderildi.[57]

Babıâli, Pavzandoğlu meselesini kökünden çözmek için 1798 yazında büyük bir askeri kampanya başlattı. Orduların kumandası Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'ya tevdi edildi. Bu operasyona Anadolu Valisi Seyyid Ali Paşa, Şinikzade Hacı Mustafa Paşa, Gürcü Osman Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, Sirozlu İsmail Bey, Çirmen Mutasarrıfı Silahdar Hüseyin Paşa ve Tirsiniklioğlu İsmail Ağa ile Bosna, Tırhala, Şumnu, Varna, Hezargrad ve Pravda'dan gelen âyanlar katıldılar.[58]

Toplama bir ordu şeklindeki bu gücün muntazam bir yapısı yoktu. Orduya katılan âyan ve beyler arasında bir birlik söz konusu değildi.[59] Öte taraftan saraydaki hasımları, bu zorlu meselede öne vererek, böyle bir askeri operasyonu yönetecek maharetten uzak olan Küçük Hüseyin Paşa'nın başını yemek istemişlerdi. Mayıs 1798'de başlayan Vidin muhasarası haziran ayında şiddetlendi; hatta bir ara bunalan Pazvandoğlu, Hüseyin Paşa'dan af diledi, bu isteği kabul edilmeyince de başka çıkar yolu kalmadığından mukavemetini artırdı ve zaman zaman kaleden huruç ederek kuşatmayı kırdı. Neticede bu büyük ordu 10.000-15.000 kişiden oluşan asiler karşısında beklenen başarıyı sağlayamadı.[60]

Temmuz 1798'de Napoléon'un Mısır'ı işgali etmesi Pazvandoğlu meselesini ikinci plana itti. Babıâli, Pazvandoğlu'nu bir an önce yatıştırıp

orduyu güneye kaydırmayı düşünüyordu.[61] Aslında Babıâli ile bir barışı Pazvandoğlu da istiyordu; çünkü Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu, Napoléon tehlikesine karşı yakınlaşmaya başlamıştı. Pazvandoğlu bu durumda Rusya'nın kendi üzerine yapacağı muhtemel bir askeri harekâtı hesaba katmak zorundaydı. Küçük Hüseyin Paşa İstanbul'a dönerken Pazvandoğlu'nun affedilmeyi dileyen mektubu kendisine ulaştı. Babıâli, Pazvandoğlu'nun bu dileğini ve daha önceki isyanlarında da ileri sürdüğü şartları kabul etti.[62] Bu şartlar içinde konumuz açısından hiç şüphesiz en önemlisi yamakların sancağa dönüşlerine ve eski mülklerine kavuşmalarına izin verilmesidir.[63]

İstanbul, Belgrad'ın muhkem bir şekilde muhafazası için azami gayret göstermekte ve bu cümleden olarak Belgrad'a sık sık müfettişler gönderip kaledeki askerin ve mühimmatın durumu hakkında malumat almaktaydı. Daha yamakların Belgrad'a dönüşlerine izin verilmeden evvel kaleye yamak yazılması hususunda müzakereler yapılmış ve eski adamlarının Belgrad'a dönüşlerine izin verilmesinin yamaklar arasında Pazvandoğlu'nun şöhretini artıracağı endişesiyle bundan vazgeçilmişti.[64] Ancak yukarıda temas ettiğimiz hadiseler, İstanbul'un bu kararından vazgeçerek yamakların dönüşüne rıza göstermesi mecburiyetini doğurdu. Alınan karara göre eski suçları affedilecek olan yamaklar gece gündüz kaleyi bekleyip düşman hücumu vaki olduğunda müdafaaya gayret gösterecekler, padişahın ve valilerin emrine itaat edeceklerdi. Emirlere aykırı davranan olursa ocaklı onu hemen tedip edecekti. Yamaklar tarafından Sırp reayasından bir akçe dahi alınmayacak, reayaya zarar verilmeyecek, köylere taarruz edilmeyecekti. Semendire sancağı muhassıllık olduğundan yamaklar muhassıllık işlerine karışmayacaklar, bir kişide iki esame bulunmayacak, mahlul vukuunda ölenin esamesi saklanmayacaktı. Yamakların Belgrad'dan çıkarılmasından sonra yamak esamesi elde edenlerin esamelerine itibar edilmeyecek, sadece daha önce Belgrad'da ikamet edenlerin yevmiyesi ödenecekti. Yamaklar yerli neferatı ile hoş geçinecekler, Belgrad'dan çıkarılmalarından önce sahip oldukları mallar kendilerine iade edilecekti.[65]

Babıâli'nin Ocak 1799'da Belgrad'a ulaşan kararı büyük bir memnuniyetsizlikle karşılandı; çünkü yamakların reayaya yaptıkları zulüm he-

nüz hafızalardan silinmiş değildi. Yamaklar Şubat 1799'dan itibaren Belgrad'a dönmeye başladılar. Vidin'den Belgrad'a gelen on kişilik ilk grup yaşlılardan oluşuyordu.[66] Yamakların dönüşü Hacı Mustafa Paşa'yı iki önemli sorunla karşı karşıya bırakmıştı: Birincisi Babıâli'nin emri gereği maiyetinde bulunan sekbanı serbest bırakması için onlara 75.000 kuruş ödemek zorundaydı. Paralarını alamayan sekbanlar isyan etmiş, Belgrad Kalesi'nin kapılarını kapatarak şehri zaptetmeye çalışmışlardı. Hacı Mustafa Paşa ancak Sırp reayasından bu parayı toplayıp vermek suretiyle sekbanları yatıştırabilmişti.[67] İkinci mesele, yamakların mülklerine hangi şartlarda tekrar sahip olacaklarıydı ki birincisinden daha ağır olan bu sorunun çözümü de daha zordu. Hacı Mustafa Paşa yamakların kaleyi ele geçirmelerinden korktuğu için merkeze yazdığı kaimede yamak yazılma hususunun mutlaka önüne geçilmesi gerektiğini ısrarla belirtmişti. Bu talebe istinaden alınan kararla 2.000'den ziyade yamak yazılması yasaklandı.[68]

Sancaktan çıkarılan yamakların el konulan malları başkalarına satılmış, bu kişiler de daha sonra bu malları yerli neferatı ve sipahilere satmıştı. Yeni sahipleri ise bu mülklere dokuz yıl içinde tamirat ve ilaveler yapmıştı. Mallar geri istendiğinde yeni sahipler yaptıkları masrafları tahsile çalıştılar; ancak yamakların bu parayı ödeyecek durumları yoktu. Yeni bir huzursuzluğa meydan vermemek için söz konusu para hazine tarafından karşılandı.[69] Yamakların sancakta huzursuzluk çıkarmaya ve "Reayadan şu kadar alacağım kalmış idi" diyerek para tahsiline teşebbüs etmeleri üzerine Sultan Selim, Hacı Mustafa Paşa'ya gönderdiği bir hükümle bu şekilde harekete cesaret edenlerin behemehal tedip edilmelerini emretti.[70] Ancak Sırp reayası üzerinde zulüm uygulamaktan vazgeçmeyen yamaklar Mart 1800'de Böğürdelen'e saldırıp knez Ranko Lazareviç'i öldürünce Hacı Mustafa Paşa Böğürdelen'e askerlerini gönderdi. Yamaklar kaleye kapandılarsa da Hacı Mustafa Paşa'nın askerleri direnişi kırıp kaleyi ele geçirdiler ve yamaklar şehir meydanında asıldı. Bu hadise iki taraf arasındaki düşmanlığı daha da artırdı.[71]

1801 baharında Babıâli bir yandan Pazvandoğlu'na kardeşi İbrahim vasıtasıyla Vidin paşası olarak tayin edildiğini ve Belgrad'a yönelik bütün düşmanca faaliyetlerini bir an evvel durdurması gerektiğini bildirdi, diğer yandan da Hacı Mustafa Paşa'ya yönetimi altındaki bütün bölgelerde idare-

yi sağlamasını, eğer Pazvandoğlu bu yerleri boşaltmak istemez ise onunla savaşmasını emretti. Hacı Mustafa Paşa'nın bu emir üzerine gönderdiği birlikler Fethülislam'da başarılı olurken Negotin'de yenilgiye uğradılar.[72]

Negotin'deki yenilgi Hacı Mustafa Paşa'nın sonunu getirecek bir dizi gelişmenin başlangıcı oldu. Yenilgide kimlerin rol oynadığını araştırmaya girişen paşa, yeniçeri ağasından padişaha sadakat yemini aldıktan sonra yamakları bağışladı, ancak aralarından Molla Yusuf ve Ağanlı Hüseyin'in kendisine teslim edilmesini istedi, öte taraftan Fethülislam'da bulunan oğlu Derviş Bey'e bir mektup göndererek, isimlerini verdiği sekiz yamağın öldürmesini emretti. Bu mektubu ele geçiren yamaklar isyana geçti.[73] Kuvvetlerinin büyük kısmı Fethülislam'da bulunan Hacı Mustafa Paşa, maiyetindeki az sayıda sekbanla birlikte iç kaleye kapanarak oğlunun yardıma gelmesini beklerken, 19 Ağustos 1801'de kaleye girip kontrolü ele geçiren yamaklar kimsenin girip çıkmaması için kalenin bütün kapılarını kapattılar ve kısa zamanda Belgrad'da idareyi tamamen ele aldılar.[74]

Hacı Mustafa Paşa muhtemelen yamakların baskısıyla yeniçeri ağasına yazdığı mektupta, hadiselere sebebiyet verenlerin Divan Kâtibi Hacı Emin Efendi, Alaybeyi Abdurrahman Efendi, Kale-i Bâlâ Yerliyan Zabiti Osman Bey ve yerli ağalarından Salih Ağa'nın olduğunu, bu kişilerin ticaret tekeli kurarak bütün ticareti kontrol ettiklerini, bu durumun zaman içinde büyük huzursuzluklara sebep verdiğini belirtmekte ve hadiselerin maiyyetindeki sekbanlarla yerli, yamak, zaim ve sipahiler arasındaki kavgadan neşet ettiğini, ancak suçluların cezalandırıldığını ve vaziyetin normale döndüğünü haber vermekteydi.[75]

29 Ağustos 1801 tarihinde Babıâli'ye gönderdiği diğer bir mektupta da Halil Ağa'nın ikdam ve gayretlerinden övgüyle bahsediyor, hizmetlerine binaen bir yıl daha Belgrad'da ocak ağası olarak kalmasını öneriyordu.[76] Belgrad kadısının adamlarından Hüsrev Ağa ve İsmail isimli bir imamın Babıâli'ye gönderdikleri bir tahriratta ise hadiselerin sebebi olarak, Hacı Mustafa Paşa'nın maiyyetinde bulunan sekbanın ahali ve yamaklara yaptıkları tasallut gösteriliyordu.[77]

Asiler Belgrad'da kontrolü tamamen ele geçirmişti. Onların isteklerine boyun eğerek maiyetindeki sekbanı dağıtan ve kalenin muhafazasının

yalnızca yamaklar tarafından sağlanmasını kabul eden Hacı Mustafa Paşa, öldürülmesine kadar tam bir göz hapsinde tutuldu. Bu arada Babıâli, yamakları etkisiz hale getirmek için Rumeli Valisi Hakkı Paşa'dan tedbirler almasını istedi. Hakkı Paşa, Bosna ve bölgedeki diğer paşalara Hacı Mustafa Paşa'yı kurtarmak için sancağa asker göndermelerini ve maslahatın nasıl halledileceğine dair görüş bildirmelerini emretti.[78] Niş Mütesellimi Hafız Ağa, Hakkı Paşa'ya yazdığı bir tahriratta Belgrad'a Avusturya üzerinden yapılan gıda sevkıyatının kesilmesini ve Bosna'dan yapılacak muhtemel yardımların önüne geçilmesini tavsiye etti; ancak bu türden hareketlerin yamakların gazabını Hacı Mustafa Paşa'nın üzerine çekebileceğini de eklemeyi unutmadı.[79]

Belgrad'da önünü alamayacağı bir gailenin çıkmasından endişe eden Babıâli, vaziyeti incelemek ve Hacı Mustafa Paşa ile yamakların arasını bulmak üzere Süvari Mukabelecisi Şami Ragıb Ağa ve Ocak Mübaşiri Hasan Ağa'yı Belgrad'a göndermiş, Ragıb ve Hasan ağalar yamaklardan itaat sözü alarak geri dönmüşlerdi.[80] Ragıb Ağa'nın verdiği rapor doğrultusunda yamakların mevaciblerinin cizye malından ödenmesine, çiftliklerin –Hotin kalesinde olduğu gibi– güya Babıâli'den habersizmiş gibi muhafız tarafından yamaklara ve şehrin ileri gelenlerine iltizama verilmesine, sancakta hiçbir nüfuzu kalmayan Hacı Mustafa Paşa'nın Belgrad'dan alınarak İsmail muhafızlığına getirilmesine ve onun yerine de Niğbolu Muhafızı Ağa Hasan Paşa'nın atanmasına karar verildi.[81]

Bu arada Hacı Mustafa Paşa'nın mührünü ele geçiren yamaklar kazalardaki voyvodaları azledip yerlerine kendi adamlarını atamışlar, kısa zaman içinde eskiden tasarruf ettikleri çiftliklere sahip olmuşlar ve Belgrad kadısına büyük meblağlarda rüşvet vererek bu çiftliklerin kendilerine ait olduğuna dair senetler almışlardı.[82] Mustafa Paşa'nın oğlu Derviş Bey, Belgrad'a girerek babasını kurtarmaya çalışmışsa da yamakların elinde bir tutsak olan babasının emri üzerine Fethülislam'a çekilmek zorunda kalmıştı.[83]

Belgrad muhafızlığı esnasında zenginleşen paşa, yamaklardan bir kısmını satın alıp Sırplardan ve yerlilerden bir kuvvet teşkil ederek yamaklara karşı isyan örgütlemeye çalışıyordu; bu planın öğrenilmesi, 27 Aralık 1801'de yamak reisleri olan dayılardan Molla Yusuf ve Foçoğlu Meh-

med'in tertip ettikleri ve Küçük Ali'nin gerçekleştirdiği suikast ile öldürülmesiyle sonuçlandı.[84] Ölüm emrinin Pazvandoğlu tarafından verildiğine dair güçlü işaretler vardı; nitekim birkaç kez dayılara Hacı Mustafa Paşa'yı öldürmeleri hususunda mektup yazmıştı. Her halükârda Belgrad'daki bu suikast Pazvandoğlu'nun işi olarak telakki edildi.[85]

İsyanlar Arifesinde Semendire Sancağı

Sırpların anası (*Srpska majka*) olarak adlandırılan[86] Hacı Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle birlikte Semendire sancağında bir dönem kapandı. Hacı Mustafa Paşa idaresi altında Sırplar huzura kavuşmuş, yeniçeri ve yamakların nüfuzları tamamen kırılmıştı. Hacı Mustafa Paşa'nın zamanında önemli yerel idari görevler Sırpların uhdesine verildi. Güvenliğin sağlanması ve vergilerin toplanması gibi görevleri üstlenmeleriyle birlikte Sırplar idari alanda tecrübe kazandılar.

İkinci önemli gelişme Sırp askeri birliklerinin teşkil edilmiş olmasıydı. Pazvandoğlu, Belgrad üzerindeki baskısını artırınca Hacı Mustafa Paşa maiyetindeki asker sayısını yükseltmek ihtiyacı duymuştu. Bunu yapabilmesi için de Sırplardan alınan vergilerin yeniden düzenlenmesi gerekiyordu. Sırp knezleriyle çok iyi ilişkileri bulunan paşa durumu açtığında, knezler reayada daha fazla vergi verecek takatin kalmadığını söyleyerek, Pazvandoğlu'na karşı reayadan bir birlik teşkil edilmesi ve bu birliğin bütün masrafının kendileri tarafından karşılanması önerisini götürmüşler ve bir askeri birlik kurmuşlardı; böylece Osmanlı tarihinde Hıristiyan reaya ilk defa kendi askeri birliğini kurmuş oluyordu.[87] Bu birlik sayesinde kendilerine güveni artan Sırplar Osmanlıların savaş taktiklerini yakından tanıma imkânı buldular; nitekim isyan sırasında bu bilgi ve tecrübelerden faydalanacaklardı.

Paşanın idaresi altında toprakların işlenmesinin bir problem olmaya devam etmesine ve Belgrad'ın iaşesinin Avusturya'dan ithal edilen gıda maddeleriyle karşılanmasına rağmen özellikle hayvancılık önemli gelişme gösterdi ve Avusturya ile yapılan hayvan ticaretinin hacmi arttı. Gayrimüslim tüccarlarla sıkı ilişkileri bulunan Hacı Mustafa Paşa bu ticaretten büyük servetler kazandı.[88] Paşa bazı sektörlerde, özellikle de tuz ticaretinde te-

kele sahipti.[89] Gelişen hayvan ticaretinden Sırp tüccarlar önemli oranda istifade ettiler. Bunlar arasında daha sonra isyanların lider kadrosunda yer alan Kara Yorgi, Mladen Milovanoviç ve Milan Obrenoviç gibi isimler bulunuyordu.[90] Öte taraftan Hacı Mustafa Paşa zamanında Osmanlı ıslahatlarını yürütülmesi için hayati önemi haiz İrad-ı Cedid hazinesine Semendire sancağından önemli miktarda gelir aktarıldı.[91]

Sırp isyanlarının patlak verdiği ve yayıldığı Semendire sancağı 18. yüzyılın sonlarında Pasarofça, Paraçin, Yagodina, Alacahisar, Uziçe, Sokol, Böğürdelen, Semendire, Köprü, Rudnik, Valyevo ve Belgrad olmak üzere 12 nahiyeden müteşekkildi. 1804'te 17 şehir 1789 köy olmak üzere toplam 1806 yerleşim yeri bulunmaktaydı. Bu köylerde ortalama 40-50 ev vardı; 100 hanelik köyler nadirdi.[92]

Sancağın sınırları kuzeyde Sava ve Tuna, batıda Drina, güneyde Drina'dan biraz içeride kalan Tara Dağları, İzvornik ve Hersek sancakları ve Timok Nehri'nin batısında kalan coğrafyayı kapsamaktadır. Hiç şüphesiz bu sınırlar zamana ve olaylara bağlı olarak değişmiştir. Sırp isyanları arifesinde Semendire sancağı 20.000 ile 24.000 km² arasında bir yüzölçümüne sahipti. Bu alan aşağı yukarı 1830'larda teşekkül eden Sırp knezliğinin topraklarıyla örtüşmektedir.[93]

18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında Semendire sancağında Türk-Müslüman nüfus iki gruptan oluşmaktaydı. Birinci grup, Semendire sancağının eski ve sürekli sakinleri olan sipahiler, yerli kulu ve yeniçeriler ile onların aileleriydi. İkinci grup ise özellikle 1788-1791 Osmanlı-Avusturya savaşından sonra ve 1802'de dayıların yönetimiyle birlikte sancağa yerleşen Müslümanlardı. Bunlar arasında etnik bir birlikten söz etmek mümkün olmamakla birlikte Sırp kaynakları genellikle hepsi için "Türk" tabirini kullanır; oysa aralarında Türkler bulunduğu gibi *taze* olarak tabir edilen Arnavut, Boşnak, Bulgar, Yunan ve Rumen topluluklar da mevcuttu.[94]

İsyanlar öncesi Semendire sancağında Türk-Müslüman nüfusu hakkında kesin rakamlar bulunmamakla birlikte 40-50.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir.[95] Ancak kesin olan nokta, Müslümanların hemen hemen bütün şehirlerde ekseriyeti oluşturduklarıdır. Buna karşın köyler neredeyse tamamen Sırplar tarafından iskân edilmiştir. Vuk Kara-

ciç "Sırp halkının içinde köylüden başkası yoktur. Yalnızca çok az Sırp varoşlarda tüccar ve esnaf (terzi, ekmekçi, tüfekçi, kuyumcu) olarak hayatlarını sürdürür" demektedir.[96] 1783-1784 arasında Belgrad, Böğürdelen, Pojega, Gradişte şehirleri hariç olmak üzere toplam 21 şehirde 1.654 Müslüman 633 Sırp hanesi tespit edilmiştir. Yine aynı dönemde Belgrad'da 1.200 Sırba karşılık 20.000 Müslüman yaşamaktaydı. 1819'da Belgrad'da 2.500, Uziçe'de 1.000, Sokol ve çevresinde 600, Köprü'de 300, Semendire'de 200, Böğürdelen'de 150, Yagodina'da 100, Valyevo ve Çaçak'ta 20 Müslüman hanesi vardı.[97]

Üçüncü Bölüm

İSYANLARIN İLK EVRESİ 1804-1806

Turci braćo, lale i veziri / Ja umrijeh, vama dobih carstvo / Nego ovo mene poslušajte / Da vam carstvo dugovečno bude / Vi nemojte raji biti gorki / Veće raji vrlo dobri bud'te / Ne iznoste globa ni poreza / Ne iznoste na raju bijeda / Ne dirajte u njihove crkve / Ni u zakon niti u poštenje / Ne ćerajte osvete raji / Što je mene Miloš rasporio / To je sreća vojnička donijela / Ne može se carstvo zadobiti / Na dušeku sve duvan pušeći /Vi nemojte raju razgoniti / Po šumama, da od vas zazire / Nego pazite raju ko sinove / Tako će vam duga biti carstvo / Ako l' mene to ne poslušate / Već počnete zulum činit raji / Vi ćet onda izgubutu carstvo[1]

Bir Sırp Baladında Sultan Murad'ın son sözleri

Dayılara İsyan 1804

İsyan Hazırlıkları

Sırbistan'da 1790'lardan itibaren kesafet kazanan otorite buhranı son olarak başıbozuk yamakların Semendire sancağında Hacı Mustafa Paşa'yı katletmeleriyle kendini gösterdi; ancak merkezi idare buhranın hemen bertaraf edilmesine dönük etkili tedbirleri almaya muktedir değildi. Bu tür meselelerde klasik Osmanlı yöntemi, önce hadiselerin yatışmasını sağlamak ve sonra şartlar olgunlaştığında, devlete başkaldıranları siyaset etmekti. Bu temel anlayıştan hareket eden Osmanlı İmparatorluğu yamakların cürümlerinin cezasını müsait bir zamana ertelemek zorunda kaldı.

Kaptanıderya Hüseyin Paşa'nın şefaatçi olması ve Hacı Mustafa Paşa'nın katline birkaç kendini bilmezin sebebiyet verdiğini, kendilerinin padişaha sadık kullar olduklarını bildirip af dilemeleri, yamakların bundan sonra İrad-ı Cedid varidatına taarruz etmemeleri, Vidin tarafına zahire ve sair yardımda bulunmamaları ve yeni muhafız Ağa Hasan Paşa'ya itaat etmeleri şartlarıyla III. Selim tarafından affedilmelerini sağladı. Ağa Hasan

Harita 1. Sırp isyanı sırasında sınırlar.
Haritaya esas teşkil eden kaynak: Yasmina Yovanoviç-Miliç Miliçeviç, *Srbija u Prvom Srpskom ustanku*

Paşa Belgrad'a intikal edinceye kadar, yeniçeri ağası Halil Ağa'nın onun yerine kaymakam olarak görev yapmasına ruhsat verildi.[2]

Bu af kararıyla daha da cesaretlenen Mehmed Foçoğlu, Molla Yusuf, Küçük Ali ve Ağanlı Hüseyin isimli dayılar[3] sancağı ele geçirmek için Hacı Mustafa Paşa'nın katlinden önce başladıkları faaliyetlere hız verdiler ve sancakta denetimlerini sağlamlaştırmak için 18. yüzyıl boyunca müteaddit defalar yasaklanan nahiye ve köylere hanlar inşa ettirmeye başladılar.[4] Buralara kabadayılarını voyvoda ve müsellim olarak tayin etmekten başka, subaşılar komutasında 20-30 kişiden oluşan birlikler gönderdiler.[5] Bu şekilde otoritelerini sancağın en ücra köşelerine kadar yayma imkânına kavuşan dayılar, timar ve zeamet topraklarını çiftliklere dönüştürüp ücret-i arazi adı altında hassa almaya ve ağır vergiler tahsil etmeye başladılar,[6] sancağın miri gelirleri İrad-ı Cedid hazinesine aktarılmış olduğu halde, Pazvandoğlu'nun Vidin'de yaptığı gibi bütün vergi gelirlerine el koydular.[7]

Bu uygulamalara muhalefet eden sipahiler ve zaimler, dayılar tarafından ya sancaktan sürüldü ya da öldürüldü; tasarruf ettikleri araziler ise Vidin ve Bosna'dan gelen yamaklara dağıtıldı. Sancak, Balkanlar'da başıbozuk gezinen *serseri* taifesinin yatağı haline geldi. Dayılar bu kişileri nahiye ve köylerde kurdukları hanlarda istihdam ettiler.[8]

Dayıların Semendire sancağında kurdukları bu idareye karşı ilk tepkiler, bu rejim altında bütün sosyal ve ekonomik haklarından mahrum bırakılan knezler ve Hacı Mustafa Paşa zamanında tasarruf ettikleri toprakları kaybeden erbab-ı timar ile zaimlerden geldi. Bu iki grup arasındaki ilişkiler süratle gelişti. Zemun'da[9] bulunan sipahiler Mart 1802'de isyana hazırlık için knezlerden Vasa Çarapiç'e silah ve mühimmat gönderdiler. 1802 yazında zaimlerden Hasan Bey ile Konyalı Mehmed Ağa Sırplarla birlikte dayıları devirmek için isyan tertip ettiler; fakat bu teşebbüs Hasan Bey'in kardeşinin Pasarofça'da kararlaştırılan günden önce harekete geçmesi yüzünden neticeye ulaşamadığı gibi, hadiseye karışanlar dayılar tarafından şiddetli bir şekilde cezalandırıldı.[10]

Sipahilerle giriştikleri hareketin başarısız olması üzerine Avusturya nezdinde girişimlere başlayan knezler Eylül 1802'de Avusturya subaylarına, Avusturya'nın yönetimi altına girmek istediklerini ve bunun için her

türlü işbirliğine hazır olduklarını bildirdiler. Avusturya ise bunun Osmanlı İmparatorluğu ile sürdürdükleri dostluk ilişkisine ve yaptıkları antlaşmaya aykırı olduğunu belirterek söz konusu talebi reddetti.[11] Buna rağmen knezler Avusturya nezdinde yardım arayışlarını sürdürdüler. 1803 yazında, Valyevo Başknezi Aleksa Nenadoviç, Zemun'daki Avusturya subaylarına, dayılara isyan edeceklerini, adam sıkıntılarının olmadığını ancak silah ve cephaneye ihtiyaç duyduklarını dile getiren bir mektup gönderdi.[12] Ancak bu mektup Böğürdelen Voyvodası Musa'nın eline geçti; yine aynı günlerde knezlerle Hacı Mustafa Paşa'nın taraftarları arasındaki yazışmaları içeren bir başka mektup da Ostrujnitsa Papazı Marko Dolyançeviç'in üzerinde dayıların adamları tarafından bulundu.[13]

Bütün bu gizli yazışmalardan knezlerin yeni bir isyan tertip etmeye çalıştıklarını anlayan dayılar, isyanı engellemek için hadiseye karışan knezlerin öldürülmesi, onların yerlerine yeni knezlerin tayin edilmesi ve reayanın elindeki silahların toplanması kararlarını aldılar. Hızlı ve kesin bir sonuç için de yeni tayin edilen knezleri bir vesileyle Belgrad'a çağıracaklar ve bütün silahlar toplanana kadar knezleri esir tutacaklardı. Bu plan çerçevesinde nahiyelerdeki subaşı ve kabadayılarına knezleri idam etmelerine dair emirler gönderildi. Foçoğlu Mehmed'in babası Foçu Efendi dayılara bu tür bir eyleme girişmemelerini öğütlediyse de kimse onu kaale almadı.[14]

Dayıların ölüm listesinin başındaki isim, Valyevo Başknezi Aleksa Nenadoviç'ti. 1788-1791 Osmanlı-Avusturya savaşında fraykor olarak görev yapan Nenadoviç, askeri tecrübe sahibi ve Avusturyalılar ile yakın ilişkiler içinde bulunan bir knezdi.[15] Nenadoviç'in Avusturya'nın müdahalesini sağlaması halinde Belgrad'ın yeniden elden çıkması ihtimali vardı. Bu durumda dayılar sahip oldukları her şeyi kaybedecekleri gibi, İstanbul'un daha da şedit bir şekilde tezahür edeceği kesin olan cezalandırmasından da kurtulamayacaklardı. Bu tehlikenin farkına varılıp hemen harekete geçildi. Valyevo'ya gelen Foçoğlu Mehmed 4 Şubat günü Aleksa Nenadoviç'i yakalatıp idam ettirdi. Daha sonra da Aleksa Nenadoviç'in Avusturyalılara yazdığı mektup alanda biriken ahaliye okunarak ihanetin bedelinin idamdan başka bir şey olmadığı duyuruldu.[16]

Dayılardan Küçük Ali Köprü tarafına, Molla Yusuf da Groçka nahiyesine giderken Ağanlı Belgrad'da kaldı. Yanlarında 200'den fazla yamakla hareket eden dayılar knezlerin çoğunu kendi elleriyle idam ettiler; onların ulaşamadıkları kasabalarda kabadayılar, köylerde ise subaşılar knezleri öldürdü. Knezlerin katliyle ilgili haberler kısa süre içinde sancağın dört bir tarafına yayıldı. Hayatta kalanlar canlarını kurtarmak için kaçıp ormanlara saklandılar. Knezlerden başka din adamları, tüccarlar ve bölükbaşlarından da yaklaşık yetmiş kişinin öldürüldüğü bu kanlı hadise yaklaşık bir hafta gibi kısa bir sürede gerçekleşti.[17]

Valyevo'dan başka Şumadiya bölgesinde de Kara Yorgi isimli bir domuz tüccarı öncülüğünde dayılara karşı birtakım faaliyetlere girişilmişti. Kara Yorgi özellikle Zemun tarafındaki Sırp tüccarlarla[18] muhtemel bir isyan durumunda silah ve mühimmat yardımı yapmaları konusunda görüşmelere gitmiş ve Şumadiya bölgesinde söz sahibi knez, haydut ve harambaşılarla temasa geçmişti.[19] Bu faaliyetlerden haberdar olmalarına rağmen dayılar, Kara Yorgi'nin Aleksa Nenadoviç kadar tehlike arz etmediğini düşündüklerinden olsa gerek, bizzat kendileri gitmek yerine adamlarından Arnavut kökenli kabadayı Uzun Mehmed'i, Kara Yorgi'yi öldürüp kesik başını getirmesi için Topola'ya gönderdiler. Kara Yorgi, Uzun Mehmed ve yamakların 5 Şubat 1804'te yaptıkları saldırıdan sağ kurtulup ormana kaçmayı başardı. Bir isyan örgütleniyor olmasına rağmen, hadiselerin hızla gelişmesinden korkan Kara Yorgi ormana saklanan diğer kaçaklarla bir araya geldiğinde Bosna'ya kaçmayı düşünmüştü.[20]

Şumadiya'da İsyan

Şumadiya'da ardı ardına gelişen olaylar Kara Yorgi'nin Bosna'ya kaçma fikrinden vazgeçmesine sebep oldu: Topola hancısı İbrahim, Molla Yusuf'un verdiği emirle reayadan arpa ekimi için toprağı sürmelerini istemesine ve ölümle tehdit etmesine rağmen, köylüler İbrahim'e itaat etmediler. Bu arada Banya köyünde bir Müslüman öldürüldü. Müslümanlar ve Sırplar, öldürülen şahsı Müslüman mezarlığına defnetmek için Rudnik'e getirdiler. Cenazeyi taşıyan Sırplar Rudnik'ten dönüşte Topola ve çevresindeki köylerde bulunan hanları ateşe vermeye başladılar.[21]

Hanları ateşe veren yaklaşık yetmiş kişilik bu grup, daha sonra Koplyar Dağı'na giderek Kara Yorgi ile buluştu. Yeniçerilerin baskısına daha fazla dayanmanın mümkün olmadığı düşüncesiyle hemen her tarafa haber göndererek çetelerin kurulması, bütün hanların yakılması, hancıların-subaşıların öldürülmesi, kendileriyle beraber hareket etmeyen Sırpların düşman sayılması ve vaziyetin değerlendirilmesi için Oraşats'da Sırp söz sahipleri ile bir toplantı yapılmasına karar verildi.[22] Kararlaştırılan toplantı şubatın ortalarında[23] Oraşats'ın Mariçeviç deresinde yapıldı. Toplantıya katılanlar[24] Kara Yorgi'yi Şumadiya'daki isyanın reisi olarak seçtiler.[25] Bu konu hakkında tarihi hakikatlere en yakın bilgileri Vuk Karaciç'te buluyoruz. Karaciç'in versiyonu destansı öğelerden uzak ve seçimin aktörlerinin pozisyonlarını anlamamıza yardım eden bilgiler içeriyor:[26]

> Şimdi kim baş olacak? Bir ev bile başsız olmazken bu kadar insan başsız kalabilir mi? [Asiler] Bu sorunun kime sorulacağını iyi biliyorlardı. Büyük kısmı harambaşı Stanoye Glavaş'ın başa geçmesini istiyordu. Çünkü o zamana kadar en fazla Türkü öldüren Glavaş'tı ve diğer haydutlar onun sözünden çıkmazlardı. Bu teklife Stanoye şu şekilde cevap verdi: "Biliyorum kardeşlerim, ben haydudum ve haydutlar benim sözümü dinlerler. Fakat bütün millet haydut değildir. Halk, 'Evi barkı olmayan haydutlarla biz ne yapacağız, yarın Türkler saldırdıklarında haydut ormana kaçıp saklanır, biz ortada Türklerin zulmüyle baş başa kalırız' demez mi? Siz kendi aranızda halkın içinde bulunmuş birini seçin. Ben elimden geleni bugüne kadar olduğu gibi yapacağım" diyerek teklifi kabul etmedi. Ondan sonra herkes bu görevi birbirine yüklemeye ve kendi üzerinden atmaya çalıştı. Nihayet Alacahisar nahiyesinden knez Teodosiye kimsenin liderliği üzerine almamasındaki gerçek sebepten söz etmeksizin şunları söyledi: "Tanrı bizimledir kardeşlerim. Ben nasıl bir knez olarak haydut çetesinin başına geçerim? Yarın Türkler Sırbistan'a döndüklerinde ben nasıl onların önüne çıkarım? Bana bu kadar Türkü kim öldürdü, bu kadar hanları, camileri kim yaktı diye sorduklarında onlara ne söylerim? Şimdilik Türkler arasında hay-

dut olarak bilinen Kara Yorgi reis olsun. Eğer Türk ordusu Sırbistan'a hemen ulaşırsa o [Kara Yorgi] tekrar haydutlarla birlikte ormana kaçsın. Biz o zaman Türklerin önüne çıkıp bütün suçu günahı onun ve diğer haydutların üzerine atarız. Daha sonra onun için kolayca haydutluğuna bir buyruldu çıkarttırıp onu [Türklere] teslim ederiz. Yok eğer aksi olursa, bu iş yayılır başarıya ulaşırsa, o zaman idareyi biz alırız" Herkes Kara Yorgi'ye reis olması için baskı yaptığında o, halkı idare etmeyi bilmediğini, kızgın, sinirli ve hemen öldürmeye yatkın bir adam olduğunu söyledi. Bunun üzerine Teodosiye "Bilmediğin ne varsa biz sana söyleriz. Sinirli ve kızgın, öldürmeye yatkın bir adam olduğunu söylüyorsun. Şu anda bize tam da böyle biri gerekli" diye karşılık verdi. Kara Yorgi bu şekilde reisliği kabul etti. Ve hemen emirler vermeye, ikaz etmek yerine silahıyla öldürmeye başladı.

Bu pasaj bize, isyan başlamış olmasına rağmen, ne olup biteceği tam olarak ortaya çıkmadan hiç kimsenin reisliği üzerine almak istemediğini açıkça göstermektedir. Osmanlı sistemini yakından tanıyan knezler şimdilik Kara Yorgi'yi öne sürmüş ve eğer isyan başarıya ulaşırsa bir şekilde Kara Yorgi'nin elinden reisliği almaya karar vermişlerdir. Daha sonraki gelişmeler Kara Yorgi'nin bu plandan haberdar olduğunu ya da fark ettiğini ortaya koymaktadır; çünkü ileride göreceğimiz üzere, knez Teodosiye'yi isyanın hemen ilk aylarında bir bahaneyle öldürecektir.

Domuz Tüccarlığından İsyan Liderliğine Kara Yorgi

Modern Sırp tarihinin en meşhur simalarından biri olan Kara Yorgi'nin (Kara Giorgi, Giorgije Petroviç ya da Crni Giorgije) 1804'ten önceki hayatı bilinmezliklerle doludur; tam olarak hangi yılda doğduğu dahi belli değildir.[27] Ataları 1736-1739 Osmanlı-Avusturya savaşındaki göç sırasında Karadağ taraflarından Şumadiya'ya göç etmişlerdi.[28] Göçe katılan Sırpların çoğu Sava ve Tuna üzerinden Avusturya'ya geçerken, Kara Yorgi'nin dedesi Yovan, oğulları Petar ve Mirko ile birlikte Şumadiya'daki Vişevats köyüne yerleşti. Aile kısmen çiftçilikle, daha ziyade de orman Sırplarının geleneksel

iştigal alanları olan ormancılık ve hayvancılık, özellikle de domuz yetiştiriciliğiyle uğraşmaktaydı. Masloşev köyünden fakir bir ailenin kızı olan Maritsa ile evlenen ve bir ara Müslümanların kovanlıklarında çalışan Petar, geçim derdinden dolayı karısıyla birlikte bölgede birkaç köye taşındı.[29]

Kara Yorgi çocukluk ve ilk gençlik yıllarını çobanlık yaparak geçirdi, daha sonra bölgede haydutluk yapan, "keseci" namıyla maruf Fazıl isimli bir Arnavutun seyisliğini yaptı. Fazıl'ın yanında bir müddet kalıp kesecilik mesleğinin tüm inceliklerini öğrendi; hatta bölgede vuku bulan soygun ve hırsızlık olayları için "Bu başka birinin değil Fazıl'ın yanında çalışan Vlahın [Kara Yorgi] işidir" şeklinde yorumlar yapılır oldu. Bu söylentilerin artması üzerine ise Fazıl'ın hizmetinden ayrılarak ailesinin yanına döndü.[30]

Kara Yorgi evlenme çağına geldiğinde (1785-1786 yıllarında) babası Petar, Masloşev köyünden görece zengin bir ailenin kızı olan Yelena'yı istedi. Petroviçlerin fakirliğini gerekçe gösteren Yelena'nın babasının bu izdivaca rıza göstermemesi üzerine Kara Yorgi kızı kaçırdı. Çok geçmeden Alacahisar yolu üzerinde hayvanlarını otlatırken kavga ettiği bir Müslümanı öldürünce de takipten kurtulmak için ailesiyle birlikte Avusturya'ya göç etmeye karar verdi.[31] Avusturya sınırına doğru yola çıkan Petroviçlerin yanında, Molla Hüseyin adlı bir çiftlik sahibinin zulmünden bizar olan birkaç aile daha bulunuyordu. Yolda fikrinden cayıp dönmek istediğini söyleyen Petar, kafile tarafından ikna edilmeye çalışıldıysa da kararından vazgeçmediği gibi gidip kafilenin yerini haber vereceği tehdidinde bulundu. Bunun üzerine Kara Yorgi silahını çekip öz babasını öldürdü.[32]

Yoluna devam eden kafile Sava üzerinden Avusturya'ya geçti. Kara Yorgi ailesiyle birlikte iki yıl (1786-1787) Sirem'de kalıp bir manastırda ormancılık yaptı. 1787'nin sonlarında, fraykor birliklerinin içinde bölükbaşı olarak Pojega, Karanofça ve Çaçak bölgelerinde Osmanlı birlikleriyle yapılan çatışmalara katıldı.[33] Savaşın sonuna doğru ise Batı Sırbistan'da ve özellikle de Valyevo nahiyesinde daha sonra isyanların önemli simalarından biri haline gelecek Yanko Katiç ile birlikte haydutluğa başladı.[34]

1791'de Semendire sancağının yeniden Osmanlı idaresine girmesinden sonra knezlere dağlarda, yol geçitlerinde ve ormanlarda haydutluk

yapanların tedip edilmesi görevi verildiğinde Valyevo Başknezi Aleksa Nenadoviç ile bu bölgede haydutluk yapan Kara Yorgi arasında zaman zaman çatışmalar yaşandı. Bu dönemde Kara Yorgi aşağı yukarı 100 kişilik bir haydut çetesine reislik ediyordu. Bu haydutlar Valyevo'da ahaliye zulüm yapıyor, yolları kesiyor, kızları dağa kaldırıyorlardı.

Ziştovi Antlaşması'ndan Hacı Mustafa Paşa'nın Belgrad'a tayin edilmesine kadar geçen süre içinde haydutlukla meşgul olan Kara Yorgi, 1793'ün sonlarında ailesini Sirem'den Topola'ya getirip haydutluğu bıraktı, savaş sırasında biriktirdiği para ve haydutlukta elde ettiği ganimetlerle, bir yandan tarımla uğraşırken diğer yandan domuz ticareti işine girdi. Hacı Mustafa Paşa'nın emri üzerine Sırplar tarafından yamakları durdurmak üzere teşkil edilen birliklerde bölükbaşı olarak Yagodina, Alacahisar ve Semendire'deki çatışmalara katıldı. Dayılar devrinde domuz ticaretine devam etti ve hemen hemen bütün Sırp köylerinde olduğu gibi dayıların yaptırdığı hanların inşaatında çalıştı.[35]

Bu kısa biyografik malumattan Kara Yorgi'nin sert bir mizaca sahip, hadiseleri soğukkanlılıkla değerlendirmeden fevri kararlar alan, ancak bunun yanında gözü pek bir şahsiyet olduğu sonucuna varılabilir. Bu özellikler isyan boyunca onun hem başarısında hem de başarısızlığında belirleyici rol oynayacaktır.

Dayıların İsyanı Bastırma Girişimleri

Dayılar hazırlanmakta olan isyanı knezleri idam ederek bastırmak hususunda yanıldıklarını anlamakta gecikmediler. Şimdi İstanbul'un bütün bu hadiselerden haberi olmadan, bir an önce reayayı sakinleştirmek gerekiyordu. İlk günlerde asiler arasında organize bir hareket söz konusu olmamasına rağmen, isyanın patlak verdiği Şumadiya'da reisliği Kara Yorgi'nin üstlendiği ortaya çıkmıştı. Bu sebeple dayılar Kara Yorgi ile görüşmeleri için dört kişiyi ve asilerin itimadını temin etmek üzere de Mata isimli bir keşişi görevlendirdiler.

Hasan Paşa Palankası'ndaki buluşmada heyet azaları Kara Yorgi'ye isyanı durdurması halinde başknez olacağını ve bunun için sultandan ferman alacaklarını vaat ettiler. Kara Yorgi ise heyete, barışı kendisinin de ar-

zu ettiğini ancak artık halkın zulüm çekmeye takati kalmadığını, barışın köylerde hanların yıkılması, subaşıların çıkması, zulmün kesinlikle sona ermesi durumunda mümkün olacağını söyleyerek dayıların Avusturya'nın kefaletini sağlamalarını şart koştu.[36]

Bu ilk teşebbüsten bir netice alamayan dayılar Ağanlı Hüseyin'in bizzat gidip Kara Yorgi ile görüşmesine karar verdiler. Ağanlı Hüseyin yaklaşık 400 kişilik bir yamak grubu ve Kolubar'dan bir miktar Sırp ile birlikte, 21 Şubat 1804'te Belgrad'dan hareket edip 24 Şubat'ta Oraşats'ın kuzeyinde Drlupa köyü yakınlarına geldi ve burada daha önce gönderilen heyetin verdiği sözleri tekrarlayıp köylerdeki hanların yıkılacağını, subaşıların köylerden çıkacağını, vergilerin knezler tarafından toplanacağını taahhüt etti. Ancak görüşmeden bir netice çıkmadığı gibi, o esnada havaya atılan bir kurşun, dayılar ile asiler arasındaki ilk çatışmanın meydana gelmesine yol açtı. Bu çatışmada yamaklardan birkaçı ölürken Ağanlı da ayağından yaralandı.[37]

Ağanlı Hüseyin Belgrad'a döndükten sonra, dayılar daha önce hiçbir şekilde sözüne itibar etmedikleri Belgrad Muhafızı Ağa Hasan Paşa'nın huzuruna varıp bu durumdan nasıl çıkılacağı konusunda fikir danıştılar. Ağa Hasan Paşa'nın, Sırpların dini lideri olması hasebiyle Metropolit Leontiye'nin asilere gönderilmesini salık vermesi üzerine, Leontiye ile Sırplar arasında itibarı bulunan Foçu Efendi asileri ikna etmek üzere Belgrad'dan Hasan Paşa Palankası'na geldiler. Dayıların gönderdiği heyet, 4 Mart'ta yapılan görüşmede, asilere silah bırakmaları halinde köylere Müslümanların girmeyeceğini, vergilerin Hacı Mustafa Paşa zamanında olduğu gibi knezler tarafından toplanacağını, hiçbir şekilde reayaya zulüm yapılmayacağını ve Kara Yorgi'nin de başknez olarak tanınacağını taahhüt etti. Kara Yorgi de bu tekliflerin geçerli olması için Avusturya'nın dayılara kefil olması şartını tekrarlayarak, bu arada Sırp knezlerini ve ileri gelenlerini toplayıp konuyu müzakere edeceğini, bu sebeple bir aydan önce herhangi bir anlaşma yapamayacağını söyledi.[38]

Kara Yorgi'nin bu tutumundan sonra isyanı suhuletle halletme imkânının kalmadığını açıkça anlayan dayılar, bu gailenin büyümeden önünü almak için Bosna ve Rumeli'deki paşalardan yardım istediklerinde "Siz

padişahın bir vezirini öldürdünüz devlete asi oldunuz. Sizi Sırplu terbiye etsin de biz Belgrad'ın çaresini buluruz" şeklinde menfi cevaplar aldılar.[39] Öte taraftan dayıların zaim ve erbab-ı timar ile çatışma halinde olmaları bu cepheden yardım alma ihtimalini de ortadan kaldırmıştı. Dayıların Bosna ve Rumeli taraflarına adamlarını gönderip asker yazdırmaya teşebbüs etmeleri üzerine Kara Yorgi, Saraybosna ileri gelenlerine "Sırplu asi değildir, fakat dayılar padişahın bir vezirini katletmiş olduklarından onun intikamının almak isterler; asi Belgradlılardır" diye haber gönderip Saraybosnalıları tereddüde düşürerek dayıların asker toplamalarına engel oldu.[40]

Dayıların bölgede yardım alabilecekleri tek güç olarak başvurdukları Pazvandoğlu 300 Arnavutu sancağa gönderdi; ancak bu birliğin önü Sırp asiler tarafından kesildi ve yalnızca on-on beş kişi Belgrad'a ulaşabildi.[41] Bu arada dayılar bir kuşatma durumunda iaşe sıkıntısı yaşamamak için Belgrad'dan mal çıkışını yasakladılar, kaleyi tahkim ettiler ve Hıristiyan reayanın elindeki silahlarını teslim etmesine dair emir çıkardılar.[42]

Nahiyelerdeki voyvodalar dayılara gönderdikleri mektuplarda reayanın artık itaat dairesinden çıktığını, silahlanıp yollarda ve geçitlerde[43] pusular kurarak Müslümanları öldürdüğünü, asayiş ve emniyetin tamamen ortadan kalktığını ve palankalardan dışarı çıkmanın neredeyse imkânsız hale geldiğini bildiriyorlardı.[44] Durumun gittikçe ciddileştiğini gören dayılar asileri nasıl tenkil edecekleri hususunda müzakereler yapıp sonuçta şu karara vardılar: Küçük Ali belirli bir kuvvetle güneye geçerek garnizonlardaki yamakları toplayacak, daha sonra Pazvandoğlu'nun yardıma gönderdiği Kuşancalı Halil[45] ile buluşup büyük bir birlik teşkil edecek, bu şekilde Küçük Ali ve Kuşancalı güneyden, Belgrad'da kalan dayılar ise kuzeyden asileri kuşatıp isyanı bastıracaklardı. Bu plan doğrultusunda Küçük Ali, maiyetinde 600 kadar yamakla birlikte 24 Mart'ta Belgrad'dan güneye doğru yola çıktı.[46]

İsyanın Yayılması

Hasan Paşa Palankası'ndaki görüşmenin ardından Belgrad'ın yaklaşık 100 km güneyindeki Rudnik'e saldıran asiler, bir hafta süren çatışmalardan sonra 18 Mart 1804'te burayı ele geçirdiler. Çatışmalar sırasında

200 kadar Müslüman öldürüldü, kale tahrip edildi ve şehirdeki camiler yakıldı. Kara Yorgi Rudnik'e girdikten sonra Müslüman ahaliden ileri gelenleri yanına çağırtıp can ve mallarından emin olmalarını, hiç kimsenin onlara zarar vermeyeceğini taahhüt ettiği halde, sözlerinde durmayan asiler ahalinin bir kısmını kılıçtan geçirdiler.[47]

Bu arada Belgrad'dan yola çıkıp yamaklara yardım için Rudnik'e hareket eden Küçük Ali şehrin asilerin eline geçtiğini öğrenince Alacahisar'a yöneldi. Bunu haber alan Kara Yorgi ise Vrbitsa mevkiinde Küçük Ali'yi durdurmaya çalıştıysa da kayıplar vererek dağa çekilmek zorunda kaldı;[48] daha sonra bir miktar asiyi Alacahisar'a gönderirken, kendisi de Yanko Katiç ile birlikte adam toplamak üzere Belgrad nahiyesine geçti. Kara Yorgi'nin emriyle her evden bir kişi isyana katılmak zorundaydı; bu emre uymayanların evleri ateşe veriliyordu.[49] Zorla ya da güzellikle ilk etapta 3.000 kişi toplandı.[50]

Asiler daha sonra Kuşancalı ile Küçük Ali'nin birleşmelerini önlemek için yöneldikleri Yagodina'yı üç hafta kuşatma altında tuttular. Kuşatma sırasında meydana gelen iki önemli çatışmadan ilkinde Küçük Ali esir ettiği asileri isyandan vazgeçmeleri şartıyla serbest bırakıp evlerine dönmelerine müsaade etti. Asilerin bu mağlubiyetini Yagodina'dan çıkmak için fırsat olarak değerlendiren Kuşancalı Halil, kırcalileriyle birlikte şehri terk edip Belgrad'a doğru yola çıktı. Küçük Ali ise Yagodina'yı tahkim edip mümkün olursa asker toplamak için şehirde kaldı. 28 Nisan'da ikinci kez Yagodina'ya saldıran asiler şehrin varoşlarında Müslüman evlerini ateşe verip 200 kişiyi öldürdüler.[51] Kuşatma altında kalmasına rağmen şehirden çıkmayı başaran Küçük Ali önce Alacahisar üzerinden Topola'ya geldi, burada Kara Yorgi'nin evini ateşe verdikten sonra da asilerin iki defa engellemesine rağmen 30 Nisan'da Belgrad'a ulaştı. Nisan ayının sonunda asiler Şumadiya bölgesinde kontrolü büyük ölçüde ele geçirmişlerdi.[52]

Kuzeybatı Sırbistan'da ise isyan şubat ayı içinde Valyevo ve Böğürdelen nahiyelerinde başladı. Valyevo'daki isyana Papaz Mateya[53] ile amcası Yakov Nenadoviç öncülük etmekteydi. Nenadoviçlerin ilk zamanlarda Şumadiya'daki isyanla doğrudan bir bağlantıları bulunmuyordu. Şüphesiz, onların isyan hareketine katılmalarında Foçoğlu Mehmed'in Aleksa Nenadoviç'i idam etmesinin önemli etkisi oldu; bunun la birlikte Valyevo'ya Ka-

ra Yorgi'nin hanları yakmaya başladığı haberinin ulaşması da Nenadoviçleri cesaretlendirdi. Şubatın sonlarında çevresine 700 kişiyi toplamayı başaran[54] Mateya Nenadoviç, mühimmat ve cephaneden mahrum kalmış Valyevo asilerine malzeme temin etmek üzere Zemun'a geçti ve burada Avusturya subaylarından Mitesser'den yardım talebinde bulundu. Mitesser'in, Avusturya'nın asilere doğrudan bir yardım yapamayacağını, ama gerekli mühimmatı temin edebilecek tüccar bulmakta yardım edeceğini söylemesi üzerine Nenadoviç, Zemun'da isyanın bu aşamasında asilere destek vermeyi sürdüren sipahi ve zaimlerle temasa geçti.

Zaimlerden Konyalı Mehmed Ağa, Stefan Jivkoviç isimli bir Sırp tüccar vasıtasıyla Mateya Nenadoviç'e cephane temin etti. Nenadoviç ayrıca Hacı Mustafa Paşa'nın oğlu Derviş Bey'in adamı olan Deli Ahmed ismindeki bölükbaşı ile temas kurup Sırbistan'a geçti; yanında gezdirdiği Deli Ahmed'in Derviş Bey tarafından dayılara karşı isyan başlatmak için gönderildiği, isyanın sultana karşı gelen ve sancağı keyiflerince yöneten zorbalara karşı olduğu propagandasını yürüttü.[55] Bu propagandaların etkisiyle reayanın da katıldığı isyan Kuzeybatı Sırbistan'da hızla yayıldı.[56]

Asiler Zemun dışındaki bölgelerde Osmanlılardan da yardım alıyorlardı; Srebrenitsa'da malikâne sahibi Hacı Salih Bey, Mateya Nenadoviç'e cephane göndermişti.[57] Bu arada Zemun üzerinden Sırp tüccarları vasıtasıyla cephane teminine devam eden asilere Novi Sad Vladiği Yovanoviç bir top temin etti. Nenadoviç, asilerin ilk ağır silahı olan söz konusu topun Avusturya İmparatoru tarafından gönderildiği şayiasını yayarak Sırplar arasında isyana inancı pekiştirmeye çalıştı.[58]

Nenadoviç bu faaliyetlerini sürdürürken, Valyevo nahiyesi knezlerinden bazıları Böğürdelen Voyvodası Musa Ağa'ya bir arzuhal yazıp yerinde huzurla oturmasını söyleyerek reayanın kendi başına isyana son vereceğini taahhüt etmişlerdi. Musa Ağa bu gelişmeyi Belgrad'a haber verip ne yapması gerektiği konusunda talimat beklediğini bildirdi. Foçoğlu Mehmed 2 Mart 1804'te kardeşine gönderdiği cevabi mektupta, knezlere itimat etmemesini, silahlı adamlarını artırmasını, yardım için İzvornik'e, Mehmed Paşa'ya haber göndermesini ve yardım ulaşırsa onlarla birlikte Böğürdelen'i berkitmesini istedi.[59]

Bu arada, muayyen bir güce kavuştuktan sonra Valyevo'ya saldırıp varoşu ele geçiren asiler bu başarıdan cesaret alarak Böğürdelen'e saldırı için hazırlıklara başladılar; ancak mühimmat sıkıntısı bu planlarına mani oldu. Mühimmat temin etmek için ikinci kez sınırı geçerek Avusturya subayı Leiteser ile görüşen Nenadoviç, Karlofça Metropoliti Stefan Stratimiroviç[60] ve Arşidük Karl ya da Varadin komutanı ile temasa geçme öğüdü aldı.[61]

Stratimiroviç ve Arşidük Karl'a mektup yazmaya çekinen Mateya Nenadoviç, Sava üzerinden Sırbistan'a geri döndüğü gün, amcası Yakov'un Svileuva'da çatışmaya girdiği Müslümanların çoğunu öldürdüğü, ancak mümkün mertebe cephane işini halletmesi gerektiği haberini alınca ertesi gün tekrar Leiteser'le görüşüp onun tavsiyesine uyarak iki mektup yazdı.[62] Mektuplarda Avusturya tarafını gayrete getirmek için dayıların ellerinde bir defter bulunduğu ve 1788 savaşında Türklere karşı Avusturya'nın yanında yer alan kim varsa bu deftere kaydettikleri, şimdi onları öldürmeye başladıkları belirtiliyor ve Avusturya'nın bu "günahsız millete" elini uzatması, cephane ve subay yardımında bulunması isteniyordu.[63]

Avusturya sınır genel komutanı Geneyne, imparator ve sultanın yakın dost oldukları, bu sebeple Avusturya'nın asilere yardım edemeyeceği, ancak dayılar ile Sırpların arasında bir barış sağlamak için çalışacağı şeklinde bir cevap verdi. Stratimiroviç de Geneyne'inkiyle aynı mahiyette bir cevap vererek, bu işin sonunda yine sultanın tebaası olarak kalacaklarından Müslüman ahaliye zarar vermemelerini, camileri, mezarlıkları tahrip etmemelerini öğütledi.[64] Mateya Nenadoviç'in Geneyne'den gelen mektubu okuduğu amcası ve yakın çevresinden birkaç kişi, isyanın gidişatına menfi tesir yapacaklarını düşündükleri için Avusturyalıların asilere yardım etmeyeceği hakkında konuşmayacakları üzerine yemin ettiler.[65]

Bu arada Batı Sırbistan'da isyanın bu şekilde gelişmesi Bosna tarafındaki yamaklardan bazılarını harekete geçirdi. Molla Nojin[66] isminde bir kabadayı, dayılara yardım etmek ve isyanı bastırmak üzere topladığı 1.500 askerle Drina'yı geçip Leşnitsa'ya geldi.[67] Burada, henüz asilerin Böğürdelen civarında büyük bir birliği olmadığını, ancak birkaç yüz haydudun kaleyi kuşatma altında tuttuklarını ve asilerin esas gücünün Çokeşina Manastırı'nda bulunduğunu öğrenerek Çokeşina'ya yöneldi. Yakov Nenadoviç de

Bosna'dan gelen bu birliklerin Böğürdelen'e girmesini engellemek için manastıra geldi. İki taraf arasında cereyan eden çatışmalarda asiler ağır kayıplar verdi; ancak Nojin Ağa'nın güçleri de ağır darbe aldı ve bu sebeple Böğürdelen'e geçemeyip Drina üzerinden tekrar Bosna'ya dönmek zorunda kaldılar.[68]

Çokeşina'da bu hadiseler cereyan ederken Böğürdelen'de yamaklar zor durumdaydı. Böğürdelen yeniçeri ağası Hüseyin, Belgrad'a gönderdiği bir mektupta, kaleyi cesurca koruduklarını ancak kâfi sayıda askere sahip olmadığını belirtiyor ve ehl-i İslam'ın ırz ve namusu aşkına Belgrad'dan yardım istiyordu. Foçoğlu Mehmed, Böğürdelen'e gönderdiği cevabi mektupta sabır ve sebat içinde kaleyi savunmalarını, Kuşancalı Halil Belgrad'a ulaşır ulaşmaz onunla beraber yardıma koşacağını yazdı.[69] Fakat Böğürdelen'in bu çaresiz durumunu bilen asiler şehrin Müslüman ahalisine yamaklar yüzünden boş yere sıkıntı çektikleri propagandasını yapmaya başlamışlardı. Nihayet siyaset sonuç verdi; ahali Voyvoda Musa Ağa ve yamaklar üzerinde şehri terk etmeleri için baskı kurdu. Nitekim Çokeşina'daki çatışmadan birkaç gün sonra Musa Ağa 300 yamakla birlikte Belgrad'a gitmek üzere Böğürdelen'i terk etti. Böğürdelen ahalisi ile Yakov Nenadoviç arasında yapılan bir antlaşmayla Sırpların şehre girmesine izin verildi.[70] Şehrin Sırplar ile Müslümanlar tarafından birlikte savunulması, İstanbul'dan ferman gelene kadar barış içinde yaşanması ve gelecek fermana göre hareket edilmesi üzerinde mutabakata varıldı; ancak Yakov Nenadoviç, Böğürdelen'e girdikten sonra Sırp reayasına zulüm ettikleri gerekçesiyle Müslümanlardan bir kısmını şehrin dışına çıkartıp katletti.[71]

Morava Nehri'nin doğusunda kalan Pasarofça ve Köprü nahiyelerinde isyan, diğer bölgelerde olduğu gibi dayıların elinden kurtulan knez ya da bölükbaşları tarafından başlatıldı. Martın ortasına doğru Milenko Stoykoviç ismindeki bir bölükbaşının liderliğinde sayıları kısa zamanda 2.000'i bulan asiler diğer bölgelerde olduğu gibi hanları ateşe veriyor ve Müslümanlara saldırıyorlardı; mayısın ortalarına gelindiğinde Pasarofça'yı zaptetmeye muvaffak oldular ve kazada meskûn Müslüman ahalinin mallarını yağmaladılar. Milenko Stoykoviç bu yağmada 10.000 koyun ele geçirdi.[72]

Zemun Görüşmesi (Mayıs 1804)

Asiler Belgrad-Böğürdelen ve Belgrad-Alacahisar yollarını denetim altında aldıktan sonra martın ortalarında Deli Ahmed'in de yardımıyla Belgrad'ı kuşattılar.[73] Amaçları Belgrad'a ulaşan yolları kontrol altında tutarak, dayıları ve şehrin ahalisini teslim olmaya mecbur bırakmaktı.[74] Belgrad çevresindeki bütün değirmenleri kapattılar, çayırlarda bulabildikleri hayvanları ya kaçırdılar ya da ateşe verdiler. Zaten her zaman iaşesi bir mesele olan Belgrad'da gıda sıkıntısı başladı. Bu arada ahaliden Müslümanlar ya da Hıristiyanlar şehirden çıkmaya teşebbüs ettiler, ancak asiler şehre giriş ve çıkışı engellemişti. Yamaklar birkaç kez kaleden huruç ederek kuşatmayı kırmaya çalıştılarsa da kayıplar vererek kaleye geri dönmek zorunda kaldılar.[75]

Öte taraftan Belgrad'daki gıda sıkıntısı gittikçe ağırlaşıyordu. Dayıların umut bağladığı Küçük Ali, Belgrad'a dönmekteyken Havala'da Vasa Çarapiç tarafından pusuya düşürüldü. Birliği ağır darbe alan ve kendini güçlükle kaleye atabilen Küçük Ali'nin maiyetiyle birlikte Belgrad'a ulaşmasıyla gıda sıkıntısı daha da arttı.[76] Ahali dayıların şehirden çıkmasını istiyordu; hatta iki defa gizlice haber gönderip şehri teslim etmek üzere anlaşmaya çalıştılar, ancak henüz asilerin Belgrad'a hücum edecek cesaretleri yoktu. Daha sonra ahali dayılardan idareyi tamamen Ağa Hasan Paşa'ya devretmelerini istedi.[77] Bunun üzerine üç dayı meseleyi müzakere etmek üzere 26 Nisan'da bir araya geldi. Foçoğlu Mehmed ve Ağanlı idareyi fiilen Ağa Hasan Paşa'ya devretmeye müspet yaklaşırken, Molla Yusuf onları korkaklık suçlayıp kesinlikle buna taraftar olmadığını söyledi, hatta cesaretini göstermek için asilere bir saldırı tertip ettiyse de muvaffak olamadı. Öte taraftan nisanın sonunda Böğürdelen'i boşaltan Musa Ağa'nın 300 adamıyla Belgrad'a gelmesi, iaşe meselesini tamamen kötüleştirdi.[78]

İsyanın genişlemesinden ve Belgrad'da günlük hayatın gittikçe zorlaşmasından endişeye düşen Ağa Hasan Paşa, dayılar ile asiler arasındaki münazaanın çözümü için General Geneyne nezdinde girişimlerde bulundu. Bu arada asiler de Geneyne'e benzer talepleri ilettiler. Bu durumda Geneyne, Avusturya hükümetinin de onayıyla dayıları ve asilerin liderlerini 10 Mayıs 1804'te Zemun'da görüşmeye davet etti.[79]

Asiler görüşmeye katılmadan önce Belgrad yakınlarında Ostrujnitsa kampında toplandılar. Toplantıya Kara Yorgi, Stanoye Glavaş, Mladen Milovanoviç, Yanko Katiç, Vasa Çarapiç, Sima Markoviç, Prota Mateya Nenadoviç, Milan Obrenoviç gibi isyanın liderleri ile Avusturya tarafında ticaret yapan ve asilere cephane temin eden Sırp tüccarları katıldı.[80] Görüşmenin isyan açısından en önemli yönü, Zemun'da dile getirilecek olan taleplerin formüle edilmesiydi. Buna göre asilerin talepleri şunlardı:

1- Mehmed Foçoğlu, Molla Yusuf, Küçük Ali, Ağanlı Hüseyin Bayraktar, Musa Ağa ve Yusuf Hacı Klimentoğlu isimli dayıların Belgrad'dan çıkması, bir daha onların yerine kimsenin dayı olmaması ve çiftliklerin ilga edilmesi;
2- İstanbul'dan sultanın ordusu gelene kadar paşanın emri altında, reayanın ve paşanın güvenliğini sağlamak üzere Sırplardan 1.500 kişilik bir birlik kurulması;
3- Sultanın isyana karışan reayayı affetmesi, hiçbir Müslümanın açıktan ya da gizliden isyan etti diye reayaya zulüm yapmaması;
4- Sultanın gönderdiği vezir ve memurlara cizye, haraç, öşür ve diğer vergileri itiraz etmeden ödeyecek olan reayaya yeni mükellefiyetler ve vergilerin konulmaması;
5- Nahiyelerde işinin ehli ve kanuna göre yargılama yapan kadıların bulunması ve bunların reayayı sömürmemeleri;
6- Hacı Mustafa Paşa zamanında verilen haklara binaen harap durumdaki kilise ya da manastırların tamir ve bakımının özgürce yapılması; voyvoda, sipahi ve kadıların bu işleri engellememeleri; Müslümanların Sırpların düğünlerine gitmemeleri, evlilik işlerine karışmamaları, kızları istemedikleri biriyle evlenmeye zorlamamaları; zabitlerin papaz ve keşişlere ilişmemeleri, papaz ve keşişlerin işlerine piskoposların bakmaları;
7- Reayanın, mahsulünü kim yüksek fiyat veriyorsa ona özgürce satabilmesi ve tüccarların nahiyelerde özgürce ticaret yapabilmeleri;
8- Reayanın kendi knezlerini seçmesi, bu knezlerin muhafız paşa tarafından reayanın temsilcisi olarak tanınması ve kadıların onla-

rın sözlerine itibar etmesi, knezlerin Sırp reayasının temsilcisi olarak bir tane başknez seçebilmeleri, başknezin sürekli paşanın yanında bulunması ve vergilerin knezler tarafından toplanması.

Asiler, eğer Osmanlı İmparatorluğu reayanın bu arzına himmet eder ise devletin yoluna canlarını feda edeceklerini, devlete en sadık reaya olduklarını göstereceklerini taahhüt ediyorlardı.[81] Bu talepler o ana kadar sancakta hangi tür haksızlıkların cereyan etmiş olduğunu göstermesi, isyanın sebeplerini sarahaten ortaya koyması ve asilerin isyanın ilk aşamasındaki niyetlerinin anlaşılması bakımından çok önemlidir.

Asilerin heyetinde Kara Yorgi, Petar Eriç, Yanko Katiç, Ranko Radiç, Sima Markoviç, Mladen Milovanoviç, Prota Mateya Nenadoviç, Aleksa Lazareviç v.s gibi isimler bulunuyordu. Öte taraftan Ağa Hasan Paşa ve dayılar temsilcilerini Zemun'a gönderdiler. Bu heyete Eski Muhassıl Süleyman Ağa, Muhassıl İbrahim Ağa, Paşa Kethüdası İbrahim Bey, Yeniçeri Ağası, Foçu Efendi, Belgrad Kadısı Rüstem Efendi, paşanın divan kâtibi, alaybeyi ve cebecibaşı ile Belgrad ahalisinin ileri gelenlerinden birkaç kişi katıldı.

Zemun'daki görüşme General Geneyne'in gösterdiği bütün gayretlere rağmen asilerin Avusturya'nın kefaletinde ısrar etmesi sebebiyle başarısızlıkla neticelendi. Sırp asiler dayıların Belgrad'da kalmalarına rıza göstermektense, 20.000 kişiyle Belgrad'a hücum edip herkesi öldürecekleri tehdidinde bulunup görüşmeyi terk ettiler.[82] Ostrujnitsa kampına dönen asi reisleri borç para almak için Zemun'daki Sırp tüccarlarına bir mektup gönderdiler. Bu mektupta tüccarlara methiyeler düzüldükten sonra, işleri biter bitmez ödenmek üzere 50.000 kuruş borç isteniyor, mektubun bütün Sırbistan adına yazıldığı ve bu sebeple tüccarların borç vermekten çekinmelerine gerek olmadığı belirtiliyordu.[83]

Zemun görüşmesindeki taleplerini bir mahzar ile Avusturya üzerinden İstanbul'a da gönderen asiler ayrıca Rusya'nın İstanbul'daki elçisi İtalinski'ye de bir mektup yazdılar. Mektupta güçlü Hıristiyan vurgusu eşliğinde dayıların zulmünden şikâyet edilerek ve isyanların sultana karşı olmadığı belirtilerek, Rus çarlığından başka onları koruyacak kimselerinin

olmadığı söyleniyor, Kırım, Eflak ve Boğdan Hıristiyanlarının olduğu gibi Sırpların da himayeye alınması talep ediliyordu.[84]

İsyan sancağın bütün bölgelerinde bu şekilde yayılır ve ciddi bir hal alırken Belgrad'da dayılar arasındaki görüş ayrılıkları gittikçe derinleşiyordu. Bu vaziyeti haber alan asiler Foçu Efendi ve oğlu Mehmed'e, Belgrad'ı diğer dayılardan temizlerlerse şehrin hâkimi olacakları ve Sırpların bunun gerçekleşmesi için yardımda bulunacakları şeklinde haberler gönderip dayıların cephesini bölmeye çalıştılar. Bu teklife sıcak bakan Foçu Efendi antlaşma için Kara Yorgi'den Avusturya'nın kefaletini istedi ve asilere yardımdan kasıtlarının ne olduğunu açıkça yazmalarını talep eden, aksi takdirde maiyetini ve Belgrad ahalisini ateşe atmayacağını belirten bir cevap gönderdi.[85] Asiler yalnızca Foçu Efendi ile değil, Sırp kaynaklarında en acımasız dayı olarak resmedilen Küçük Ali ile de temas içindeydiler. Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti'nin İstanbul'a gönderdiği bir kaimeden, asilerin Küçük Ali ve Kuşancalı Halil'i 1000 kese verme vaadiyle kendi taraflarına çekmeye çalıştıkları anlaşılıyor, ki Küçük Ali olmasa bile Kuşancalı ile geçici de olsa işbirliği yaptıklarını daha sonra göreceğiz.[86]

İsyan Karşısında Osmanlı İmparatorluğu ve Ebu Bekir Paşa'nın Memuriyeti

İsyanlar Arifesinde Osmanlı İmparatorluğu

Osmanlı İmparatorluğu'nun isyan karşısındaki tavrını anlayabilmek için, isyanlar arifesinde içinde bulunulan iç ve dış şartlara genel hatlarıyla temas etmek gerekir.

Sırp isyanları patlak verdiğinde Osmanlı İmparatorluğu dış ilişkiler açısından zorlu bir dönemden geçmekteydi. 17 Ekim 1797 Campo Formio Antlaşması'yla Venedik Cumhuriyeti ortadan kaldırılmış, Venedik'in hâkimiyetinde bulunan Yunan Adaları'nı işgal eden Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'nun komşusu haline gelmiş ve bu durum Osmanlı devlet ricalini endişeye sevk etmişti. Nitekim bu endişenin yersiz olmadığı bir yıldan kısa bir zaman içinde ortaya çıktı ve Napoléon komutasındaki Fransız donan-

ması 2 Temmuz 1798'de İskenderiye'ye demir attı. 21 Temmuz'da Mısır'da fiili güce sahip Kölemen askerlerini mağlup eden Napoléon, Kahire'yi ele geçirdi. Mısır'ın işgali karşısında Osmanlı İmparatorluğu 23 Aralık 1798'de Rusya ve 5 Ocak 1799'da da İngiltere ile ittifak antlaşmaları imzaladı.[87] Bu antlaşmalar sayesinde 1799 başlarında Osmanlı-Rus kuvvetleri Fransızları Yunan Adaları'ndan atarken,[88] 22 Ağustos 1799'da Napoléon Mısır'ı terk etmek zorunda kaldı. Ekim 1801'de Mısır'da kalan Fransız ordusu İngilizlere teslim oldu.[89]

Fransa'ya karşı kurulan ittifaklar kısa zaman içinde dağılmaya mahkûmdu. İngiltere'nin Kölemenler ile yakın ilişki içine girmesi imparatorluğu rahatsız ediyordu. İngiltere ancak 1803'te Fransa ile yeniden mücadeleye başladığı zaman Osmanlı İmparatorluğu ile bir antlaşma yapıp Mısır'ı tahliyeye razı oldu.[90] Öte taraftan Ocak 1801'de Çar I. Pavle (1796-1801) Gürcistan'ın Rus toprağı olduğunu ilan etti. Rusya'da belli bir kesim, ülke çıkarının batıda boş yere savaşlar yapmakta değil, Osmanlı İmparatorluğu aleyhine genişlemekte olduğunu düşünüyordu. Bu düşünceler I. Pavle tarafından da itibar görmüş ve Rusya, Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak konusunda müzakereler yapmaya başlamıştı. Ancak I. Pavle 11 Mart 1801'de bir suikastta öldürülünce Rusya'nın Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma planları rafa kalktı.[91]

I. Pavle'nin yerine geçen I. Aleksander (1801-1825), Osmanlı İmparatorluğu'nu tedirgin etmemek için Yunan Adaları'ndaki askeri varlığının önemli bir kısmını geri çektiği gibi, babasının 1790'larda yardım sözü verdiği Karadağlıları aktif olarak desteklemekten kaçındı; ancak hem İstanbul'da Rus hem de Petersburg'da Türk karşıtı geleneğin sürmesi, 1799'da kurulan ittifakı pamuk ipliğine bağlı bir hale getirdi.[92] Osmanlılar 25 Haziran 1802'de Fransa ile Paris'te Mısır meselesine son veren ve aynı zamanda Osmanlı-Fransız yakınlaşmasını yeniden başlatan bir antlaşma imzaladılar,[93] öte taraftan bir tarafsızlık deklarasyonu ile, İngiltere ve Rusya'nın Napoléon'a karşı kurdukları ittifaka 20 Eylül 1803'te katılmayacaklarını gösterdiler. Sırp isyanları patlak verdiği sırada Osmanlı İmparatorluğu, 18 Mart'ta kendini imparator ilan eden Napoléon'u tanıyıp tanımamak meselesiyle karşı karşıya bulunuyordu.[94]

Dış siyasette genel hatlarıyla durum buyken içerisi daha da karışıktı. Eyaletlerde tam bir otorite boşluğu yaşanıyordu. Arabistan'da 1799'dan beri süregelen Vahhabi hareketi tehlikeli boyutlara ulaşmış, hem dini hem de politik bir başkaldırı mahiyetine sahip olduğu için ciddi bir endişe yaratmıştı.[95] Balkanlar'da ise Osmanlı askeri gücünün yetersizliği dağlı eşkıyasını iyice güçlendirmişti. III. Selim'in Tepedelenli Ali Paşa ve Pazvandoğlu'nu affetmesi pratikte hiçbir fayda sağlamamış, bu paşalar güçlerini yalnızca kendi otoritelerini genişlemek için kullanmışlardı.[96] Ayrıca 1800'lerin başındaki reformlar hız kesmeye başlamıştı; III. Selim ıslahatlara gayret ettikçe İstanbul ve eyaletlerde muhalefet de şiddetini artırmaktaydı. Ulemanın bir kesimi imparatorlukta meydan gelen bütün felaketlere Nizam-ı Cedid'in sebep olduğunu düşünmekteydi.[97]

Bu iç ve dış şartlar altında bunalan Osmanlı merkezi idaresi, Semendire sancağını fiilen ele geçirip bir zorba rejimi kuran dayıların ne suretle olursa olsun bertaraf edilmesini ve sancakta merkezi otoritenin tesisini şiddetle arzuluyor ve isyanın buna vesile olacağını düşünüyordu. Bu sebeple ilk aşamada sempatiyle yaklaşılan asilere, yamakları bertaraf etmeleri için Niş Mütesellimi Hafız Ağa ve Ada-yı Kebir Kaymakamı Recep Ağa vasıtasıyla cephane dahi gönderildi.[98]

İstanbul'da bulunan elçilerin başkentlerine gönderdikleri raporlar Osmanlı kaynaklarını teyit eder niteliktedir; hatta Avusturya elçisi Stürmer'ye göre, isyanı bizzat İstanbul örgütlemişti. Stürmer 11 Mayıs'ta Viyana'ya Osmanlı İmparatorluğu'nun isyan karşısındaki tavrında bir değişiklik olmadığını, reayayı asi olarak değerlendirmediğini, bu isyanı Belgrad'da otoritesini yeniden tesis için kullanmak niyetinde olduğunu rapor etmişti.[99] Aynı türden bir bilgiyi Rus elçisi İtalinski de Petersburg'a göndermişti.[100]

Ancak yukarıda da işaret edildiği üzere, asiler dış güçlerle de temasa geçmiş bulunuyorlardı. Strümer Viyana'nın emriyle İstanbul'a, Kara Yorgi ve asi reislerinin 8 Mayıs'ta Sırbistan'ın Avusturya'nın himayesi altına girmeyi teklif ettiklerini haber verdi ve eğer Avusturya bunu kabul etmez ise asilerin Rusya'dan himaye arama kararında olduklarını eklemeyi unutmadı.[101] Bütün bu gelişmelerin yanında Belgrad Muhafızı Ağa Hasan Paşa reayanın tuğyan ve isyanının tehlikeli boyutlara ulaştığını, Tuna'dan

bir kayık dahi yüzdürme imkânın kalmadığını ve acilen bu meseleye çözüm bulunması gerektiğini İstanbul'a bildirmekteydi.[102]

Ebu Bekir Paşa'nın Memuriyeti

Yukarıda ifade edilen bütün bu gelişmeler Osmanlı yönetimini isyan karşısında daha aktif bir politika izlemeye yöneltti ve Sadrazam Yusuf Ziya Paşa (Ağustos 1798-Nisan 1805; Mart 1809-Şubat 1811) bu hususa ilişkin bir plan hazırlayıp III. Selim'e sundu.

Yusuf Ziya Paşa, Belgrad'daki gailenin defi ve yamakların bertaraf edilmesi için bölgeden Belgrad ahvalini de bilen bir vezirin memur edilmesi gerektiğini, bu işe en uygun kişinin, daha önce Belgrad yamaklarını tedip eden, sancakta asayiş ve huzuru sağlayan Bosna Valisi Ebu Bekir Paşa olduğunu düşünmekteydi. Sadrazamın planına göre, Ebu Bekir Paşa kamuoyunda Osmanlı'nın kendi askerini Hıristiyan reayaya kırdırdığı şeklinde bir hava yaratmamak için yalnızca yamak reislerini tedip edecek ve bir denge sağlamak üzere reayadan da birkaçını cezalandıracaktı. Ebu Bekir Paşa zahiren tamamen tarafsız davranacak, Niş Mütesellimi Hafız Ağa her iki tarafa da (dayılara ve asilere) teminat verecekti. Ebu Bekir Paşa, Hafız Ağa ve Ada-yı Kebir Muhafızı Recep Ağa güya reayayı cezalandırmak için Belgrad'a girecekler, ancak şehre girdikten sonra yamakları tedip edecekler ve ibret olsun diye de reayadan birkaçını asacaklardı. Öte taraftan itimat telkin etmeyen Pazvandoğlu'na işin içi yüzü hakkında hiçbir malumat verilmeyecekti. Belgrad yamaklarını şüpheye düşürmemek için de Belgrad Muhafızı Ağa Hasan Paşa'ya reayanın tedibine Ebu Bekir Paşa'nın memur edildiği ve kendisinin de ona yardım etmesi emredilecekti. Rum Patriği vasıtasıyla lazım gelen knez ve rahiplere maslahatın iç yüzü bildirilecekti.[103]

Bu plan üzerine Babıâli, Sırp reayası ile Belgrad yamakları arasında çıkan gailenin define memur edildiğini bildirdiği Ebu Bekir Paşa'dan vakit geçirmeden Belgrad'a hareket etmesini istedi.[104] Bu emre istinaden paşa Travnik, Tuzla, İzvornik, Srebrenitsa, Vişegrad, Yeni Pazar gibi şehirlerin kaptan[105] ve dizdarlarına buyruldular gönderip beş altı gün içinde beş şahi topu ve yeteri miktarda cephane ile Belgrad'a hareket edeceğini bildirerek söz konusu şehirlerin Travnik'e bir an evvel asker göndermelerini istedi.[106]

Hazırlıklarını tamamlayan Ebu Bekir Paşa, maiyetindeki 5.000 asker ile 26 Haziran'da Böğürdelen'e, 12 Temmuz'da Belgrad yakınlarındaki Aksu'ya (Bele Vode) ulaştı. Paşayı etkilemek isteyen Kara Yorgi burada 2.000 kişilik iyi silahlanmış süvari topluluğuyla mutantan bir karşılama yaptı.[107] Asıl meselenin dayıların kaleden nasıl çıkarılacağı olduğunu düşünen Ebu Bekir Paşa, daha Aksu'ya ulaşmadan önce kaleyi terk etmeleri halinde canlarına zarar gelmeyeceğini ve bu hususta padişahtan ferman çıkarılması için rica ve niyazda bulunacağını onlara bildirdi; teklifinin reddedilmesi üzerine ise Kuşancalı'ya haber gönderip kale-i zîr ve kale-i bâlâyı zaptederse önceki cürümlerinin affedileceği vaadinde bulundu. Öte taraftan Sırp asiler Kuşancalı ve maiyetinin üç aylık ulufeleri olan 360 keseyi ödemeyi kabul ettiler. Bunun üzerine Kuşancalı bir hileyle iç ve dış kaleyi ele geçirip dayıları kaleden çıkarmayı başardı. Artık yapacak bir şeyleri kalmayan dayılar yakın adamlarıyla birlikte Tuna üzerinden kayıklara binerek şehri terk ettiler.[108]

Bu arada 1 Ağustos'ta Ebu Bekir Paşa Sırpları huzuruna kabul etti. Nenadoviç'in tanıklığına nazaran görüşmede Sırplara huzursuzluğa sebep olan hususların süratle halledileceğini ancak reayanın da itaat dairesine girmesi gerektiğini bildiren paşaya cevaben Kara Yorgi de "Sultanın bize zulüm yapmayacağını, seni de bizleri sakinleştirmek için gönderdiğini bilmekteyiz. Fakat dayılar dün akşam kaçtılar. Vidin'de ordu toplayıp Hacı Mustafa Paşa'ya yaptıkları gibi bize de saldıracaklar. Kısaca, onlar ölü ya da diri ele geçmeden barış yok, barış için konuşmak dahi yok" diyerek dayıların başını istedi.[109]

Asilerin böyle bir talebi olmasa dahi dayıların ortadan kaldırılması, yukarıda sözünü ettiğimiz planın bir parçasıydı. Ebu Bekir Paşa, Ada-yı Kebir Muhafızı Recep Ağa'ya bir buyruldu yazıp dayıların idam edilmesi ve başlarının Belgrad'da gönderilmesini emretti ve Kara Yorgi'nin adamlarından Milenko Stoykoviç'i bu işle görevlendirdi.[110] Poriçe Adası'na kaçan dayılar Recep Ağa'nın kardeşi Adem Ağa tarafından tevkif edildiler. Daha sonra da Ebu Bekir Paşa'nın gönderdiği emre istinaden idam edilen dayıların kesik başları ilkin Belgrad'a oradan da Dersaadet'e gönderildi.[111]

Dayıların bertaraf edilmesini memnunlukla karşılayan Babıâli, Belgrad'da yeni zorbaların türemesini önlemek için ilk etapta artık sancak-

ta hiçbir nüfuzu kalmayan Ağa Hasan Paşa'yı Bender'e, Belgrad eski muhassılı Süleyman Paşa'yı da onun yerine Belgrad'a muhafız olarak atadı.[112] Son yıllarda Balkanlar'ı ele geçiren yamak reislerinden, sergerdelerden, kırcali döküntülerinden çok çeken Babıâli her ne surette olursa olsun Kuşancalı'nın kaleden çıkarılması için Ebu Bekir ve Süleyman Paşalara kesin emir gönderdi.[113] Ancak bu kırcali sergerdesinin kaleden tardı İstanbul'dan göründüğü kadar kolay değildi. Kargaşa ortamını çok iyi değerlendiren Kuşancalı Halil, dayıların idamından sonra başsız kalan yamakları maiyetine alarak Belgrad'ın gerçek hâkimi haline geldi. Öte taraftan ağustos ayı boyunca bölgede sıcaklar dayanılmaz bir hal aldı. Su sıkıntısıyla karşı karşıya kalıp mecburen Sava'nın sıhhi olmayan suyundan içen askerler kırılmaya başladılar; hayatta kalanlar ise orduyu terk ederek Bosna'ya kaçtı.[114] Kuşancalı, Ebu Bekir Paşa askerinden mahrum kalınca tavrını değiştirip kalede kalmak için ısrar etmeye başladı. Onu Belgrad'da istihdam etmekten başka çaresi kalmayan paşa ise padişaha itaat ve muhafızın emrinde olmak şartıyla, Sırp knezlerinin de ittifakıyla Kuşancalı'nın kalede kalmasına dair bir senet verdi.[115]

Ebu Bekir Paşa, reaya ile yamaklar arasında çatışma noktası ve isyanın patlak vermesinin ana amili hükmündeki çiftlik maddesini yoluna koymak üzere harekete geçti; İstanbul'un verdiği emir mucibince Semendire sancağındaki bütün çiftlikleri ilga ettiği gibi, köylere subaşı nasbını yasakladı; bir yandan da reayanın evlerine dönüp vergilerini ödeyecekleri konusunda knezlerden taahhüt senedi aldı. Bu şartlar altında sancakta asayiş ve huzuru temin ettiğine kanaat getiren Bekir Paşa, Belgrad'dan Bosna'ya döndü.[116]

Acaba gerçekten sancakta sular durulmuş muydu? Reaya dayıların izalesinden sonra evlerine dönecek miydi? Hadiselerin devamı bize bunun böyle olmadığını gösterecektir.

Ebu Bekir Paşa'nın memuriyeti sırasında İstanbul, bölgedeki Osmanlı memurlarına ve Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti'ye reayayı sakinleştirmeleri için emirler göndermişti.[117] Ada-yı Kebir Kaymakamı Recep Ağa ve Niş Mütesellimi Hafız Ağa samimiyetle bu görevi ifaya çalışırken, ikili oynayan İpsilanti zahiren İstanbul'un emirlerini yerine getiriyormuş

gibi davranmakta ama esasında isyanın devam edip büyümesi için elinden gelen bütün çabayı harcamaktaydı.[118]

İpsilanti'nin Rum Patriği tarafından gönderilen temsilcinin yanına memur ettiği Boyar Manolaka, temmuzun sonlarında Sırbistan'a gelip asilerle görüştü; İstanbul'un arzusuna mugayir olarak İpsilanti'nin elçileri asilere mücadeleyi bırakmamalarını ve Rusya'dan yardım aramalarını öğütledi.[119] Bu kışkırtmaların yanında, yukarıda temas ettiğimiz üzere asiler daha isyan başlamadan önce Avusturya tarafında yardım aramışlar, bununla yetinmeyip Rusya'yı da işin içine katmışlardı.

İsyan ve Avusturya-Rusya

Avusturya'nın "Tarafsızlık" Siyaseti

Avusturya, 1788-1791 savaşından sonra Avrupa'daki gelişmelerin etkisi altında Osmanlı İmparatorluğu'na karşı barışçı bir siyaset takip ediyordu. Fransız Devrimi'nin etkileri bu çokuluslu imparatorlukta kendini hissettirmeye başlamıştı. Ekim 1797'de Campo Formio Antlaşması ile Dalmaçya ve Kotor'u aldıktan sonra Balkanlar'daki genişlemesinin doğal sınırlarına ulaştığını düşünen Avusturya yönetimi, asıl tehlikenin batıdan (Napoléon'dan) geleceğini hesaplayarak doğudaki emperyalist arzularına gem vurmuş ve Avrupa'nın güneydoğusunda mevcut durumun korunmasını dış siyasetinin temeline yerleştirmişti.[120]

Birinci bölümde etraflıca ele aldığımız üzere, asi liderlerinden bir kısmı 1788-1791 Osmanlı-Avusturya savaşında Habsburg ordularının hizmetinde bulunmuştu. Şimdi de bu hizmetin karşılığı olarak Avusturya'nın kendilerine yardım etmesini bekleyen asiler isyan başlar başlamaz Avusturya'dan yardım talebinde bulundular, ancak bu talep Viyana nezdinde kabul görmedi.[121] İsyan patladıktan sonra General Geneyne, Osmanlı-Avusturya sınırındaki garnizon komutanlarına Sırbistan'da meydana gelen hadiselerde tamamen tarafsız kalmaları, açıktan ve resmi olarak mühimmat geçişine izin vermemeleri, sadece ticaret dairesinde kalan ve askeri bir üstünlüğe yol açmayacak ticarete müsaade etmeleri yolunda emirler gönderdi.[122] Ancak Osmanlı-Avusturya sınırında görev yapan ve bir kısmı Sırp asıllı olan subay-

lar isyana sempatiyle yaklaşmakta, Geneyne'in emirlerini geniş bir şekilde yorumlayarak asilerin Sırp tüccarlar vasıtasıyla silah ve mühimmat temin etmelerine göz yummaktaydılar.[123]

Avusturya yönetimi bir an evvel sınırındaki bu huzursuzluğun ortadan kaldırılmasını istiyordu; çünkü Avusturya'nın Sırbistan üzerinde gerçekleştirdiği ticaret Semendire sancağındaki isyanla birlikte darbe almaya başlamıştı.[124] Nitekim General Geneyne asayiş ve düzenin temini için Zemun'da arabuluculuk yapmıştı. Bu görüşmeden birkaç gün önce ise Kara Yorgi, Schajtinsky isimli bir Avusturya subayına Belgrad, Böğürdelen ve Semendire'yi ele geçirip Avusturya'ya teslim etmeyi önermiş ve eğer Avusturya bunu kabul etmezse bu teklifi başka bir büyük güce götüreceğini eklemişti.[125]

Avusturya Kara Yorgi'nin bu teklifine sıcak bakmadı; çünkü Avrupa'da Napoléon tehlikesinin gitgide kendini daha fazla hissettirdiği bu günlerde Osmanlı İmparatorluğu ile barışı bozmak, sonu kestirilemeyen büyük tehlikelere davetiye çıkarmak olurdu. Öte taraftan bu teklifin Kara Yorgi'nin iddia ettiği gibi bütün Sırp halkı adına mı yoksa Kara Yorgi ve fraksiyonu tarafından mı yapıldığı belli değildi. Bundan başka, teklifin asilerin kendi akıllarından mı yoksa çoğu Sırp olan Avusturya sınır subaylarının kışkırtmasıyla mı ortaya atıldığı da belirsizdi. Bu sebeplerden dolayı söz konusu teklifi kabul etmeyen Avusturya, asilere sultana sadakatten ayrılmamaları tavsiyesinde bulundu.[126]

Şüphesiz, bu teklifin kabul edilmemesinin bir diğer önemli sebebi de Avusturya'nın hemen yanı başında –kendi himayesi altında olsa bile– bir özerk bölgenin ortaya çıkmasının istememesindendi. Ülke sınırları içinde önemli miktarda Sırp nüfus barınmaktaydı ve böyle bir özerk devletçiğin teşekkül etmesi ileride başlarını ciddi şekilde derde sokabilirdi.[127]

İzlenen bu siyasete rağmen, Osmanlılar Avusturya'nın asilere yardım etmekte olduğuna dair ciddi kuşkular besliyorlardı. Bunda haklılık paylarının olduğu görülmektedir; zira Avusturya subayları sadece sınırda mühimmat geçişine göz yummakla kalmıyor, kimileri bizzat asilere askeri eğitim veriyordu. Osmanlı İmparatorluğu, Sırbistan'ı işgal etmek üzere gizli bir planı olduğundan şüphe ettiği bu devleti işe daha fazla karıştırmamak için diplomatik bir dille dostluk ve iyi ilişkilerin devamı için sınırda daha

dikkatli davranmasını, dayılara ya da asilere mühimmat geçişine izin vermemesini rica etti.[128]

Bu arada asiler I. Franz'a (Kutsal Roma İmparatoru olarak II. Franz [1792-1806]; Avusturya İmparatoru olarak I. Franz [1804-1835]) 3 Ağustos'ta bir mektup göndererek Ebu Bekir Paşa'nın taahhütlerinin bir Avusturya memuru tarafından tespit edilmesini ve sultanın onayından sonra Avusturya'nın bu taahhütlere kefil olmasını talep ettiler. Ancak Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu'nun daha fazla şüphesini üzerine çekmemek kaygısıyla asilerin bu isteklerine de olumlu cevap vermedi.[129]

Slav-Ortodoks "Kardeşliği"

Avusturya'nın ilgisiz tavrı asileri başka güçlerden destek aramaya yöneltti; bu güç elbette Sırplarla dini ve ırki bağları bulunan Ruslar olacaktı. Daha Ebu Bekir Paşa Belgrad'dan ayrılmadan önce, eylül başlarında bir heyet Rusya'ya yolcu edilmişti.

Rusya'ya Sırpların isyanı ile ilgili ilk haberler Viyana, Yaş, İstanbul'daki Rus temsilcileri ve Eflak Voyvodası Konstantin İpsilanti üzerinden ulaştıyordu. Diğerleri Petersburg'a isyanı sıradan bir huzursuzluk meselesi olarak rapor ederlerken, İpsilanti isyanın çok ciddi sonuçlar doğurabileceği uyarısında bulunuyordu.[130] Ancak Rusya 1804 yazına kadar Sırbistan'da olup bitenlerin kendi çıkarları açısından ciddi bir sonuç doğurmayacağı görüşündeydi.[131] Karadağ'da bulunan Rus General İveliç, daha isyanın başlarında gelen yardım talebini, çar ile sultanın çok iyi dost olduklarını söyleyerek reddetmiş ve asilere haklarını İstanbul'da sultan nezdinde aramalarını öğütlemişti.[132] Ancak isyanın genişlemesi ve İstanbul'daki Rus elçisi İtalinski'nin gönderdiği raporlarda Avusturya'nın inisiyatif almakta olduğuna dair bilgiler vermesi, Rusya'nın isyanlar karşısındaki siyasetini yeniden gözden geçirmesine yol açtı.[133]

Rus Dışişleri Bakanı Adam Çartoriyski (1804-1806), temmuzun sonlarında İtalinski'ye gönderdiği bir mektupta Rusya'nın pozisyonunu şöyle açıklıyordu: Osmanlı İmparatorluğu başlarda isyanı memnunlukla karşılamış, ancak Belgrad'ın Hıristiyanların eline geçmesi endişesinden dolayı siyaset değiştirerek harekete geçmişti. Öte taraftan Avusturya bu kar-

maşadan kendine çıkar sağlamaya çalışıyordu. Eğer Sırplar Belgrad'ı ele geçirirlerse Rusya arabulucu olarak hemen devreye girecekti; ancak şimdilik açıktan bir yardım yapmak akıllıca değildi. Sırbistan'ın uzaklığından dolayı gizli de olsa mühimmat sevkıyatı mümkün görünmüyordu, para yardımı içinse uygun zamanın beklenmesi gerekmekteydi, fakat her halükârda bu meseleye ilgisiz kalınmamalıydı.[134] Sırp heyeti Kasım 1804'te Petersburg'a ulaştığında Rusya isyan karşısında bu pozisyonda duruyordu.[135]

Çartoriyski, Sırp heyetiyle görüşmesinde dikkatli bir şekilde Osmanlı birliklerinin sancaktaki durumu, asilerin sayısı ve Ebu Bekir Paşa'nın memuriyeti hakkında sorular sordu. Asilerin yardım talebi karşısında ise Sırbistan'ın çok uzakta olduğu ve Rusya'nın elan Osmanlı İmparatorluğu ile dostluk ilişkisi içinde bulunduğu şeklinde soğuk bir cevap verdi.[136] Bu cevaba rağmen Sırplar ısrarları sayesinde taleplerini Çartoriyski'ye sundukları bir mektupla Rus Dışişleri Bakanlığı'nın gündemine sokmayı başardılar. Bu mektupta, Rusların ve Sırpların din ve ırk birliği kuvvetle vurgulandıktan sonra, Rusya'dan cephane, subay ve çok acil olarak da para yardımı isteniyordu. Eğer bu yardımlar gerçekleşirse sanılandan çok daha önce Sırplar Tanrı'nın yardımıyla[137] özgürlüğe kavuşacaklar, cesaretlenen Sırp milleti "insanlık dışı ve utanç verici zorba boyunduruğundan" kurtulacaktı. Rusya arabulucu ve garantör olarak Sırbistan'a bir konsolos göndermeliydi. Asilere göre, daha önce hiç olmadığı kadar vatanlarının bağımsızlığını tek yürek halinde arzulayan Sırp halkı, kendi kontrolünde özerk bir idare kurmak istiyordu. Bu idare Yunan Adaları'ndaki gibi Rusya'nın doğrudan himayesi altında bulunacaktı. Sırplar maktua bağlanacak, vergilerini ödeyeceklerdi. Ayrıca bir ordu teşkil edilip sultana isyan eden zorbalara karşı savaşılacaktı. Heyete göre, şu anda bu zorbalardan bizar olan III. Selim bu şartları kolaylıkla kabul edecekti.[138]

Çartoriyski, Sırpların bu taleplerinden Rusya'nın menfaatlerini gözeten bir plan ortaya çıkartıp Çar I. Aleksander'a sundu. Buna göre asilerin askeri yardım istekleri geri çevrilecekti; çünkü askeri taleplerin karşılanması reel-politiğin dışındaydı. Rusya Ocak 1798'de imzalanan ittifak antlaşmasını yenilmek peşindeyken böyle bir yardım yapmak Osmanlı İmparatorluğu'nu gözden çıkarmak demekti, bu ise Balkanlar'a ayak basmış olan Fransa'nın ekmeğine yağ sürmek anlamına gelirdi. Bununla birlikte

Rusya, menfaat icabı Sırpları yedekte tutmalıydı. Bunun için heyetten iki kişi Sırbistan'a dönerek asilere, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu nezdinde Sırpların talepleri için arabuluculuğu kabul ettiğini, dolayısıyla Petersburg'dan bir haber gelmedikçe silah bırakmamalarını bildirecekti.[139] Sırplar İstanbul'a bir heyet gönderip Osmanlı yönetimine kendilerinin sultanın sadık reayası olduğuna dair teminat verecek, vergilerini ödemekten imtina etmediklerini, ancak bu vergilerin Sırplar tarafından toplanmasını rica edecekti. Heyet üyeleri Osmanlı askerlerinin sancaktan çıkmasını ve sancağın savunmasının Sırplar tarafından kurulacak 5.000 kişilik ordu vasıtasıyla sağlanmasını da talep edecekti. Eğer Osmanlı İmparatorluğu bu şartları kabul ederse, antlaşmaya kefillik edecek olan Rusya, Sırplara din ve ırk kardeşliğinin göstergesi olmak üzere para yardımı yapacaktı.[140]

Rus hükümetinin asilerle bu şekilde temasa geçmesi hiç şüphesiz Osmanlı İmparatorluğu'nun tepkisine sebep olacaktı. Bu tepkinin Fransa ile bir ittifak şeklinde tezahür etme ihtimali, Rusya'nın Sırp isyanından umduğu faydaları fazlasıyla alıp götürebilirdi. Bu sebeple Çartoriyski, İtalinski'ye, şüphe uyandırmamak için, bir Sırp heyetinin Petersburg'a geldiğini ancak Çar I. Aleksander'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun iç işlerine kesinlikle karışmak istemediğini Osmanlı memurlarına bildirmesi talimatını verdi; Rusya sadece zulüm ve zorbalardan kurtulması için Sırplara bazı imtiyazların tanınmasını tavsiye ediyordu.[141] Bu imtiyazlar, Eflak ve Boğdan'da olduğu gibi Sırpların da kendi idarecilerini kendi aralarından seçmeleri, buna karşın Eflak ve Boğdan'dan farklı olarak bunların tayin ve tasdikinin sadece sultanın uhdesinde kalmasıydı. Öte taraftan Sırp idareciler mali ve askeri güçleri nispetinde sultanın emrine bir ordu tahsis etmekle yükümlü olacaklardı. Rusya'nın düşüncesine göre, tanınacak bu imtiyazlarla Sırplar Osmanlı İmparatorluğu'nun mali ve askeri gücüne güç katacaklardı; kendilerinin de Belgrad paşalığında barış ve huzurun gelmesine katkı yapmaktan başka bir amaçları yoktu.[142] Asilerin Rusya ile temasa geçtiğini öğrenen Osmanlı yönetimi, daha önceden Rusya'nın bu türden girişmelerine kati şekilde menfi cevap verilmesi kararını almış ve Reisülküttab Mahmud Raif Efendi'ye (Ağustos 1800-Ağustos 1805) bu hususta bir emir göndermişti.[143]

İsyanın İstikamet Değiştirmesi

İsyanın ilk aşamasında asiler hiçbir şekilde doğrudan Osmanlı idaresine karşı harekete geçmemişler, her vesileyle isyanın sadece sancakta reayaya zulmeden dayılar ve onların yandaşlarına karşı olduğunu belirtmişler, İstanbul'a gönderdikleri arzuhallerde sultana sadakatlerini kuvvetle vurgulamışlardı; bu süre içinde de sancakta Osmanlı düzenini değiştirmeye dönük bir harekete girmemiş, sadece Hacı Mustafa Paşa zamanında sahip oldukları hakları elde etmeye uğraşmışlardı. Ancak Rusya'ya giden heyetin getirdiği haber, asilerin Osmanlı otoritesine karşı o güne kadar takındıkları tavrın değişmesine yol açacaktı.

1804 güzünden 1805 baharına kadar sancakta bir bekleyiş havası hâkimdi. Osmanlı tarafının esas gündemi Kuşancalı'yı Belgrad Kalesi'nden çıkarmaktı. Ebu Bekir Paşa Belgrad'dan ayrılmadan önce Kuşancalı, dayılardan alacağı olan 105.000 kuruşun kendisine tevdi edilmesi halinde kaleyi terk edeceği vaadinde bulunmuştu. O zaman paranın yarısını ödemeyi taahhüt eden knezler, Kara Yorgi'nin telkiniyle taahhütlerinden vazgeçtiler. Bu para Avusturya tüccarlarından borç alınarak ödendi. Öte taraftan Süleyman Paşa ile Recep Ağa, Kuşancalı'yı kaleden çıkarmak için tertiplere giriştilerse de kalenin gerçek hâkimi durumundaki bu kırcali sergerdesini bertaraf edemediler.[144]

Kuşancalı Halil ile Recep Ağa arasında baş gösteren çatışmaları kendi lehine kullanan Kara Yorgi, hem Kuşancalı'ya hem de Recep Ağa'ya Belgrad muhafızı olmaları için İstanbul'a arzuhal yazacağı sözünü vererek ikisi arasındaki düşmanlığı körükledi ve böylece Belgrad'dan gelecek bir tehdidin önünü kesti.[145] Bu süre içinde asilerin bir kısmı kamplardan evlerine döndüler; ancak asi reislerinin izinsiz bir şekilde yerlerinden ayrılanların ölümle cezalandırılacağına dair bütün kamplara haber göndermeleri ve bu emre uymayanların öldürülmesiyle geri dönmek zorunda kaldılar. 1805 baharında Belgrad çevresindeki kamplarda 20.000 kadar asi bulunuyordu.[146]

1805 baharında Sırbistan'a dönen Sırp heyeti, Petersburg'dan Rusya'nın destek mesajını getirdi. Yukarıda işaret ettiğimiz üzere, zayıf da olsa

Rusya'nın verdiği bu destek asiler üzerinde büyük bir etki yarattı. Rusya'nın vaatleri, o zamana kadarki talepleri huzur ve asayişin sağlanması, zorbaların sancaktan çıkartılması ve Hacı Mustafa Paşa zamanında sahip oldukları hakların iade edilmesinden ibaret olan asiler arasında sancakta özerk bir idarenin kurulabileceğine dair fikirlerin uyanmasına yol açtı. Asi reisleri bu hususları müzakere etmek üzere Nisan 1805'te Ostrujnitsa kampında toplanıp Rusya'nın tavsiyesiyle İstanbul'a bir heyet gönderme kararı aldılar.[147]

Heyetin İstanbul'da ne tür talepler götüreceği noktasında tam bir fikir birliği sağlanamadı. İki farklı talep etrafında toplanan iki gruptan birincisi, Hacı Mustafa Paşa zamanında Sırp reayasına verilen imtiyazları yeterli gören ve Osmanlı yönetimiyle çatışmaya girmekten kaçınan knezlerden, ikincisi ise isyanın patlak vermesiyle askeri ve politik güce kavuşan haydut-harambaşı hizbinden oluşuyordu. İkinci gruptakiler arasında isyan liderliği için ciddi bir iktidar mücadelesi yaşanmakla birlikte, İstanbul'a sunulacak talepler açısından görüş birliği söz konusuydu. Bu grup, Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflak-Boğdan'a ya da Yunan Adaları'na tanıdığı imtiyazların Sırplara da tanınması için mücadeleye devam etme kararındaydı.[148]

Asilerin İstanbul'a gönderecekleri mahzarın mahiyeti üzerine yaptıkları müzakereler esnasında, Osmanlı hükümetinin asileri yatıştırmak için verdiği emre istinaden, Eflak ve Boğdan voyvodaları Konstantin İpsilanti ve Aleksander Murusi'nin elçileri bir kez daha asilerle görüşmek üzere Sırbistan'a geldiler; fakat İpsilanti'nin gönderdiği elçiler, asilere silah bırakmaya telkin edecekleri yerde korkmalarına gerek olmadığını, Rusya'nın güçlü bir şekilde Sırpların arkasında durduğunu belirtip Petersburg'un Sırp heyetine tavsiye ettiği şekilde davranmalarını öğütlediler.[149]

İpsilanti'nin gönderdiği elçilerin asilerin kanaatleri üzerinde ciddi tesir yaptıklarını hazırladıkları mahzarlardan tespit etmek mümkündür. Birinci mahzar (nisan mahzarı) yukarıda sözünü ettiğimiz knezlerin görüşlerini yansıtıyordu. Buna göre asiler III. Selim'den Belgrad'a muhafız yerine güvenilir ve emin bir muhassıl göndermesini, reayaya on iki nahiyenin her birinden birer knez ve bütün Sırpları temsilen bir başknez seçme hakkını bağışlamasını, knezlerinin ölümü durumda ya da üzerlerine düşen görevleri yapmadıklarında onların yerine reayanın yenilerini seçebil-

mesini, vergilerin maktua bağlanmasını, bütün vergilerin başknez tarafından toplanarak biri başknezin diğeri muhassılın tayin ettiği iki memurla İstanbul'a teslim edilmesini, reayayı zorbalardan korumak ve vergileri düzenli bir şekilde toplamak için bu başknezin emrinde silahlı güç bulundurmasını, reayanın kilise ve manastırlar inşa edebilmesini, reayanın özgür bir şekilde toprağını ekip biçmesini ve ticaretini yapmasını, elan Belgrad'da bulunan Kuşancalı'nın çıkarılmasını talep ediyorlardı.[150] Bu mahzara, toplanan vergilerin yekûnu ve Osmanlı idarecilerine yaptıkları ödemeleri içeren bir hesap pusulası da eklenmişti.[151]

İkinci grup tarafından hazırlanan mayıs mahzarı ise Semendire sancağının bir muhtar idareye sahip olması açısından daha radikal maddeler içermekteydi. Buna göre asiler imparatorlukta imtiyaza sahip diğer bölgelerde olduğu gibi sultanın üst otoritesi altında idarecilerini kendileri seçmeyi, maktua bağlanacak vergilerin bu idareciler tarafından toplanarak, sürekli İstanbul'da ikamet edecek olan bir Sırp temsilci vasıtasıyla Babıâli'ye intikal etmesini ve Osmanlı askerinin sancağı terk etmesini istiyorlardı. Sancağı boşaltacak Osmanlı askerlerinin yerine kendileri bir ordu kuracaklar, bu ordu hem sultana isyan edenlerle savaşacak hem de sancağı bütün dış tehlikelere karşı koruyacaktı.[152]

Bu mahzarlarla birlikte sancaktan ayrılan Sırp temsilciler 20 Mayıs'ta ulaştıkları Bükreş'te İpsilanti ile bu iki mahzardan hangisinin Babıâli'ye sunulması gerektiği üzerinde görüştüler. Sırp heyetinden Stefan Jivkoviç, Osmanlı hükümetinin Osmanlı askerlerinin sancaktan çıkarılmasını öngören ikinci mahzarı kabul etmeyeceğini söyleyerek birinci mahzarı vermek teklifinde bulundu; ancak İpsilanti'nin tavsiyesiyle mayıs mahzarının sunulması kararlaştırıldı.[153]

Asiler cephesinde bu gelişmeler yaşanırken, Osmanlı yönetiminin isyan karşısındaki tavrı değişmeye başlamıştı. Daha 1804'ün sonlarında Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa, Sırpların taahhüt ettikleri halde vergilerini ödemediklerini, ehl-i İslam'ın mal ve canına zarar verdiklerini, eğer bu şekilde giderse hadiselerin içinden çıkılmaz bir hal alacağını bildirerek İstanbul'u uyarmıştı.[154] Asilerin Müslüman ahaliye yaptıkları zulüm ve zorbalık, devlet ricali arasında isyana gösterilen sempatinin kaybolma-

sına yol açmıştı. Ayrıca Babıâli, dış güçlerle temasa geçtiklerini öğrendiği asilerin tavrının sadece sultana isyan eden ve sancakta reayayı canından bezdiren zorbalara karşı olmadığını yavaş yavaş idrak ediyordu. Meselenin içinden çıkılmaz bir hal almaması için isyanın acilen bastırılması gerekiyordu. Nitekim III. Selim, Sırp maddesine dikkat çekmiş ve Rumeli valisine gerekli tedbirleri almak üzere harekete geçmesini emretmişti.[155]

Bu amaçla, daha önce kısmen de olsa muvaffakiyet gösteren Ebu Bekir Paşa'nın yeniden Sırp meselesinin çözümüne memur edilmesi kararlaştırıldı; ancak Ebu Bekir Paşa, Belgrad ahalisinin kendisine itibar etmeyeceğini, Hacı Mustafa Paşa'ya yaptıklarını kendisine de yapacaklarını, maiyetindeki askerin bir kez daha Belgrad'a dönmeye rıza göstermeyeceğini, asileri de teskin imkânından mahrum olduğunu belirterek bu memuriyetten affını talep etti. Bu gerekçeleri yerinde bulan Babıâli, bölgenin ahvaline vakıf olan Niş Mütesellimi Hafız Ağa'yı vezaretle Belgrad muhafızı olarak tayin etti.[156]

Babıâli bu tedbirleri alırken Sırplar haziran başında İstanbul'a gelip mahzarı Osmanlı yönetimine teslim ettiler. Sırp heyeti, taleplerinin kabul edilmesi hususunda özellikle Rus elçisi İtalinski'nin aktif desteğine güveniyordu. İtalinski ise peşinde olduğu Osmanlı-Rus ittifakının yenilenmesini tehlikeye atmak istemediği için Osmanlı yönetiminin tavrını diplomatik yollarla ve imalarla öğrenmeye çalışıyor ve doğrudan müdahaleden kaçınıyordu. Elçi, Petersburg'a gönderdiği raporda, görüştüğü Reis Mahmud Raif Efendi'nin kendisine mahzarın tercüme edilmekte olduğunu ve henüz mahiyetini tam olarak bilmediğini, bununla birlikte Osmanlı hükümetinin Sırp taleplerine müspet yaklaştığını söylediğini bildiriyordu.[157] Ancak mahzar tercüme edilip içeriği ortaya çıkınca bu iyimser hava birden kayboldu. Osmanlı idaresine göre, mahzarda talep edilenler Sırpların reayalıktan çıkıp bir cumhuriyet kurmaları anlamına gelmekteydi ve bu talepleri kabul etmek mümkün değildi. Sırp heyetine Ebu Bekir Paşa'nın sancağa verdiği nizamın dışına çıkılmayacağı ve eğer itaat dairesinden ayrılmazlar ise Sırplara lütuf ve inayetten başka muamelede bulunulmayacağına dair hususların Belgrad Muhafızı Hafız Paşa'ya yazıldığı bildirildi.[158]

İstanbul'da bu gelişmeler yaşanırken, Sırbistan'da asiler Hafız Paşa'nın isyanı tedibe ve ardından da Belgrad'da düzen ve asayişi temine me-

mur edildiğini öğrenen Kuşancalı Halil ile birbirlerine saldırmayacakları konusunda anlaştılar.[159] Böylece Belgrad tarafını emniyete alıp sancağın güney bölgelerinde faaliyetlerini yoğunlaştıran asiler ilkin Uziçe'ye saldırdılar. Burada yamaklar şehri müdafaa ettilerse de asilerin ahaliye kıyım yapma endişesinden dolayı teslim olmak zorunda kaldılar. Uziçe ahalisi ile asiler arasında yapılan antlaşma üzerine de şehri terk ederek Drina üzerinden Bosna'ya geçtiler. Uziçe'den sonra Karanofça'yı da ele geçiren asiler[160] böylece Belgrad, Böğürdelen, Sokol ve Semendire hariç olmak üzere sancağın hemen hemen tamamını fiilen kontrolleri altına almış oluyorlardı.[161]

1805 yazında Drina kıyısında 12.000, Topola'da 4.000, Belgrad kamplarında 1.000-2.000, Paraçin ve Yagodina'da ise 15.000-18.000 olmak üzere 35-40.000 civarında bir sayıya ulaşan asiler[162] bu gücün sultanın ordusuyla savaşmaya yeterli olduğunu düşünerek, Hafız Paşa'nın önünü kesmek için Niş-Belgrad yolunun sağında ve solunda mevzi aldılar. Bu arada Hafız Paşa yaklaşık 10-12.000 askerden oluşan birliğiyle Niş'ten hareket edip 11 Ağustos'ta Paraçin civarına geldi ve buradan Kara Yorgi ile Milenko Stoykoviç'e silah bırakıp itaat dairesine girmelerine dair haber gönderdi. Asiler Hafız Paşa'ya, palankalara yamakların zulmü sebebiyle saldırdıklarını, Sultan Selim Kara Yorgi'ye üç tuğlu vezaret rütbesini ve Belgrad mansıbını ihsan ederse sancaktaki gaileye çözüm bulunacağını, Uziçe ve Karanofça'ya asker gönderilmesine lüzum olmadığını bildirdiler.[163] Bu beyanlar Hafız Paşa'ya itaat etmeyeceklerini gösteriyordu.

Bunun üzerine paşanın emriyle Osmanlı askerleri İvankovats köyü civarındaki Sırp siperlerine saldırdılar. İlk çarpışmalarda Osmanlı ordusu ağır kayıplar verdirdiği asilerin toprak kalelerini ve iki küçük topunu ele geçirdiyse de zahiresizlik yüzünden geri çekilmek zorunda kaldı.[164] Bu geri çekilmeyle toparlanma fırsatı bulan asilerin durumu Kara Yorgi'nin Morava'yı geçip yardıma gelmesiyle daha da kuvvetlendi. Osmanlı ordusu ikinci kez hücuma geçtiğinde sert bir mukavemetle karşılaştı ve bin kadar asker ölürken, 100 asker de esir edildi. Bu durum karşısında Hafiz Paşa ordusuyla Niş'e dönmek zorunda kaldı.[165]

18-20 Ağustos arasında cereyan eden bu çarpışmalar isyanın tarihi açısından önemli bir dönüm noktası oldu. İsyanın başlamasından bu yana

ilk kez alenen sultana karşı isyan bayrağı açılmış bulunuyordu.[166] İvankovats'taki galibiyetle cesaretlenen asiler Eylül 1805'te Semendire'yi kuşattılar. Ada-yı Kebir Muhafızı Recep Ağa, asileri Semendire'ye saldırmamaları konusundaki uyardı. Kara Yorgi ise cevaben Semendire'ye saldırmak gibi bir niyetlerinin olmadığını, ancak şehirde bulunan haydutların (yamaklar) değil sultandan, Tanrı'dan bile korkmadıklarını, bir knezi öldürdüklerini, şehirde tüccarların mallarını yağmaladıklarını, bu sebeple bu zorbalara karşı hareket etmek zorunda olduklarını haber verdi.[167]

Asiler Semendire'yi iki ay kuşatma altında tutarak halkı açlığa mahkûm ettiler. Bu duruma daha fazla dayanamayan ahali kaleyi teslim etmek zorunda kaldı. Yapılan antlaşmayla kaleye giren asiler Müslümanların bir kısmını Ada-yı Kebir'e gitmeye zorlarken bir kısmını da kadın ve çocuklarla birlikte katlettiler.[168]

İsyanın artık sadece bir hak arama mücadelesi olmadığı ortaya çıkmıştı; nitekim asiler Semendire'de yaptıkları toplantıda aldıkları kararlarla bunu açıkça gösterdiler.[169] *Praviteljstvujuščij Sovjet* adı altında teşkil edilen organ her ne kadar knez ve voyvodaların Kara Yorgi'nin gücünü sınırlamak için aldıkları bir tedbirin ürünü olsa da, Osmanlı yönetiminin hükümranlık hakkının tanınmadığının da bir göstergesiydi.[170] Sovyet'in aldığı şu kararlar bu durumu teyit eder niteliktedir: Savaş halinden dolayı Osmanlı İmparatorluğu'na hiçbir şekilde vergi ödenmeyecek, sancaktaki Sırp ve Müslüman ahaliden haraç toplanacak, asker sayısının hadiselerin gidişatına göre yüz bine kadar çıkarılması için tedbirler alınacaktı. Sancağın dışındaki Sırplar ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşan herkes orduya kabul edilecek,[171] askeri operasyonlarda Kara Yorgi'nin sınırız otoritesi tanınacak, askerlerin iaşesi bir düzene bağlanacak, ordudan kaçanlar hemen idam edecek, Semendire Kalesi hemen tahkim edilip içine 4.000-5.000 asker konulacak ve Belgrad'ın ele geçirilmesi için bütün imkânlar seferber edilip eğer şehir teslim olmaz ise saldırılacaktı.[172]

Asilerin Semendire toplantısı neticesinde İtalinski'ye gönderdiği mektupta ise Osmanlı hükümeti nezdinde girişimde bulunularak Osmanlı yönetiminin üzerlerine asker göndermesinin engellemesi ve mayıs mahzarında dile getirilen talepler için tavassutta bulunulması isteniyordu. Ay-

nı istek I. Aleksander'a yazılan bir başka mektupla da Petersburg'a da iletildi. Asilere göre çarın Sultan Selim'e söyleyeceği bir söz bütün Sırpların kurtuluşuna vesile olabilirdi.[173]

Osmanlı İmparatorluğu'nun İsyanı Bastırma Teşebbüsü (1806)

Acaba gerçekten Aleksander'ın bir sözü Selim nezdinde bu kadar etkili olabilir miydi? Bu soru, Avrupa'da yaşanan gelişmeler ve bu gelişmelerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki etkileri gözden geçirilerek cevaplandırılabilir. Napoléon Bonaparte, 17 Ekim 1805'te Ulm'da Avusturya'yı, 2 Aralık 1805 Austerlitz'de Avusturya-Rus ortak ordularını ezmiş ve bu galibiyetler Avrupa'daki dengeleri tamamen değiştirmişti. Fransa'nın Avusturya'dan Dalmaçya ve Istra'yı almasını sağlayan Pressburg Antlaşması (26 Aralık 1805) ile üçüncü koalisyon çökmüş bulunuyordu. Napoléon bu defa Mısır işgali sırasındaki politikanın tersine Avrupa'daki ilerlemesine devam edebilmek için Osmanlı İmparatorluğu'nu yanına çekmeye çalışmaktaydı.

Napoléon'un başarıları İstanbul'da 1799'dan beri kuvvetle hissedilen Rus nüfuzunun kırılmasına yol açtı. Sultan Selim artık Osmanlı-Rus-İngiliz ittifakından bir fayda sağlanmayacağını görmüştü; şimdi yapılması gereken Napoléon ile ilişkileri düzeltmekti. Bu sırada Fransa'nın maslahatgüzarı Ruffin, Osmanlı hükümetine Kırım'ı Ruslardan geri almak için Fransa'nın yardımını önermiş ve aynı zamanda Osmanlı'nın Napoléon'un imparatorluk unvanını tanıması için diplomatik faaliyete geçmişti.[174]

İstanbul'daki Rus ve İngiliz diplomatlar Ruffin'in çabalarını engellemeye çalıştılar ve bunun için özellikle de Murusi ve İpsilanti ailelerinin Osmanlı hükümeti içindeki pozisyonlarını kullandılar. Bu aileler ellerinde tuttukları baştercümanlık makamından dolayı Osmanlı dış siyasetinde oldukça etkiliydiler. Ancak Fransız taraftarı olan Reisülküttab Ahmed Vasıf Efendi (Ağustos 1805-Ekim 1806), bu etkileri kırarak III. Selim'in dikkatini Napoléon'un askeri başarılarına ve bunun doğuracağı sonuçlara çekmeyi başardı. Neticede Şubat 1806'da III. Selim, Napoléon'un imparatorluk unvanını tanıdı.[175] İstanbul'da siyasi ibrenin Fransa tarafına döndüğü açıklıkla görülmekteydi. Nitekim şubat başında İngiliz elçisi, Londra'ya Osmanlı hükümeti nezdindeki İngiliz nüfuzunun tamamen kaybolduğunu yazmıştı.[176]

Avusturya ve Rusya'nın yenilgileri Osmanlı İmparatorluğu'na isyanı bastırmak için nispeten uygun bir zemin sağlamışa benziyordu. Ağustos 1805'te Hafiz Paşa'nın bozguna uğramasından sonra Osmanlı hükümeti daha sert ve kapsamlı tedbirler almak üzere hareket geçti. Bu cümleden olarak ilkin Hafız Paşa'ya bir kez daha Sırpların üzerine yürümesi emri verildi, ancak paşa Niş'ten hareket etmek üzere olduğu sırada vefat etti.[177] Ardından Kasım 1805'te İskenderiyeli İbrahim Paşa, Rumeli valisi ve seraskeri mansıplarıyla Sırp isyanını bastırmaya memur edildi.[178]

Osmanlı yönetiminin isyanı bastırmak üzere tertip ettiği askeri plana göre, doğuda Fethülislam-Vidin-Niş, güneyde Leskofça-Yeni Pazar ve batıda Drina havzasında bir kordon oluşturulup sancak üç taraftan sarılacak ve aynı anda asilere hücum edilecekti. Bu planı uygulamak üzere bölgedeki Osmanlı komutanlarına hazırlıklarını tamamlamaları için emirler gönderildi.[179] Babıâli, bölgedeki askeri birliklerini ve Müslüman reayayı gayrete getirmek için Şeyhülislam Ahmed Esad Efendi'den Sırpların üzerine yürümenin her Müslümanın üzerine farz olduğuna ilişkin fetva aldı ve III. Selim asilere karşı cihad ilan etti.[180] Öte taraftan isyanın bastırılmasına dönük askeri harekâtlarda sürekli bir mesele olarak ortaya çıkan zahire sorunun çözümü için toplanan mecliste dört memur bu işle görevlendirildi.[181]

Osmanlı İmparatorluğu'nun büyük bir askeri operasyon hazırlamakta olduğunu öğrenen asiler bunu engellemek için hemen harekete geçip İstanbul'a bir arzuhal göndererek sultanın sadık reayası olduklarını, yalnızca zalimlere karşı isyan ettiklerini, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da vergilerini tam ve zamanında ödeyeceklerini bildirdiler ve mayıs mahzarındaki taleplerinin kabul edilmesini rica ettiler.[182] Asiler ayrıca, daha önce yaptıkları gibi, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde dış baskı kurmak için Avusturya ve Rusya'dan inisiyatif almalarını istediler.[183]

Bu rica üzerine İstanbul'daki Avusturya ve Rusya elçileri girişimlerde bulundular. Bu cümleden olarak Avusturya, vakti zamanında Osmanlı himayesindeki Erdel beyliğinin sahip olduğu imtiyazların Sırplara tanınmasını, Kara Yorgi'nin de prens olarak tayin edilmesini önerdi. Rusya ise Sırbistan'ın Eflak beyliği gibi bir beyliğe dönüştürülmesi ve İpsilanti soyundan birinin voyvoda olarak atanmasını istedi.[184]

Bütün bu tekliflerin Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki nüfuzlarının artmasına yol açacağını gören Fransa ise söz konusu planlara karşı çıkarak, Sırp meselesinin bir iç mesele olduğunu, dolayısıyla dış güçlerin bu meseleye müdahaleye hakları olmadıklarını düşünmekte ve Babıâli'ye metanet tavsiye etmekteydi. İsyanı tedibe ciddi bir şekilde karar veren Osmanlı yönetimi, Eflak ve Boğdan'ın imtiyazlarının kadimden geldiğini, oysa Sırpların sultanın reayası olduğunu belirterek ne Avusturya ne de Rusya'nın teklifini kabul etti.[185]

Reisülküttüb Ahmed Vasıf Efendi, Stürmer ile yaptığı görüşmede Sırp meselesinin müzakereye tamamen kapalı olduğunu ve Sırpların sultandan af bekleyebilmek için öncelikle silahlarını bırakmaları gerektiğini bildirdi.[186] İtalinski 12 Nisan 1806'da Çartorisyki'ye gönderdiği bir raporda, Pressburg Antlaşması'ndan sonra Avusturya'nın İstanbul nezdinde hiçbir ağırlığının kalmadığını, Osmanlı memurlarının kendisine Stürmer'den farklı bir dil kullanmalarına rağmen Rus teklifinin de kabul görmediğini haber vermekteydi.[187]

Osmanlı yönetiminin bu kararlılığına rağmen, isyanın bastırılmasına dönük askeri hazırlıklar yavaş seyretmekteydi. Kış şartları birliklerin hareket kabiliyetini sınırlamakta ve zahire sevkıyatını aksatmaktaydı. İbrahim Paşa İstanbul'a gönderdiği kaimede Sırplar üzerine ancak ilkbaharda hareket edebileceğini belirtiyordu.[188] Bu zamana kadar çatışmalar daha ziyade Drina havzasında yaşanmıştı. Asiler Böğürdelen'i ele geçirerek bir sonraki hedefleri olan Belgrad'ın teslim olması için uygun zemin yaratmaya çalışıyorlardı. Böğürdelen Kalesi'ne yapılan bütün saldırılar yamaklar tarafından püskürtüldüğü gibi mevziler de dağıtıldı.[189] Bosna askerinin gayretleriyle isyanın yayılması önlendi. Sokol nahiyesinde Srebrenitsa Başbuğu Hacı Salih Bey, Yeni Pazar civarında Kurt Mehmed Paşa, Istar Eflak ve Yeni Varoş'ta Kilis Mutasarrıfı Süleyman Paşa ile İzvornik Mutasarrıfı Mehmed Paşa asileri tenkil etmeyi başardılar.[190]

Bosna tarafındaki bu başarılara rağmen, büyük harekât için yapılan hazırlıklar mart ayında Vali Seyyid Mustafa Paşa'nın ölmesi üzerine yavaşladı. İbrahim Paşa Bosna'ya gönderdiği buyrultusunda Seyyid Mustafa Paşa'nın vefatının hazırlıkları aksatmamasını emretti. 10 Nisan 1806'da Sey-

yid Mustafa Paşa'nın yerine atanan Selanik Eski Mutasarrıfı Mehmed Hüsrev Paşa da Bosna'ya ulaşır ulaşmaz hazırlıklara hız verdi.[191]

İki ateş arasında kalma tehlikesiyle yüz yüze gelen asiler İstanbul'un bu defa işi sıkı tutuğunun farkındaydılar. Eğer Osmanlı orduları başarılı olur ise daha önce Babıâli tarafından verilen hakları tamamen kaybedecekler ve isyan kendileri açısından hezimetle sonuçlanacaktı. Avusturya ve Rusya'nın girişimlerine müspet cevap verilmemesi asileri büyük bir korkuya düşürmüştü. Bunların yanında Kara Yorgi, Karadağ Vladiği Petar Nyegoş'tan defalarca yardım istemiş, vladik ise heyecanlı sözlerle isyanı desteklediğini söylemekten ve bazı tavsiyelerde bulunmaktan başka bir şey yapmamıştı.[192]

Kara Yorgi asiler arasındaki dayanışmayı ayakta tutmak için manastırlara mektup göndererek papaz ve keşişlere Sırpların ittihadı için çalışmalarını, halkı cesaretlendirmelerini, Müslümanlara kesinlikle itimat etmemelerini ve gönderdiği voyvodaların sözlerinden çıkmamalarını emrediyordu.[193] İçeride bu tedbirleri alan Kara Yorgi diğer yandan da Osmanlı askeri operasyonunu durdurmak için Kilis Mutasarrıfı Süleyman Paşa'ya bir mektup göndererek padişahtan sancağın idaresinin kendilerine tevdi edildiğine dair ferman geldiğini ve tayin edilen muhassılın dahi birkaç güne kadar sancağa ulaşacağını belirtip paşanın reayanın üzerine yürümemesini, zalimlerin oyununa gelmemesini istedi ve sulh talep etti. Süleyman Paşa ise Kara Yorgi'ye gönderdiği cevapta, padişahın fermanın isyanın bastırılmasına dair olduğunu, Bosna ve Rumeli paşalarına buna dair emir verildiğini belirterek, barışın ancak iki devlet arasında olacağını, padişah ile reaya arasında ise padişahın affı, reayanın da suçunu ikrar ederek nedamet duyup itaat göstermesi şeklinde bir hukuk bulunduğunu hatırlattı; logorların dağıtılması ve bir meram var ise huzura gelinip arz edilmesi gerektiğini de ekledi.[194]

Osmanlı orduları isyanı bastırmak üzere bu şekilde hazırlanırken, Osmanlı-Rus ilişkileri gittikçe kötüleşmekteydi. Osmanlıların Napoléon'u imparator olarak tanıması Rusya ve İngiltere'nin tepkisine neden olmuştu. Aralarında ittifak antlaşması bulunuyor olsa da ufukta bir Osmanlı-Rus savaşı belirmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli'deki askeri tedbirleri Rusya'nın dikkatinden kaçmamıştı. I. Aleksander, III. Selim'e gönder-

diği bir mektupta, Sırp reayasına karşı şefkatle yaklaşılması gerektiği ve Rumeli'ye yapılan asker sevkıyatının iki ülke arasındaki dostluğa zarar vereceği uyarısında bulunmuştu.[195]

Bu şartlar altında Rumeli mutlaka tahkim edilmeliydi; ancak bölgede yapılacak herhangi bir askeri harekât için öncelikle birliklere çeki düzen verilmesi gerekiyordu. Rumeli'deki birliklerin başıbozuk güruhundan başka bir şey olmadığını bilen Sultan Selim, Anadolu'daki Nizam-ı Cedid ordusunu Rumeli'ye geçirmek istiyordu; fakat böyle bir sevkıyatın Rumeli'deki derebeylerin tepkisini çekeceği muhakkaktı. Bu hususlar devlet ricali arasında müşavere edildi. Sonuçta Sadaret Kethüdası İbrahim Nesimi Efendi'nin öne sürdüğü fikir kabul gördü. Buna göre, Anadolu'daki 40-50.000 kişilik Nizam-ı Cedid ordusu Kadı Abdurrahman Paşa kumandasında Rumeli'ye sevk edilecek ve üçlü bir fonksiyon icra edecekti. Osmanlı-Rus ilişkileri hızla bozulduğundan tedbir olarak birlikler Rumeli'de hazır bulundurulacak, böylelikle Fransa'ya Osmanlı'nın gücü gösterilmiş olacaktı. Bunlara gerek kalmaz ise Sırp asilerin üzerine yürünecekti.[196]

Bir yandan Anadolu tarafında bu tedbirler alınırken Rumeli'ye de İbrahim Paşa'nın 20.000 kişilik ordusunun üç aylık zahiresi, yeterli miktarda katır ve 25 top sevk edildi. Bu sevkıyatın masrafı İrad-ı Cedid hazinesinden karşılandı. Mayıs ayının ortalarında 20.000 askerle İskenderiye'den Niş'e doğru harekete geçen İbrahim Paşa,[197] Bosna Valisi Mehmed Hüsrev Paşa'dan Böğürdelen ve Uziçe taraflarındaki asileri tedip için kendisiyle aynı anda hareket geçmelerini istedi. Vali ise bu plana istinaden kalelere haber göndererek bir an evvel Bosna'da ordunun teşkil edilmesi emrini verdi.[198]

12.000 kişilik Bosna ordusu temmuz başlarında birkaç koldan sancağa yöneldi; hedef Böğürdelen'i emniyete alıp Yeni Pazar'a kadar bir hat oluşturmak ve böylece asileri iki ateş arasında bırakmaktı. Nitekim bu amaçla Hüsrev Paşa, Drina havzasındaki bulunan Sinan Paşa ve Süleyman Paşa komutasındaki birlikleri Böğürdelen'e, Srebrenitsa'dan Hacı Salih Bey'i de Valyevo'ya sevk etti. Kurt Mehmed Paşa ve Hasan Paşa ise Karanofça üzerine yürüdüler.[199] Hacı Salih Bey, Böğürdelen ve Valyevo'daki asilere boyun eğdirirken knezler kayıtsız şartsız sultana itaati kabul ettiler. Bu gelişmelerle bir an

evvel Osmanlı askerinin harekâtlarını durdurmak üzere çare aramaya yönelen asiler, Petar İçko isimli Belgrad bezirgânbaşını mayıs mahzarından pek farklı olmayan talepleri arz için İstanbul'a gönderdiler.[200]

Osmanlı ordularının doğudaki durumu Drina havzasındakinden farklıydı. İbrahim Paşa'nın kararsızlığı yanında o sırada Pazvandoğlu'nun hastalanması Niş-Vidin hattının kurulmasına mani oldu. Öte taraftan Ada-yı Kebir Muhafızı Recep Ağa kaleyi terk edip operasyona katılmak istemiyordu. Bu sebeple Osmanlı askeri doğuda asiler karşısında bir ilerleme kaydedemedi. Şehsuvar Abdi Paşa'nın güneyden ilerleyişi de asiler tarafından durduruldu.[201]

Doğudaki başarısızlıklar, tam isyanlar bastırılmak üzereyken bambaşka gelişmelere yol açtı. Kara Yorgi'nin birliklerini Drina'ya kaydırmasıyla asiler sayı olarak çoğalırken, Osmanlılar avantajlı durumlarını kaybettiler. Hüsrev Paşa 2.000 kişilik bir birliği Süleyman Paşa'ya yardıma göndermesine rağmen 13 Ağustos'ta Kara Yorgi'nin komutası altındaki asiler Böğürdelen yakınlarındaki Mişar mevkiinde Kilis Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın güçlerini mağlup ettiler. Bu yenilgiden sonra paşa, ordusunu Böğürdelen'e çekmek zorunda kaldı.[202]

Batı cephesinde bu gelişmeler cereyan ederken güneyde Deligrad civarında çeşitli aralıklarla altı hafta süren çatışmalar yaşanmış, Osmanlı orduları bir türlü asilerin savunma hattını yaramamıştı.[203] Sancağın hem batı hem de doğu cephelerinde durum bu kadar kritik hale gelmişken, İbrahim Paşa aniden ve bölgedeki Osmanlı birliklerine haber vermeden Niş'ten İskenderiye'ye döndü.[204] Tam bu sıralarda cereyan eden Edirne Vak'ası[205] yüzünden Kadı Abdurrahman Paşa'nın Sırpları bastırmak üzere Rumeli'ye geçmesi mümkün olmadı.[206] Vukiçeviç, dönemin Avusturya gazetelerine dayanarak 14 Eylül 1806'da İbrahim Paşa ile Kara Yorgi arasında bir ateşkes antlaşması imzalandığını kaydediyor.[207]

Dördüncü Bölüm

RUSYA'NIN GÖLGESİNDE SIRP "BAĞIMSIZLIK" SAVAŞI 1807-1813

Osmanlı-Rus Savaşı ve Sırp İsyanları I (1807-1809)

Osmanlı-Rus Savaşı'na Giden Yol

Ulm ve Austerlitz galibiyetlerinden sonra Avusturya ile imzaladığı Pressburg Antlaşması'yla (26 Aralık 1805) Venedik, Istra ve Dalmaçya'yı ele geçiren Fransa'nın bu şekilde Balkanlar'ın en önemli siyasi-askeri güçlerinden biri haline gelmesi, bölgenin aktörleri Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nu endişeye sevk etmişti. Bu iki devlet daha önce Fransa'ya karşı ittifak oluşturmalarına rağmen Balkanlar'daki çıkarları taban tabana zıt olduğundan, ortak bir karşı politika geliştirememişlerdi. Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'da sahip olduğu toprakları muhafazaya çalışırken, Rusya kendi himayesinde bir Güney Slav devleti kurmayı planlıyordu. Bu devlet Dalmaçya'ya yerleşmiş bulunan Fransa'ya karşı bir tampon vazifesi görecek ve hatta Ortodoks-Hıristiyan halklardan toplanacak gönüllü birliklerin yardımıyla Fransa'yı Dalmaçya ve İtalya'dan çıkaracaktı.[1]

Bu şartlar altında Osmanlı İmparatorluğu bir denge politikası güderek iki devlet arasındaki çatışmadan faydalanmaya çalışmaktaydı; ancak Rusya ve Fransa'nın Balkanlar'daki faaliyetleri bu denge politikasının uzun süre devam edemeyeceğini göstermişti. Önünde sonunda bu iki devletten birine yaklaşmak zorunda olan Osmanlı, kendine daha uzak olan ve daha az tehlike yaratacağını düşündüğü Fransa'yla münasebetlerini güçlendirmeyi tercih etti.

Bu yakınlaşmadan büyük rahatsızlık duyan Rusya, Mayıs 1806'da İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma önerisi dahi götürmüştü. İngiltere'nin fazla iltifat göstermediği bu öneriye göre Rusya, Tuna Prenslikleri'ni, İngiltere ise Mısır'ı alacaktı.[2] Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı ittifak antlaşmasına aykırı bu tutumu yalnızca paylaşma projeleri imal etmesiyle

sınırlı değildi; bunun ötesinde Balkan halklarını Osmanlı'ya karşı kışkırtıyor, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, Sırplara henüz askeri olmasa da maddi ve moral destek sağlıyor, silah bırakmamaları için her türden propagandayı yapmaktan çekinmiyordu. Bunun yanında Karadağ reayasını da Fransa'yı Dubrovnik'ten çıkarmak üzere asker olarak kullanıyordu.[3]

Napoléon'un 2 Mayıs'ta Sebastiani'yi İstanbul elçisi olarak atamasıyla Osmanlı-Fransız ilişkileri yeni bir safhaya girdi. Sebastiani'ye verilen görev, Fransa'nın hiçbir yerde asileri desteklemeyeceği konusunda Babıâli'yi temin etmek, Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasında Rusya karşıtı bir ittifakın kurulmasını sağlamak, Boğazlar'ı Ruslara kapattırmak, Osmanlı'nın Eflak ve Boğdan üzerinde tam bir hâkimiyet kurmasına yardımcı olmak ve Rusya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu tamamen kırmaktı.[4] Sırp isyanına gelince, Napoléon, Sebastiani'ye Sırbistan'dan geçerken bölgedeki havayı dikkatli bir şekilde koklaması ancak kesinlikle asi liderleriyle görüşmemesi, İstanbul'a vardığında Rusya'nın açık destek verdiği bu isyanın ancak güç ve şiddet kullanarak bastırılabileceği konusunda Babıâli'yi uyarması emrini vermişti.[5]

Haziran 1806'da Sultan Selim'in Napoléon'u imparator olarak tanıması, Osmanlı-Fransız ilişkilerinin daha da güçlenmesine imkân verdi. 9 Ağustos'ta İstanbul'a ulaşıp kısa zaman içinde şehirdeki en nüfuzlu diplomat haline gelen Sebastiani, bu nüfuzunu Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkileri bozmak için kullanmaya başladı; Rusya'nın çıkarlarına hizmet ettikleri gerekçesiyle Eflak ve Boğdan voyvodalarının azilleri için Babıâli üzerinde baskı kurdu. Konstantin İpsilanti'nin Rusya'nın hizmetinde olduğu ve Sırpları tahrik ettiği bilinen bir durumdu; ancak voyvodaların tayin ve azilleri, 1802'de yapılan antlaşma gereği Rusya'nın onayına bağlanmıştı. Buna rağmen Sultan Selim, Rusya'ya haber vermeden 24 Ağustos'ta Konstantin İpsilanti ile Aleksander Murusi'yi azledip yerlerine sırasıyla Divan-ı Hümayun tercümanı Kalimaki ile Aleksander Suço'yu tayin etti.[6]

Bu atamalar Rusya ile yapılan antlaşmaların açıkça ihlali demekti.[7] Osmanlı İmparatorluğu'ndan azledilen voyvodaların yerlerine iadesini talep eden Rusya, aksi takdirde Eflak ve Boğdan'ı işgal edeceği tehdidinde bulundu. Bu arada Sebastiani iki ülke arasındaki gerilimi körüklemek için

Babıâli'den Rus gemilerinin Boğazlar'dan geçişini durdurulmasını ve sözde Sırpları bastırıp daha sonra Tuna'ya ilerleyecek olan Dalmaçya'daki Fransız birliklerine Bosna-Hersek üzerinden yol verilmesini istedi. Sebastiani, Napoléon'un Osmanlı'nın arkasında olduğunu söyleyerek Rusya karşıtı siyaset sürdürmesi konusunda Osmanlı yönetimini teşvik etmesine rağmen, Rus tehdidinin Dalmaçya'daki Fransa tehdidinden daha yakın ve büyük olduğuna kanaat getiren Sultan Selim, 16-17 Ekim'de İpsilanti ve Murusi'yi yeniden Eflak ve Boğdan voyvodaları olarak atadı.[8] Fakat 14 Ekim'de Napoléon'un Jena'da Prusya ordusunu ezdiği haberi İstanbul'a ulaştığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyaseti bir kez daha yön değiştirdi ve Fransa ile ittifak antlaşmasını müzakere etmek üzere Paris'e bir temsilci gönderme kararı alındı.

Bütün bu gelişmeler bir Osmanlı-Rus savaşını kaçınılmaz hale getirmişti. Nitekim kasımın ortalarında Ruslar Dinyester'i geçerek Osmanlı topraklarına girmeye başladılar. General Meyendorf komutasındaki ordu 24 Kasım'da Hotin'i, 8 Aralık'ta Bender'i, 16 Aralık'ta Akkerman'ı, 18 Aralık'ta Kili'yi ciddi bir direnişle karşılaşmadan işgal ederken, Prut'u geçip Boğdan'a giren General Mikhelson, 30 Kasım'da Yaş'ı ele geçirip Boğdan'ın kuzeyini tamamen kontrolü altına aldı. Osmanlı İmparatorluğu ancak Fransa'nın da cesaretlendirmesiyle 22 Aralık'ta Rusya'ya savaş ilan edebildi.[9]

Petar İçko'nun Misyonu

Sırpların taleplerini iletmek üzere gönderdikleri Petar İçko haziranda Sırbistan'dan ayrılıp ağustos başlarında İstanbul'a geldiğinde henüz Mişar ve Deligrad mağlubiyetlerinin haberi[10] İstanbul'a ulaşmamıştı. Babıâli cephedeki gelişmelerin neticesini beklemek istiyordu. Bu sebeple İçko, Mustafa Paşa zamanında Belgrad'da bina emini olarak görev yapan Duhan Gümrükleri Emini Memiş Efendi'nin evinde bir müddet misafir edildi.[11] Memiş Efendi ile görüşmesinde, Sırpların Devlet-i Aliyye'ye karşı bir isyan tertip etmediklerini, müfsitler yüzünden işin bu raddelere geldiğini ama artık hatt-ı raiyyeti bildiklerini, Devlet-i Aliyye'nin kahır ve galebesini anladıklarını, bundan sonra sadakatten ayrılmayacaklarını ifade eden İçko, bununla birlikte reayanın karyelerde türlü zulüm uyguladığı

yamakların sancaktan çıkarılıp yerlerine hassa askerinden ya da sekbandan asker yazılmasını, vergilerin maktua bağlanmasını ve bu maslahata memur bir muhassıl tayinini talep ettiğini bildirdi.[12]

Petar İçko'nun ikameti sırasında Sırbistan'da Osmanlı birliklerinin yenilmekte olduklarına dair haberler İstanbul'a gelmeye başlamıştı. Bir yandan bu mağlubiyetler, diğer yandan da gün geçtikçe bozulan ve bir savaşa doğru giden Osmanlı-Rus ilişkileri devlet ricalini asilerin taleplerini kabule mecbur bıraktı. Eğer asilerin taleplerine olumlu cevap verilmezse iki cepheden birden savaşma tehlikesi ortaya çıkabilirdi. Bu tehlikenin önüne geçmek için Sırplara şu imtiyazlar tanındı:

1- Sultan, Sırp reayasının cürümünü affedecekti.
2- Belgrad muhassıllığı, mukataası, gümrükleri, cizyeleri, bezirgânbaşılık ve Kuçayna maden mukataası, Ada-yı Kebir Muhafızı İbrahim Ağa'nın ber-vech-i malikâne uhdesinde olan köylerin ve Poriçe Adası'nın mukataa gelirleri cümleten maktua rapt edilecekti.
3- Böğürdelen cizyesi, Bosna ve Rumeli valilerinin mütalaası alındıktan sonra karara bağlanacaktı.
4- Belgrad muhafızının maaşı, hazeriyesi ve menzil masrafı ile kadıların kalemiyesi maktua bağlanan vergiden ödenecek, ancak reaya Belgrad valisi ve muhafızlarına ot ve odun tayinatı vermeye devam edecekti.
5- Reayadan bundan böyle porez vergisi tahsil edilmeyecekti.
6- Sancak, 20.000 hane itibar, vali hassı, hazeriyesi, menzil masrafları, saray döşemesi, kilye, ağnam ve sair vecihle ithal-i defter olagelen masraflar rüsum-ı zecriye ile birlikte muhassıllık malı olarak hane başına 16 kuruş üzerinden maktua raptedilecekti.
7- Bütün bu vergilerin toplamı 823.000 kuruş, ruz-ı hızır ve ruz-ı kasımda iki taksitte ödenecekti.
8- 1218-1219 (1803-04) muhassıllık ve 1219-1220 (1804-05) cizyeleri tahsil edilememiş ise de reayanın perişan olmasından dolayı, bu kısım affedilecek, ancak maktua bağlanan vergiye

150.000 kuruş eklenerek toplam vergi 973.738 kuruş olarak tanzim edilecekti.

9- Vergiler knezler tarafından toplanıp başkneze verilecek, o da bunları Belgrad muhassılına teslim edecekti.
10- Sancağın muhassılı ve Belgrad muhafızı vergi toplama işine karışmayacaklardı.
11- Menzillerin idaresi Sırplara bırakılacaktı.
12- Bu şartlara muhalefet eden olur ise reaya tarafından derhal yakalanıp Belgrad muhafızına teslim edilecekti.
13- İtibar vesilesi olmak üzere reayanın başknezi Kara Yorgi'ye Yagodina ve Petar İçko'ya Negotin karyeleri mukataa olarak verilecekti.[13]

Verilen bu imtiyazları kesin bir şekle bağlamak için Petar İçko ile Memiş Efendi, Rumeli Valisi İbrahim Paşa'nın yanına gönderildi.[14] Petar İçko, eylül ortalarında Niş'e ulaştı, ancak İbrahim Paşa Niş'ten İskenderiye'ye döndüğü için görüşmeleri mümkün olmadı. Bundan birkaç gün sonra Muhassıl Hasan Ağa da Niş'e geldi. 3 Ekim'de Petar İçko ile Hasan Ağa, Sultan Selim tarafından verilen imtiyazları asilere duyurmak için Semendire'ye gittiler.[15] Heyet Semendire'ye vardığı sıralarda asiler Belgrad'a girmek üzere harekete geçmişlerdi. İsyanın başlamasından bu yana asiler müteaddit defalar Belgrad Kalesi'ne saldırmış, ancak Kuşancalı Halil ve kırcalilerinin mevcudiyeti sebebiyle kaleyi zaptedememişlerdi. Babıâli başlarda Kuşancalı'yı kaleden çıkarmaya uğraşmış, ancak asilere gösterilen emniyetin kaybolması üzerine bu konuda daha temkinli bir siyaset takip etmeye başlamıştı.

Bölgeden merkeze gönderilen raporlar bu temkinli siyasetin zaruretini açıkça ortaya koymaktaydı. Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa, reayaya itimat edilmemesini ve Kuşancalı'nın emniyet açısından kalede kalmasını istemekteydi.[16] Bosna Valisi Mehmed Hüsrev Paşa da İstanbul'a gönderdiği kaimede, Sırp reayasının görünürde itaat etmek için sadece Kuşancalı'nın kaleden tardını istediğini ancak gizli bir tertip içinde olduğunu, Belgrad ve Böğürdelen'i ele geçirmek için tabyalar yaptığını, bu halde asi-

lere itimadın mümkün olmadığını belirterek Babıâli'yi uyarmaktaydı.[17] Yine aynı şekilde Niş Muhafızı Hurşid Paşa şu ana kadar Belgrad'ın asilerin eline geçmemiş olmasını Kuşancalı'nın kaledeki varlığına bağlamakta ve dolayısıyla orada kalmasını tavsiye etmekteydi.[18]

Belgrad çevresindeki hadiselere müdahale gücüne sahip olmayan Babıâli için bütün bu uyarıların pratikte bir faydası yoktu. İstanbul, isyanı bastırmaya teşebbüs etmiş ancak muvaffak olamamıştı. Bu çaresizliğin farkında olan asiler 25.000 kişilik bir kuvvetle Belgrad'ı kuşatmışlardı.[19] Ancak kalenin ele geçirilmesi içeriden bir hileyle gerçekleşti. Ramazan bayramının ikinci cuma gecesi (1 Şevval 1221/12 Aralık 1806) iki Arnavut binbaşısı asilerden aldıkları 300 kese karşılığı varoşun kapısını açtılar. Asilerin varoşu ele geçirdiklerini öğrenen Kuşancalı ise 1.600 kadar askeriyle dış kaleye kapandı.[20] Böylelikle varoş asilerin denetimine girdi. Kara Yorgi, Süleyman Paşa'ya gayelerinin sadece kırcalileri kaleden tard etmek olduğunu belirterek eğer Kuşancalı ile kırcalileri kaleden ayrılırlar ise Sırpların tuğyandan döneceklerine dair teminat verdi. Kuşatma altında kalındığından dışarıdan yardım gelme ihtimalinin ortadan kalkması, kaledeki Osmanlıları ikiye böldü. Kuşancalı artık orada kalmasının mümkün olmadığını görerek, emniyet verilirse kaleden ayrılmayı kabul etti. Bunun üzerine asiler iki knezi Kuşancalı'ya, o da iki güzide adamını asiler tarafına rehin verdi. Ardından Kuşancalı ve kırcaliler 30 Aralık 1806 tarihinde Tuna üzerinden çete kayıklarına binerek Belgrad'dan ayrıldılar.[21]

Kuşancalı'nın kaleden ayrılmasıyla önlerindeki en büyük engel ortadan kalkan asiler dış kaleye girmişlerdi. Süleyman Paşa niyetlerinin halis olmadığının farkındaysa da elinde asileri durduracak askeri bir güç yoktu; bu durumu iyi bilen Kara Yorgi'nin iç kalenin teslim edilmesine dair gönderdiği habere karşılık da kendisinin sancağın meşru muhafızı olduğunu ve sultandan emir gelmedikçe kaleyi canı pahasına da olsa teslim etmeyeceği bildirdi. Fakat asiler Muhassıl Hasan Ağa vasıtasıyla paşa üzerinde baskı kurdular. Hasan Ağa gönderdiği bir mektupla Sultan Selim'in Sırp maddesine kendisini memur ettiğini belirtip daha fazla kan akmaması için paşadan Sırpların kaleye girmesine rıza göstermesini istedi. Neticede bir yandan askeri olmaması ve gıda sıkıntısı, bir yandan da Hasan Ağa'nın mektubu Sü-

leyman Paşa'yı asilere izin vermeye mecbur bıraktı. 8 Ocak 1807 tarihinde asiler iç kaleye girdiler.[22]

Belgrad'ın ele geçirilmesinin ardından Muhassıl Hasan Ağa ve Süleyman Paşa'dan, Böğürdelen'deki Osmanlı askerlerine kaleyi Sırplara teslim etmeleri için emir göndermelerini isteyen asiler bir temsilci yollayarak aynı isteği Bosna Valisi Hüsrev Paşa nezdinde de dile getirdiler. Süleyman ve Hüsrev paşaların verdiği emirler doğrultusunda, Böğürdelen'de bulunan Bosna ordusunun komutanları Süleyman, Hasan ve Ali paşalar kaleyi Sırplara teslimi kabul ettiler. 5 Şubat'ta Bosna ordusunun terk ettiği Böğürdelen Kalesi'ne iki gün sonra Kara Yorgi ve asiler girdiler.[23]

Asiler daha Belgrad'ı ele geçirmeden evvel tanınan imtiyazlardan duydukları memnuniyeti ifade etmek ve birtakım yeni isteklerde bulunmak üzere Petar İçko'yu tekrar İstanbul'a göndermişlerdi. Osmanlı yönetimi, itaat dairesine girmeyi kabul ettiklerini söylemelerine rağmen Sırpların Ruslar ile yakın temasa geçtiklerinin farkındaydı; ancak yine de Babıâli, Ruslardan uzak kalmaları için Sırp reayasına tanınan imtiyazları genişletti. Buna göre Sırplar bütün topları teslim edecekler, ancak ellerinde 1.000 tüfek kalacaktı. Semendire sancağının idaresi knezlere bırakılacak, her bir nahiyeden birer knez ve Belgrad'da ikamet edecek bir başknez nasbolunacaktı. Reayanın şikâyeti vukuunda bu knezlerin tebdilleri Belgrad muhafızına inha ile yapılacaktı. Maktua bağlanan vergileri bu knezler toplayacak ve knezlerin maiyyetinde kırk kişilik pandur bulunacaktı. Bedel-i öşrün maktua bağlanmasına, sancaktaki erbab-ı timar ve zuema ile müzakere edildikten sonra karar verilecekti. Reayanın istidası olan verginin ilk taksitinin affı, reaya elindeki top ve tüfeği teslim ettikten sonra karara bağlanacaktı. Her sene İstanbul'a gelecek iki knez, var ise reayanın istidasını yok ise padişaha itaat ve şükranını arz edecekti.[24]

Rus-Sırp İttifakı (1807)

İsyan başladığından itibaren Sırpları el altından destekleyen Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile savaş ihtimalinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Osmanlı güçlerini iki cephede savaşmaya mecbur bırakmak için Sırplarla olan ilişkilerini sıkılaştırmaktaydı.[25] Daha savaş başlamadan General Mik-

helson, Dışişleri Bakanlığı'na muhtemel bir Osmanlı-Rus savaşında Bulgar ve Rumenlerle birlikte Sırp gönüllülerinin Rusya'nın savaşı kazanmasına önemli katkılar yapabileceklerini düşündüğünü belirterek Sırplara verilen desteğin artırılmasını istemiş, asilerin askeri durumlarının ne olduğu ve ne türden ihtiyaçları bulunduğunu, Fransa'nın Sırplara yönelik herhangi bir faaliyetleri olup olmadığını öğrenmesi için de bir temsilcisini Sırbistan'a göndermişti.[26]

Bu adımlarla yetinmeyen Rusya, ağustos ayında Yaş'a, Konstantin İpsilanti'nin yanında ikamet edecek ve Sırp maddesiyle meşgul olacak Konstantin Rodofinikin isimli bir memur tayin etti. Yaş'a gelen Rodofinikin ile hemen yakın temasa geçen İpsilanti, Rodofinikin'e, Osmanlıların Balkanlar'dan çıkarılmasına dair planlar sunmaya başladı. İpsilanti'ye göre Rusya'nın Sırplara daha fazla destek vermesi gerekiyordu. Yapılacak yardımlarla, 40.000 olan asilerin sayısı 70.000'e kadar çıkabilecekti. Bu güçle beraber Eflak-Boğdan halkı arasında silahlandırılacak 10.000 kişi ve İstanbul muhalifi olan paşalarla birlikte harekete geçilerek Osmanlı İmparatorluğu Balkanlar'dan sürülecekti.[27]

Aslında vaziyet oldukça açıktı. İpsilanti'nin planları olmasa dahi asileri yanına çekmesi, Fransa ile savaşmakta olan Rusya'nın Osmanlı cephesindeki yükünü hafifletmesi bakımdan elzemdi. Bu gerçeğin farkında olan General Mikhelson, Osmanlı-Rus savaşı başladıktan hemen sonra Kara Yorgi'ye, Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa Balkanlar'daki Ortodoks halkların çıkarlarını koruma gayretinden dolayı girdiklerini bildirip, Babıâli'nin Sırplara tanıdığı imtiyazları kastederek Türklerin "sahte" vaatlerine kanmamasını salık verdi. Mikhelson'a göre, Sırpların ödeyeceği vergilerle toplanan para yine onlara karşı kullanılacaktı. Zaman Hıristiyanların bağımsızlığa kavuşmaları zamanıydı. Sırplar aktif olarak Rusya'ya yardım etmeli ve Tuna boylarındaki Rus güçleriyle birleşerek Osmanlıları bu topraklardan atmalıydı. General Mikhelson, asilerden Türklerle bütün ilişkilerini kesmelerini, Vidin'e asker sevk etmelerini ve Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa'yı şehirden çıkarmalarını isteyen haberler gönderdi.[28]

Asiler Rusların vaatleri karşısında bir kez daha görüş ayrılığına düştüler. Acaba Osmanlı yönetiminin tanıdığı imtiyazlarla yetinmeli

mi, yoksa Osmanlı-Rus savaşından istifadeyle *tam bağımsızlık* için savaşa devam mı edilmeliydi? Birinci fikri benimseyenler artık isyanın önder kadrosu içinde etkileri kalmamış olan yaşlı knezlerdi. Mişar ve Deligrad galibiyetleriyle cesaretlenen Kara Yorgi ve voyvodaları ise bağımsızlığın yakın olduğunu düşünüyorlardı. İkinciler ağır bastı ve Sırplar bağımsızlık umutlarıyla savaşa devam kararı aldılar.[29] Bu kararın ilanı kanlı hadiselerle gerçekleşti. Belgrad Kalesi'ni fiilen ele geçirmiş olan asiler aslında hiçbir iktidarı bulunmayan Süleyman Paşa'yı eski düzeni geri getirmekle suçlamaya başladılar. Kara Yorgi, Süleyman Paşa'ya devletin Belgrad'ın idaresini Sırplıya havale ettiğini, kendisine de Rumeli'de başka bir yerde mansıp verildiğini ve bunun için Niş'e gitmesi gerektiğini bildirdi.[30]

Artık Belgrad'ı terk etmekten başka çaresi kalmayan Süleyman Paşa, asilerle salimen İstanbul'a geçiş konusunda anlaştıktan sonra maiyetindeki 200 kadar adamıyla birlikte mart ayının başında şehirden ayrıldı. Ancak dört bin kişiden oluşan asiler paşaya pusu kurmuşlardı. Belgrad yakınlarındaki Paşaçeşme mevkiine geldiğinde yolu kesilen kafile katledildi.[31] Bu hadisenin akabinde Belgrad ve Böğürdelen'deki Müslüman ahaliye karşı katliama girişen asiler genç yaşlı, kadın çocuk ayrımı yapmadan Belgrad'da ellerine geçirdikleri bütün Müslümanları öldürdüler. Katliamdan sadece Hıristiyanlığa geçenler kurtulabildi.[32]

Belgrad'da bu kanlı hadiseler cereyan ederken Petar İçko da Osmanlı memurlarıyla birlikte, sultan tarafından verilen imtiyazları asilere bildirmek üzere şubatın başlarında İstanbul'dan yola çıkmıştı. Heyet Paraçin'e ulaştığında asiler Süleyman Paşa'ya yaptıkları gibi Petar İçko'yla birlikte sancağa gelen Osmanlı memurlarının da hepsini öldürdüler.[33] Bu arada Semendire'de bulunan Muhassıl Hasan Ağa, Sırplardan Petar İçko ile yapılan antlaşma gereği mükellefiyetlerini yerine getirmelerini, vergilerini ödemelerini ve Rusya'ya karşı savaşmalarını talep etti. Sovyet üyelerinden Sima Markoviç "Sırbistan kendini bağımsız bir devlet olarak görmektedir. Vergi filan ödemeyeceği gibi din kardeşlerine karşı savaşmayacaktır" diye cevap verdiği gibi, Hasan Ağa'nın bir an evvel Sırbistan'ı terk etmesini istedi. Hasan Ağa ise sakin ama oldukça ciddi bir ifadeyle "Gideceğim, fakat

sonunun nereye varacağını bir kez daha düşünün" diye asileri uyardı ve kısa bir süre sonra da Semendire'yi terk etti.[34]

Sancakta yaşanan bütün bu hadiseleri Babıâli'ye yazan Niş Muhafızı Hurşid Paşa, acil tedbir alınmadığı takdirde isyanın Rumeli'de bir büyük gaileye inkılap edeceği konusunda İstanbul'u uyarmaktaydı.[35] Bu uyarıyı dikkate alan Osmanlı yönetimi, Sırp reayasının meskûn olduğu mahallerin "darü'l-harb," reayanın katlinin de "şerren caiz" olduğuna dair şeyhülislamdan fetva alıp bölgedeki komutanlara gönderdi ve isyanın sancağın dışına sıçramasını engellemek üzere Hıristiyan reayanın elindeki silahların toplatılması emredildi.[36]

Askeri açıdan en önemli husus ise Ruslarla Sırpların birleşmesini önlemekti. Eğer Sırplar Fethülislam-Niş hattını yararlar ise Osmanlı orduları kuzeyden tamamen kuşatılabilirdi. Bu nedenle bölgedeki kale muhafızlarından müstahkem mevkilerin berkitilmesi, mühimmat ve zahire tedarikine ihtimam ve ikdam gösterilmesi istendi.[37]

Sırbistan'da isyan bu katliamlarla bir kez daha alevlenmişti. Sultan Selim, isyanın bastırılması için devlet ricaline Rumeli'nin en kudretli âyanlarından Sirozlu İsmail Bey'le müşavere bulunulmasını emretti. Sirozlu, devlet ricaline Selanik Mutasarrıfı Mustafa Paşa'nın Sırp isyanına serasker olarak memur edilmesini önerdi; ancak Mustafa Paşa bu memuriyete iktidarı olmadığını söyleyerek affını istedi. Bunun üzerine Sirozlu İsmail'in tavsiyesiyle Niş Muhafızı Ahmed Hurşid Paşa, Sofya seraskeri ve Rumeli valisi mansıplarıyla Sırpları tenkile memur edildi. Paşanın emrine Rumeli, Bosna ve Arnavutluk ümera ve âyanları verildi.[38]

Bu arada Osmanlı-Rus Savaşı devam ediyordu. Savaşın başında Rus ordusu kuzeydeki kaleleri kolayca ele geçirmiş, ancak Karadeniz'den Adriyatik'e kadar Sırpların da yardımıyla bir kordon oluşturma hedefine henüz ulaşamamıştı. İngilizlerin Boğaz'a saldırıları[39] Rusya'ya karşı yapılacak seferi geciktirmiş olmasına rağmen, Osmanlı ordusu Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa (Kasım 1806-Haziran 1807) komutasında 12 Nisan'da Davutpaşa sahrasından hareketle 26 Nisan'da Edirne'ye ulaştı ve 5 Mayıs'ta cepheye hareket etti.[40] Bu ordunun bir kısmı savaşın başından beri sebatla Rus kuşatmasına direnen Pehlivan Ağa'ya destek vermek üzere İsmail'e, diğer bir kısmı

da Silistire üzerinden Bükreş'e yürüyerek Eflak ve Boğdan'daki Rus ordusunun arasına girecekti. Hurşid Paşa ise Fethülislam-Niş hattını koruyacak ve böylelikle Sırpların Ruslarla birleşmesi önlenecekti.[41]

Kuzey cephesinde bu gelişmeler olurken asiler Rusların planına uygun olarak Niş üzerine saldırdılar; ancak Hurşid Paşa'nın kethüdası Şahin Ali Paşa ve Alacahisar Mutasarrıfı Şehsuvar Paşa asilere başarıyla karşı koydular. Niş'in tahkimi İbrahim Hilmi Paşa'nın sevk ettiği mühimmat ve zahire ile birlikte daha da sağlam hale getirildi.[42]

Diğer bir hedefi Vidin olan asilerle Pazvandoğlu arasında 1806 boyunca güney cephesinde savaş sürüp gitti.[43] Bölgedeki isyanı başarıyla bertaraf eden Pazvandoğlu[44] bir süreden beri devam eden hastalığına yenilip Mart 1807'de öldü. Vidin muhafazası ise Pazvandoğlu'nun hazinedarı Molla İdris Paşa'ya verildi.[45] İdris Paşa, Sırpların Tuna'nın öte yakasına geçmelerine engel olmak üzere Belgrad'dan ayrıldıktan sonra Vidin'e gelip Pazvandoğlu'nun maiyetine giren Kuşancalı Halil'i Fethülislam'ın savunmasına memur etti. Mayıs ayı boyunca Vidin ve Fethülislam civarında kanlı çarpışmalar yaşandı.[46]

Asiler Ruslardan bekledikleri yardımı henüz alamamışlardı. Rusya, Fransa tehlikesinden dolayı ordularını güneye indirme konusunda tereddüt içindeydi. Öte taraftan Bosna'daki Osmanlı birlikleri Rusya'nın Batı Sırbistan ve Karadağ civarında ahaliye ihtilal vererek Hersek'i işgal etme planını bozmuşlardı.[47] Bunun yanında 1807 baharında Sirem'de Sırpların yönetime karşı ayaklanması Avusturya'nın isyan karşısındaki hassasiyetini artırdı. Buradaki asi liderleri Sirem'in Sırp toprağı olduğunu ve Avusturya'dan ayrılıp Sırbistan katılarak Sırp İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeyi amaçladıklarını ilan ettiler. Bu gelişme karşısında Avusturya bir yandan Karlofça Metropoliti Stratimiroviç vasıtasıyla asileri teskine çalışırken, diğer yandan isyanın genişlememesi için sıkı askeri tedbirlere başvurdu. Bunun yanında, Sirem'deki Sırpların Osmanlı Sırplarıyla ilişkilerini kesmek üzere sınırda sıkı bir denetim uygulanmaya başlandı.[48]

Ne Ruslar ne de Sırplar bu ittifaktan umduklarını bulabilmişti; ancak Mayıs 1807'de İstanbul'da patlak veren ve 29 Mayıs'ta Sultan Selim'in tahtan indirilmesine neden olan isyan, cephedeki durumu değiştirdi. İstanbul'daki kargaşa, cephedeki Osmanlı ordularına moral bozukluğu, di-

siplinsizlik ve lojistik sorunlar olarak yansıdı. Bu durumu akıllıca değerlendiren Ruslar 17 Haziran'da General İvan İsayev komutasında Krayina üzerinden Tuna'yı geçerek Sırplarla birleştiler. Hemen akabinde de 1-3 Temmuz'da Rusların yardımıyla Sırplar Negotin yakınlarındaki Ştubik ve Malaynitsa'da Osmanlı birliklerini mağlup ettiler.[49]

Bu gelişmelerle Sırpların yedekte tutulması gereken bir güç olduğunu bir kez daha gören Rusya, aradaki ilişkileri sıkılaştırmak için Baron Paulicci isimli bir temsilcisini Sırbistan'a gönderdi. Rus Dışişleri Bakanı Andrey Budberg (1806-1808), Paulicci ile Kara Yorgi'ye ilettiği mektupta Sırpların düşman karşısında gösterdikleri cesaretten övgüyle bahsettikten sonra Paulicci'ye tam itimat göstermelerini isteyerek Rusya'nın Sırplara her türlü yardımda bulunacağına söz verdi.[50] Paulicci ile Kara Yorgi arasında 10 Temmuz 1807 tarihinde imzalanan antlaşmayla resmen Rusya'nın himayesini kabul eden Sırplar karşılığında Rusya'dan şunları talep ettiler: Rusya, Sırbistan'ın idari ve mali işlerini düzenlemek üzere Yunan olmayan bir memur gönderecekti;[51] Sırbistan'da sipahilik tamamen ilga edilecekti; askeri ve idari işler için Sırbistan'a Yunan olmayan memurlar atanacaktı; Sırpların elinde bulunan bütün kalelere Rus askeri yerleştirilecekti; Rusya, Vidin ve Bosna tarafına saldırı için birer ordu ve mühimmat ile top ustaları gönderecek, Belgrad'da bir cephanelik inşa edecekti; üç yıldan beri büyük düşmanlarıyla savaştıkları için Sırplara her türden gıda ve para yardımı yapılacaktı.[52]

Bu antlaşma Rusya'nın Sırplar üzerinde kontrol kurmasına ve asiler arasındaki iç politik çekişmelerde taraf olma imkânı vermesine rağmen Avrupa'da cereyan eden gelişmelerle askeri-stratejik önemini kısa sürede kaybetti; zira 14 Haziran'da Napoléon'un Rus ordularını Friedland'da tam anlamıyla bozguna uğratmasıyla Rusya'nın Avrupa'daki askeri-siyasi vaziyeti dramatik bir şekilde değişmiş, Rusya 9 Temmuz 1807'de, Fransa'nın öne sürdüğü şartlar temelinde Avrupa'daki siyasetine ve tabii ki Sırp isyanına önemli tesirler yapacak olan Tilsit Antlaşması'nı imzalamıştı.

Slobozia Mütarekesi ve İsyan

Tilsit Antlaşması'nın gizli bir maddesine göre Rusya, Fransa'nın arabuluculuğunda Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmayı kabul ediyor-

du. Eğer Osmanlılar anlaşmaya yanaşmaz ise Fransa ve Rusya, İstanbul ile Rumeli vilayeti hariç olmak üzere Osmanlı topraklarını paylaşacaklardı.[53] Osmanlı İmparatorluğu'nu Rusya ile savaşa tutuşturan Fransa'nın tavassutu, münferiden böyle bir antlaşma yapması hiç hoş karşılanmasa da, iç siyasi şartlardan dolayı kabul edildi. Ruslarla müzakereleri yürütmek üzere Galib Efendi görevlendirildi.[54]

Yergöğü yakınlarındaki Slobozia Adası'nda Osmanlı, Rus ve aracı olarak da Fransız murahhasları tarafından yürütülen müzakereler neticesinde 25 Ağustos 1807'de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ateşkes antlaşması imzalandı. Antlaşmanın konumuzu ilgilendiren hükmüne göre, Rusya savaş sırasında işgal ettiği Osmanlı topraklarından çekilecek, ancak Osmanlı askerleri barış antlaşması imzalanana kadar bu topraklara giremeyecekti.[55] Müzakereler sırasında Rus murahhası Sergey Laşkarev, Osmanlı yönetiminin Sırplarla da ateşkes imzalamasını istedi; ancak Galib Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi reayası ile ateşkes imzalamasının hilaf-ı usul olduğunu söyleyerek bu isteği reddetti. Laşkarev, Vidin civarında Rus askeri içinde Sırpların da bulunduğunu, Osmanlı askerlerinin Sırplar üzerine yürümesi durumunda Rus askeri ile de savaşmak zorunda kalacağını, bunun ise iki devlet arasındaki ateşkesin bozulması anlamına geleceğini belirterek, ateşkesin hiç olmazsa Vidin tarafındaki Sırplara teşmil edilmesi teklifini getirdi. Bunun üzerine Galib Efendi ateşkesin Vidin ile Fethülislam arasındaki Sırpları kapsamasını kabul etti.[56]

Slobozia Mütarekesi'yle büyük bir hayal kırıklığı yaşayan Sırplar, Mikhelson'a gönderdikleri mektupla Osmanlı İmparatorluğu'nun tanıdığı imtiyazları kabul etmemiş olmaktan duydukları pişmanlığı açıkça dile getirdiler.[57] Sırpları bir anda Osmanlı İmparatorluğu ile baş başa bırakan Rusya ise bu vaziyeti tevil etmek, Sırpların arkasında durduğunu duyurmak ve daha da önemlisi Sırpları tamamen elden çıkarmamak için Konstantin Rodofinikin'i Sırbistan'a gönderdi. Rodofinikin, Belgrad'a gelir gelmez Hurşid Paşa'ya bir mektup yazıp Sırplara hücum etmemesini istedi. Hurşid Paşa ise Rodofinikin'e Sırpların tenkiline memur edildiği, Sırp meselesinin Osmanlı-Rus mütarekesi ile bir ilişkisi olmadığı, eğer Sırplar barış istiyorlar ise hiçbir aracı olmadan Osmanlı yönetimine müracaat etme-

leri, bu durumda kendisinin dahi Sırp reayasına yardımcı olacağı şeklinde bir cevap verdi.[58]

Mütareke isyanı bastırmak açısından Osmanlılara önemli bir avantaj sağlamışa benziyordu; nitekim bunun farkında olan Babıâli, Rumeli'deki paşalara Sırpların mütarekeden istisna tutulduğunu ve dolayısıyla tenkilleri hususunda müstakil hareket edileceğini, ancak Vidin ve Fethülislam civarındaki Sırplar arasında Rus askeri olduğuna mebni, bu yerlerde mütareke şartlarının cari olduğunu bildirdi. Ayrıca Rumeli valisine eğer Sırplar aman dilerlerse Kara Yorgi ve diğer reislerinden on kadarını ölü ya da diri teslim etmeleri şartıyla ricalarının kabulü emredildi.[59] Drina havzasında aralıklarla devam eden küçük çatışmalar dışında, Osmanlı orduları mütarekenin getirdiği müsait şartlara rağmen askeri bir harekât başlatamadılar; çünkü Ruslar 35 gün içinde Eflak ve Boğdan'dan çekilmeleri yönündeki mütareke şartını yerine getirmedikleri gibi Tuna boylarına asker sevkine devam etmekteydiler. Bunun yanında Çar Aleksander, mevcut zaptı, mütarekenin mezun olmayan General Meyendorf tarafından tasdik edildiği gerekçesiyle onaylamamıştı.[60]

Bu şartlar altında orduyu Sırbistan'a sürmek Rus cephesindeki durumu kötüleştirebileceğinden ve Rusya da bundan istifadeyle karşı saldırıya geçebileceğinden, Osmanlı yönetimi isyanı, asileri ikna yoluyla söndürmeye yönelerek Rum Patriği Yorgo, Kara Yorgi, Sovyet ve Belgrad Metropoliti Leontiye'ye birer mektup yazdı. Bu mektuplar Köstendil Metropoliti Aksentiya tarafından Kasım 1807'de Sırplara teslim edildi. Sırpları sultana itaate davet eden patrik, bu gerçekleşirse Petar İçko'nun misyonu sırasında tanınan imtiyazların sultan tarafından merhametinin bir tezahürü olarak tasdik edileceğini bildirdi.[61] Bu teklifin nasıl cevaplanması gerektiğini asiler Rodofinikin'e, o da Rus orduları komutanı General Prozorovsky'e sordu. Bu sırada Osmanlı-Rus barış müzakereleri devam ettiği için Prozorovsky, Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve Fransa'nın garantörlüğünü onaylarsa Sırpların teklifi kabul etmeleri talimatını verdi. Sırplar bu talimat doğrultusunda Aksentiya'ya bu teklifi kabul ettiklerini, ancak dindaşları I. Aleksander ile Rus-Osmanlı arasındaki arabulucu sıfatıyla Napoléon'un kefil olmasını istediklerini söylediler.[62]

1808'in sonunda Osmanlı yönetimi, asileri Vidin Muhafızı İdris Paşa vasıtasıyla bir kez daha ikna etmeye çalıştı. İdris Paşa'nın emriyle 29 Eylül'de Vidin Metropoliti Dionisye, Leontiye'yi görüşmeye davet etti, o da bu teklifi Rodofinikin'e götürdü. Rodofinikin, Türklerin Sırpları "aldatmasını" önlemek için Leontiye ve Stefan Jivkoviç ile birlikte Osmanlı temsilcileriyle yapılacak görüşmeye katıldı. Bu görüşmede, Osmanlı temsilcileri Sırplara Rusya'ya inanmakla hata yaptıklarını söyleyerek taleplerini doğrudan Osmanlı yönetimi nezdinde dile getirmelerini tavsiye ettiler. Rodofinikin'in ahvali hemen bildirdiği Prozorovsky'nin, Sırpların Rusya'nın onayı olmadan hiçbir Türk ile görüşme yapamayacağını bildirmesi üzerine İdris Paşa'nın önerisi kabul edilmedi.[63] Bunun ardından İdris Paşa bir kez daha asilere Osmanlı İmparatorluğu'nun merhametine sığınıp ancak bundan sonra en uygun dille yabancı bir ülkenin garantisini sultandan talep etmelerini istedi.[64] Ancak bütün bu çabalardan hiçbir sonuç alınamadı.

Rusya, Sırp meselesini Osmanlı İmparatorluğu'na Tuna'yı iki devlet arasında sınır olarak kabul ettirmek ve böylelikle Eflak-Boğdan'ın işgalini meşrulaştırmak için kullanmaktaydı. Fransa ise Osmanlı-Rus barış müzakerelerini sürüncemede bırakarak hem Osmanlı İmparatorluğu'nu hem de Rusya'yı kontrolü altında tutmaya çalışıyordu; bu amaçla müzakereleri Paris'e çekmiş, ancak bir yıl geçmesine rağmen herhangi bir ilerleme kaydedilememişti. Bu durum karşısında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da yalnız kalmamak için İngiltere ile barış müzakerelerine başlamıştı.[65]

Avrupa'da devletlerarası siyasette istikrar Napoléon'un girişimleri yüzünden ortadan kalkmış bulunuyordu. Bir yandan Osmanlılardan İngiltere'ye karşı kendisi ile birlikte davranmasını isterken öte taraftan Çar Aleksander'a Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmayı öneren Napoléon'un bu teklifi Aleksander tarafından memnuniyetle kabul edildi. Bu hususa dair Mart 1808'de Petersburg'da başlayan müzakerelerden bir sonuç elde edilemeyince, iki imparatorun konuyu yüz yüze görüşmelerine karar verildi. 23 Aralık 1808'de Erfurt'ta buluşan Napoléon ve Aleksander da Osmanlı İmparatorluğu'nun tamamen paylaşılması konusunda görüş birliğine varamadılar; ancak Fransa, Rusya'nın İngiltere karşıtı it-

tifaka girmesi karşılığında Eflak ve Boğdan'ın işgalini kabul etti. Sırbistan ise sus payı olarak Avusturyalı bir prensin yönetimine bırakılacaktı. Bu antlaşma büyük bir gizlilik içinde tutulacak, eğer Osmanlı İmparatorluğu Tuna'yı sınır olarak kabul etmezse başlayacak savaşa Napoléon hiçbir şekilde karışmayacaktı.[66]

Devletlerarası siyasette bu gelişmeler yaşanırken Sırbistan'da asiler arasındaki iç çekişmeler iyice su yüzüne çıkmıştı. 1804 Şubat'ında başlayan isyan Sırp toplumunda önemli değişimler meydana getirmiş, voyvodalar isyanla birlikte ele geçirdikleri askeri gücü[67] servet birikiminin bir aracı olarak kullanmaya başlamışlardı. Bu servet birikimi Mladen Milovanoviç ve Miloye Petroviç gibi katlettikleri Müslümanlardan kalan mal ve emlakleri yağmalamak ve satmak suretiyle[68] ya da Yakov Nenadoviç, Vasa Çarapiç ve Milenko Stoykoviç gibi Tuna ve Sava iskelelerinin bütün gelirlerine el koyarak[69] yahut da Kara Yorgi gibi köylüyü sömürerek elde edilmekteydi.[70]

Voyvodalar arasında üç baskın hizip bulunuyordu. Kara Yorgi ve yandaşları Avusturya taraftarıyken Mladen Milovanoviç ve Miloye Petroviç, Nemanyiç hanedanını diriltme rüyası görmekteydiler. Üçüncü hizip ise başını Milenko Stoykoviç ile Stefan Jivkoviç'in çektiği Ruskofillerden oluşuyordu.[71] Konstantin Rodofinikin Belgrad'a geldiğinde, asiler arasındaki bu çekişme ve ayrılıklar yeni bir mahiyet kazanmıştı. Rodofinikin, Rusya'nın Sırplar arasındaki nüfuzunu artırmak ve Kara Yorgi'nin iktidarını sınırlandırmak için Belgrad'a gelir gelmez Ruskofillerle birlikte bir anayasa taslağı hazırladı. Sovyet'in Kara Yorgi karşısında güçlenmesine dönük maddeler içeren taslağa göre, Kara Yorgi başknez olacak ama bu makam babadan oğluna geçemeyecekti. Bütün önemli askeri tayinler, vergi toplanması, savaş ve barış kararının alınması, Kara Yorgi'nin başkan olacağı ama kararların oy çokluğu ile alınacağı Sovyet'in uhdesine verilecekti. Sovyet üyeleri üç yıllığına seçilecek, üç defa üst üste seçilen üye soylular sınıfına irca olunup ömür boyu bu görevi ifa edebilecekti. Bütün nahiyelerde halkın seçeceği üç kişilik bir kurul, nahiyelerdeki adli ve idari bütün işlerden sorumlu olacaktı. Ölüm cezası kararını yalnızca Sovyet alabilecekti. Bu anayasa çar tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girecekti. Kara Yorgi, iktidarını kaybetmesine yol açacak olmasına rağmen Rusları gücendirmemek için taslağı

imzalamak zorunda kaldı; daha işin başında Sırpların iç işlerine karışmak istemeyen çar ise onay vermedi.[72]

Rodofinikin'in bu teşebbüsü Kara Yorgi ile arasında bir daha tamir edilemeyecek bir güvensizliğin doğmasına yol açtı. Rodofinikin'in tertipleriyle asiler arasındaki otoritesinin kaybolmakta olduğunu gören Kara Yorgi, 26 Aralık 1808'de Sovyet'te kendisini Sırpların lideri (*vrhovni prevoditelj i gospodar*) ilan ederek ve liderliğin neslinden devamını kabul ettirerek bütün iktidarı elinde toplamayı başardı.[73]

Osmanlı-Rus Savaşı ve Sırp İsyanları II (1809-1812)

İsyanın Gerileyişi (1809)

Erfurt Konvansiyonu ile Fransa'nın barış müzakerelerinden çekilmesi, Osmanlıların Rusya ile uygun şartlarda bir barış imzalamalarını neredeyse imkânsız hale getirmişti. Dış ilişkilerde bu sıkıntılı süreç devam ederken İstanbul'da imparatorluk tahtının çevresinde kanlı hadiseler cereyan etmekteydi. 28 Temmuz 1808'de III. Selim katledilmiş, IV. Mustafa'nın (29 Mayıs 1807-28 Temmuz 1808) yerine ise Alemdar Mustafa Paşa'nın yardımıyla II. Mahmud (28 Temmuz 1808-1 Temmuz 1839) geçmişti. 18 Kasım'da hem Alemdar Mustafa Paşa'nın hem de sabık Sultan IV. Mustafa'nın hayatına mal olan isyan ateşi bir kez daha parlamıştı. Bu şartlar altında Avrupa'da yalnız kalmak istemeyen Osmanlı İmparatorluğu 6 Ocak 1809'da İngiltere ile barış antlaşmasını imzaladı.[74]

Rusya, İngiltere'yi yanına alan Osmanlı İmparatorluğu'nun Eflak ve Boğdan'ın işgalini tanıma temelinde bir antlaşmayı kabul etmeyeceğini hesaplayarak bir yandan Tuna boyundaki birliklerini tahkim ederken diğer yandan da Sırpları kontrolde tutmaya çalışıyordu.[75]

Yaş'taki müzakerelerin kesilmesiyle savaşın tekrar başlatılacağını gören II. Mahmud, Rusya'ya karşı askeri hazırlıkları hızlandırarak bütün sınır komutanlarına tetikte olmalarına dair ferman yolladı.[76] Beklenen savaş Nisan 1809'da başladı ve Ruslar üç koldan İbrail, Yergöğü ve İsmail'e saldırdılar; ancak Osmanlı orduları üç mahalde de Rusları geri çekilmeye mecbur bıraktı.[77]

Rusya'nın savaş kararı Sırplar arasında sevinçle karşılandı. Prozorovsky'ye "Din ve ırk kardeşimiz olan Rusya'ya aşkımızı ve bağlılığımız daha iyi göstermemize vesile olacak bu haberi Tanrı'nın lütfu olarak kabul ediyorum" diye yazan Kara Yorgi ile asi reisleri dört bir koldan Osmanlı birliklerine karşı saldırıya geçtiler.[78] Asilerin amacı bir yandan Vidin üzerinden Ruslarla birleşip Niş'i, diğer yandan Karadağlılarla birlikte Güney Sırbistan'ı kontrol altına almaktı.[79] Ancak savaşın kazanılması için umut ve inancın yanında top ve tüfek de gerekliydi. Tam bir stratejik hata yaparak gerekli lojistik destek olmaksızın Niş'e kadar açılan asiler güçlü bir savunmayla karşılaştılar. 16 Mayıs'ta Miloye Petroviç, Türk ordusunun günden güne güçlenmekte olduğunu, buna karşın cephanesinin kalmadığını haber verip acil yardım gelmez ise mevzilerin tamamen düşeceği konusunda Sovyet'i uyardı.[80] Nitekim birkaç gün içinde Osmanlı birlikleri metrisleri dağıttıktan sonra Niş'in kuzeyindeki Kameniçe yakınlarında asilere isyanın başlamasından beri en büyük yenilgiyi tattırdılar. Hurşid Paşa, Babıâli'ye gönderdiği kaimede asilerin kellelerinin gazilerin *amansız okların*a hedef olduğunu, metrislerinin tamamen tarumar edildiğini ve yolların açıldığını bildirmekteydi.[81] Paşa, Belgrad'a 36 saat mesafedeki Pasarofça'ya kadar dahi yaklaştıysa da zahiresizlik yüzünden dönmek zorunda kaldı.[82]

Kameniçe mağlubiyeti asiler üzerinde derin bir moral bozukluğu ve korkuya yol açtı. Kara Yorgi, Prozorovsky'e Niş'te büyük kayıp verdiklerini ve çekilmek zorunda kaldıklarını, eğer Rus yardımı gelmez ise dayanmalarının mümkün olmadığını haber vererek acil yardım istedi.[83] Rus komutan ise Sırpları kendi başlarına savaş planı yapmakla suçlayarak Rus çarının ordu göndermeye söz vermediğini, sadece himaye taahhüt ettiğini bildirdi.[84]

Asilerin vaziyeti gün geçtikçe kötüleşiyordu. Güneyde yaşanan mağlubiyetler serisi Vidin tarafında da devam etti. Sırplarla birleşmek üzere Fethülislam'ı ele geçirme teşebbüsü başarısızlıkla neticelenen General İsayev, arkasında 1.000 kadar ölü bırakarak çekilmek zorunda kaldı.[85] Kara Yorgi güneyde Yeni Pazar'ın varoşundaki ahalinin evlerini ateşe verip şehrin içlerine kadar ilerlediyse de Hurşid Paşa'nın Kuşancalı Halil Paşa komutasında gönderdiği birlikler asileri geri çekilmeye mecbur bıraktı.[86]

Bundan kısa bir süre sonra, 16 Ağustos günü Osmanlı birlikleri Deligrad'ı zaptedip Belgrad'a giden yolu açarak asilerin önemli miktarda top ve mühimmatını ele geçirdiler. Hemen ardından Kuşancalı Halil Paşa, Pasarofça ve Yagodina'yı zaptetti.[87]

Üst üste gelen bu yenilgilerle büyük bir yılgınlığa düşen asiler logorları terk etmeye başladılar ve Kara Yorgi'nin Moskova'ya kaçacağına dair söylentiler yayılmaya başladı.[88] Artık canının selametinden endişeye düşen Konstantin Rodofinikin ise 28 Ağustos'ta üç asi reisiyle birlikte Belgrad'dan ayrıldı.[89]

Asilerin Hami Arayışı

Rusya'dan bekledikleri yardımı almayan asiler yüzlerini Fransa ve Avusturya'ya döndüler. 28 Ağustos'ta Belgrad'da toplanan Sovyet üyeleri, Napoléon'a bir mektup yazma kararı aldılar. Tahrik dolu cümleler içeren bu mektupta Sırplar yedi yıldan beri bağımsızlık için zalimlerle savaştıklarını, kendi hamilerini seçme hakkına sahip olduklarını ve Sırbistan'ın kaderini büyük Napoléon'un ellerine bıraktıklarını belirtmekteydiler. Hamiliği kabul etmesi durumunda bütün şehirleri Napoléon'un ordularına teslim edecekler, onun düşmanı kendilerinin de düşmanı olacaktı. Eğer Napoléon'un himayesine girerlerse bunu Bosna-Hersek ve Macar Krallığı'nda yaşayan kardeşleri takip edecek, böylece Fransa çok büyük bir askeri imkâna kavuşacaktı. Sırbistan'daki altın, bakır, kurşun, tuz yatakları, orman ve sayısız sığır sürüleri Avrupa'nın hiçbir ülkesiyle kıyas kabul etmeyecek kadar zengindi. Önce Böğürdelen Fransız askerine teslim edilecekti. Ordularının Sırp sınırlarına ulaşamaması durumunda Napoléon para, topçu subayı, lağımcı ve mühendis göndererek Sırplara yardım edebilirdi. Bu parayla acil ihtiyaçlar karşılanacak, komşu bölgelerdeki Sırp ve Bulgar gençleri silahlandırılacak, Sava ile Una nehirleri arasındaki bölge temizlenecek, Sırplar Slavonya ve Banat'tan Macarlara saldıracaktı.[90]

Mektup bir elçi aracılığıyla gecikmeli de olsa o sırada Viyana'da bulunan Fransa Dışişleri Bakanı Champagny'ye (Ağustos 1807-Nisan 1811) ulaştırıldı. Champagny, Kara Yorgi'ye Avusturya ile barış işiyle meşgul Napoléon'a[91] Sırp elçisinden bahsetmeye fırsat bulamadığı, ancak Paris'e dön-

düğünde Napoléon'un emirleri doğrultusunda meseleyi değerlendireceği şeklinde pek de umut vaat etmeyen bir cevap gönderdi.[92] İsyan karşısındaki siyasetlerini ise Fransa'nın Bükreş konsolosuna yazdığı şu sözlerle özetliyordu: Babıâli ile dostluk ilişkisini bozmak istemeyen Napoléon, sultana başkaldıranları himaye etmeyecekti; ancak Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'nin sözüne kanar da Fransa'ya savaş açarsa, Sırplar o vakit İmparator Napoléon'un etkili yardımını hesaba katabilirlerdi.[93]

Aynı türden bir teklif 28 Ağustos'ta Kara Yorgi'nin General Simbischen'e gönderdiği bir mektupla Avusturya'ya da sunuldu. Mektupta Rodofinikin'i ağır bir dille eleştiren Kara Yorgi, onun kendilerini "Eğer Avusturya himayesine girerseniz onlar sizi Osmanlı'nın insafına bırakır" diye korkutması yüzünden hataya düştüklerini belirtmekte ve Avusturya imparatorundan Sırpları himayesine almasını istemekteydi; bunun karşılığında ise Böğürdelen, Belgrad ve Semendire'yi vaat ediyordu.[94] Ancak 9 Temmuz'da Wagram'da Napoléon'a bir kez daha boyun eğen Avusturya, Sırbistan'ı işgal edecek vaziyette değildi. Kont Klemens von Metternich (Dışişleri Bakanı, Ekim 1809-Mart 1848), Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında kalmasının ve bu amaçla Avusturya'nın asiler ile Babıâli arasında arabuluculuk yapmasının en iyi çözüm olduğunu düşünmekteydi.[95] Nitekim Metternich'in tavsiyeleriyle I. Franz, General Simbischen'e Avusturya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında iyi bir dostluk ilişkisi bulunduğunu, bu sebeple Avusturya'nın yalnızca Sırplar ile Babıâli arasında bir yakınlaşmayı sağlamaya çalışacağını ve İstanbul elçisi Stürmer'ye bu hususa ait talimatın gönderildiğini Kara Yorgi'ye iletmesini emretti.[96]

Sırplar 28 Aralık'ta I. Franz'a fiilen kendi kontrollerinde olan bölgede Avusturya'nın himayesinde bir muhtar idarenin kurulması, Sultan Mahmud'un genel af ilan etmesi, karşılıklı olarak esirlerin teslimi, vergi dışındaki bütün mükellefiyetlerin ilgası, tüccarların dışında sınırdan geçişin yasaklanması, Belgrad'a bir Avusturya konsolosunun gönderilmesi, Sırpların da Viyana'da bir konsolos bulundurması şartlarıyla barışı kabul edeceklerini bildirdiler.[97]

Sırbistan'da barış ve huzuru temin etmek elan siyasi-askeri gücü Napoléon tarafından budanan Avusturya için Rusya'yı Sırbistan'dan uzak

tutmaya hizmet edecek büyük bir kazanç olacaktı. Bu nedenle Avusturya subayları Sırpları Babıâli'nin onaylayacağı bir antlaşmaya ikna etmeye çalışırken Stürmer de İstanbul'da zemin yoklamaktaydı.[98]

Babıâli, Sırpların Avusturya aracılığıyla barış arayacağını daha eylül ayında sezmiş, sadaret kaymakamı, Sultan Mahmud'a sunduğu telhiste Sırpların şimdiye kadarki muharebelerde mağlup olduğundan Avusturya'dan istimdada mecbur kalacaklarını yazmıştı.[99] Reis vekili ile yaptığı mükâlemede Stürmer, Sırpların Avusturya'dan istiman için ricacı olmasını istediklerini ve bu hususta Babıâli'nin ne düşündüğünü sormuş, vaziyet II. Mahmud'a arz edilince o da cephede bulunan Serdarıekrem Yusuf Paşa ile konunun enine boyuna müzakere edilmesine dair emir göndermişti.[100]

Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Ordu-yı Hümayun kadısı, sadaret kethüdası, defterdar, reis efendi ve Tevkii Çelebi Efendi arasında yapılan müzakereler sonucunda şu görüşler ortaya çıktı: Her ne kadar Sırpların istiman talepleri 1809 yılında elde edilen başarıların bir neticesi ise de istikbalde mazarat çıkmayacak bir şekilde kabul göstermek Osmanlı İmparatorluğu'nun çıkarınaydı; zira Belgrad'ın fethi için külliyetli asker ve zahireye ihtiyaç vardı. Elan Rusya ile savaşan ordunun bile bu hususta ciddi eksiklikleri bulunmaktaydı. Dolayısıyla Sırp meselesi çözülür ise ordunun gailesi bire inebilirdi. Mamafih Avusturya elçisinin beyanatı sadece istiman talebiyle sınırlı olup bu talebin hangi esaslara raptedileceği meçhuldü. Eğer Avusturya bu istiman şartlarının tanzimine de müdahil olur ise bunu kabul etmek mümkün değildi;[101] ancak sadece kabul maddesinde inisiyatif alıyor ise bunda bir sakınca yoktu. Osmanlı İmparatorluğu daha evvel Petar İçko vasıtasıyla Sırplara tanıdığı imtiyazları bir kez daha kabul edebilir ve hatta cizyenin maktua raptı maddesi gibi mahzurlu olmayan konularda daha esnek davranabilirdi. Bu cümleden olarak maktua bağlanan Sırp kazalarına, Bosna kazalarından birkaçı ve Vidin'in batısındaki yerler eklenebilirdi. Bunun karşılığında Sırplar kesinlikle bütün silah ve mühimmatlarını Osmanlı memurlarına teslim etmeliydiler. Sırpların arasına nifak girdiği şu zamanda Osmanlı İmparatorluğu açısından en uygunu bu şartlar üzere meselenin halliydi.[102]

Sultan Mahmud bu kaimeye yazdığı hattında "ber-mucib-i kaime lazım gelenler ile bil-müzakere tanzimine teşebbüs oluna ancak ziyade imale-i fikir ve mülahaza yeri olmakla celb-i müzakere müstakbelede vukuu muhtemel olacak mahâzir gereği gibi tenkih olunarak bir hüsn-i surette ifrağ ve reis vekili mükâleme ederken esna-yı zucretde bir suhulet iştişmam eyledikte defa-i taahhüt veya temayül sureti irae eylemeyip maddeyi istizane müteallik ederek her müzakerenin hülasa-yı meali tarafıma takdim olunarak rabıtasına bakıla" diyerek meseleye azami dikkatin gösterilmesini emretti.

Yusuf Ziya Paşa, II. Mahmud'a sunduğu telhiste Sırbistan'dan alınan istihbarata göre Kara Yorgi ve asi reislerinden Milenko arasında çekişme yaşandığını,[103] Rodofinikin'in Belgrad'ı terk ettiğini, reayanın "Bize sergerde lazım değil, çar lazım, biz çar isteriz!" şeklinde şekavete başladığını, bütün bu gelişmelerin Rusya'nın müdahalesine fırsat vermeden meseleyi halletmek için uygun bir zemin yarattığını bildirip, Avusturya'nın yukarıda temas edilen şartlarda tavassutunun kabulünün münasip olduğunu bir kez daha arz etti.[104] Bu müşaverelerden sonra Sırpların istimanlarının şu maddeler çerçevesinde kabul edilmesine karar verildi:

1- Sırplar Osmanlı reayası olduğu için Sırp memleketine sınır tanzimi ve içlerindeki Müslümanların çıkarılması talepleri kabul edilmeyecekti. Ancak kadimden beri yaşadıkları yerlerde idareleri eskiden olduğu gibi knezler tarafından yürütülecek, Sırplar yedlerinde bulunan bütün şehir, kale ve palankalar ile top ve mühimmatı teslim edeceklerdi. Sırplı arasına gönderilecek memurların niteliklerine dikkat edilecek, reayanın hoşlanmadığı Belgrad takımı aralarına gönderilmeyecekti.[105]
2- Vergi meselesi daha önce karar verildiği üzere maktua bağlanacaktı. Bu vergiler knezler tarafından toplanıp her sene ya Belgrad'da bulunacak muhassıla ya İstanbul'a gönderilecekti. Vergilerin toplanması işine Osmanlı memurları karışmayacaklardı.
3- Kara Yorgi ve emsali asi reisleri, reayaya ihtilal ve fesat vermekten geri durmayacakları için Sırplı içinden tard ve def olunacaktı.

4- Reayanın geçmiş bütün cürümleri affedilecekti.
5- Ancak iki devlet arasında cari olan ateşkese ilişkin senet tanzimi, Sırplar Osmanlı reayası olduğundan düzenlenmeyecek, sadece Osmanlı komutanlarına reayanın üzerine varmamaları tembih edilecekti.
6- Eğer Sırpların istimanı öncekiler gibi desiseden ibaret ise bundan sonra Avusturya ve sair devletlerin iltimasına bakılmaksızın kahren tedip edilecekleri uygun bir üslupla reayaya bildirilecekti.[106]

Bu şartlar altında, bölge ahvalini bilen ve Sırplarla daha önceki dönemlerde iyi ilişkiler kurmuş bulunan Ada-yı Kebir Kaymakamı Recep Ağa Sırp meselesini çözmekle görevlendirildi.[107]

Avusturya'nın Sırp meselesinde inisiyatif almakta olduğunu ve asilerle Babıâli arasında anlaşma ihtimalinin doğduğunu gören Rusya hemen harekete geçti. 21 Ağustos 1809'da Prozorovsky'nin ölümü ardından Tuna komutanlığına atanan General Bagration, asiler arasındaki anlaşmazlıkları giderdiği gibi Rusya'nın Sırplara yardım etmekten vazgeçmediğini, onları kurtarmak için elinden gelen her şeyi yapacağını ve bu cümleden olarak kısa bir süre içinde Rus birliklerinin Sırbistan'a ulaşacaklarını haber verdi.[108]

Ruslar ile Sırplar arasındaki ilişkiler bölgedeki Osmanlı memurları tarafından yakından takip edilmekteydi. Rumeli Valisi Hurşid Paşa, asiler arasında bir bölünmenin yaşanmakta olduğunu, Pasarofça nahiyesi reayasının kendisinden aman dilemeye karar verdiğini, ancak Kara Yorgi'nin reayaya Rusya'nın bir iki aya kadar asker ve mühimmat göndereceğini, bu sebeple biraz daha sabretmelerini isteyerek reayayı caydırdığını yazmaktaydı.[109] Ruslar ile Sırpların birleşmesini önlemek için Vidin Muhafızı İdris Paşa tarafından Vidin ile Fethülislam tarafındaki birliklerin zahire ve mühimmat ihtiyaçlarının temini için acil önlem olarak Vidin tarafına 25.000 kuruş ita olundu ve yakın kazalardan asker sevk edildi.[110]

Bu arada Avusturya, Osmanlı yönetiminin herhangi bir şüpheye kapılmaması için büyük bir dikkatle Sırp meselesindeki pozisyonunun sadece arabuluculuk görevi olduğunu İstanbul'a bildirmekteydi.[111] Masla-

hata memur edilen Recep Ağa asiler tarafından gönderilen iki temsilciyle görüştü; Sırpların meseleyi aralarında müzakere etmek için süre istemeleri üzerine ise, İstanbul'a Rusların Milenko ile Kara Yorgi'yi barıştırdıklarını, Sırpların istiman ettiklerine dair yayılan haberlerin aslı olmadığını, onların sadece zaman geçirmeye çalıştıklarını ve meselenin ancak kuvvet yoluyla halledileceğini bildirdi.[112] Yine aynı şekilde Sadrazam Yusuf Ziya Paşa da Sultan Mahmud'a Sırpların sadece vakit geçirdiğini, bu sebeple sözlerine itibar edilemeyeceğini ve Bosna, Vidin, Niş tarafına gönderilen emirlerle askeri tedbirlere dikkat ve ihtimam göstermesi hususunu bildirdiğini arz ediyordu.[113]

Yenilenen Slav-Ortodoks Kardeşliği

1809 yılı boyunca Avrupa'da ittifak ve düşmanlıklar yeniden belirlenme sürecini girmişti. Erfurt'ta Fransa'nın İngiltere'ye karşı Kıta Ablukası'nı kabul eden Rusya bu yüzden İngiltere ile ilişkileri bozmuş, ancak Fransa ile de güven temeline dayalı bir münasebet tesis edememişti; bunun yanında Balkanlar'da sürdürdüğü genişleme siyaseti de bilhassa Sırbistan üzerindeki emellerinden dolayı Avusturya ile olan dostluğunu epey sarsmıştı.[114] Avusturya ile Fransa arasında 14 Ekim 1809'da imzalanan Schönbronn Antlaşması'ndan sonra Avusturya'ya olan ihtiyacı daha da artan Rusya, Avusturya'yı Sırbistan'ı işgal etmek gibi bir niyeti olmadığı konusunda temin etmeye çalışıyordu. Rus Dışişleri Bakanı Nikolay Rumçanyev (1807-1814), Avusturya'nın Moskova elçisi Saint-Julien'e Çar Aleksander'ın Osmanlı ile sınır olarak Tuna'yı kabul ettiğini, Sırbistan'ı Rusya'ya dahil etmeye dönük bir planı bulunmadığını açıklamıştı.[115]

Avrupa'daki tecritten kurtulmak için Osmanlı İmparatorluğu'nu barış masasına oturtması gereken Rus yönetimi, Tuna'nın sınır olacağı bir antlaşmanın imzalanmayacağını da pekâlâ biliyordu. Osmanlı İmparatorluğu'na bunu kabul ettirmenin tek yolu cephede zafer kazanmaktı. Bu nedenle Sırp cephesinin kuvvetlendirilmesi yeniden Rusya'nın hesapları arasına girmişti. Daha önce temas ettiğimiz üzere Knez Bagration, komutayı devralır almaz Sırplara bağımsızlık savaşını kazanmaları için Rusya'nın yardımı sürdüreceğini taahhüt etmişti. General Bagration, Aralık 1809'da

İsayev'e Sırplara askeri yardım gönderilmesi ve topçu ve süvarilerle desteklenen 12 taburluk bir birlik kurulması emrini verdi. Rus-Sırp ittifakı 1809 baharında girmiş olduğu krizden yavaş yavaş çıkıyordu.[116]

Rusya'nın 1809 güzünde İsveç ile yaptığı savaşa son vermesi ve Napoléon'un da o an için İspanya meselesiyle meşgul olması Rusya'nın Osmanlı karşısındaki askeri manevra kabiliyetini artırdı. Ruslar Osmanlı ordularının Tuna'yı geçme teşebbüslerine başarıyla karşı koydukları gibi İsmail ve İbrail kalelerini kuşatmaya muvaffak oldular. Yardım yollarının kesilmesi ve İsmail Muhafızı Sabık Sadrazam Çelebi Mustafa ve İbrail Muhafızı Seyyid Abdurrahman paşaların metanetsizlikleri yüzünden kaleler vire ile Ruslara teslim edildi. Ruslarla savaşın kötü gitmesi, Sırp isyanını bastırmaya memur edilen birliklerin bir kısmını Tuna cephesine kaydırılması zaruretini doğurdu.[117]

Rusya Osmanlı cephesinde askeri açıdan iyi bir vaziyette olmasına rağmen Avrupa'da işler istediği gibi gitmiyor ve Fransa ile arasındaki ilişkiler gün geçtikçe kötüleşiyordu.[118] Paris Elçisi Krakin, Rumçanyev'e Fransa ile savaşın kuvvetle muhtemel olduğunu bildirip bir an önce Sırbistan, Eflak ve Boğdan'ın Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya garantörlüğünde kalacakları bir zeminde Osmanlı İmparatorluğu ile barışın imzalanmasını tavsiye etmekteydi.[119] Dışişleri Bakanı Rumçanyev, Sırbistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Rusya'nın himayesinde tam bir özerkliğe kavuşmasının en ideal çözüm olduğunu düşünüyordu; ancak Rumçanyev'e göre şartlar buna imkân vermediği için Rusya daha yumuşak davranacak, Sırbistan'ın Babıâli'nin üst otoritesi altında kalması ve Sırpların hiçbir zaman değişmeyecek oranda bir vergi vermeleri temelinde barışı arayacaktı. Bu şartlar altında Rus hükümeti, Osmanlı İmparatorluğu ile barışı sağlamak üzere 16 Şubat'ta Kont Nikolay Kamensky'yi Tuna orduları komutanlığına atadı.[120]

1810 Mart'ının ortalarında Yaş'a ulaşan Kamensky, Osmanlı İmparatorluğu'nu barışa mecbur etmek için yeni bir savaş planı yaptı. Buna göre Rus orduları Osmanlı ordularının asıl gücünün bulunduğu kuzeydoğudan harekete geçecekti. Bu sebeple daha önce Tuna üzerinden Sırplarla birleşmesi talimatı gönderilen General İsayev'e ordusunu doğuya doğru kaydırma emri verdi. Bu durum üzerine bir kez daha büyük huzursuzluk ya-

şayan Sırplar hemen Milan Obrenoviç aracılığıyla Kamensky'e bir mektup gönderip Tuna'da asilerle birleşecek ordunun Osmanlıları batıdan kuşatabileceğini, bunun da operasyonlara önemli katkı sağlayacağını söyleyerek emrini geri almasını rica ettiler. Bu arada Kamensky, Kara Yorgi'nin Fransa ya da Avusturya'nın kefaletinde Babıâli'yle barış aradığını öğrenmişti. Sırpların Rusya'nın kontrolünden çıkmasından endişe eden Kamensky, Sırp heyetinin ricasını kabul edip 5.000 kişilik bir orduyu Sırbistan'a gönderileceğine söz verdi.[121]

1810 yazında Rus ordusu Fethülislam tarafındaki hücumlarını yoğunlaştırdı. Vidin Muhafızı Molla İdris Paşa'nın, İstanbul'a acilen yardım gönderilmesi çağrısında bulunması üzerine Sirozlu İsmail Bey 2.000 süvariyle Vidin'e gitti.[122] Ancak Rusların Fethülislam ve Vidin civarındaki taarruzları hazirana doğru şiddetlendi. 17 Haziran'da Rus ordusu Tuna'yı geçerek Brza Palanka ve Fethülislam'ı kuşattıktan sonra, 3 Temmuz'da Brza Palanka'yı, 23 Ağustos'ta Prahovo'yu ve 13 Eylül'de Fethülislam'ı ele geçirdi.[123]

Güneyde Hurşid Paşa Sofya'dan Aleksinats üzerine yürüdü. Bu operasyonu öğrenen Kara Yorgi ise Aleksinats'a gelerek tahkim amacıyla logorlara bir miktar asker yerleştirip Banya'ya hücum etti. Hurşid Paşa, Kara Yorgi'yi durdurmak üzere Ali Paşa'yı Banya'ya gönderip kendisi de Belgrad'a doğru harekete geçti. Banya'daki muharebelerde Sırplar ağır kayıplar verdiler.[124]

Batı cephesinde de muvaffakiyetler kazanan Osmanlı ordusu İbrahim Hilmi Paşa'nın asiler üzerine gönderdiği birliklerle asileri mağlup etti. Hatta Hilmi Paşa İstanbul'a gönderdiği kaimede, kelle ve dil getirenlere hayli bahşiş verildiğini, masrafların 7.000 kuruşu bulduğunu belirtip Bosna'ya akçe irsalini talep etmişti.[125] Askeri harekâtına devam eden Hilmi Paşa, bu arada Kara Yorgi'den ateşkes yapılmasına ilişkin bir teklif aldı. Kara Yorgi kış yüzünden metrislerde asker tutulamayacağından sınıra bekçiler konularak savaşın durdurulmasını önermekteydi. Söz konusu teklifi kabul eden Hilmi Paşa'nın bu davranışı Babıâli'nin ateşkesin ancak iki devlet arasında olabileceği, reaya ile ateşkes yapılamayacağı şeklindeki sert tepkisiyle karşılandı.[126]

Hilmi Paşa'nın böyle bir teklifi kabul etmesindeki esas amil, Hurşid Paşa'nın Sırbistan'dan geri çekilmesiydi. Babıâli'ye gönderdiği kaimesinde Rumeli ordusunun geri çekilmesinin askerin ricatına sebep olduğunu bildiren[127] paşa, bir müddet İzvornik-Böğürdelen üzerindeki Loznitsa'yı kuşatma altında tuttuktan sonra Rus kuvvetlerinin yardımıyla güçlenen Yakov Nenadoviç karşında tutunamayarak Bosna'ya çekilmek zorunda kaldı. Şubat 1811'de Kamensky, iki alayın Belgrad'a ilerlemesi emrini verdi; 10 Şubat'ta Albay Fedoroviç komutasında Rus birlikleri Belgrad Kalesi'ne girdiler. Siyasi işleri yürütmek üzere de Nedoba isimli bir memur Belgrad'a ulaştı.[128] Birliğin bir kısmı Deligrad'a bir kısmı Böğürdelen'e giderken, diğer kısmı Belgrad'da kaldı.[129]

Rusya'nın yeniden Sırplara yardım etmeye başlaması ve asilerin Osmanlı birliklerini durdurmaları Babıâli'yi bir kez daha isyanın sulh yoluyla çözülmesi siyasetine yöneltti. Sadrazam Yusuf Ziya Paşa, Avusturya'nın daha önce üstlendiği arabuluculuğun yeniden gündeme gelmesini istiyordu. Bozulmakta olan Avusturya-Rusya ilişkilerini isyanın bastırılması açısından bir fırsat olarak değerlendirilebileceğini düşünen paşaya göre Avusturya'nın kefaleti Rusya'nın bölgeye yerleşmesiyle birlikte doğacak mazaratlardan daha az tehlike arz etmekteydi. Öte taraftan Rusya'nın Sırbistan'a yerleşmesine kesinlikle karşı olan Avusturya ile ortak bir politika geliştirilebilirdi. Bunun için bir an evvel Avusturya elçisi ile temasa geçilip meselenin çözüm yolu üzerine müzakere edilmeliydi.[130]

Sadrazamın bu görüşüne rağmen Rusya'nın asilere yardımı Avusturya'nın asiler arasındaki nüfuzunu kırmıştı. Metternich, İstanbul'a gönderdiği bir mektupta Sırpların Rusya ile savaş devam ettikçe itaat altına alınmalarının çok güç olduğunu, vergilerin tamamının az bir meblağla maktua raptı mümkün olur ise asilerin belki o zaman itaati düşüneceklerini bildiriyordu.[131] Bu olumsuz mütalaaya rağmen Yusuf Ziya Paşa Sırpları bir an evvel bir şekilde durdurmanın şart olduğunu düşünüyordu. Sadrazama göre eğer isyan bu minval üzere giderse Balkanlar'daki bütün Hıristiyanların isyanına yol açacak gelişmeler yaşanabilirdi.[132]

Osmanlı yönetimi bir kez daha Recep Ağa vasıtasıyla Sırpları ikna etmeye çalıştı; ancak o, Sırplara itimadın kesinlikle caiz olmadığını düşün-

mekteydi. Kara Yorgi bir elçisini gönderdiğinde Sırpların "yalan ve butlanlarını" hem Osmanlı İmparatorluğu'na hem de sair devletlere defalarca gösterdiklerini söyleyen Recep Ağa, eğer Kara Yorgi oğlunu yanına rehin olarak göndermez ise hiçbir müzakere yapmayacağını bildirdi.[133] Bütün bu gelişmelerden sonra Avusturya'nın girişiminden bir netice hasıl olmadı.

Sırbistan'da hadiseler bu şekilde seyrederken 1810 yazında Osmanlı-Rus savaşı yeniden şiddetlendi. General Kamensky kuvvetlerinin bir bölümünü Silistire, Balçık, Hezargrad, Hacıoğlu Pazarı ve Varna'ya gönderirken kendisi de 15.000 kişilik bir orduyla Şumnu'da bulunan Ordu-yı Hümayun üzerine yürüdü. Balçık'ta Kuşancalı Halil Paşa'nın komutasındaki kırcaliler ulufeyi bahane ederek savaşmadan dört bir yana dağılıp kaçtılar. Rus orduları Hezargrad ve Hacıoğlu Pazarı'nı ele geçirdi; Silistire ise vire ile teslim oldu. Cephede kazandığı bu başarıları diplomaside tahsil etmeye çalışan Kamensky, Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'ya sert bir mektup göndererek Rusya'nın şartları temelinde bir antlaşma imzalamasını, aksi durumda İstanbul'a varıp barışı orada görüşeceğini bildirdi.[134]

Sadrazamın İstanbul'a gönderdiği mektubu alan Sultan Mahmud "Bunun çaresine milletçe bakılmak lazım gelir" diyerek Fatih Camii'nde Meclis-i Şura toplanmasını emretti. Oldukça duygusal bir havanın hâkim olduğu toplantıda Rusyalıya cihad ilan edildi. Vaziyet oldukça kritikti; hatta Sultan Mahmud'un bizzat sefere iştiraki gündeme gelmişti.[135]

Bu arada Şumnu'da sert bir mukavemetle karşılaşıp büyük kayıp veren Ruslar, yeni bir kararla Rusçuk üzerine yürüdüler ve Rusçuk serasker tayin edilen Kuşancalı Halil Paşa'yı Rusçuk'a ulaşmadan durdurmak için Batin köyü yakınlarında etrafını kuşattılar. Asker arasında kahramanlığı ve cengâverliğiyle nam salmış bulunan bu sabık kırcali sergerdesi cesurca direndiyse de 16 Ağustos'ta Rus askerleri tarafından öldürüldü.[136] Bundan kısa bir süre sonra Ruslar Yerköy, Rusçuk ve Niğbolu'yu zaptedip Tuna boylarında kontrolü ele geçirdiler.[137]

Kamensky, kış şartlarından istifadeyle dört bir koldan Osmanlı ordularına saldırmak üzere bölgedeki birliklere emirler göndermekteydi; ancak Petersburg, Kamensky'nin tersine Osmanlı İmparatorluğu ile bir an evvel barış yapmayı arzuluyordu, çünkü Ocak 1811'de Fransa ve Avusturya

bir ittifak antlaşması imzalamışlardı. Bu şartlar altında Rusya'nın önceliği, saldıracağı kuvvetle muhtemel Napoléon'dan batı sınırlarını korumaktı. Çar Aleksander, Kamensky'ye bütün saldırıları durdurması ve savunma pozisyonuna geçmesi talimatını gönderdi. Bu arada Kamensky'nin hastalanıp yatağa düşmesi üzerine ordu komutanlığına General Kutuzof atandı.[138]

Rusların batıya doğru çekilmesini fırsat bilen Osmanlı ordusu, nisan ayında sadrazamlığa tayin edilen Laz Ahmed Paşa'nın komutasında ileri askeri operasyonlara girişti. Bu enerjik sadrazam Temmuz 1811'de Rusçuk ve eylülde Yergöğü'nü zapt etti. Ardından Rusçuk ile Yergöğü arasında Slobozia Adası'nı ele geçirip ordunun büyük bir kısmıyla Tuna'nın karşı yakasına geçti. Buradaki çatışmalarda ne Ruslar ne de Osmanlılar bir üstünlük sağlayabildi. Laz Ahmed Paşa'nın çok az asker bıraktığı Rusçuk karargâhı 13 Ekim'de General Kutuzof'un gönderdiği ordu tarafından ele geçirildi. Bu şekilde karşı yakada bulunan Osmanlı ordusunun Rumeli ile bağlantısı kesilmiş oluyordu. Bu hatanın telafisinin zor olduğunu gören Laz Ahmed Paşa, General Kutuzof'a bir mütareke teklif etti.[139]

Sırp Yalnızlığı (1813)

Bükreş Antlaşması'nda Sırp Meselesi

Osmanlı tarafını Kethüda Mehmed Said Galib Efendi, Ordu-yı Hümayun Kadısı Müftizade İbrahim Selim Efendi, Yeniçeri Kâtibi Abdulamid Efendi ve tercüman olarak Dimitri Murusi'nin; Rus tarafını ise Eski İstanbul Elçisi Andrey İtalinski, Rus Dışişleri'nden Josef Fonton ve General Sabaniyef'in temsil ettiği müzakereler 31 Ekim'de Yergöğü'nde başladı. Görüşmelerde temel noktalar Avrupa ve Asya'daki sınırlarının tespiti, Memleketeyn'in statüsü ve Sırplara verilecek imtiyazlardı.

Eline geçen fırsatı iyi kullanan General Kutuzof, daha müzakereler başlamadan önce Laz Ahmed Paşa'ya Avrupa yakasında Seret Nehri'nin sınır olmasını, Memleketeyn'in imtiyazlarını teyit ve tasdikini kabul ettirmişti.[140] Sırp meselesinde ise Osmanlı İmparatorluğu'nun şan ve şerefine layık, Sırpların istirahat ve emniyetlerini sağlayacak bir çözüm istediğini bildirmiş, sadrazam da Sırpların Osmanlı İmparatorluğu'nun re-

ayası oldukları gerçeğini hatırlattığı generale bu arzuya katıldığını beyan etmişti.[141] Rus murahhasları, Çar Aleksander'ın Sırpların lehine bazı şartların teminini bir şeref meselesi olarak gördüğünü söylüyorlardı. Osmanlı tarafı, Aleksander'a duydukları hürmet gereği Sırpların "irahelerini" (rahatlarını) vaat edebileceklerini, ancak onların Osmanlı İmparatorluğu'nun reayası olmaları hasebiyle Rusya'nın müdahalesine asla rıza göstermeyeceklerini bildirdi.[142]

Ocak 1812'de Kutuzof bir notayla Seret'in iki devlet arasında hudut olması, Anadolu tarafında Rusya tarafından işgal edilen bütün toprakların Rusya'da kalması, Sırplar için ise "suret-i nizam-ı dahiliye" ve milletçe emniyetlerini şamil, Rusya'nın kefaleti altında karara bağlanması şartlarının hemen yerine getirilmesini isteyip, aksi takdirde Tuna'nın karşı yakasındaki Osmanlı askerlerinin esir muamelesi görecekleri tehdidini ileri sürdü.[143] Bu durum karşısında II. Mahmud sulh müzakerelerine devam edilip edilmeyeceğine dair bir Meclis-i Şura akdedilmesi emrini verdi. Üç gün üst üste toplanan meclis azaları bu şartların gurur kırıcı olduğunu düşünmekteydiler; hatta savaşın yeniden başlaması göz önünde bulundurulup zahire, mühimmat ve asker sevkıyatı ile ilgili müşavereler yapıldı. II. Mahmud harbe devam edilmesine dair ferman çıkarıp[144] meclisin aldığı ve kendisinin de onayladığı savaş kararının Laz Ahmed Paşa'ya bildirilmesini emretti; ancak daha sonra bu fikrinden vazgeçip savaş kararının sadrazam tarafından verilmesi gerektiğini bildirdi.[145]

Bütün bu süreç boyunca İstanbul'daki elçiler kendi çıkarları doğrultusunda Babıâli nezdinde girişimlerde bulunmaktaydılar. Amacı artık iyice yaklaşmakta olan Fransız-Rus savaşında Fransa'yı yalnız bırakmak olan İngiltere Ortaelçisi Stratford Canning, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya ile sulh yapmasına çalışıyorken, Fransa Elçisi Latour-Maubourg da Napoléon'dan aldığı talimat gereği muhtemel barışı önlemeye ve bir Osmanlı-Fransız ittifakını tesise uğraşıyordu. Ancak Osmanlı idarecileri, Fransa'nın kendisini Tilsit ve Erfurt'ta nasıl hemen gözden çıkardığını henüz unutmamıştı; Fransa ile yapılacak ittifakın İngiltere'yi gücendireceği gibi Osmanlı için de bir fayda sağlamayacağı düşünülüyordu.[146]

Yergöğü'nden Bükreş'e taşınan müzakereler devam ederken Avrupa'da önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. Fransa 16 Mart'ta Avustur-

ya ve 24 Mart'ta da Prusya ile ittifak antlaşmaları imzalamış, Napoléon'un Rusya'ya saldıracağı artık neredeyse kesinlik kazanmıştı. Bu gelişmeyle barış müzakerelerindeki sert tutumunu yumuşatan Rusya, Avrupa tarafında Besarabya'yı ilhaka razı olurken, Asya tarafındaki işgal ettiği topraklardan çekilmeyi kabul etti. Sırbistan ile ilgili olarak ise şu şartlar öne sürüldü:

1- Padişah Sırpların bütün cürümlerini affedecek, Sırplara zulüm ve haksızlık yapılamaması için gerekli tedbirler Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınacaktı.
2- Padişahın hükümranlık hakkına bir zarar gelmeksizin, Sırplar kendi dahili idarelerini Akdeniz adalarında olduğu gibi tanzim edecekler, Osmanlı memurları Sırpların iç işlerine karışmayacaklardı.
3- İsyan sırasında ödenmemiş olan vergiler affedilecek, bu süre boyunca memleket fakir düştüğünden iki yıl vergi alınmayacak, bu müddetten sonra da cizyeye zam yapılamayacaktı.
4- Vergilerin toplanması işine Osmanlı memurları karışmayacak, Sırplar vergilerini İstanbul'daki vekilleri vasıtasıyla Hazine-i Amire'ye teslim edeceklerdi.
5- Sırplar İstanbul'da daimi vekiller bulunduracaklardı.[147]

Müzakerelerde Osmanlı murahhasları Sırbistan meselesi ile ilgili olarak iki husus üzerinde önemle duruyorlardı. Bunlardan ilki Sırpların silahlarının teslimi, ikincisi ise Sırp meselesine Rusya'nın müdahil olmasının önlenmesiydi. Osmanlı İmparatorluğu, Sırpların suçlarını affetmeyi ve isyan dolayısıyla kimseyi cezalandırmamayı kabul etmekteydi; ancak bunun karşılığında Sırpların isyan sırasında yaptıkları bütün logorları dağıtmalarını, kale ve palankalarla her türden harp malzemesini Osmanlı askerlerine teslim etmelerini istiyordu. Ayrıca hükümranlık hakkının bir sonucu olarak kalelerde istediği kadar asker bulunduracaktı. Sırplar raiyet hukukunu çiğnemeyecekler, onlara zulüm ve teaddi yapılmaması için her türlü tedbir ise Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınacaktı.[148]

Ancak Rus tarafı kendi fikrinde ısrar edip 17 Mayıs 1812'de imzalanan altı maddelik ön antlaşmaya dayattığı hususları koydurmayı başardı; ardından da 28 Mayıs 1812 tarihinde Bükreş Antlaşması olarak bilinen metin ortaya çıktı.[149] On altı maddeden oluşan bu antlaşmanın sekizinci maddesi Sırbistan ile ilgiliydi ve şu hususları içeriyordu: Osmanlı İmparatorluğu'nun haraçgüzar reayası olan Sırpların bütün cürümleri affedilecek, Sırpların yaptıkları istihkâmlar tamamen yıkılacak, öteden beri mevcut olan ve elan Sırpların yedindeki bütün kale ve palankalar harp malzemeleriyle birlikte Osmanlı askerlerine teslim edilecekti. Osmanlı İmparatorluğu, askerlerinin Sırplara zulüm uygulamaması için gereken tedbirleri alacak, Cezayir-i Bahr-ı Sefid ve benzer yerlerdeki reayanın sahip olduğu "fevaid" Sırp milletine de tanınacak ve onlar gibi dahili işlerini kendilerinin idare etmeleri sağlanacaktı. Vergiler maktu nizamıyla Sırplar tarafından toplanıp Osmanlı İmparatorluğu'na teslim edilecek, Sırp milletinin talepleri Sırplarla birlikte tanzim edilecekti.

Bu şartlar arasında Osmanlı İmparatorluğu için tehdit oluşturacak unsurlar yer alıyordu. Bilhassa dördüncü madde ileride Rusya'nın müdahalesine zemin hazırlayabilirdi. Sırplarla ilgili maddenin doğuracağı tehlikeler Meclis-i Meşveret'te ele alındı. Sırpların cenk ve silaha kadir olduklarından dolayı Memleketeyn reayası ile kıyas kabul etmeyecekleri, eğer bu haklar tanınırsa Rumeli'de reaya kalmayıp hepsinin Sırplarla birleşeceği ve bunun da Bosna ve Rumeli'ye vereceği zararların telafisinin mümkün olmayacağı ortadaydı. Bu sebeple Sırplara dair maddenin behemehal tadil edilmesi gerekiyordu.[150]

Sadrazam Laz Ahmed Paşa ile Osmanlı murahhasları Sırp maddesini tadile uğraştılarsa da Rus tarafı antlaşma üzerinde hiçbir değişiklik yapmaya yanaşmıyordu. Kutuzof'un yerine atanan General Çiçakof, Sait Galib Efendi'ye Rusya'nın Sırp maddesinde hiçbir değişiklik yapmayacağını, ancak Babıâli'nin Sırbistan'da istediği gibi hareket edebileceğini bildirdi. Galib Efendi bu fikre sıcak bakıp Sırplarla ilgili maddenin tadilindeki ısrarından vazgeçince değişiklik yapılmadı. Sultan Mahmud bu maddenin ileride Osmanlı İmparatorluğu'nun başına sıkıntılar açacağını görmüş ve Rusya'nın bunu ilk fırsatta kullanacağını takdir etmiş, ancak tadile muvaffak olamamıştı.[151]

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında barış müzakerelerinin başladığına dair haber Belgrad'a ulaşır ulaşmaz, Sırplar Çar Aleksander'a bir heyet gönderme kararı aldılar. Yakov Nenadoviç, Sima Markoviç ve Mihailo Gruyoviç'ten oluşan heyet, Çar Aleksander'a şimdiye kadar yapmış olduğu yardımlar için Sırp milletinin şükranlarını sunacak ve Osmanlı ile yapılacak antlaşmada Sırpları unutmamasını rica edecekti. 19 Aralık 1811'de Belgrad'dan ayrılan heyet önce Bükreş'te bulunan Kutuzof'un yanına uğrayıp ardından generalin yanlarına verdiği bir memurla Petersburg'a geçti.

Heyeti kabulünde Çar Aleksander, Osmanlı ile yapacağı barışta Sırp milletinin menfaatlerini gözden ırak tutmayacağına söz verdiği gibi heyet üyelerini de geçmiş hizmetlerinden dolayı madalyayla ödüllendirdi. Sırplar Petersburg'dan ayrılıp Bükreş'e geldikleri sırada Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında barış sağlanmıştı; ancak Rus memurlar Sırplara neler olup bittiği hakkında hiçbir bilgi vermediler. Bir şeyden haberi olmayan heyet Sırbistan'a döndü.[152]

İstimzac[153]

İlk bakışta Bükreş Antlaşması'nın Osmanlı aleyhine hükümler içerdiği söylenebilir; ancak imparatorluğun o zaman içinde bulunduğu vaziyet düşünüldüğünde kesin bir hüküm vermek güçleşecektir. Ünlü tarihçi Nicolae Jorga'nın çok yerinde bir tespitle belirttiği gibi, Sultan Mahmud bu barışı atalarının İstanbul'dan yönetilen, sultanın iradesine itaat eden ve Hıristiyan boylar üzerinde güvenli bir şekilde hüküm süren, birlik içindeki Osmanlı İmparatorluğu'nu geri getirmeye vesile olabileceğini düşündüğü için kabul etmişti.[154] Hal çaresine bakılacak ilk mesele, hiç şüphesiz, uzun yıllardan beri bir türlü güven ve asayişin sağlanamadığı Semendire sancağında nizamı yeniden tesis etmekti; ancak Babıâli Sırplara karşı hemen kuvvet kullanma yoluna gitmedi, zira Rusya ile savaş daha yeni bitmiş olduğundan askeri hazırlıklar zaman alacaktı. Öte taraftan Rusya'ya bahane bırakmamak için bütün diplomatik yolların denenmesi de gerekiyordu.

Bu amaçla Rumeli Valisi Hurşid Paşa'nın Babıâli ile anlaşmasının Sırplar açısından en iyi yol olduğuna ve bu konuda kendisinin yardımda

bulunacağına dair bir mektup gönderdiği Kara Yorgi, mektuba ne cevap verileceğini kararlaştırmak için Belgrad'daki Rus temsilci Nedoba'yla görüştü. Nedoba'nın Rusya'dan emir gelmeden herhangi bir görüşmeye başlanmaması yönündeki talimatı üzerine Kara Yorgi, Hurşid Paşa'ya Osmanlı himmetine ihtiyaçları bulunmadığını, halihazırda Rusya'nın bunu yapmakta olduğunu yazdı.[155]

Daha sonra Babıâli'nin emri gereği Hurşid ve İbrahim Hilmi paşalar Kara Yorgi'ye Bükreş Antlaşması'nın ilgili şartları gereğince Sırpların yedinde bulunan bütün kale ve harp malzemesinin teslimini talep ettiler.[156] Bu durumda Ruslar, kendileri hakkında iki devlet arasında ne karar verildiğini öğrenen Sırplar karşısında gerçekten zor bir duruma düştüler: Artık vaziyetin bildirilmesi gerekiyordu. General Çiçakof, Kara Yorgi'ye Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında barışın imzalandığını, bununla birlikte Sırbistan hakkında henüz bir karara varılmadığını ve en iyi yolun Babıâli ile görüşmeleri olduğunu bildirdi.[157]

Bu arada Çiçakof daha önce Karadağ'da görev yapan General Marko İveliç'i Rus ordularının Sırbistan'dan çekilmesini organize etmek üzere Belgrad'a gönderdi. 10 Ağustos'ta Rus orduları *Yuhanna*'dan okunan pasajlar eşliğinde ve gözyaşları arasında Belgrad'ı terk etmeye başladılar. Ağustosun ortalarında Sırbistan'da Rus askeri kalmamıştı.[158] Bu durumda ne yapılacaktı? Sırplar her şeye rağmen Rusya'nın ilk fırsatta kendileri lehine harekete geçeceğini düşünmekteydiler; ancak o zamana kadar İstanbul'u oyalayıp zaman kazanmak gerekiyordu. 27 Ağustos'ta toplanan *Skupština*'da İstanbul'a bir heyet gönderme kararı alan Sırplar yine aynı toplantıda İveliç'in huzurunda, bir kez daha çara sadakatten ayrılmayacakları üzerine yemin ettiler.[159]

Sırp tarafında bu gelişmeler yaşanırken Osmanlı canibinde Sırp maslahatına dair müzakereler yapılmakta, talimatlar hazırlanmakta ve memurlar tayin edilmekteydi. Sırplarla yürütülecek müzakerelerde Şehirköy Muhafızı Ali Paşa, Sofya Nazırı Mustafa Reşid Efendi ve Süvari Mukabelecisi Abdulbaki Efendi görev alacaktı.[160]

Asilerin Osmanlı tarafıyla görüşmek üzere görevlendirdikleri üç knezden oluşan Sırp heyeti önce Niş'te Hurşid Paşa'nın yanına uğradı. Hur-

şid Paşa'ya isyan sırasında pek çok fenalık yaptıklarını, bundan dolayı Devlet-i Aliyye'nin merhamet ve affından emin olamadıklarını dile getiren knezler, bu sebeple daha evvel talep ettikleri üzere, Belgrad vesair kalelere Osmanlı askeri ve Müslümanların girmemesini, Belgrad'a tayin olunacak muhafızın dahi sadece birkaç yüz adamla ikamet etmesini istediler. Rusya Sırpları kullanmıştı; Sırplara ancak Devlet-i Aliyye merhamet edebilirdi; reaya bu merhametin bir göstergesi olarak suçunun affedilmesini beklemekteydi. Knezler meramlarını bir kez de İstanbul'da dile getirmek arzusunda olduklarını söyleyip paşanın yanından ayrıldılar.

Hurşid Paşa bu görüşmeye ilişkin yazdığı tahriratlarda kalelerin Sırpların yedinde kalmasının mazarattan başka bir netice doğurmayacağı konusunda merkezi uyarmaktaydı. Bu yumuşak konuşmalara bakılmayıp, İstanbul'a gelen knezlerin Rus ya da Fransız elçileriyle görüşmelerini engellemek için uzak bir yerde ikamet ettirilmeleri sağlanmalı, elçilerle muhaberelerine imkân verilmemeliydi; bu mümkün olmaz ise tekrar Niş'e gönderilmeliydiler.[161] Hurşid Paşa merkezden knezlerle yapılan müzakerenin tafsilatının bir an evvel kendisine ulaştırılmasını, reayanın ceraim ve kabahatinin kâmilen affedildiğinin duyurulması için Sırp dilini bilen bir metropolitin acilen Niş'e irsal edilmesini istemekteydi. Paşanın görüşüne nazaran, Kara Yorgi ve asi reislerinin af kararını reayadan saklamaları kuvvetle muhtemeldi.[162]

Hurşid Paşa'nın yanından ayrıldıktan sonra 19 Eylül'de İstanbul'a ulaşan knezler Babıâli'ye –daha önce Kara Yorgi'den müzakereleri uzatmaları talimatı aldıklarından sanki yaşanan hadiselerden haberleri yokmuş gibi– Bükreş Antlaşması'nın Sırplarla ilgili maddesinin mahiyeti hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını, bu hususa dair müzakereye yetkilerinin bulunmadığını, sadece Devlet-i Aliyye'nin Sırp reayası hakkında ne düşündüğünü öğrenmek amacıyla geldiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Osmanlı memurları Rus Elçisi İtalinski'den Bükreş Antlaşması'nın bir nüshasını alıp knezlere teslim ettiler. Bir süre İstanbul'da kalan heyet daha sonra Niş'e gönderildi.[163]

Knezler Niş'e varmadan önce Ordu-yı Hümayun karargâhının bulunduğu Şumnu'da Sadrazam Hurşid Paşa (Eylül 1812-Mart 1815) tarafın-

dan kabul edildiler.[164] Sırpları raiyete rücu ile kale ve silahları teslim etmeye, geçen dokuz yılın vergisini ödemeye ve Müslümanların tekrar varoşlara girmelerine rıza göstermeye davet eden paşa, knezlere bir kez daha bu şartları kabul etmeye mezun olup olmadıklarını sordu. Knezlerin daha önce verdikleri cevabı tekrarlamaları üzerine de[165] "Gidin reisinize bu şartları bildirin. Kendi aranızda anlaşıp adamlarınızı Niş'e gönderin. Son on yılda 12 milyon Macar kuruşu harcadım. Bunun kadar Bosna ve Arnavutluk paşaları harcadılar. Bu savaştan dolayı bir sürü askerimi kaybettim. Fakat reayayı itaat dairesine sokmak için bir o kadar daha harcarım. Gerisini siz düşünün" sözleriyle görüşmeyi bitirerek heyeti iki mektupla Niş'e, Çelebi Mustafa Efendi'nin yanına gönderdi. Mektupları Çelebi Efendi'ye teslim eden knezler Aralık'ta Sırbistan'a geri döndüler.[166]

13 Ocak 1813'te Alacahisar'da toplanan Sırplar, Niş'e şu şartlarla gitmeyi kararlaştırdılar: Sırbistan sınırı elan Sırpların yedinde bulunan arazi üzerinden çizilecek, Kara Yorgi Sırp beyi olarak tanınacak, Sırbistan dahili işlerde bağımsız olacaktı. Belgrad'a maiyetinde muayyen sayıda askerin bulunacağı bir muhafız tayin edilecek, vergiler Babıâli'nin belirleyeceği miktar üzerinden maktua bağlanacaktı. Devlet-i Aliyye'ye herhangi bir yerden bir saldırı olursa askerleriyle yardım edecek olan Sırplar sultanın şehirlerini düşmanlara karış koruyacak, eğer buna güçleri yetmez ise Devlet-i Aliyye'den yardım isteyeceklerdi.[167] Üç knez ve bir yazıcıdan oluşan Sırp heyeti Niş'e gelerek Sırp tarafının şartlarını Çelebi Mustafa Efendi'ye ve Rumeli Valisi Silahdar (Darendeli) Ali Paşa'ya iletti. Bu şartların kabulünün mümkün olmadığı Osmanlı memurları tarafından knezlere bildirildi ve Kara Yorgi'ye verilmek üzere aşağıdaki maddeleri içeren bir istimzac kâğıdı hazırlandı:

1- Daha önce maktua raptedilen cizye dahil vergi kalemleri aynı şekilde altın hesabıyla miktarı tayin olunup maktuan ödenecekti.
2- Gümrükler maddesi daha önce kabul edilmiş olsa da, şu halde, bu madde bir dahili iş olmayıp Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasındaki ticarete taalluk ettiğinden maktu nizamından çıkarılacaktı.

3- Mukataat dahi daha önce maktua bağlanmış ise de öşürlü olduğundan ve öşür mahsulünün kıymeti artıp azaldığından maktua bağlanmayacaktı.
4- Timar ve zeametler daha önce olduğu gibi şimdi de iltizama ve maktua ithal edilmeyecek, ancak daha önce karara bağlandığı üzere, dağlarda toplanan palamudun yarısını sipahiler diğer yarısını ise reaya zaptedecekti.
5- Sipahiler ve yerli kulu yerlerine yerleşecek, ancak Sırp reayasının yeniçerilerden şikâyeti olduğu için yerlerine yeniçerilerin mi gönderileceği yoksa başka bir maslahata mı bakılacağı daha sonra karara bağlanacaktı. Bu hususa dair ferman sadır olursa, Kara Yorgi tarafına bildirilecekti.
6- Sırpların yedlerindeki silahlar ehl-i İslam için tedarik olunmuştu; ancak şimdi buna lüzum kalmadığından silahların hepsi Belgrad Kalesi'nde saklanacaktı.
7- Sırplar kadimden beri meskûn oldukları on iki kaza ve nevahiden dışında kalan Vidin, Alacahisar ve Bosna kazalarına ait yerlerden çekileceklerdi.
8- Belgrad varoşunda ve sair yerlerdeki müstahkem mahallerde olan kadim ehl-i İslam haneleri ehl-i İslam'da, reaya haneleri reayada kalacak, reayanın haneleri artmayacaktı.[168]

Knezlerle yapılan bu müzakerenin tafsilatı ve yazılan istimzac kâğıdının mahiyeti Ali Paşa'nın silahdarı Mehmed Ağa ile Sadrazam Hurşid Paşa'ya bildirildi.[169] Hurşid Paşa'ya göre "Sırplara söz kâr etmeyip taraf-ı Devlet-i Aliyye'den izhar-ı satvet olmadıkça," yani hadleri bildirilmedikçe bu *kâfirlerin* yola girmeyecekleri ortadaydı. Fransa-Rusya savaşının sonucunu bekleyip hangi taraf galebe çalar ise o tarafa iltica etmeyi düşünen Sırplar bu maksatlarını temin için şöyle böyle diyerek vakit geçiriyorlardı; dolayısıyla onlara itibar etmemek ve meselenin halli için tedbir almak icap ediyordu. Bu amaçla hemen 2.000 kese ihtiyat akçesi tahsis edilmesi ve Rumeli, Bosna ve Vidin taraflarındaki askeri tahkimlerin artırılması gerekliydi.[170] Ayrıca Hurşid Paşa'ya göre, Rusya'nın Sırp meselesine müdahale et-

memesi Bükreş Antlaşması'nın şartlarından biri olduğuna nazaran, elan Sırbistan'da ikamet eden General Nedoba'nın Belgrad'dan ayrılması için Rus sefiri İtalinski nezdinde girişimde bulunması gerekiyordu.[171]

Osmanlı tarafının hazırlıklarını dikkatle takip eden İtalinski ise tercümanı vasıtasıyla Babıâli'den hazırlıkların ne amaçla yapılmakta olduğunu sordurdu. Reis Efendi de tercümana, İstanbul'a gelen Sırp heyeti Bükreş Antlaşması'nın Sırplar ile ilgili şartlarını kabul etmediği için Babıâli'ye zor kullanmaktan başka bir çare kalmadığını beyan etti. Tercüman ise Sırpların hangi konulara muhalefet ettiklerine dair bir kâğıdın verilmesini isteyerek, bu kâğıdın Petersburg'a gönderileceğini ve mutlaka kuvvet içermeyen bir çözümün Rusya tarafından bulunacağını söyledi. Rusya'ya bahane bırakmamak için Rus tarafının talep ettiği evrak İtalinski'ye gönderilip cevabının acilen Babıâli'ye bildirilmesi istendi. Ancak zaman geçirmek maksadıyla günü güne ekleyen İtalinski bu talebe ilişkin cevabı Osmanlı tarafına bildirmedi.[172]

İstanbul'da bu gelişmeler olurken Sırplara gönderilen istimzac kâğıdının cevabı geldi. Kara Yorgi, Ali Paşa ve Çelebi Efendi'ye gönderdiği mektupta, Osmanlı tarafının öne sürdüğü şartların Sırplar tarafından kabul edilmeyeceğini bildiriyor, neden Osmanlı-Rus barışında Sırplara danışılmadığını sitemle soruyordu.[173] Bu arada Sırplarla yürütülen müzakerelerin, Rumeli valiliğine Karslı Ali Paşa'nın atanması ve Bosna'ya tayin edilen Silahdar Ali Paşa'nın görev yerine gidecek olması sebebiyle yalnızca Çelebi Mustafa Efendi tarafından yürütülmesi kararlaştırıldı. Çelebi Efendi, Kara Yorgi'den temsilcilerini Niş'e değil de Sofya'ya göndermesini istedi.[174] Mayıs ayının sonlarında Sofya'da yapılan görüşmede Sırplar öne sürdükleri şartları ikiye indirmişlerdi. Bunlardan ilki hafif silahların yedlerinde kalması, ikincisi ise ehl-i İslam'ın içlerine yeniden iskân edilmemesiydi. Belgrad ve diğer garnizonlara girilmesine Babıâli ile yapılacak anlaşmayla rıza göstereceklerdi. Ancak bu teklif Çelebi Mustafa Efendi tarafından kabul edilmedi.[175]

Öte taraftan 10 Haziran'da İstanbul'da İtalinski ile görüşen Reis Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Bükreş Antlaşması'nın Sırplarla ilgili hükmünü barış yoluyla yerine getirmek için elinden geleni yaptığını, ancak onların ısrarlarından vazgeçmediklerini, dolayısıyla bu şartların kuvvet yo-

luyla tahakkuk ettirilmesine hiç kimsenin bir diyeceğinin olamayacağını bildirdi.[176] Osmanlı ordusu Sırbistan üzerine askeri harekâta başlamadan önce, Rumeli Valisi Ali Paşa, Kara Yorgi'yi son bir kez sultanın emrine itaat etmeye çağırdı. Gelen cevap öncekilerden farklı değildi: Kara Yorgi, Osmanlı padişahının gücünün herkesin malumu olduğunu ve bunu bildiklerini, ancak kendilerinin de eli kolu bağlı oturmayacaklarını, üzerlerine gelinirse güçleri yettiğince savaşacaklarını belirtmekteydi.[177]

Taht-ı İtaat ya da Katastrofa 1813[178]

Bütün bu gelişmelerden sonra Sırp meselesinin çözümünün bir kez daha silahlara kaldığı açıkça belli olmuştu. Artık tayin edici bir askeri harekât kaçınılmazdı. Son bir yıl içinde vuku bulan devletlerarası gelişmeler Sırp isyanının bastırılması için bir fırsat teşkil ediyordu.[179] Nitekim Hurşid Paşa merkeze gönderdiği kaimede Avrupa'da sulh söylentilerinin yayıldığını, bu sulhtan önce Sırp maslahatına bir an evvel rabıta verilmez ise meselinin karmaşık hal almasının hiç de uzak bir ihtimal olmadığını belirtmekteydi.[180]

Asiler üzerine herhangi bir harekât düzenlenmeden önce, Vidin Kalesi'ni elinde tutan ve imparatorluktan neredeyse tamamen bağımsız hareket eden Molla İdris Paşa'nın bertaraf edilmesi gerekiyordu. Molla Paşa zaman zaman asilere karşı mücadele etmiş ise de esas itibariyle şahsi çıkarları neyi gerektiriyorsa onların peşinden koşmuş, hatta Bükreş Antlaşması'ndan sonra Sırplara beraberce sultana karşı ittifak kurmayı önermişti.[181]

Babıâli daha önce Molla Paşa'yı Vidin'den alıp başka bir yere göndermek istemişse de Vidin yamaklarının isyanından çekindiği için paşanın muhafızlığını ibka etmişti. Ancak imparatorluğa çeki düzen vermek konusunda tam bir kararlılık içinde olan II. Mahmud, sabık Kaptanıderya Hafız Ali Paşa'yı Vidin muhafızlığına tayin edip Molla Paşa'nın üzerine gönderdi. Kısa bir direniş gösteren Molla Paşa, yamaklardan istediği desteği alamadığından, kaleyi Nisan 1813'te Hafız Ali Paşa'ya teslim ederek sultanın merhametine sığınmak zorunda kaldı.[182]

Mayısın sonlarında II. Mahmud'un Sırpların kahren ve cebren itaat dairesine sokulmalarına dair fermanı sadır oldu. Fermanda Sırpların Rusya

ile yapılan antlaşma gereği affedildikleri, ancak raiyet hukukuna mugayir tekliflerde bulunarak isyan ve tuğyanda ısrar ettikleri, bu halde kol kol üzerine varıp tenkil ve tedmir edilmelerine dair kesin emrin çıktığı belirtilmekteydi.[183] Osmanlı ordusunun hazırlıkları 1813 Mayıs'ından sonra ivme kazandı. Hurşid Paşa Vidin ve Rumeli, Bosna Valisi Silahdar Ali Paşa[184] ise Bosna ordularının hazırlıklarıyla ilgilenmekteydi. Bosna eyaletindeki mirimiran, kapudan, ocaklı, âyan ve iş erleriyle Sırp isyanının bastırılmasına dair geniş çaplı müşaverelerde bulunan Ali Paşa, mirimiran askerlerinden, zaim ve sipahilerden, metris kazmak için kazma ve küreklilerden, dairesinde mevcut enderun, birun ve deli, tüfenkçi ve sekban askerinden 80.000 kişilik bir ordu tertip etti.[185]

Bosna tarafında bu hazırlıklar sürerken, doğu cephesindeki orduların hazırlıklarıyla uğraşan Hurşid Paşa da mühimmat ve zahire eksikliklerini tamamlamak üzere harekete geçip Avusturya hükümetinden parası peşin olmak üzere arpa, buğday, un talep etmişti. Metternich, son zamanlarda Avusturya'nın Rusya ile yaklaşması yüzünden Osmanlı'nın Avusturya'ya duyduğu güvensizliği gidermek ve bir denge kurmak için bu iznin verilmesi gerektiğini düşünmekteydi. Ayrıca bu izin ellerinde bulunan fazla ürünü peşin parayla değiştirmek için bir imkândı. İmparator, Metternich'in bu tavsiyesi üzerine Babıâli'ye dostluklarını göstermek için zahire ihracına izin verdi.[186]

Silahdar Ali Paşa, Bosna'daki bütün garnizonlara buyruldu gönderip 1 Haziran'da İzvornik'te hazır olmak üzere 5.000 top güllesi, 150 sandık fişek ve 4.000 okka barut göndermelerini emretti. 1 Temmuz'da Travnik'ten hareket edip 11 Temmuz'da İzvornik'e ulaşan Bosna ordusu, Drina'dan geçip Leşnitsa ve Loznitsa logorlarını dağıttı, Sokol yollarını açtı. Hersekli İbşir Paşa ve Kilis Mutasarrıfı Süleyman Paşa bu bölgedeki harekâtlarda önemli rol üstlendiler. Drina tarafında, Zasviçe civarında asiler ciddi bir direniş gösterdi. Her iki tarafın da ağır kayıplar verdiği çatışmaların sonunda asiler dağıldılar ve Bosna ordusu ilerleyerek Böğürdelen'i kuşattı.[187]

Doğu cephesinde Sadrazam Hurşid Paşa 30 Temmuz'da Sofya'dan hareketle 4 Ağustos'ta Vidin'e ulaşırken, Silistire Muhafızı ve Vi-

din Seraskeri İpsalalı Ahmed Paşa[188] Negotin'i kuşattı. Niş-Vidin hattı üzerinde bulunan mahallerin üzerine ise 3.000 kişilik bir birlikle İbrahim Paşa gönderildi.[189] 10 Ağustos'ta Velyko Petroviç'e top mermilerinden birinin isabet edip ölmesi Negotin direnişini kırmaya yetti. Mladen Milovanoviç, Kara Yorgi'nin adına Velyko'nun kardeşi Milutin'i Negotin voyvodası olarak atadı; ancak bu görevi almak istemeyen Milutin 16 Ağustos gecesi adamlarıyla birlikte Negotin'i terk edip Poriçe'ye çekildi. Ertesi gün Negotin teslim oldu.[190]

20 Ağustos'ta Recep Ağa'nın birlikleri, 500 kişilik birliğiyle Jivko Konstantinoviç'in savunduğu Fethülislam'ı kuşattılar. Kaleyi iyi tahkim eden asiler yeterli miktarda cephane yığmışlardı; fakat voyvoda Konstantinoviç, Osmanlılarla savaşmayı göze alamayarak gece kaleden kaçtı. Sırplar bir müddet daha direndilerse de 29 Ağustos'ta Fethülislam mühimmatıyla birlikte Osmanlıların eline geçti. Çatışmalarda 82 esir, 145 ser-maktu alınıp Dersaadet'e irsal edildi.[191]

Fethülislam'ın zaptı Tuna boyundaki ana direniş noktasının kırılması demekti. Osmanlılar eylülün başında Fethülislam ile Semendire arasındaki en önemli mevzi olan Poriçe'ye yürüdüler. Burada Hacı Nikola kumandasında sağlam bir savunma kuran Sırplar, Osmanlı yelkenlilerinin Tuna'ya geçişini dört top kullanarak engellediler. Recep Ağa Poriçe'ye kombine bir saldırı yapmak için bu yelkenlilerin geçişini bekledi, ancak suların çekilmesi bu planı engelledi. Eylülün başında suların yükselmesiyle yelkenliler adalara yaklaşma imkânı bulunca 10 Eylül'de Recep Ağa saldırı emri verdi. Geceli gündüzlü 10 gün süren çatışmalardan sonra, 21 Eylül'de Sırpların Poriçe'deki son mevzisi de düştü. Hacı Nikola yakalanıp Recep Ağa'nın emriyle idam edildi. Buradaki Sırpların önemli bir kısmı Avusturya tarafına kaçtı.[192]

Sırbistan'ın dört bir tarafında bu çatışmalar yaşanırken, Kara Yorgi, Topola'da yatağa düşmüştü. Fiziksel hastalığının yanında –tifüse yakalandığı söylenmekteydi– belki onu daha ağır etkileyecek bir ruhsal kriz geçiriyordu. Hasta yatağından asilere teslim olmamalarını emrediyor ve mevzisini terk edenin en ağır şekilde cezalandırılacağı şeklinde tehditler öne sürüyordu. Ancak asilerin sayıca ve lojistik açıdan kıyas kabul etmeyecek de-

recede güçlü Osmanlı ordusuna direnmeleri mümkün değildi. Daha önceki harekâtlarda bazen Osmanlı askerlerini zor duruma düşürmüş, İvankovats ve Mişar'da parlak galibiyetler kazanmış olsalar da şimdi durum tamamen farklıydı; heyecanları sönmüş, iç çekişmeler ve komutanlar arasındaki anlaşmazlıklar, bizzat onların Sırplara yaptığı zulüm ve haksızlıklar isyanın büyüsünü çoktan bozmuştu. Avusturya tarafından silah ve mühimmat yardımı isteyen asiler bu taleplerine olumlu cevap da alamamışlardı.[193]

Kara Yorgi daha savaş başlamadan önce halka cesaret vermek için, Sultan Mahmud'un Sırp heyetinin taleplerini kabul ettiğini, ancak yeniçeriler ve sipahilerin sultanı dinlemediklerini haber vermişti; güya Sultan Mahmud Sırbistan'a asker göndermeyeceğini ancak sipahi ve yeniçerileri durduramayacağını söylemiş, daha önce olduğu gibi Sırpların kendilerini korumalarını istemişti. Kara Yorgi halka bu seferki savaşın 1804'tekinden daha kolay olacağını şu sözlerle ilan ediyordu: "Bunlar daha ilk günden mağlup ettiğimiz adamlar değil mi! O zaman karalılığımızdan ve cesaretimizden başka neyimiz vardı! Şimdi 1.300 topumuz, 7 kalemiz, 40 müstahkem mevzimiz var. Kardeşlerim! Bölgenizdeki ordulara katılın. Biz on yıl savaşacağız, fakat bilin ki altı ay geçmeden müttefiklerimiz geri dönecek. Kardeşlerim, kaldırın silahlarınızı! Bize saldıranlara saldırın! İnanç ve vatan için ölmek yaşamaktan evladır."[194]

Bütün bu çabaların işe yaramadığı kısa zaman içinde görüldü. Sırplar ancak güneydoğu cephesinde nispeten bir müddet direnip Rumeli Valisi Karslı Ali Paşa'yı durdurabilmişlerdi. Sırpların Osmanlı ordusu karşısındaki bu muvaffakiyetinin nedeni, Karslı Ali Paşa'nın maiyetindeki âyan ve alaybeylerine savaş halindeyken istirahat izni vermiş olmasından doğan boşluğun değerlendirilmesiydi. Bu başarısızlık üzerine Karslı Ali Paşa'yı azl ve rütbesini ref ile Dimetoka kalesine hapsettiren Hurşid Paşa, 23 Eylül'de Rumeli valiliğine Mehmed Behram Paşa'yı atadı.[195] Hemen harekete geçen Behram Paşa, Deligrad yakınlarındaki Mozgovo'da asileri çok ağır bir mağlubiyete uğrattı. En az 2.000 asinin öldüğü bu operasyonla Osmanlı askerlerine Paraçin ve Köprü yolu açıldı.[196]

Bütün bu gelişmelerle tam bir kaosun içine düşen Sırp birliklerinin başındaki liderler teker teker teslim olmaya başladı. Eylülün sonuna gelin-

diğinde, Hasan Paşa Palankası dışında Morava Nehri'nin doğusundaki bütün yerler Osmanlı birliklerin kontrolüne geçti.[197] Binlerce Sırp, yanına en değerleri eşyalarını alıp Avusturya tarafina geçmek için Sava ve Tuna kıyılarına hücum etti. Osmanlı birlikleri 2 Ekim'de Morava'nın farklı yerlerinde geçiş için saldırıya geçti, Sırplar ise dağılıp kaçmaya başladılar. Osmanlıların önünden kaçan Vulo İliç'in kumandası altında bir Sırp birliği Semendire'ye gelerek burada yaşayan Müslümanları katletti.[198]

29 Eylül'de Avusturya'ya göçü yasaklayan bir karar alan Kara Yorgi, her şeyin bittiğini çok çabuk anladığından yasağı iki gün sonra kaldırdı ve 3 Ekim günü şafak vakti ailesini de yanına alarak, Rus temsilci Nedoba ve Metropolit Leontiye ile birlikte Zemun'a kaçtı. Şehri terk etmeden önce son bir katliam daha yapan asilerden Yanko Popoviç ve "bekârları" şehirde yakalayabildikleri ne kadar Müslüman varsa kestiler.[199]

Beşinci Bölüm

MİLOŞ'UN İSYANI, 1815

İki İsyan Arasında (1813-1815)

Kara Yorgi'nin 3 Ekim'de Zemun'a kaçmasıyla Deligrad haricindeki yerlerde asilerin direnişi kırıldı ve sancağa giren Osmanlı paşaları düzeni tesis etmek için hemen harekete geçtiler. Behram Paşa, Morava havzasında ele geçirilen bütün top ve harp malzemelerinin Semendire Kalesi'ne getirilip muhafaza altına alınması için bölgeye birlikler sevk ederken, hazinedarı Mehmed Bey, silahdarı Ali Bey, Breznik Âyanı Kara Fevzi ve Emin Ağa'yı Belgrad'a gönderdi.[1] Bu arada Semendire'nin fethedildiği ve askerin Belgrad'a doğru ilerlediği haberini alıp Böğürdelen'den Belgrad'a doğru hareket geçen Bosna askerleri de yolda Sırp kadın ve çocuklarını esir edip ele geçirdikleri erkekleri öldürdüler ve Sırpların mallarını yağmaladılar.[2]

Behram Paşa'nın gönderdiği birlikler 5 Ekim'de Belgrad'a girdiler. Bundan birkaç gün sonra da Behram Paşa, Vidin Muhafızı İpsalalı Ahmed Paşa ve en son olarak 13 Ekim'de Bosna Valisi Silahdar Ali Paşa Belgrad'a ulaştı. Paşaların önündeki ilk mesele, Sırp asilerin Belgrad'ı terk ederken yanlarında esir olarak Avusturya tarafına götürdükleri Müslümanların kurtarılmasıydı. Hurşid Paşa'nın emriyle, Behram Paşa, Ada-yı Kebir Kaymakamı Recep Ağa'yı esirleri Belgrad'a sevk etmekle görevlendirdi. Çoğunluğu kadın ve çocuk 2.000 Müslüman esiri Recep Ağa'nın önderliğinde kayıklarla Belgrad'a taşındı.[3]

Hurşid Paşa henüz Deligrad çevresindeki direnişi kıramamış ve bu yüzden Niş-Belgrad yolu açılmamıştı. Silahdar Ali Paşa 16 Ekim'de 30.000 kişilik bir orduyu Süleyman Paşa komutasında Deligrad'a sevk etti. Yol boyunca üç dört yerde küçük çaplı çatışmalar yaşanmasına rağmen, Bosna ordusunun üzerlerine gelmekte olduğunu öğrenen Deligrad'daki Sırplar logorları terk ederek dağlara kaçtılar.[4] Süleyman Paşa'yı sancağın iç bölgelerinde henüz teslim olmamış asileri tedip etmek üzere görevlendirip kendi-

Kara Yorgi ve bir voyvodası, C. G. Geissler

si Belgrad'a hareket eden Hurşid Paşa[5] 29 Ekim'de Belgrad'a ulaştı; iki gün sonra da sultanın reayayı affettiğine dair fermanını ilan etti. Bu hadise Belgrad'da top atışlarıyla halka duyuruldu.[6]

Hurşid Paşa Belgrad'da toplanmış ordunun uzun süre burada kalamayacağını çok iyi biliyor ve bir an evvel sancağın idaresini yoluna koyup askerleri bölgelerine göndermeyi düşünüyordu. Öncelikle Belgrad'a bir muhafız tayini gerekliydi. İsyanın bastırılmasında gösterdiği yararlıktan dolayı, Bosna Ordusu Çarhacıbaşısı[7] Süleyman Paşa üç tuğlu vezaret rütbesiyle, Belgrad muhafızı olarak tayin edildi. Belgrad'da kışlayacak ordunun iaşesi için Avusturya tarafından zahire satın alındı. Zahire azlığını hesap edip on iki bin askeri Belgrad'da bırakarak diğerlerinin seraskerleri komutasında yerlerine dönmeleri emrini veren Hurşid Paşa,[8] Ali Paşa'nın kethüdası İbrahim Paşa'yı da Şumadiya'da reayanın elinde bulunan silahları toplaması için görevlendirdikten sonra 25 Kasım'da Belgrad'dan ayrıldı.[9]

Merkezi idare tarafından gönderilen talimat ve emirlerle, Semendire sancağında timar ve zeametlerin eski sahiplerine, eğer kendileri ölmüş ise oğullarına, oğulları yok ise akrabalarına verilmesi şeklindeki kanun-ı kadimi, mutasarrıfların sancağın dışına çıkmış olmaları ve timar ve zeametlerin bu kanunu suistimal edebilecek naehillerin yedine geçmemesi için feshedildi. Süleyman Paşa'ya, mahlul timarların Belgrad'da sakin harp ve darbe kadir kimselere verilmesi,[10] sahibi olmayan emlaklerin miri araziye çevrilmesi emredildi;[11] ayrıca isyan sırasında Belgrad'ı terk etmek zorunda kalan Müslüman ahalinin yerlerine geri dönmesi için haber gönderildi. Belgrad'a dönenlerin mülklerinin tespit ve devri için ise bir komisyon kuruldu.[12]

Yaklaşık on yıl süren isyan Osmanlı idaresini Belgrad'ın savunması konusunda oldukça hassas bir hale getirmişti. Babıâli'ye kale duvarlarının tamir edilmesi için bir mimar halifesi gönderilmesi ve tahkimin güçlendirilmesi için mühimmat irsal edilmesine dair arz yazan[13] Süleyman Paşa, hem Belgrad hem de diğer kale ve palankaların muhafazası için yerli kulundan taburlar tertip etti. İsyanın bastırılmasında görev alan Arnavutlar ileride bir gaileye sebep olmamaları için dağıtılarak başka yerlere sevk edildi, yerlerine Bosnalıdan neferat yazıldı. Belgrad muhassıllığı, talebi üzeri-

ne Süleyman Paşa'ya tevdi edildi.[14] Zahire temini de Avusturya tarafından yapılan mubayaa ile sağlandı.[15]

Bütün bu gelişmelerin yanında Osmanlılar Kara Yorgi'nin Avusturya tarafında olduğunu öğrenir öğrenmez faaliyete geçmişler, Kara Yorgi ve asi reislerinin kendilerine iadesini talep etmişlerdi.[16] Aynı talep İstanbul'da Reis Efendi tarafından 4 Kasım'da Avusturya elçisi Stürmer ile yapılan mükâlemede de dile getirildi. Ancak Avusturya'nın bu mühim mülteciyi Osmanlı tarafına iade etmeye hiç niyeti yoktu, hatta imparator I. Franz, subaylardan Kara Yorgi'yi sınırdan ülkenin iç bölgelerinde güvenli bir yere götürmelerini emretmişti.[17] Osmanlı idarecileri Avusturya hükümetinin Kara Yorgi'nin Rusya'ya ilticasına ruhsat verdiğini Osmanlı Maslahatgüzarı Yanko Bey'in gönderdiği evraktan öğrendiler.[18]

Reis Efendi aynı görüşmede ayrıca "ehl-i arz güruhundan sadık reaya olup emniyet-i can sebebiyle karşıya geçenlerin," Kara Yorgi ile beraber diğer asi reislerinin ve asiler tarafından esir alınan ehl-i İslam'ın iadesini talep etti. Elçi, Belgrad Antlaşması'nda firarilerin devri ile ilgili bir maddenin bulunmadığını, ancak "baid-i fesad" olanların hudutlardan definin münderiç olduğunu,[19] şu halde diğerleriyle birlikte Kara Yorgi'nin iade talebini Viyana'ya yazacağını bildirdi.[20] Aleksa İviç'in verdiği rakamlara göre, 24 Ekim 1813'te Zemun hariç Petrovaradin'de 61.714, Banat'ta ise 22.040 Sırp mültecisi bulunmaktaydı.[21] Bunların önemli bir kısmı af kararıyla birlikte Sırbistan döndü.[22] Reaya knezlerinin istidası üzerine,[23] Rum patrikliğinin daha önce Sırplar hakkında aldığı aforoz kararı kaldırıldı.[24]

Bununla birlikte sancakta Süleyman Paşa'nın idaresi altında tesis edilen huzur ve güvenin çok sürmeyeceğine dair işaretler ortaya çıkmakta gecikmedi. Baharın gelmesiyle birlikte, sancağın muhtelif bölgelerinde haydutlar faaliyete giriştiler. Diğer yandan Süleyman Paşa'nın haydut teftişi için kazalara gönderdiği memurlar, reayaya zulüm ve teaddiye başladılar. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi sancakta veba yayıldı.[25] Açlık ve yokluk bir kez daha Semendire sancağının üzerine bir karabasan gibi çöktü.[26]

Eylülün sonlarına doğru Çaçak kazasında etrafına iki bin kişilik bir birlik toplayıp isyan eden, Kara Yorgi'nin voyvodalarından Hacı Prodan,[27] adamlarıyla birlikte Çaçak palankasında kâin Müslümanlardan birkaç kişi-

yi öldürdükten sonra Karanofça palankasına saldırdı. Bu arada çevre kazalardaki knez, binbaşı, bölükbaşı ve söz sahiplerini de isyana davet ettiler.[28]

Hacı Prodan, Rudnik Knezi Miloş Obrenoviç'e de bir mektup gönderdi. Miloş isyana katılmadığı gibi bu mektubu Süleyman Paşa'ya yolladı. Bunun üzerine Süleyman Paşa, derhal kethüdası İbşir Paşa'yı iki bin kadar piyade ve süvariyle Çaçak'a, silahdarı Tahir Ağa komutasında bin kişilik bir birliği ise Karanofça palankasına sevk etti. Miloş ve bölgedeki diğer knezlerin de yardımıyla isyan kısa sürede bastırıldı. Asi reislerinden bir kısmı yakanlarken bir kısmı dağlara kaçtı.[29] Yakalanan asilerden 105'i Belgrad'a getirilip idam edildikten sonra ser-maktuları Dersaadet'e irsal edildi.[30]

İsyandan sonra daha da sertleşen Süleyman Paşa'nın reaya üzerindeki zulüm ve teaddisi çekilmez bir hal aldı.[31] Kazalara gönderilen mütesellimler reayadan haksız yere para toplamaya başlarken paşa da sancakta çiftliklerin miri araziye çevrilmesine dair merkezin kati emri olduğu halde,[32] Sırp köylerini tekrar çiftlik haline getirmek için teşebbüse geçti, bunu kabul etmeyen köylere ise senede 3.000 kese karşılığı kulluk mükellefiyeti getirdi.[33]

Miloş'un İsyanı (1815)

İsyanın ikinci perdesinin lideri Miloş Obrenoviç, 1780 civarında Uziçe nahiyesine bağlı Dobrinya köyünde doğdu. Soyadı annesinin ilk kocası olan Obren'den gelmektedir. İlk gençlik yıllarında çobanlıkla iştigal etti. Bir ara Uziçe'de Hacı Ahmed Ağa isimli birinin çiftliğinde kocabaşılık yaptı.[34] Daha sonraları Bosna-Hersek tarafına sığır götürüp satmak suretiyle ticarete atıldı. 1804'te isyanlar patladığında Miloş, üvey ağabeyi Milan'ın yanında voyvoda olarak isyana katıldı. İsyan sırasında asiler arasında yaşanan iç mücadelede Kara Yorgi'nin karşısında yer aldı. Miloş'un şöhreti kahraman bir savaşçı olarak değil, halkla kurduğu yakın ilişkilerden dolayı alçakgönüllü bir knez olarak yayıldı.[35]

İsyanın bastırılmasıyla birlikte asi reislerinin çoğu Avusturya tarafına kaçarken Sırbistan'ı terk etmeyen Miloş, Süleyman Paşa tarafından, reayayı sakinleştirmesi ve silahların toplanmasına yardım etmesi şartıyla Rudnik nahiyesine knez olarak atandı;[36] Hacı Prodan isyanının bastırılma-

sındaki yardımları ise paşanın ve diğer Osmanlı memurlarının güvenini kazanmasını sağladı. Bu isyan Babıâli'nin Sırp reayasına karşı zaten zayıf olan itimadını tamamen ortadan kaldırmıştı. Süleyman Paşa'ya Semendire sancağına bağlı on iki nahiyenin söz sahiplerinden, knez ve papazlarından bir kısmının İstanbul'da Rum patriğinin yanında ikamet ettirilmesi için Belgrad'a çağrılıp rehin alınması emredildi.[37] Bu emre istinaden paşa da nahiyelere knezlerin kaleyi tamir etmek üzere reayadan tertip edecekleri işçilerle birlikte Belgrad'a gelmelerine dair emir gönderdi. Knezlerden bazıları Belgrad'a gelmekte tereddüt gösterirken Miloş ilk gelenler arasındaydı.[38] Bu arada daha önce teslim olan ve Hacı Prodan isyanı sırasında Osmanlılara yardım eden birinci isyanın (1804-1813) önemli simalarından Stanoye Glavaş, Süleyman Paşa tarafından idamla cezalandırıldı ve kesik başı Belgrad'da teşhir edildi. Glavaş'ın yanında daha birçok knez ve söz sahibi de aynı akıbete uğradı.[39]

Sıranın kendine gelmekte olduğunu fark edip Süleyman Paşa'nın elinden kurtulmak için kurnazca bir plan hazırlayan Miloş, Rudnik mütesellimine bir mektup gönderip kendisini Süleyman Paşa'dan nahiye işlerini görmek üzere istemesini talep etti,[40] diğer yandan da Süleyman Paşa'nın kethüdası İbşir Paşa'nın yüz köle satma önerisini kabul edip, bunların parasını ödemek için sığırlarını satmasının ve bunun için de Belgrad'dan ayrılmasının zorunlu olduğunu söyledi. Belgrad'dan Zemun'a geçen Miloş, burada sığırları için bir müşteri bulup 300 duka kaparo alarak Belgrad'a döndü ve 150 duka karşılığında İbşir Paşa'dan kölelerin bir kısmını satın aldı; böylece güvenini kazandığı İbşir Paşa'dan bir uzun yol tezkeresi temin etti. Daha sonra Süleyman Paşa'nın huzuruna çıkan Miloş, köleleri bıraktığı için paşaya şükranlarını sunup sadakatini bildirerek Belgrad'dan ayrıldı.[41]

Miloş, Belgrad'dan ayrıldıktan sonra Rudnik yakınlarındaki Takovo Manastırı'nda 23 Nisan'da knezlerle bir toplantı yaptı. Daha önce herhangi bir isyana karşı olan yaşlı knezler artık başka bir yolun kalmadığı fikriyle isyan kararına iştirak ettiler. Bu toplantıda isyanın lideri olarak seçilen[42] Miloş, bütün nahiyelere mektuplar yazarak nerede Müslüman görürlerse hemen öldürmelerini ve topyekûn isyan etmelerini istedi. Böylelikle ikinci is-

yan ya da Miloş'un isyanı başlamış oluyordu.[43] İsyan ilk etapta Valyevo ve Karanofça taraflarında başladı. Süleyman Paşa isyan haberini duyar duymaz kethüdası İbşir Paşa'yı ve oğlu Mehmed Bey'i külliyetli miktarda askerle asilerin üzerine gönderdi. Osmanlı birlikleri ilk aşamada asileri tenkil etmeyi başardılarsa da[44] Rudnik'te Mütesellim Mehmed Alemdar ve bir kısım Müslümanın katledilmesi üzerine diğer mütesellim Haşim Bey ahaliyle birlikte Uziçe nahiyesine kaçtı. Bu arada Belgrad nahiyesi reayası da isyan etti. Ayrıca daha önce itaat dairesine giren Valyevo'da isyan yeniden başladı.[45]

Çaçak'ta asiler 15.000 kişiye ulaşıp kaleyi muhasara ettiler.[46] Sultan Mahmud, isyanın çıkmasına Süleyman Paşa'nın zulüm ve teaddisinin sebep olduğunu düşünmekle birlikte bu gaile atlatılana kadar Süleyman Paşa ile ilgili bir tedbir alınmaması emrini verdi.[47] Öte taraftan Sırbistan'daki gelişmelerin doğuracağı muhtemel tehlikelerin farkında olan Babıâli, hemen şeyhülislamdan isyana katılan reayanın katledilmesinin ve esir alınmasının caiz olduğuna dair bir fetva çıkardı. Sabık Sadrazam Hurşid Paşa,[48] Rumeli Valisi Maraşlı Ali Paşa ve Tırhala Mutasarrıfı Veliyyüdin Paşa'ya Sırpların tenkil edilmelerine dair emirler yazıldı.[49]

Bosna Valisi Hurşid Paşa da isyanın sebebi olarak Süleyman Paşa'nın reaya üzerinde uyguladığı zulmü gösteriyordu. Süleyman Paşa'nın sert yönetimine karşın tam bir gafletle maiyetindeki 6.000 askerin önemli bir kısmını dağıttığını ve böylelikle sancakta güvenlik zaafı doğduğunu düşünen Hurşid Paşa'ya göre, Süleyman Paşa daha önceki isyan sırasında şehit düşen veya palankaları terk etmek zorunda kalan neferatın yerine yenilerini yazmayı ihmal ederek palankalarda on beşer askerin dahi bulunmamasına sebep olmuştu. İsyanın bastırılması için de ilk önce asker kıllіyeti yaşanan Belgrad'a asker sevki ve bu askerin iaşesi için zahire mubayaası icap ediyordu.[50] Birinci isyanın bastırılmasında önemli rol oynayan Hurşid Paşa, hemen harekete geçerek Bosna tarafındaki mirimiranlara savaşa kadir asker toplamalarını emretti ve toplanan 40.000 kişilik birliği Loznitsa tarafına gönderdi. Diğer yandan da kethüdasını yollayarak Rumeli Valisi Maraşlı Ali Paşa'dan Niş tarafından harekete geçmesini istedi.[51]

Bu arada Süleyman Paşa, Belgrad'ın savunmasını güçlendirdiği gibi Belgrad-Semendire arasında asilerin logorlarını birlikler göndererek

dağıttırdı. Tuna ve Morava nehirlerinde bulunan asilere ait kayıklar ele geçirildiyse de yardım gönderilemediğinden Hasan Paşa Palankası ve Pasarofça civarındaki palankalar asilerin eline geçti. Çaçak'taki çatışmalarda ise İbşir Paşa öldürüldü. Rumeli Valisi Maraşlı Ali Paşa'nın kethüdası komutasında beş altı bin asker Köprü kazasına intikal ettiler. Sabık Bosna Valisi Ali Paşa da Yeni Pazar tarafında isyanı bastırmaya yöneldi.[52]

Osmanlı tarafında bu tedbirler alınırken Miloş birinci isyana katılanların desteğini sağlamaya ve dışarıdan yardım almaya uğraşıyordu. Avusturya tarafındaki Sırplarla temasa geçilmişti, ancak Avusturya, Babıâli'nin asileri destekleme suçlamasına gerekçe yaratmamak[53] için sıkı tedbirler almaktaydı. Stürmer, Babıâli'ye verdiği bir mektupta Avusturya'nın asilere yardım etmek şöyle dursun, temaslarını engellemek için sınırda her türlü tedbiri aldığını, hatta bu tedbirlere uymayan Sırplar üzerine ateş edildiğini yazmaktaydı.[54]

Gerçekten bu defa isyan birincisinden farklı olarak devletlerarası destekten mahrum durumdaydı. Avrupa'nın bu sıralarda temel gündem maddesi Napoléon sonrası düzenin nasıl tesis edileceğiydi. İki isyan arasındaki farklılık yalnızca bununla sınırlı değildi; liderler de bambaşka mizaca sahip kişilerdi. Kara Yorgi'nin aksine hadiseleri değerlendirme ve buna göre tedbir alma konusunda yetenek sahibi olan Miloş Obrenoviç, askerden ziyade kurnaz bir politikacıydı. İsyanın dış güçler tarafından desteklenmeyeceğini önceden kestiren Miloş, bu hareketlerin kesinlikle sultan ve onun otoritesine karşı olmadığı, sadece Süleyman Paşa'nın zulmüne karşı bir tepki olarak geliştiği fikrini işlemeye başlayıp Hurşid ve Maraşlı Ali Paşa'ya bu mealde haberler gönderdi.[55]

Miloş'un Sırpların isyanının Süleyman Paşa'nın zulmünden neşet ettiğini, eğer bu zulüm bertaraf edilirse Sırpların reaya olmakta tereddüt gösteremeyeceğini ve bu maslahat hakkında söyleşmek için görüşmek istediğini bildirmesi üzerine Hurşid Paşa, delilbaşısı Ali Ağa eşliğinde bin kadar askeri Miloş'u getirmeleri için Leşnitsa'ya sevk etti.[56]

Ali Ağa tarafından dört knezle birlikte 21 Ağustos'ta Hurşid Paşa'nın huzuruna getirilen Miloş, zulüm ve teaddiden uzak durmayan askerlerin palankalara girmemesi ve Sırpların elindeki silahların alınmama-

sı şartlarında raiyeti kabul edeceklerini ifade etti. Hurşid Paşa ise sancağın bila şart padişahın mülkü olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun nereye ne kadar asker yerleştireceğine ancak kendisinin karar vereceğini ve reayanın elinde silah bulunmasının raiyet hukukuna mugayir olduğunu belirtip Miloş'un aman ve rey niyazının ancak reayanın raiyet hukukuna uyması halinde kabul edeceğini söyledi. Paşa ayrıca reayaya yapılan zulüm ve teaddinin kesin surette bertaraf edileceğini de ekledi.[57] Bu şartları kabul eden Miloş, Hurşid Paşa'nın reayaya verdiği amanı münderiç buyruldusunu sancaktaki knez ve söz sahiplerine duyurmak üzere huzurdan ayrıldı. Sırplara güvende kuşkular taşıyan paşa ise Miloş'la birlikte gelen dört knezi yanında alıkoydu.[58]

Miloş'un henüz Hurşid Paşa'nın yanında bulunduğu sırada, Rumeli Valisi Maraşlı Ali Paşa asi reislerine bir buyruldu göndererek reayanın çektiği sıkıntıların ve gördüğü zulmün isyana sebep olduğunu bildiğini beyan ettikten sonra, padişahın sözünden çıkarak reayaya bu zulmü yapanların mutlaka cezalandırılacağını, sancakta huzur ve güvenin behemehal tesis edileceğini bildirip, bu maslahatı çözmek için söz sahiplerinin bir an önce huzuruna gelmesini istedi.[59]

Bu davet üzerine Sırplar Knez Miloye Teodoroviç ve Keşiş Neofit'i Köprü'ye, Maraşlı Ali Paşa'nın yanına gönderdiler. Ali Paşa heyeti güzel bir şekilde karşılayıp kendisinin zaten bu zulmü durdurmak, reayanın huzur ve güvenini temin etmek üzere sultan tarafından görevlendirildiğini bildirdi ve bir heyetin hemen İstanbul'a gitmesini, bu arada sultana itaatin bir göstergesi olarak kethüdası ile birlikte bir miktar askerin Belgrad'a geçişlerine Sırplar tarafından müsaade edilmesini istedi.[60] Sırplar bu önerileri kabul edip Süleyman Paşa'ya karşı bir şikâyetname hazırladılar.[61] Sırp heyeti Ali Paşa'nın yanlarına verdiği bir memurla birlikte İstanbul'a hareket ederken, asiler paşanın kethüdası komutasındaki ordunun Belgrad'a geçişine müsaade ettiler.[62]

Hurşid Paşa'nın yanından ayrılan Miloş, Ali Paşa'ya dönüşüne dair haber yolladı. Ali Paşa ise hemen çerçibaşısı Hacı Corceviç'i gönderip görüşmeye çağırdı. Yanında birkaç adamı olduğu halde Köprü'ye gelen Miloş, Ali Paşa ile görüşmesinde 1806'da Petar İçko'nun misyonu sırasında gün-

deme gelen imtiyazların tanınmasını istedi. Ali Paşa, Miloş'a bu talebin tahakkuk etmesi için Babıali nezdinde girişimde bulunacağını söyleyip, Miloş'a da İstanbul'a özel bir heyet göndermesi tavsiyesinde bulundu.[63]

Ali Paşa, merkeze yazdığı kaimede de Sırpların itaat etmelerinin önündeki temel engelin Süleyman Paşa'nın elan Belgrad muhafızı olmasından kaynaklandığını, başka bir yere tayini söz konusu olursa maslahatın kolayca çözüleceğini bildirdi.[64] Öte taraftan Hurşid Paşa da merkeze Süleyman Paşa'nın bazı zulüm ve teaddisi söz konusu ise de Sırpların iddia ettikleri kadar olmadığını, meselenin çözülmeye çalışıldığı şu vakitte paşanın azlinin ancak kendisine başka bir mansıp verilerek ve yerine de sahib-i iktidar birinin görevlendirilmesi durumunda uygun olacağını yazmıştı.[65] Bu arada Maraşlı Ali Paşa, Süleyman Paşa'nın azli ısrarından vazgeçmediği gibi reayaya ile kurduğu iyi münasebet sebebiyle kendisinin Belgrad muhafızı olmasına ilişkin talebi İstanbul'a gönderdi.[66]

Osmanlı tarafında mesele bu minval üzere seyrederken Sırplar Ali Paşa'nın tavsiyesiyle tertip ettikleri heyeti İstanbul'a gönderdiler. Heyetin Babıâli'ye teslim ettiği arzuhalde, Süleyman Paşa'nın zulmünden şikâyet ediliyor ve reaya olmaktan vazgeçilmediği, bu hususa dair üzerlerine düşen mükellefiyetlerin yerine getirileceği belirtiliyordu. Ödeyecekleri vergilerin bir fermanla tayin buyrulmasını, vergi meblağının kocabaşılar vasıtasıyla toplanmasını, Sırp maslahatının icrası için üç dört knezin İstanbul'da ikamet etmesini, palankalar muhafazasına Boşnak ve Arnavutlardan değil de Anadolu'dan asker yazılmasını talep eden Sırplar ayrıca Süleyman Paşa ile oğulları ve kethüdasının her birinin başka başka vezirlik ettiklerini, onların ve görevlendirdikleri memurların sancakta yapmadıkları zulmün kalmadığını belirtiyorlardı. Süleyman Paşa'nın Çaçak hadiselerini bahane ederek her bir nahiyeden kırkar ellişer knezi Belgrad'a celp edip bir kısmını idam ettiği ve bazısını da kazığa geçirdiği, bunlar yetmiyormuş gibi Arnavut ve Boşnak taifesinden serserilerin köy ve kazalarda reayaya zulüm ettikleri ve bu hususlarda padişahtan merhamet ve şefaat beklendiği de arzuhalde yer alıyor,[67] paşaya ödenen cerimelerin bir listesi ekleniyordu.[68] Sırplar, isyanlarına gördükleri mezalimin sebep olduğuna dair bir başka arzuhali de Rum patriğine gönderdiler.[69]

Babıâli bu verilen arzuhallerin de etkisiyle 16 Ekim'de Maraşlı Ali Paşa'yı Belgrad muhafızı ve Semendire sancağı mutassarıfı olarak atadı, Sırp meselesinin çözümünü de sadece Maraşlı Ali Paşa'nın uhdesine bıraktı.[70] Süleyman Paşa Selanik'e tayin edildi,[71] Hurşid Paşa'ya da askerleriyle birlikte Bosna'ya dönmesi emredildi.[72]

Maraşlı Ali Paşa, Belgrad'a geldikten bir müddet sonra Miloş'la yaptığı görüşmede şu vaatlerde bulundu: Vergileri knezler toplayacak ve bu işe Osmanlı memurları karışmayacak, nahiyelerdeki bütün mütesellimlerin yanında birer knez ikamet edecek, reayanın adli işleri bu knezlere birlikte yapılacaktı. Belgrad'da her nahiyeden bir knez olmak üzere on iki knez ikamet edecek, reayanın işlerine bakacak bir kançılarya açılacak,[73] ölüm cezası hariç suçluları bu knezler yargılayacaktı; ölüm cezası verme yetkisi ise sadece paşaya ait olacaktı. Miloş, bütün knezlerin üstünde bir konumda bulunacaktı.[74]

İsyandan Sonra

Maraşlı Ali Paşa ile yaptığı görüşmeden sonra Miloş'un isyanı fiilen sona erdi ve Sırpların ceraim-i güzeştelerinin padişah tarafından affedildiğine dair ferman Belgrad ahalisinin huzurunda okundu.[75] Reayanın isyanının temel sebeplerinden biri olan cizye maddesi Meclis-i Meşveret'te görüşülüp Süleyman Paşa zamanında on üç kuruş olarak toplanan cizyenin üç kuruşa indirilmesi kararlaştırıldı.[76] Ali Paşa'ya reayanın zulüm ve teaddiden koruması için azami dikkat ve gayreti sarf etmesi ve vergilerin reayanın matlubu olduğu vecihle iki taksitte toplanması emredildi.[77] Memalik-i Osmaniye'de emniyetle ticaret yapmaları öngörülen Sırp reayasından tüccarların zulüm görmesi ve mallarının ellerinden alınması yasaklandı.[78] Timarlı sipahilerin sıkı denetim altında reayadan sadece öşrünü alması, bunun dışında herhangi bir para talep etmemesi karara bağlandı.[79]

İkinci Sırp isyanı, modern Sırp tarihinin tanık olduğu en kurnaz, ne zaman ne yapması gerektiğini çok iyi bilen, bir askerden çok diplomat özellikleri taşıyan Miloş Obrenoviç'i tarih sahnesine çıkarmıştı. 1816'nın başlarından itibaren Sırbistan'daki nüfuzunu çeşitli yollarla tesis etmeye girişen Miloş, Maraşlı Ali Paşa ile kurduğu yakın ilişkiden istifade etmesi-

ni bildi. Sultan tarafından Ali Paşa'ya havale edilen mukataaların gelirlerinin toplanması işini zamanla uhdesine aldı,[80] Ali Paşa'dan aldığı bir buyruldu ile Sırplar üzerinde başknez oldu.[81]

Sırp milleti üzerindeki nüfuzunu günden güne sağlamlaştıran Miloş Obrenoviç'in planları 1817 yazında Kara Yorgi'nin Sırbistan'a dönmesiyle alt üst oldu; nitekim Miloş, Kara Yorgi bertaraf edilmediği sürece rahat yüzü görmeyeceğini biliyordu. Bu ikisi arasında başlayan mücadeleyle Obrenoviçler[82] ile Karacorceviçler[83] arasında kanlı hanedan kavgalarının da tohumları atıldı. Sırbistan'dan kaçan Kara Yorgi bir müddet Avusturya'da ikamet ettikten sonra 29 Eylül 1814'te Rusya'ya gitmek üzere ailesi ve birinci isyanının liderlerinden bazılarıyla birlikte Sirem'den hareket edip 7 Kasım'da Hotin'e ulaşmış, Besarabya'da bir müddet kaldıktan sonra Nisan 1815'te Rus hükümetinin davetiyle Petersburg'a geçmişti.[84] Bu sıralarda Petersburg'da Sırplar arasında en önemli sorulardan biri, Rusya'nın kime yakınlık göstereceğiydi. Kara Yorgi'ye mi yoksa Miloş'a mı? Kara Yorgi kendisini Sırp yurdunu "Türk köleliğinden" kurtaracak kahraman olarak görüyordu.[85]

Rusya nezdinde itibarını korumak amacıyla Çar Aleksander'ın huzuruna kabul edilmek için büyük çaba sarf eden Kara Yorgi, çara kendisinin Sırplara liderlik yapabilecek tek kişi olduğunu arz edip birinci isyanın başarısızlığında kendinden başka herkesi suçlayan bir mektup gönderdi.[86] Çar 26 Kasım'da Kara Yorgi'yi kabul etti; ancak bu görüşmenin nasıl geçtiği ve ne konuşulduğu hakkında aydınlatıcı bilgiler bulunmamaktadır.[87] Bu görüşmeyi hemen Miloş'a haber veren Metropolit Leontiye, endişeye mahal olmadığını, çünkü çarın Kara Yorgi'yi Sırpların lideri olarak değil Rus ordusunun bir subayı olarak kabul ettiğini bildirdi.[88]

Aleksander, Kara Yorgi'yi 12 Aralık 1817'de bir kez daha huzuruna kabul etti. Bu tam anlamıyla törensel bir görüşmeydi. Ertesi akşam saraydaki baloya katılan Kara Yorgi 17 Aralık'ta Petersburg'dan ayrıldı, 29 Ocak'ta Hotin'e ulaştı. Sarayın siyasi destek vermeden sadece Kara Yorgi'yi bir davetle onurlandırmakla yetinmesi Rusya'nın Sırbistan'da kimin yanında olduğunu gösteriyordu: Çarın tercihi, Osmanlı İmparatorluğu ile yürüttüğü siyasete uyum gösteren ve Sırbistan'da politik gücün gerçek sahibi Miloş'tan yanaydı.[89]

Besarabya'da bulunduğu sırada Yunanların Balkan Hıristiyanlarını Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandırmak için kurdukları Filiki Heteriya ile temasa geçen Kara Yorgi,[90] Petersburg'dan döndükten sonra Yaş'ta örgüte üye oldu. Heteriya'nın Yaş'taki temsilcisi Mihailo Leonardo, Sırbistan'a gidip halkı Osmanlılara karşı ayaklandırması beklentisiyle bir pasaport sağladığı Kara Yorgi'ye Tuna'ya kadar eşlik etti. 28 Haziran'da illegal bir biçimde Tuna üzerinden Sırbistan'a geçiş gerçekleşmişti.[91]

Akrabası Vuyiç Vuliçeviç'in yanına gelen Kara Yorgi, Rus çarı tarafından Sırpları ayaklandırmak üzere görevlendirildiğini belirtip planını açıkladı: Hemen harekete geçilerek nahiyelerdeki müsellimler katledilecek, Rus ordusunun da yardımıyla Türkler kısa süre içinde sancaktan tamamen temizlenecekti. Vuliçeviç, çar tarafından gönderildiğinden şüphelendiği Kara Yorgi'ye çar tarafından verilmiş herhangi yazılı bir emre sahip olup olmadığını sordu. Kara Yorgi'nin cevabı çarın emrinin yazılı değil şifahi olduğu yönündeydi. Bu planın Rusya'dan habersiz hazırlandığından emin olan Vuliçeviç, kendi başını kurtarmak için Ante Protiç'i göndererek bütün bu gelişmeleri Miloş'a haber verdi.[92]

Ne yapması gerektiği üzerine üç gün düşünen Miloş'a göre, Kara Yorgi'nin bu planından Sırp halkı için hiçbir iyilik hasıl olmayacaktı. Son kararını vermeden önce bu konuyu görüşmek üzere toplantıya çağırdığı knezler, Sırpların selameti için Kara Yorgi'nin vücudunun dünyadan kaldırılması konusunda söz birliği ettiler.[93] Bu toplantıdan sonra Miloş, Kara Yorgi'nin dönüşüyle ilgili gelişmeleri ve aldıkları kararı Maraşlı Ali Paşa'ya haber verdi.[94] Ali Paşa ise sultana sadakatten ayrılmaması gerektiğini hatırlatarak, aksi durumda Rumeli ordusunun Sırbistan'a döneceği konusunda Miloş'u uyardı.[95]

Miloş, Vuliçeviç'e, eğer Kara Yorgi'nin başını hemen Belgrad'a göndermez ise ikisinin başının gideceğini, bununla da bitmeyip bütün bir halkın bedel ödemek zorunda kalacağını bildirdi.[96] 25 Temmuz sabaha karşı Vuliçeviç'in adamlarından Nikola Novakoviç'in baltayla öldürdüğü Kara Yorgi'nin kesik başı aynı gün Belgrad'a götürülüp Miloş'a teslim edildi. Miloş'un görevlendirdiği bir kasabın temizleyip derisini soyduğu kesik baş, pamukla doldurularak 27 Temmuz'da[97] Miloş tarafından Ma-

raşlı Ali Paşa'ya sunuldu,[98] ardından Ali Paşa'nın çuhadarı ile Dersaadet'e irsal edildi.[99]

Miloş, Kara Yorgi'yi öldürtmekle birkaç hedefine birden ulaştı. İlk olarak en büyük rakibinden kurtulmuş oldu; ikincisi, Sırbistan'daki konumları Kara Yorgi'nin başarısına bağlı olan birinci isyanın önemli isimleri bu olayla bütün umutlarını yitirdiler ve Miloş için bir tehlike olmaktan çıktılar. Üçüncü olarak bu hadise Miloş'un Osmanlılar nezdindeki itibarını artırdı.

Kara Yorgi'nin öldürülmesiyle birlikte Sırp isyanlarının tarihine büyük bir nokta konmuş oluyordu. Bundan sonra Sırp meselesi çeşitli safhalardan geçerek 1833'te Sırbistan'ın muhtariyet kazanmasına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nu meşgul etti. Bu sürecin dönüm noktalarına kısaca şu şekilde temas edebiliriz.

1821'patlak veren Yunan isyanları Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'daki gücünü oldukça zayıflatmıştı. Bu durumdan faydalanmak isteyen Rusya, 26 Mart 1826'da Bükreş Antlaşması'nın Memleketeyn ve Sırbistan ile ilgili maddelerine uymaya çağırdığı imparatorluğu, aksi durumda savaş açmakla tehdit etmişti.[100] Bu tehditlerine boyun eğen Osmanlı İmparatorluğu 7 Ekim 1826'da Rusya ile Akkerman Antlaşması'nı imzaladı. İki devlet arasında 1812'den itibaren muallakta kalan meseleleri Rusya'nın lehine karara bağlayan antlaşmanın beşinci maddesiyle, Sırbistan ile ilgili olarak Bükreş Antlaşması'ndaki ve bu defa Akkerman Antlaşması'na bağlı senetteki şartların sekiz ay içinde yerine getirileceği taahhüt edildi.[101]

Bağlı senede nazaran Sırplara diyanet ve mezheplerinin umdelerini serbestçe yerine getirme, dahili işlerinde müstakil olma, vergileri tek kalemde cizye ile birlikte ödeme, Osmanlı memleketlerinde serbestçe ticaret yapma ve Sırbistan'da istedikleri gibi hastane, okul, matbaa açma hakkı tanındı. Kale muhafızlardan başka ehl-i İslam'ın Sırp memleketlerinde oturması yasaklandı.[102]

Akkerman Antlaşması ile kazandıklarını yeterli görmeyen Çar I. Nikola'nın (1825-1855) 28 Nisan 1828'de başlattığı savaş Osmanlı İmparatorluğu açısından başarısızlıklarla geçti; hatta Ruslar 22 Ağustos 1829'da Edirne'yi işgal ettiler, İstanbul da tam bir işgal tehdidi altına girdi.[103] Bu şartlar

altında doğan mecburiyetle iki taraf arasında 14 Eylül 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'nın altıncı maddesinde, Akkerman Antlaşması'nın Sırplar hakkındaki hükümlerinin tamamen yerine getirileceği taahhüt edildiği gibi elan Semendire sancağının hudutları dışında kalan altı nahiyenin Sırplara terki kabul edildi.[104] Miloş, Eylül 1830'da padişah tarafından verilen bir beratla Sırpların başknezi olma ve başknezliğin kendi soyundan devam etmesi imtiyazını aldı.[105]

1833 Kasım'ında Rusya'nın baskıyla çıkarılan bir fermanla Sırp Knezliği'nin sınırları tespit edildi. II. Mahmud tarafından Sırplara iç işlerinde bağımsız hakkı hukuken tanındı. Bu şekilde 1878'de bağımsızlığını kazanana kadar Sırbistan, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı otonom bir knezlik olarak varlığını sürdürdü.[106]

Sonuç

Balkanlar'da siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimlerin yaşandığı 19. yüzyılın ilk büyük hadisesi olarak tarih içindeki yerini alan Sırp isyanları, Sırp tarihinin istikametinin belirlenmesinde önemli etkiler yaptı. Modern Sırp toplumunun sahip olduğu siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel yapıların temellerinde Sırp isyanları devrinde cereyan eden tarihsel hadiselerin mühim bir yeri vardır. İsyanlar sırasında ortaya çıkan liderler Sırbistan'ın toplumsal yapısının yeni yönetici sınıflarını oluşturdular. 19. yüzyıl boyunca ülkede hükmeden Karacorceviçler ve Obrenoviçler tamamen isyanların ürünü hanedanlardı. Sınıfsal anlamda bir ayrıcalık ve asaleti olmayan bu aileler, atalarının isyanlarda oynadığı rollerden dolayı Sırbistan'ın kaderini belirleyen bir konuma geldiler.

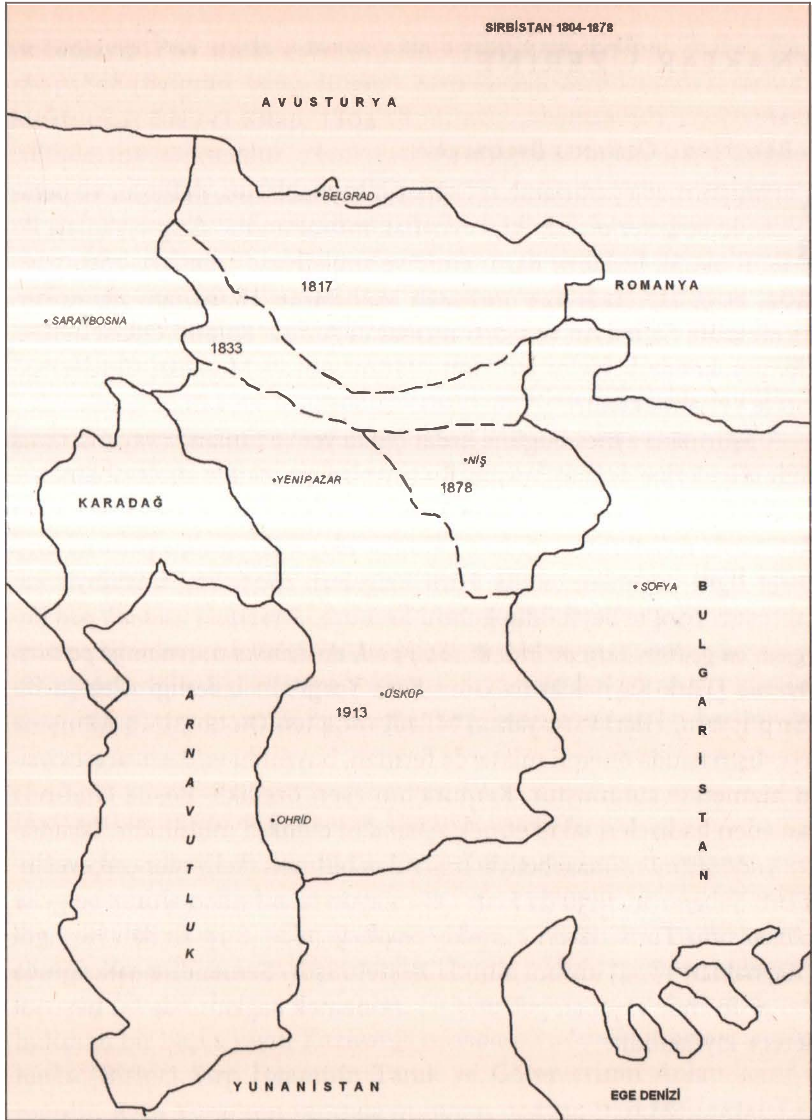
Asi reisleri arasında merkezi ve adem-i merkezi güçlerin mücadelesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ayrışma daha sonraları çeşitli zemin ve zamanda tezahür etti. Bu gelişme, Sırp toplumun 19. ve 20. yüzyıldaki politik-idari eğilimlerini belirleyen temel dinamiklerden biri oldu. İsyanın lideri Kara Yorgi, modern Sırp tarihinin en meşhur siması olarak yükseldi; onun adı etrafında hiçbir Sırba nasip olmayan büyük bir kült oluştu. Hakkında romanlar tiyatro oyunları yazıldı, filmler çevrildi, kahramanlıklarına türküler söylendi. Sırplar arasında Kara Yorgi kültü elan etkisini sürdürmektedir. Onun adına Belgrad'ın her köşesinde rastlanabilir. Bugün inşaatı devam eden Ortodoks Hıristiyanlığının en büyük mabedlerinden biri olan Aziz Sava Kilisesi'nin bahçesinin önünde, elinde kılıcıyla haşmetli bir şekilde durmaktadır.

İsyanlar Sırp milliyetçiğinin tarihsel zeminini oluşturdu. Asilerin ilkin dayılara ve onların zulüm idaresine, daha sonra da doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadeleleri, daha sonra Sırp tarihçiler tarafından "Türk köleliğine" karşı girişilen bir milli bağımsızlık hareketi olarak görüldü.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da kurduğu düzenin 19. yüzyıl boyunca ne tür tehdit ve tehlikeler altında kalacağının ilk büyük habercisi olan isyanlar ayrıca, 19. yüzyıl başlarında imparatorluğun Balkan-

lar'da cereyan eden hadiselere müdahale etmede yaşadığı zaafları açık bir şekilde ortaya koydu. Bu zaafiyet başka dinden ve ırktan bir toplumu yönetmenin en önemli şartlarından biri olan meşruiyetin sarsılmasına yol açtı.

1807'den sonra devletlerarası bir nitelik kazanan isyanların meydana çıkardığı Sırp meselesi, Şark Meselesi'nin bir parçası olarak uzun süre Osmanlıları meşgul etti. Bu mesele, aynı zamanda Avrupa güçlerinin ve bilhassa Rusya'nın Balkanlar'da tesis etmeye çalıştığı nüfuz için kullanışlı bir zemin haline geldi. Sırp meselesinin Bükreş Antlaşması'yla devletlerarası bir hukuki metne girmesi de 19. yüzyılda Osmanlıların sık sık karşılaşacakları Avrupa devletlerinin Osmanlıların iç işlerine müdahale sürecinin ilk adımlarından biri oldu.

Harita 2. 1804-1978 arasında Sırbistan

Kaynak: Barbara Jelavich, *History of the Balkans Eighteenth and Nineteenth Centuries*, 1983 New York.

Kaynaklar Üzerine

Arşiv Belgeleri, Osmanlı Belgeleri

Bu araştırmada yararlanılan Osmanlı kaynaklarını, defterler ve perakende belgeler olarak ikiyi ayırmak mümkündür. Sırp isyanları ile ilgili olarak hüküm, ilam, emir ve mükâleme zabıtları, 186, 196, 197, 202, 209, 217, 222, 223 numaralı Mühimme, 18, 21, 22, 23, 34 numaralı Mektubî Sadr-ı Âli ve 60/6 numaralı Amedî Kalemi Odası defterlerinde, perakende belgeler ise Hatt-ı Hümayun ve Muallim Cevdet tasniflerinde yer almaktadır.

Araştırmada ayrıca bugüne kadar çeşitli yer ve zamanda yayımlanmış Osmanlı belgelerine de ulaşılmıştır. Bu yayınları şu şekilde sıralayabiliriz:

1905 yılında Giorgi Balaşçev tarafından birkaç ferman ve buyruldu *Neizdati turski dokumenti o srpskom ustanku 1805 i 1813 godine* [Birinci Sırp İsyanı ile İlgili Yayımlanmamış Türk Belgeleri, 1805-1813] unvanıyla yayımlanmıştır. 1914'te Seyfuddin Fehmi Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem od godine. 1219 po hiđ. ili 1804 po I. do dobitka autonomije po turskim vrelima* [Türk Kaynaklarına Göre Kara Yorgi'nin Liderliği Altında Birinci Sırp İsyanı, Hicrî 1219 yahud Miladî 1804'ten Otonominin Alınışına Kadar] çalışmasında önemli miktarda ferman, buyruldu ve ilamı araştırmacıların hizmetine sunmuştur. Kemura'nın eseri özellikle Bosna tarafında cereyan eden hadiseleri takip etmek açısından oldukça mühimdir. İsyanların 150. yıldönümü münasebetiyle başlatılan bilimsel faaliyetler çerçevesinde Hazım Şabanoviç, 1956'da Hatt-ı Hümayun tasnifinden altmış belgelik bir koleksiyonu *Turski izvori o srpskoj revoluciji 1804* [Sırp İhtilâli İle İlgili Türk Kaynakları 1804] unvanı altında neşretmiştir. Semendire sancağında isyanlar arifesinde yaşanan gelişmeleri incelemek bağlamında bu neşriyat son derece kıymetlidir.

Diğer Dillerdeki Belgeler

Radoslav Peroviç, 19. yüzyılın ortalarından 1960'lara kadar[1] muhtelif yerlerde yayımlanan Sırpça belgelerin çok büyük bir kısmını bir ara-

ya toplayıp *Prvi srpski ustanak akta i pisma na srpskom jeziku, Knjiga:I, 1804-1808* (Belgrad, 1977) [Birinci Sırp İsyanı, Sırp Dilindeki Belgeler ve Mektuplar, Birinci Kitap, 1804-1808] adlı çalışmasında araştırmacıların istifadesine sunmuştur. Peroviç, 1809-1913 arasını kapsayan belgeleri de yayımlamayı düşünmüş, ancak ömrü bu mesaiyi tamamlamaya yetmemiştir. Peroviç'in bu çalışması, 1808'in sonuna kadar geliyor olmasına rağmen elan Sırp dilindeki en önemli kaynak neşriyatıdır. Çalışmamızda ayrıca söz konusu çalışmada yer almayan ve bilhassa 1808'den sonraki hadislere ışık tutan, muhtelif yerlerde neşredilen Sırpça belgelerden de faydalanılmıştır.

Sırp ve Rus bilim akademilerinin ortak mesaileri sonucu iki cilt halinde Rus arşivlerinden seçilen belgeler, *Pervoe serbskoe vosstanie 1804-1813 godine i Rosii* (Moskova, 1980, 1983) [Birinci Sırp İsyanı 1804-1813 ve Rusya] adı altında neşredilmiştir. Bu çalışma, Rusça malzemeden başka önemli miktarda Sırpça belgeyi içermektedir.

Sırp isyanları ile ilgili Avusturya Devlet Arşivleri'ndeki belgelerin önemli bir kısmı, Aleksa İviç tarafından yayımlanarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. İviç, *Spisi bečkih arhiva o prvom srpskom ustanku,* [Birinci Sırp İsyanı İle İlgili Viyana Arşivlerindeki Belgeler] isimli 11 ciltlik bu neşriyatı, 1935-1977 arasında yapmıştır. Sırp isyanlarına ait en hacimli kaynak neşri bu külliyattır.

Hatıratlar ve Otobiyografik Türden Eserler

İsyanlara katılmış ya da tanık olmuş kişilerin hatıratları, mektupları ve otobiyografik türden eserleri içinde en popüler olanı, isyanlara iştirak eden ve mühim roller üstlenen Mateya Nenadoviç'in *Memoari Prote Mateje Nenadovića* isimli hatıratıdır. Eserin 1867'den itibaren birçok baskısı yapılmıştır. İsyana katılanların anılarını içeren ve muhtelif baskıları bulunan bir başka yayın *Kazivanja očevidaca i učesnika o prvom srpskom ustanku* [Birinci Sırp İsyanının Tanık ve Görenlerinin Anlattıkları] isimli eserdir. Kara Yorgi'nin yanında bulunan üç ismin tanıklıklarına dayanan (Yaniçiye Curiç, Petar Yokiç, Ante Protiç) bu eser, en son 2004 yılında birinci Sırp isyanının 200. yıldönümü münasebetiyle Velimir Starçeviç ta-

rafından yayımlanmıştır. Bu tanıklıklar, isyanın ilk devrine ait başka yerde tesadüf edilemeyecek çok önemli malumatları havidir.

Tarih ve Edebiyat Eserleri

İsyanın çağdaşı olan Sırpların tarih ve edebiyat eserleri arasında en dikkate değer olanları, Vuk Stefan Karaciç'in *Prva godina srpskoga vojevanja na Daije* (1828), [Dayılara Karşı Sırp Harbinin İlk Yılı], *Miloš Obrenović knjez serbii ili građa za srpsku istoriju našega vremena* (1828) [Sırp Knezi Miloş Obrenoviç ya da Zamanımıza Ait Sırp Tarihinin Kaynağı], *Pravitelstvušci Sovjet Serbskii za vremena Kara-Dorđijeva ili otimanje ondašnjijeh velikaša oko vlasti,* (1860) [Kara Yorgi Zamanında Sırp Pravitelstvuşçi Sovyeti ya da İktidar Çevresinde O Zamanın Büyüklerinin Mücadelesi] isimli eserleridir. Araştırmamızda bu üç eserin, 1947'de toplu halde *Prvi i drugi srpski ustanak* [Birinci ve İkinci Sırp İsyanı] adıyla yayımlanan neşrinden faydalanılmıştır.[2]

Sırp isyanının Osmanlı şahitlerinden başlıcası Saraybosna kadısı Salih Sıdkı Mahmudkadiç'in (öl. 1823), Fehim Spaho tarafından 1944 yılında Sırpça'ya *Ustanak srpske raje, njegovo ugušenje i izbavljanje grada Beograda* [Sırp Reayasının İsyanı, İsyanın Bastırılması ve Belgrad Şehrinin Kurtuluşu] adıyla tercüme edilen tarihidir. Mahmudkadiç'in eseri, 1813 yılında Bosna ordusunun isyanı bastırma faaliyeti ile ilgilidir.

1821'de Avusturya ordusunda istihbarat subayı olarak görev yapan Gedeon Ernest Maretiç'in tuttuğu notlar, *Geschichte der Ereignisse in Serbien in den Jahren 1804-1812* ismiyle *Österreichische Militärische Zeitschrift*'te neşredilmiştir. Araştırmamızda eserin, 1987 yılında *Istorija srpske revolucije* [Sırp İhtilâlinin Tarihi] ismiyle yayımlanan Sırpça tercümesi kullanılmıştır.

Sırp isyanları üzerine yazılan ilk tarih eserlerinden biri de meşhur Alman tarihçi Leopold von Ranke'nin 1829'da Hamburg'da yayımlanan *Die serbische Revolution*'udur. Ranke'nin eseri büyük ölçüde Vuk Karaciç'in verdiği bilgilere dayanmaktadır. 1844'te eserin ikinci baskısı yapılmış, 1879'da ise genişletilmiş üçüncü baskı, *Serbien und Türkei im neunzehnten Jahrhundert* ismiyle yayımlanmıştır. Eser Sırpça'ya 1892'de Stoyan Novakoviç tarafından *Srbija i Turska u devetnaestom Veku* [XIX. Yüzyılda Sırbistan ve Türkiye] adıyla tercüme edilmiştir. Araştırmada hem bu tercüme hem

de 1829 nüshasının 2002 yılında Ognyan Radoviç tarafından *Srpska revolucija* [Sırp İhtilâli] ismiyle yayımlanan tercümesinden yararlanılmıştır. İsyanların bastırıldığı tarihte henüz on üç yaşında olan ancak isyana katılmış kişilerle doğrudan ve yakın temas kurma imkânı bulan Lazar Arseniyeviç-Batalaka'nın iki ciltlik *Istorija srpskog ustanka*'sı (Belgrad, 1898-1899) [Sırp İsyanının Tarihi] isyan devrine ait detaylı bilgiler vermektedir.

Sırp isyanları ile ilgili Osmanlı kronikleri arasında zikredilmesi gereken ilk eser Belgradî Raşid'in *Tarih-i Vak'a-i Hayretnüma*'sıdır (İstanbul, 1291). İki ciltten oluşan eserin ilk cildi basılı ikinci cildi ise yazmadır.[3] Eserin ilk cildi, dayılara isyandan (1804) 1848'a, ikinci cilt ise 1860'e kadar Belgrad ve Sırbistan'da yaşanan gelişmeleri konu almaktadır. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa'nın *Tarihi-i Cevdet*, (Tertib-i Cedid, 12 cilt, İstanbul, 1309) ve Mehmed Ataullah Şanizade'nin *Şanizade Tarihi*'nde (4 cilt İstanbul, 1290) detaylı bilgiler bulunmaktadır. Ahmed Asım'ın *Tarih-i Asım*'ında (2 cilt, İstanbul, 1867)'da genel mahiyette malumat verilmektedir.

Literatür

Sırp isyanları hacimli bir araştırma külliyatını haizdir.[4] Burada bütün bu araştırmalardan bahsetme imkânı yoktur. Bu sebeple sadece temel nitelikte olanlara temas edilecektir.

Sırp isyanlarını 20. yüzyılın başlarında ele alıp inceleyen ilk tarihçilerden biri olan Stoyan Novakoviç'in konu ile ilgili en önemli çalışmaları *Ustanak na dahije 1804*, (Belgrad, 1904) [Dayılara İsyan, 1804] ve *Vaskrs države srpske, političko-istorijska studija o prvom srpskom ustanku 1804-1813*, (Belgrad, 1906) [Sırp Devletinin Doğuşu, Birinci Sırp İsyanı Üzerine Politik-Tarihsel Bir İnceleme] isimli araştırmalardır. Novakoviç'in her iki eseri de bugün hâlâ kıymetini muhafaza etmektedir. Aynı dönemde ismi anılması gereken bir başka tarihçi Milenko Vukiçeviç'tir. *Karađorđe I (1752-1804) –II (1804-1807)*, (Belgrad, 1907, 1912) isimli iki ciltlik eserinin ilk cildi Kara Yorgi'nin isyan öncesi hayatını, ikinci cildi ise 1807 yılına kadar gelişen olayları anlatmaktadır. Vukiçeviç bu eserlerinde önemli miktarda belge de neşretmiştir.[5] Mihailo Gavriloviç'in üç ciltlik *Miloš Obrenović*'i (Belgrad, 1908, 1909; 1912) Knez Miloş üzerine bugüne kadar yazılmış olan en detaylı biyografidir.

Asilerle Avrupa devletleri arasında yaşanan ilişkiler ve isyanın devletlerarası siyasetteki yeri, kapsamlı olarak ilk defa Grugur Yakşiç tarafından 1907'de Paris'te yayımlanan *L'Europe et la résurrection de la Serbie, 1804-1834* isimli doktora tezinde incelenmiştir. Araştırmada, bu çalışmanın Sırpça tercümesinden (*Evrope i vaskrs Srbije, (1804-1834)* istifade edilmiştir.

İsyanlar öncesi döneme ait Duşan Panteliç'in iki araştırması oldukça önemlidir: *Beogradski pašaluk posle svištovskog mira 1791-1794* (Belgrad, 1927) [Ziştovi Antlaşması'ndan Sonra Belgrad Paşalığı, 1791-1794] ve bunun devamı niteliğindeki *Beogradski pašaluk pred prvi srpski ustanak 1794-1804* (Belgrad, 1949) [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Belgrad Paşalığı, 1794-1804].

Asilerin toplantıları Lyubitsa Kandiç tarafından 1963 yılında neşredilen *Skupštine u sistemu vlasti države Prvog ustanka (1804-1813)*, [Birinci İsyanın Devlet Yönetim Sisteminde *Skupština*'lar] başlıklı doktora tezinde incelenmiştir.

İsyanın 1804-1806 arasındaki gelişimi Miroslav Corceviç tarafından *Oslobodilački rat srpskih ustanka 1804-1806* (Belgrad, 1967) [Sırp İsyanlarının Bağımsızlık Savaşı, 1804-1806] isimli eserde ele alınmıştır. Aynı müellif 1979'da yayımladığı *Srbija u ustanku 1804-1813*'da [İsyanda Sırbistan 1804-1813] birinci Sırp isyanın genel bir özetini vermiştir.

1982'de Wayne Vucinich'in editörlüğünde birinci Sırp isyanının muhtelif yönleri ile ilgili *The First Serbian Uprising 1804-1813* başlıklı bir makale derlemesi yayımlanmıştır. Bu derlemede Osmanlı kaynaklarına dayanılarak yazılan iki makale de mevcuttur: Stanford Shaw'un *The First Serbian Uprising 1804-1813* ve Enver Ziya Karal'ın *The Ottoman Empire and The Serbian Uprising 1807-1812* başlıklı makaleleri.

1983 yılında Sırp Bilim ve Sanat Akademisi tarafından düzenlenen sempozyumda Sırp isyanın tarihi önemi ve isyan ile ilgili çeşitli meseleler ele alınmıştır. Bu toplantıya sunulan bildiriler *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine* [1804 Sırp İhtilâlinin Tarihî Önemi] ismiyle neşredilmiştir.

Son zamanlarda yapılan çalışmalar arasında Radoş Lyuşiç'in Kara Yorgi'nin biyografisini kaleme aldığı 1993'te yayımlanan iki ciltlik *Vožd*

Karađorđe'unu anmak gerekir. Lyuşiç, yaklaşık bir asır önce Vukiçeviç'in yaptığını bu süreç boyunca gün ışığına çıkan yeni kaynakların eşliğinde yapmayı denemiştir. Eser 2003'te tek cilt halinde basılmıştır.

Türkiye'de Sırp isyanı ile ilgili yegâne çalışma ise Mehmet Çetin Börekçi'nin 1969'da hazırladığı ancak 2001'de yayımlanan *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi* adlı eserdir. Börekçi'nin bu çalışması dışında bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla Sırp isyanları Türkiye'de herhangi ciddi bir araştırmanın konusu olmamıştır.

KAYNAKÇA

A) ARŞİV BELGELERİ

1) Yayımlanmamış Belgeler

a) Defterler

Mühimme Defterleri: 186, 196, 197, 202, 209, 217, 222, 223

Name-i Hümayun Defteri: 10

Kamil Kepeci Mektubî Sadr-ı Âli Defterleri: 18, 21, 22, 23, 34

Kamil Kepeci Amedî Kalemi Odası Defteri: 60/6

b) Perakende Belgeler

Hatt-ı Hümayun Tasnifi

2213-G, 2213-P, 2303, 2748, 2946, 2946-C, 2946-E, 2946-G, 3376-J, 3423, 3917, 3918, 3922, 3926, 3930, 3941-B, 3944, 3945, 3947, 3948, 3952, 3955, 3957, 3959, 3971, 3974-C, 5370-B, 5372, 5374-C, 5382, 5398, 5398-B, 5407, 5409, 5415, 5418-B, 5424, 5430, 5437, 5444, 5460-F, 5466, 5469, 5473, 5480, 5486, 5490, 5496, 5501, 5502, 5508, 5512, 5518, 5520, 5529, 5531, 5531-H, 5531-N, 5531-R, 5532, 5532-M, 5537-A, 5537-B, 5542, 5544, 5557, 5558, 5562-C, 5562-D,5579, 5586, 5816, 7282, 7316-A, 7404-B, 10301, 13317, 14443, 14524, 14621, 15006, 15535, 16134 -A, 21780, 21812-B, 21832, 31756, 31988, 34041, 35545, 40870, 40945-A, 41127, 41278, 41553, 41575-A, 41628-A, 41635-D, 41642-D, 41825-H, 41827, 41932, 42013, 42043-B, 42082, 42132, 42233, 44418-J, 44832-Ç, 44647, 44648, 44650, 44651-A, 44652-A, 44656, 44667, 44672, 44678, 44684-A, 44684-B, 44686-A, 44690, 44690-A, 44691, 44710, 44711, 44721, 44723, 44731, 44735, 44746, 44747, 44751, 44753, 44777, 44800, 44847, 44996, 45008-C, 45041, 45066, 45089, 45122, 45139, 45140, 45201, 45241, 45264, 45288-B, 45302, 45322, 45323-B, 45335, 45335-Ç, 46993, 47527, 49254, 49469, 49527, 49527-A, 50115, 50117, 50121, 51019, 51025, 52140, 52630, 52656, 52661, 52661-A, 52661-B, 52661-C, 52714-B, 54407, 56681, 57306, 57513, 57519,57748, 57758, 57759

Cevdet Tasnifi

Askeriye: 3937, 10050, 10095

Dahiliye: 2721, 9146, 10591

Hariciye: 2185, 3659, 4213, 4875, 5018

Maliye: 36, 94, 2906, 22346

İbnülemin Tasnifi

Hariciye: 1760

2) Yayımlanmış Belgeler

AVAKUMOVİÇ, İvan, "Ispisi iz holandskih arhiva" [Hollanda Arşivinden Belgeler], *Glasnik srpske pravoslavne crkve, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji*, 1954, s. 69-73.

BALAŞÇEV, Georgi, *Neizdati turski dokumenti o srpskom ustanku 1805 i 1813 godine* [Birinci Sırp İsyanı ile İlgili Yayımlanmamış Türk Belgeleri, 1805-1813], Belgrad, 1905.

BOPPE, August, "Karađorđe i francuska dokumenta o odnošajima sa Napoleonom I. 1809-1814" [Kara

Yorgi ve Fransız Belgelerine Göre I. Napolyon ile İlişkileri 1809-1814], *Otadžbina*, c. 19, 1888, s. 116-131.

CORCEVİÇ, Vladan, "Karađorđe i Rusija" [Kara Yorgi ve Rusya], *Otadžbina*, c. 59, 1887, s. 419-434.

DOSTJAN I.S. -E.P. NAUMOV, *Pervoe Serbskoe Vosstanie 1804-1813 gg i Rosii*, II, [Birinci Sırp İsyanı 1804-1813 ve Rusya], Moskova, 1983.

GAVRİLOVİÇ, Slavko, "Građa o Hadži-Prodanovoj buni 1814. godine" [Hacı Prodan İsyanı Hakkında Materyaller], *MG*, c. 16, 1987, s. 127-167.

—, "Srpsko pitanje prema izveštajima austrijskih diplomata Štirmera i Hudelista" [Avusturya Diplomatları Stürmer ve Hudelist'in Raporlarına göre Sırp Meselesi], *MSI*, c. 53, 1996, s. 87-115.

GRAÇEV, V.P. -N.P. DANİLOVA, *Pervoe Serbskoe Vosstanie 1804-1813 gg i Rosii*, I [Birinci Sırp İsyanı 1804-1813 ve Rusya], Moskova, 1980.

İVİÇ, Aleksa, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 1, Belgrad, 1935.

—, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 3, Belgrad, 1937.

—, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 6, Belgrad, 1965.

—, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 7, Belgrad, 1966.

—, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 11, Belgrad, 1977.

KEMURA, Seyfuddin, *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem od godine. 1219 po hiđ. ili 1804 po I. do dobitka autonomije po turskim vrelima* [Türk Kaynaklarına Göre Kara Yorgi'nin Liderliği Altında Birinci Sırp İsyanı, Hicrî 1219 yahud Miladi 1804'ten Otonominin Alınışına Kadar], Sarayevo, 1914.

MİYATOVİÇ, Çedomily, "Prepisi iz zvaničnih i poverljivih izveštaja engleske ambasade u Carigradu od godine 1804 do godine 1814" [İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinin Gizli ve Resmi Raporlarından Dokümanlar 1804-1814], *Spomenik Kraljevske Akademije*, c. 54, 1922, s. 41-107.

PEROVİÇ, Radoslav, "Nekoliko priloga za istoriju I i II srpskog Ustanka" [I. ve II. Sırp İsyanı Tarihine Birkaç Katkı], *ZMPSU*, c. 3-4, 1964-1965, s. 165-247.

—, *Prvi srpski ustanak akta i pisma na srpskom jeziku 1804-1808* [Birinci Sırp İsyanı, Sırp Dilindeki Belgeler ve Mektuplar, Birinci Kitap, 1804-1808], Belgrad, 1977.

ŞABANOVİÇ, Hazım, *Turski izvori o srpskoj revoluciji 1804* [Sırp İhtilâli İle İlgili Türk Kaynakları 1804], Belgrad, 1956.

VUKSAN, D., "Građa za istoriju i folklor Petar I i Karađorđe" [Tarih ve Folklor İçin Kaynaklar, I. Petar ve Kara Yorgi], *Zapisi*, c. 2, 1927, s. 107-119.

B) Literatür

ADANIR, Fikret, "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu", *Toplum ve Bilim*, Kış 1999-2000, s. 224-240.

—, "Fransız İhtilâli, Sırp Ayaklanması ve Osmanlı Devleti" *Toplumsal Tarih*, 147, Mart 2006, s. 32-39.

AĞIRAKÇA, Ahmet, "Birinci Kosova Savaşı İle İlgili Kaynaklar" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 21-27.
AHMED CEVDET PAŞA, *Tarih-i Cevdet*, c. 4-10, Tertib-i Cedid, İstanbul, 1309.
AHMED LÛTFÎ EFENDİ, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, c. 2-3, (haz: Yücel Demirel-Tamer Erdoğan), İstanbul, 1999.
AHMED VASIF EFENDİ, *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbar*, (haz. Mücteba İlgürel), Ankara, 1994.
AKDAĞ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul, 1995.
AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri XVIII ve XIX. Asırlarda*, İstanbul, 1940.
ANDERSON, Matthew S., *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (çev. İdil Eser), İstanbul, 2001.
ANZULOVİC, Branimir, *Heavenly Serbia from Myth to Genocide*, Londra, 1999
ARMAOĞLU, Fahir, 19. *Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara, 1997.
ARSENİYEVİÇ, Batalaka Lazar, *Istorija srpskog ustanka*, I [Sırp İsyanının Tarihi], Belgrad, 1898.
—, *Istorija srpskog ustanka*, II [Sırp İsyanının Tarihi], Belgrad, 1899.
AŞIKPAŞAZADE, *Tevarih-i Âl-i Osman*, (Ali Bey neşri), İstanbul, 1332.
AYNTABI ASIM EFENDİ, *Asım Tarihi*, c. 2, İstanbul, 1867.
BAIN, Nisbet R., "The Siege of Belgrade by Muhammad II, July 1-23, 1456" *The English Historical Review*, VII/26 (1892), s. 235-252.
BARKAN, Ömer Lütfi, "Çiftlik" *İA*, c. 3, 1977, s. 392-397.
—, "Balkan Memleketlerinin Zirai Reform Tecrübeleri" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 377-448.
—, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 893-895.
—, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 125-149.
—, "Timar" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 805-872.
BANAC, Ivo, "The Role of Vojvodina in Karadjordje's Revolution" *Südost Forschungen*, c. 40, 1981, s. 31-61.
—, "Nationalism in Serbia" (ed. Günay G. Özdoğan), *Balkans A Mirror of the New National Order*, İstanbul, 1995, s. 133-152.
BAYRAKTAREVİÇ, Fehim, "Kako su Turci zvali Beograd?" [Türkler Belgrad'ı Nasıl İsimlendirdiler?], *IČ*, c. 3, 1951, s. 209-225.
BAYSUN, Cavid, "Ali Paşa Tepedelenli" *İA*, c. 1, 1978, s. 343-348.
BELGRADÎ RAŞİD, *Vak'a-i Hayretnüma*, c. 1, İstanbul, 1291.
BOVAN, Vladimir, "Prvi srpski ustanak u narodnoj književnosti i tradiciji Srba na Kosovu i Metohiji" [Kosova ve Metodiya'da Sırp Geleneği ve Halk Edebiyatında Birinci Sırp İsyanı], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 693-702.
BOYANİÇ, Duşanka, "Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanun" [Kuzey Sırbistan'da Eflaklar ve Onların İlk Kanunu], *IČ*, c. 18, 1971, s. 225-270.
BÖREKÇİ, M. Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, İstanbul, 2001.
BURA, Nikola. *Srbija i svet u vreme Prvog srpskog ustanka 1804-1813, Hronologija-dogadaji i ličnosti* [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Sırbistan ve Dünya 1804-1813: Kronoloji, Hadiseler, Kişilikler], Belgrad, 2004.
CÂBÎ ÖMER EFENDİ, *Câbî Tarihi*, c. 1-2, (haz. Mehmet Ali Beyhan), Ankara, 2003.
CAMBAZOVSKİ, Kliment, "Grci u Prvom srpskom ustanku" [Birinci Sırp İsyanında Yunanlar], *Sa-*

radnja između Srba i Grka za vreme svojih oslobodilačkih pokreta 1804-1830, I Grčko-srpski simpozijum, Selanik, 1979.
CASTELLAN, Georges, *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yarama-Başbuğu), İstanbul, 1993.
CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul, 1986.
CORCEVİÇ, Dimitriye, "Seljaštvo u Srbiji u devetnaestom Veku" [On dokuzuncu Asırda Sırbistan'da Köylülük], *Glas SANU*, CCCLIV/6, 1988, s. 17-30.
CORCEVİÇ, Miroslav, "Vojna i vojna-politička iskustva srpskog ustanka" [Sırp İsyanının Askerî ve Askerî-Politik Tecrübesi], *IG*, c. 1, 1948, s. 33-44.
—, "Karakter srpsko-ruskog ratnog saveza 1807-1812" [Rus-Sırp Savaş İttifakının Karakteri 1807-1812], *VG*, c. 5, 1954, 111-116.
—, *Oslobodilački rat srpskih ustanka 1804-1806* [Sırp İsyanlarının Bağımsızlık Savaşı, 1804-1806], Belgrad, 1967.
—, *Pitanje samouprave Srbije 1791-1830* [Sırbistan'ın Otonomi Sorunu 1791-1830], Belgrad, 1972.
—, *Srbija u ustanku* [İsyanda Sırbistan 1804-1813], Belgrad, 1979.
—, "Vojna misao srpskih ustanika" [Sırp Asilerin Askerî Fikirleri], (ed. Yelena Çoniç), *Prvi srpski ustanak*, Belgrad, 1981, s. 53-67.
CUNIBERT, Bartelomeo, (1855) *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804-1850*, I [Sırp İsyanı ve Miloş'un İlk İdaresi 1804-1850], (çev. Milenko Vesniç), Belgrad, 1988.
CURCEV, Branislav, "O knezovima pod turskom upravom" [Türk İdaresi Altında Knezler Hakkında], *IČ*, c. 1-2, 1949, s. 3-37.
—, "Prilog pitanju razvitka i karaktera tursko-osmanskog feudalizma timarsko-spahiskog uređenja" [Türk-Osmanlı Feodal Timar-Sipahi Düzenlemesinin Karakteri ve Gelişim Sorununa Katkı], *Seperat iz Godišjnjak istorjiskog društva Bosne i Hercegovine*, 1949, s. 1-70.
—, "Jedan nov podatak o vezanosti raje za zemlju u Smederevskom sandžaku u XVII Veku" [XVII. Yüzyılda Semendire Sancağında Reayanın Mükellefiyeti Hakkında Yeni Bir Veri], *IG*, c. 2, 1949, s. 73-74.
—, "O uticaju turske vladavine na razvitak naših naroda" [Türk İdaresinin Halklarımızın Gelişmesine Etkileri Hakkında], *GIDBH*, c. 2, 1950, s. 18-81.
—, "Hriščani spahije u severnoj Srbiji u XV Veku" [XV. Yüzyılda Kuzey Sırbistan'da Hıristiyan Sipahiler], *GIDBH*, c. 4, 1952, s. 165-169.
—, "Uloga srpske crkve u borbi protiv osmanske vlasti" [Osmanlı Yönetimine Karşı Mücadelede Sırp Kilisesi'nin Rolü], *Pregled*, c. 1, 1953, s. 35-42.
—, *Historija naroda jugoslavije*, II, [Yugoslav Halkının Tarihi], (ed. Branislav Curcev), Zagreb, 1959.
—, "The Serbian Church in the History of the Serbian Nation under the Ottoman Rule (till the Reinstatement of the Patriarchte of Peč in 1557)" *DO*, c. 40, 1978, s. 17-55.
CVİYİÇ, Yovan, "The Zones of Civilization of Balkan Peninsula" *Geographical Review*, c. 5-6, 1918, s. 470-482.
ÇETKOVİÇ, Yovan, *Karađorđe i Miloš 1804-1830* [Kara Yorgi ve Miloş 1804-1830], Belgrad, 1960.
ÇOROVİÇ, Vladimir, *Istorija Srba* [Sırpların Tarihi], Belgrad, 1995.
—, *Karađorđe i Prvi srpski ustanak* [Kara Yorgi ve Birinci Sırp İsyanı], Belgrad, 1937.
ÇUBRİLOVİÇ, Vasa, *Istorija političke misli u Srbiji XIX Veka* [XIX. Yüzyılda Sırbistan'da Siyasi Fikirlerin Tarihi], Belgrad, 1958.

—, *Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi* [Birinci Sırp İsyanı ve Bosna Sırpları], Belgrad, 2003.
ÇİRKOVİÇ, Sima, "Srbi" [Sırplar], *EJ*, c. 7, 1968, s. 505-518.
DEMİRKENT, Işın, "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hakimiyeti" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 2-11.
DEROKO, Aleksander, "Beograd-istorija od 1521 do 1941" [1521'den 1941'e Kadar Belgrad Tarihi], *EJ*, c. 1, 1965, s. 452-458.
DESNİTSA, Goyko, "Vojna reforma u ustaničkoj Srbiji 1808 godine" [1808'de Asi Sırbistan'da Askerî Reform], *VG*, c. 1, 1970, s. 274-285.
DIMITRAS, Panayote Elias, "Writing and Rewriting History in Context of Balkan Nationalism" *SEP*, c. 1/1, 2000, s. 41-59.
DOSTJAN, I.S., "Russland, Österreich und der erste serbische Aufstand 1804-1813" (ed. D. M. Drabek-W. Leitsch-R.G. Plaschkaj), *Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*, Viyana, 1989, s. 95-111.
DRAŞKOVİÇ, M., "Jedan prilog za proučavanje društveno-ekonomskih prilika u predustaničkoj i ustaničkoj Srbiji-Spisak dobara Kneza Aleksa Nenadovića" [İsyan Öncesi ve İsyan Sırbistan'ında Toplumsal-Ekonomik Vaziyetin Etütüne Bir Katkı-Knez Aleksa Nenadoviç'in Varlıklarının Kaydı], *ZMPSU*, c. 3-4, 1964-1965, s. 161-164.
DRAGNICH, Alex, "Political Organization of Karadjordje's Serbia" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 341-359.
DRAGOYLOVİÇ, Dragolyub, "Migrations of the Serbs in the Middle Ages" (ed. N. Taşiç), *Migrations in Balkan History* Belgrad, 1989, s. 61-66.
ELEZOVİÇ, G.- G. ŞKRİVANİÇ, *Kako su Turci posle više opsada zauzeli Beograd* [Türkler Birçok Kuşatmadan Sonra Belgrad'ı Nasıl Ele Geçirdiler], Belgrad, 1956.
EKMEÇİÇ, Milorad, "Godina 1806. u srpskoj revoluciji" [Sırp İhtilâlinde 1806 Yılı], *Boj na Mišaru 190 godine kasnije*, Šabac, 1997, s. 21-51.
—, "Evropski okviri i karakter srpske revolucije 1804-1815" [Avrupa Bağlamı ve Sırp İhtilâlinin Karakteri], (ed. N. Taşiç), *Evropa i srpska revolucija 1804-1815*, Novi Sad, 2004, s. 47-107.
EMECEN, Feridun, "I. Kosova Savaşı'nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 35-44.
EMMERT, Thomas, "The Serbian View of History: A Tightrope Between Reality and Illusion" (ed. Lawrance Tritle), *Balkan Currents Studies in the History, Culture and Society of a Divided Land*, Los Angeles, 1998, s. 16-31.
ERCAN, Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1989
EREN, Cevat, "Pazvandoğlu" *İA*, c. 9, 1964, s. 532-535.
—, *Mahmud II Zamanında Bosna-Hersek*, İstanbul, 1965.
—, "Selim III" *İA*, c. 10, 1980, s. 441-457.
ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, c. 1, Ankara, 1953.
ERTEN, Fatma, *Vak'a-i Hayret-nüma Belgradî Raşid Paşa*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1991.
FAROQHI, Suraiya, "Krizler ve Değişim 1590-1699" (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), (çev. Ay-

şe Berktay) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2, İstanbul, 2004, s. 543-757.

FİLİPOVİÇ, Nedim, "A Contribution to the Problem of Islamization in the Balkan under the Ottoman Rule" *DO*, c. 40, 1978, s. 305-358.

FINE, John. *The Late Medieval Balkans*, Michigan, 1987.

GAVRİLOVİÇ, Mihailo, *Miloš Obrenović, I, 1813-1820* [Miloş Obrenoviç I, 1813-1820], Belgrad, 1908.

—, "Historical Survey" (ed. Alfred Stead) *Servia by the Servians*, Londra, 1909, s. 5-37.

GAVRİLOVİÇ, Slavko, "Seljački pokret u Sremu u doba Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Devrinde Sirem'de Köylü Hareketleri], *ZMS*, c. 7, 1954, s. 7-48.

—, *Vojvodina i Srbija u vreme Prvog ustanka* [Birinci İsyan Zamanında Voyvodina ve Sırbistan], Novi Sad, 1974.

—, "Austrija i snabdevanje Srbije oružjem u vreme Prvog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Avusturya ve Sırbistan'ın Silah Temini], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 175-189.

—, "Srpsko-austrijski odnosi 1804-1806 i aktivnost Prote Mateje" [Sırp Avusturya İlişkileri 1804-1806 ve Papaz Mateya'nın Faaliyetleri], *Otisak iz Zbornika radova Prota Mateja Nenadović*, Naučni skupovi SANU, c. 26, 1985, s. 444-451.

—, "Ka srpskoj revoluciji" [Sırp İhtilâline Doğru], *ISN*, c. 4/1, 1986, s. 351-425.

—, "Austrija i Srpsko-turski odnosi 1812-1813.godine" [Avusturya ve Sırp-Türk İlişkileri 1812-1813], *MSI*, c. 50, 1994, s. 7-31.

--, "Društveno-političke prilike kod Srba u karlovačkog Mitropoliji od XVII do XIX Veka (1690-1848)" [Karlofça Metropolitliğinde Sırplarda Toplumsal-Politik Vaziyet, XVII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla (1690-1848)], *Zbornik radova naučnog skupa i matematičke Nauke u Srba u prvoj polovini XIX. Veka*, Novi Sad, 1995.

—, "Trgovine soli *između* Srbije i Vlaške u vreme Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Eflak ve Sırbistan Arasında Tuz Ticareti], *IČ*, c. 42-43, 1995-1996, s. 75-90.

—, "Srem od kraja XVII do sredine XIX Veka (prvi deo)" [XVII. Yüzyılın Sonlarından XIX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Sirem], *ZMSR*, c. 3, 1997, s. 81-94.

—, "Avustrijska carevina i ustanička Srbija 1804-1815" [Avusturya İmparatorluğu ve Asi Sırbistan 1804-1815], (ed. Çedomir Popov), *Evropa i srpska revolucija 1804-1815*, Novi Sad, 2004, s. 108-220.

GUZİNA, Rujitsa, "Tradicije i inovacije Prvog srpskog ustanka i njihovi odjeci na revolucionarne pokrete u Srbiji XIX i XX Veka" [Birinci Sırp İsyanının Yenilik ve Gelenekleri ve Onların XIX. ve XX. Yüzyılda Sırbistan'daki Devrimci Hareketlerdeki Akisleri], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 239-271.

HAFIZ MEHMED EFENDİ, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, (yay: Kemal Beydilli), İstanbul, 2001.

HALAÇOĞLU, Yusuf, "Kosova Savaşı" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 29-33.

HAYEK, A., "Sırbistan" *İA*, c. 10, 1960, s. 556-566.

HEHN, Paul, "Man and the State in Serbia, from the Fourteenth to the Mid-Nineteenth Century: A Study in Centralist and Anti-Centralist Conflict" *BS*, c. 3, 1986, s. 3-27.

HOBSBAWM, Eric J., *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik 'Program, Mit, Gerçeklik'*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul, 1993.

—, *Eşkıyalar*, (çev. Orhan Akalın- Necdet Hasgül), İstanbul, 1997.

HRABAK, Bogumil, "Uvoz i izvoz turskog Beograda i ustanika i tranzitna Trgovina preko Srbije 1804, 1805 i 1806. godine" [Türk Belgradının ve İsyancıların İthalat ve İhracatı ve Sırbistan Üzerinden Transit Ticaret 1804, 1805 ve 1806], *GGB*, c. 20, 1973, s. 107-147.

—, "Tranzitna trgovina preko Srbije 1804-1813" [Sırbistan Üzerinden Transit Ticaret 1804-1813], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983.

—, "Srpski ustanci i novopazarski sandžak (Raška) 1804-1813. godine" [Sırp Asiler ve Yeni Pazar Sancağı (Raşka) 1804-1813], *IČ*, c. 40-41, 1993-1994, s. 95-136.

HUPCHICK, Dennis P., *The Balkans from Constantinople to Communism*, New York, 2002.

HUREWITZ, J., "The Background of Russia's Claims to the Turkish Straits" *Belleten*, c. 28/111, 1964, s. 459-503.

İLGÜREL Mücteba, "XIV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 13-20.

İLİÇ, Tanasiye, "O arhivama i arhivalijama prvog srpskog ustanka i njihovom propadanju" [Birinci Sırp İsyanını Arşivleri ve Arşiv Malzemeleri ve Onların Çöküşü Hakkında], *Arhivist*, c. 4/2, 1954, s. 9-31.

İNALCIK, Halil, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara, 1943.

—, "Land Problems in Turkish History" *The Muslim World*, 45, 1955, s. 221-228.

—, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu" *TK*, c. 10/118, 1972, s. 139-146.

—, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire" *Archivum Ottomanicum*, c. 6, 1980, s. 283-337.

—, "The Emergence of Big Farms, Çiftliks: State, Landlords and Tenants" *Contributions à l'histoire économique et sociale de l'Empire ottoman. Collection Turcica*, c. 3, 1984, s. 105-126.

—, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" *İslam Tarih Kültür ve Medeniyeti*, c. 1, İstanbul, 1988, s. 271-298.

—, *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Han-İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtnâme* (yay. Halil İnalcık- Mevlüd Oğuz), Ankara, 1989.

—, "Köy, Köylü ve İmparatorluk," *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 1993, s. 1-14.

—, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle" *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 1993, s. 39-186.

—, "Türkler ve Balkanlar" *Balkanlar*, İstanbul, 1993, s 9-28.

—, "Çiftlik" *TDVİA*, c. 8, 1993, s. 313-314.

—, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 1995.

—, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmperatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri" (1953), *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*'ın içinde, Ankara 1995, s. 137-184.

—, "Mehmed The Conqueror (1432-1481) and His Time" *Essay in Ottoman History*, İstanbul, 1998, s. 87-110.

—, "The Status of Greek Orthodox Patriarch" *Essay in Ottoman History*, İstanbul, 1998.

—, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), İstanbul, 2000.

—, "Osmanlı Fetih Yöntemleri" (ed.Oktay Özel-Mehmet Öz; çev. Oktay Özel), *Söğüt'ten İstanbul'a*, Ankara, 2000, s. 443-472.

—, "Osmanlı Deniz Üssü Gelibolu" *Türk Denizcilik Tarihi*, (ed. Bülent Arı; çev. Selim Aslantaş), Ankara, 2002, s. 99-106.

—, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul, 2003.

İNCİCİYAN, P. L.- H. D. ANDREASYAN, "Osmanlı Rumelisi"*GAAD*, c. 2-3, 1974, s. 11-88.

İSMAİL, Fehmi, "Bükreş Andlaşmasının Müzakeresi 1811-1812" *Belleten*, c. 47/181, 1982, s. 73-120.

ISTORIJA CRNE GORE, [Karadağ Tarihi], c. 3/1, Titograd, 1975.

İVİÇ, Aleksa, *Između prvog i drugog srpskog ustanka (od Semptembra 1813 do Aprila 1815. godine)* [Birinci ve İkinci Sırp İsyanı Arasında Eylül 1813'ten Nisan 1815'e Kadar], Belgrad, 1917.

—, "Katastrofa Srbije 1813. godine" [1813 Sırbistan'ın Felaketi], *NŽ*, c. 8/2-3, 1924, s. 52-58; 86-92.

—, "Ratovanja Srbi i Turaka 1811. godine" [1811'de Sırplar ve Türkler Arasında Savaşlar], *NŽ*, c. 20/2, 1924, s. 335-345.

—, *Rodoslovne taplice srpskih dinastija i vlastele* [Sırp Hanedan ve Hükümdarlarının Soyağacı Tablosu], Novi Sad, 1928.

—, "Izbeglice iz Srbije na austriskom zemljištu godine 1813 i 1814" [Sırbistan'dan Avusturya Topraklarına Göçmenler 1813 ve 1814], *IČ*, c. 2, 1951, s. 157-163.

JELAVICH, Barbara, *History of the Balkans Eighteenth and Nineteenth Centuries*, New York, 1983.

JERAVÇİÇ, M.V., "Rusko-turski sporazum" [Rus-Türk Antlaşması] *IG*, c. 1-2, 1954, s. 45-48.

JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 1-5, (çev. Nilüfer Epçeli), İstanbul, 2005.

JUGOSLAVIA, History, Peoples and Administration, Geographical Handbook Series for Offical Use Only, c. II, Londra, 1944.

KALLAY, Benjamin, *Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807-1810*, Viyana, 1910.

KALİÇ, Jovanka, "Snaženje Despotovine" [Despotluğun Gücü], *ISN*, II, 1982, s. 88-99.

—, "Sultan Mehmed II Osvajač i Srbija" [Fatih Sultan Mehmed ve Sırbistan], *ISN*, c. 2, 1982, s. 289-303.

KANDİÇ, Lyubitsa, *Skupštine u sistemu vlasti države Prvog ustanka (1804-1813)*, [Birinci İsyanın Devlet Yönetim Sisteminde *Skupština*'lar], Belgrad, 1963.

KARACİÇ, Vuk Stefan, *Prvi i drugi srpski ustanak* [Birinci ve İkinci Sırp İsyanı] içinde *Prva godina srpskoga vojevanja na Daije* (1828) [Dayılara Karşı Sırp Harbinin İlk Yılı], *Miloš Obrenović knjez serbii ili građa za srpsku istoriju našega vremena* (1828) [Sırp Knezi Miloş Obrenoviç ya da Zamanımıza Ait Sırp Tarihinin Kaynağı], *Pravitelstvušči Sovjet Serbskii za vremena Kara-Dorđijeva ili otimanje ondašnjijeh velikaša oko vlasti* (1860) [Kara Yorgi Zamanında Sırp Pravitelstvuşçi Sovyeti ya da İktidar Çevresinde O Zamanın Büyüklerinin Mücadelesi], Belgrad, 1947.

—, *Prvi srpski ustanak* [Birinci Sırp İsyanı], Belgrad, 1954.

KARAL, Enver Ziya, "The Ottoman Empire and the Serbian Uprising 1807-1813" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 207-226.

—, *Osmanlı Tarihi*, *c.* 5, Ankara, 1999.

KAŞİÇ, Duşan, "Srpska crkva pod Turcima" [Türklerin Hakimiyeti Altında Sırp Kilisesi], (ed. R. Veselinoviç), *Srpska provaslavna crkva 1219-1969*, Belgrad, 1969, s. 139-162.

—, "Učešće sveštenstva u Prvom ustanku" [Birinci İsyanda Rahip Sınıfının İştiraki], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 373-397.

KITROMILIDES, Paschalis M., "'Imagined Communities' and the Origin of the National Question in the Balkans" *EHQ*, c. 19/2, 1989, s. 149-192.
KOLARİÇ, Milorad, "Problem naoružanja za vreme Prvog ustanka i Karađorđeva topolovinica u Beogradu" [Birinci İsyanda Silahlanma Problemi ve Kara Yorgi'nin Belgrad'daki Tophanesi], *IG*, c. 4, 1949, s. 20-37.
KONSTANDİNOVİÇ, Nikola, *Beogradski pašaluk-severna Srbija pod turskom vlašću* [Türk Hâkimiyeti Altında Belgrad Paşalığı-Kuzey Sırbistan], Belgrad, 1970.
KURAT, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara, 1999.
KUMANOV, J., "Bibliografija radova o Prvom srpskom ustanku i Vojvodini" [Birinci Sırp İsyanı ve Voyvodina Çalışmaları Bibliyografyası], *ZMS*, c. 7, 1954, s. 198-211.
LAFFAN, R.G., *The Serbs, The Guardians of the Gate*, New York, 1989.
LAMPE, J. R.-M. JACKSON, *Balkan Economic History*, Bloomington, 1982.
LORD, Albert B., "Nationalism and the Muses in the Balkan Slavic Literature in the Modern Period" (ed. Charles ve Barbara Jelavich), *The Balkans inTransition*, Connecticut, 1974, s. 258-296.
LUKAÇ, Duşan, "Heterija i Karadjordje" [Heteriya ve Kara Yorgi] *Saradnja između Srba i Grka za vreme svojih oslobodilačkih pokreta 1804-1830*, I Grčko-srpski simpozijum, Selanik, 1979, s. 153-159.
LYUŞİÇ, Radoş, *Kneževina Srbija (1830-1839)* [Sırbistan Knezliği (1830-1839)], Belgrad, 1986.
—, *Tumačenja srpske Revolucije* [Sırp İhtilâli Yorumları], Belgrad, 1992.
—, "Rat za nezavisnost 1809" [Bağımsızlık İçin Savaş 1809], VG, 3, 1994, s. 69-89.
—, "Kosovska tradicija u ratnom periodu srpske revolucije (1804-1815)" [Sırp İhtilâlinin Savaş Zamanında Kosova Geleneği], *Srbija 19. Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 24-47.
—, "Karađorđevići" [Karacorceviçler], *Srbija 19. Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 95-103.
—, "Obrenovići" [Obrenoviçler] *Srbija 19. Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 115-119.
—, *Vožd Karađorđe*, [Lider Kara Yorgi], Belgrad, 2003.
MEHMED NEŞRİ, *Kitab-ı Cihannüma*, 2 Cilt, (haz. F.R. Unat-M. A. Köymen) Ankara, 1984.
MAHMUDKADİÇ, Salih Sıdkı, *Ustanak srbske raje, njegovo ugušenje i izbavljenje Biograda*, [Sırp Reayasının İsyanı, İsyanın Bastırılması ve Belgrad Şehrinin Kurtuluşu] (çev. Fehim Spaho), Sarayevo, 1944.
MALCOLM Noel, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1999.
MARETİÇ, Gedeon Ernest, *Istorija srpske revolucije*, (1821) [Sırp İhtilâlinin Tarihi], (çev. Vladimir Zivoyinoviç), Belgrad, 1987.
MARİNKOVİÇ, Miryana, *Turska Kancelarija Kneza Miloša Obrenovića* (1815-1839) [Knez Miloş Obrenoviç'in Türk Kançılaryası], Belgrad, 1999.
MARKOVİÇ, Jivota, "Vojna organizacija u Srbiji u doba Prvog srpskog ustanka s osvrtom na užički kraj" [Sırbistan'da Birinci Sırp İsyanı Devrinde Uziçe Bölgesinde Askeri Organizasyon], *UZ*, c. 23, 1994, s. 43-64.
MARKOVİÇ, Svetozar, *Srbija na istoku* (Doğuda Sırbistan), Belgrad, 1954.
MATİTSKİ, Miodrag, *Epika ustanka*, [İsyan Destanı], Belgrad, 1982.
MacKENZIE, David, *Serbs and Russians*, New York, 1996.
McGOWAN, Bruce, "Âyanlar Çağı 1699-1812" (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), (çev. Ayşe Berktay),*Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2, İstanbul, 2004s. 761-884.

MEHMED SÜREYYA, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, (haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk ve Ramazan Tosun), 5 c., İstanbul, 1995-98

MERIAGE, Lawrance P., "The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question" *SR*, c. 37, 1978, s. 421-439.

—, *Russia and the First Serbian Insurection 1804-1813*, New York, 1987.

MERENİK, Slavitsa, *Bibliografija radova o srpkoj revoluciji*, [Sırp İhtilali Çalışmaları Bibliyografyası], Belgrad, 2004.

MİHALYÇİÇ, Reda, "Kosovska bitka" [Kosova Savaşı], *ISN*, c. 2, 1982, s. 36-47.

MİLİÇ, Danitsa, "Austro-srpska trgovina 1813-1815 godine i pokušaj osnivanja austriskog konzulata u Srbiji" [Avusturya-Sırp Ticareti 1813-1815 ve Sırbistan'da Avusturya Konsolosluğu Kurma Teşebbüsü], *IČ*, c. 9-10, 1959, s. 333-344.

—, "Privreda Srbije u vreme Prvoga ustanka" [Birinci İsyan Zamanında Sırbistan Ekonomisi], (ed. Yelena Çoniç), *Prvi srpski ustanak*, Belgrad, 1981, s. 27-52.

MİLİÇ, Voyin, "Beograd-Mehmed II. opseda Beograd 1456" [Belgrad-II. Mehmed'in Belgrad Kuşatması 1456], *EJ*, c. 1, 1965, s. 459-460.

MİLİÇEVİÇ, Miliç, "Snabdevanje i isplata oružja i vojne opreme tokom srpskog ustanka" [Sırp İsyanı Boyunca Silah ve Askeri Ekipman Temini ve Ücretinin Ödenmesi], *IAVG*, c. 31, 1997, s. 61-75.

MİLİÇEVİÇ, Yovan, "Hajduci uoči Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Haydutlar], *DISRIG*, c. 1-2, 1980, s. 79-86.

MİLOSAVLYEVİÇ, Petar, "Srbija u balkanskoj politici Rusije 1804-1812" [Rusya'nın Balkan Politikasında Sırbistan 1804-1812], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 623-641.

—, "Oslobodilački pokreti balkanskih naroda krajem XVI i početkom XVII Veka" [XVI. Yüzyılın Sonlarından XVII. Yüzyılın Başlarına Balkan Halklarının Bağımsızlık Hareketleri], (ed. Radovan Samarciç), *Starina Novak i Njegovo Doba*, Belgrad, 1988, s. 19-27.

MİLUTİNOVİÇ, Kosta, "Iz istorije Novog sada u doba Kočine krajine i Prvog srpskog ustanka" [Koçanın Savaşı Devrinde Novi Sad'ın Tarihinden ve Birinci Sırp İsyanı], *ZMS*, c. 7, 1954, s. 49-85.

MİLUTİNOVİÇ, Sima Sarayliya, *Istorija Srbije od 1813 do 1815. godine*, [1813'ten 1815'e Kadar Sırbistan Tarihi], Belgrad, 1888.

MİLYKOVİÇ-BOYANİÇ, Ema, "Knežinska samouprava u Smederevskom sandžaku u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI Veka" [XV. Yüzyılın İkinci ve XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Semendire Sancağında Knezlik Otonomisi] *MSI*, c. 57, 1998, s. 87-97.

MİRKOVİÇ, Miyo, *Ekonomska historija Jugaslavije*, [Yugoslavya'nın Ekonomi Tarihi], Zagreb, 1958.

MİRKOVİÇ, Mirko, *Pravi položaj i karakter srpske crkve pod tuđinskom vlašću (1459-1766)* [Yabancı İdare Altında Sırp Kilisesi'nin Karakter ve Hukuki Durumu], Belgrad, 1965.

MİŞKOVİÇ, Yovan, "Srpska vojska i vojevanje za vreme ustanaka od 1804-1815. god" [İsyanlar Zamanında Sırp Ordusu ve Savaşları 1804-1815], *SKA*, c. 47, 1895, s. 1-47.

MİTROVİÇ, Miodrag, "Dva priloga iz istorije prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Tarihinden İki Veri] *VRG*, c. 4, 1968, s. 421-427.

MORISON, W.A., *The Revolt of the Serbs Against the Turks (1804-1813) Translations from the Serbian National Ballads of the Periods*, Cambridge, 1942.

MUSTAFA NECİB, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayii*, İstanbul, 1270.

MUTAFÇIEVA, Vera, "XVII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müesesesi" *TD*, c. 31, 1978, s. 163-182.

NEDELYKOVİÇ, Branislav, *Istorija baštinske svojina u novoj Srbiji od kraja 18 Veka do 1931* [18. Yüzyılın Sonlarından 1913'e Kadar Yeni Sırbistan'da Baştina Mülklerinin Tarihi], Belgrad, 1936.

NENADOVİÇ, Prota Mateya, *Memoari Prota Mateja Nenadovića*, (1867) [Papaz Mateya Nenadoviç'in Hatıratı], Belgrad, 1966.

NİKOLİÇ, Adam, "Sultanski spahilijuci (mukade) u Srbiji (1815-1835)" [Sırbistan'da Sultan Dirlikleri (Mukataalar) 1815-1835], *ZMPSU*, c. 1, 1959s. 29-66.

—, "Turski spahilijuci (zijameti i timari) u Srbiji (1815-1835)" [Sırbistan'da Türk Dirlikleri (Zeamet ve Timarlar) 1815-1835], *ZMPSU*, c. 3-4, 1965, s. 43-71.

NİNÇIÇ, Momçilo, *Istorija agrano-pravnih odnosa srpskih težaka pod Turcima- I deo ranije doba* [Türklerin Yönetimi Altında Sırp Köylüsünün Tarım-Hukuk İlişkilerinin Tarihi - I. Bölüm Erken Dönem], Belgrad, 1920.

NOVAKOVİÇ, Stoyan, *Srpska baština u starijim turskim zakonima*, [Eski Türk Kanunlarında Sırp Baştinaları], Belgrad, 1892.

—, "Ičkov mir, pokušaj neposrednog izmirenja Srbije i Turske 1806-1807" [İçko'nun Barışı, Sırbistan ve Türkiye Arasında Aracısız Barış Teşebüsü 1806-1807], *GSKA*, c. 66, 1903, s. 25-149.

—, *Tursko carstvo pred srpski ustanak*, [Sırp İsyanı Arifesinde Türk İmparatorluğu], Belgrad, 1906.

—, *Vaskrs države srpske* [Sırp Devletinin Doğuşu], Belgrad, 1914.

—, Uskrs *države srpske političko-historijska studija o Prvom srpskom ustanku 1804-1813, (1906)* [Sırp Devletinin Doğuşu, Birinci Sırp İsyanı Üzerine Politik-Tarihsel Bir İnceleme] Zagreb, 1931.

—, *Srbi i Turci XIV i XV Veka* [XIV ve XV. Yüzyıllarda Sırplar ve Türkler], Belgrad, 1933.

—, *Ustanak na dahije*, (1904) [Dayılara İsyan], Belgrad, 1954.

OBRADOVİÇ, Sava, "Statičko istraživanje prvog ustanka" [Birinci İsyan Hakkında İstatistiki Araştırmalar], *Prilozi statističkom izučanju Prvog srpskog ustanka*, Belgrad, 1955, s. 5-16.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1990.

ORTAYLI, İlber, "Formation of National Identity Among Balkan Peoples" *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual-I, 1993, s. 43-50.

ÖZCAN, Abdulkadir (haz.), *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, Ankara, 2000.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara, 1983.

QUATAERT, Donald, *Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922*, (çev. Ayşe Berktay), İstanbul, 2002.

PAKALIN, Mehmed Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3 c., İstanbul, 1993.

PALAIRET, Michael, *Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim*, (çev. Ayşe Edirne), İstanbul, 2000.

PANTELİÇ, Duşan, *Beogradski pašaluk posle svištovskog mira, 1791-1794* [Ziştovi Antlaşması'ndan Sonra Belgrad Paşalığı, 1791-1794], Belgrad, 1927.

—, *Kočina krajina* [Koçanın Savaşı], Belgrad, 1930.

—, *Beogradski pašaluk pred Prvi srpski ustanak, 1794-1804* [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Belgrad Paşalığı, 1794-1804] Belgrad, 1949.

—, "Prvi srpski ustanak i srpska akademija nauka" [Birinci Sırp İsyanı ve Sırp Bilim Akademisi], *Arhivist*, c. 4/2, 1954, s. 3-8.

PAVLOVİÇ, Leontiye, "Smederevo u vreme Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Semendire], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 737-761.

PAVLOVİÇ, M., *Srbija za vreme poslednjeg Austrijsko-turskog rata (1788-1791)* [Son Avusturya-Osmanlı Savaşı Zamanında Sırbistan 1788-1791], Belgrad, 1910

PAXTON, Roger V., "Nationalism and Revolution: A Re-examination of the Origins of the First Serbian Insurrection 1804-1807" *EEQ*, c. 6, 1972, s. 337-362.

—, "Russian Foreign Policy and The First Serbian Uprising: Alliances, Apprehensions and Autonomy, 1804-1807" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 41-70.

PEÇEVİ İBRAHİM EFENDİ, *Peçevî Tarihi*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1999

PEROVİÇ, Duşan, "Privredne prilike u Srbiji pred Prvi srpski ustanak" [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Sırbistan'da Ekonomik Vaziyet], *IP*, c. 2, 1954, s. 9-13.

—, "O Vukovom radu na istoriji Prvog srpskog ustanka" [Vuk'un Birinci Srp İsyanı Çalışması Hakkında], *ZIMS*, c. 5, 1968, s. 3-22.

PEROVİÇ, Radoslav, *Prilozi za istoriju Prvog ustanka* [Birinci İsyanın Tarihi İçin Katkılar], Belgrad, 1941.

—, *Građa za istoriju Prvog srpskog ustanka* [Birinci Sırp İsyanı İçin Kaynaklar], Belgrad, 1954.

PETROVICH, B. Michael, "Rise of Modern Serbian Historiography" *JCEA*, c. 16-1, 1956, s. 1-24.

—, "The Role of the Serbian Orthodox Church in the First Serbian Uprising" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 259-301.

PETROVİÇ, Kosta, "Prvi srpski ustanak i sremski karlovci" [Birinci Sırp İsyanı ve Karlofçalılar], *ZMS*, c. 7, 1954, s. 156-160.

PETSİNYAÇKİ, Sveta, "Arhivska građa o Prvom srpskom ustanku u temišvarskom državnom arhivu" [Birinci Sırp İsyanı İle İlgili Temişvar Devlet Arşivindeki Arşiv Kaynakları], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 157-160.

PEYİÇ, Lazar, "Ekonomska misao u Srbiji u vreme Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Sırbistan'da Ekonomi Anlayışı], *ZIMS*, c. 17-18, 1981, s. 61-83.

POPOV, Çedomir, "Francuzi i srpska revolucija 1804-1815" [Fransızlar ve Sırp İhtilâli 1804-1815], (ed. Çedomir Popov), *Evropa i srpska revolucija 1804-1815*, Novi Sad, 2004, s. 319-434.

POPOVİÇ, Duşan, *Srbija i Beograd od požarevačkog do beogradskog mira (1718-1739* [Pasarofça'dan Belgrad Antlaşmasına Kadar Sırbistan ve Belgrad (1718-1739)], Belgrad, 1950.

POPOVİÇ, Petar, *Francusko-srpski odnosi za vreme Prvog ustanka* [Birinci İsyan Zamanında Fransız-Sırp İlişkileri], Belgrad, 1933.

POPOVİÇ, Toma, "Privredna politika ustaničke Srbije" [Asi Sırbistan'ın Ekonomi Politikası], *JIČ*, c. 3-4, 1976, s. 41-55.

POPOVİÇ, Vasily, Evropa i srpsko pitanje u periodu oslobođenje 1804-1918 [Bağımsızlık Devrinde-1804-1918-Avrupa ve Sırp Meselesi] Belgrad, 1940.

RADOYŞİÇ, Nikola, "Dositey Obradoviç i Prvi srpski Ustanak" [Dositey Obradoviç ve Birinci Sırp İsyanı], *Spomenica SANU*, CCXXVI/11, 1954, s. 10-26.

RANKE, Leopold, *Srpska revolucija*, (1829) [Sırp İhtilâli], (çev, Ognyan Radoviç), Belgrad, 2002.

—, *Srbija i Turska u devetnaestom Veku*, (1844) [On dokuzuncu Asırda Sırbistan ve Türkiye], (çev. Stoyan Novakoviç), Belgrad, 1892.

RISTELHUEBER, René, "The Serbs" (ed.-çev. David S. Spector), *A History of the Balkans Peoples*, New York, 1950.
ROGEL, Carole, "The Wandering Monk and the Balkan National Awakening" (ed. William Haddad), *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, 1977, s. 77-101.
ROUDOMETOF, Victor, "From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453-1821" JMGS, c. 16, 1998, s. 11-48.
—, "Invented Traditions, Symbolic Boundaries and National Identity in Southeastern Europe: Greece and Serbia in Comparative Historical Perspective (1830-1880)" *EEQ*, c. 32/4, s. 429-468.
SAMARCİÇ, Radovan, *Hajdučke borbe protiv Turaka u XVI i XVII Veku* [XVI ve XVII. Yüzyılda Haydutların Türklere Karşı Mücadeleleri], Belgrad, 1952.
—, *Pisci srpske istorije*, III [Sırp Tarihi Yazarları], Belgrad, 1986.
—, "Srbi u turskom carstvu od Beogradskog mira do Prvog ustanka 1739-1804" [Belgrad Antlaşması'ndan Birinci İsyana Kadar Türk İmparatorluğu'nda Sırplar 1739-1804], *ISN*, c. 4, 1986, s. 306-350.
—, "Migrations in Serbian History" (ed. N. Taşiç.), *Migrations in Balkan History*, Belgrad 1989, s. 83-89.
—, "Srbi u ratovima Turske do 1683" [1683'e Kadar Türkiye Savaşlarında Sırplar], *ISN*, c. 3, 1994, s. 117-336.
SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî*, 2 c. (1003-1008/1595-1600), (haz. Mehmet İpşirli), Ankara, 1999.
SERTOĞLU, Midhat (haz), *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul, 1992.
SHAW, Stanford, *Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, Cambridge-Massachusetts, 1971.
—, "The Ottoman View of the Balkans" *The Balkans in Transition*, (ed. Charles ve Barbara Jelavich), Connecticut, 1974, s. 56-80.
—, "The Ottoman Empire and the Serbian Uprising 1804-1807" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 71-94.
—, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. 1-2 (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1994.
SIMPSON, William-JONES, Martin, *Europe, 1783-1914*, New York, 2000.
SKOKO, Savo, "Karađorđevi ratni početni operacijski planovi" [Kara Yorgi'nin Savaş Operasyonu Planları] (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 329-352.
—, "Iskustva iz Prvog srpskog ustanka 1804-1813. godine" [Birinci Sırp İsyanından Tecrübeler 1804-1813], *VG*, c. 3, 1994, s. 90-136.
SOYSAL, İsmail, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara, 1999.
SOULIS, George C., "Historical Studies in the Balkans in Modern Times" (ed. Charles ve Barbara Jelavich), *The Balkans in Transition*, Connecticut, 1974.
SPREMİÇ, Momçilo, "Početak vladavine Đurđa Brankovića" [Curaç Brankoviç İdaresinin Başlangıcı], *ISN*, c. 2, 1982, s. 218-230.
—, "Srpska Despotovina između Istoka i Zapada" [Doğu ve Batı Arasında Sırp Despotluğu], (ed. Slavenko Terziç), *Evropa i Srbi*, Belgrad, 1996, s. 87-98.
SRDANOVİÇ, Olga, *Srpska agrarna revolucija i poljoprivreda od Kočine krajine do kraja prve vlade Kneza Miloša (1788-1839)* [Koçanın Savaşından Knez Miloşun İlk İdaresinin Sonuna Kadar Sırp Tarımsal Devrimi ve Tarımsal Ekonomi (1788-1839)], Belgrad, 1980.

STARÇEVİÇ, Vladimir (ed.), *Kazivanja očevidaca i učesnika o Prvom srpskom ustanku* [Birinci Sırp İsyanı'nın Tanık ve Görenlerinin Anlattıkları] içinde *Kopija istorije Serbske* (1852) [Sırp Tarihi Nüshası], *Pričanja Petra Jokića o događajima i ljudima iz prvog srpskog ustanka* (1891) [Petar Yokiç'in Birinci Sırp İsyanına Ait Olay ve Kişilere dair Anlattıkları] *Povesnica od početka vremena vožda srpskog Karađorđa Petrovića*, (1892) [Sırpların Lideri Kara Yorgi'nin Liderliğinin Başlangıç Zamanından], Belgrad, 2004.

STAVRIANOS, Lefter S., "Antecedents to the Balkan Revolutions of the Nineteenth Century" *JMH*, c. 29/4, 1952, s. 335-348.

—, *The Balkans since 1453*, New York, 1966.

STEFANOVİÇ, Radmilo, "Prilog bibliografiji Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Bibliyografyasına Katkı], *IP*, c. 1, 1954, s. 69-75.

STOIANOVICH, Traian, "Land Tenure and Related Sectors of the Balkan Economy" *JEH*, c. 13, 1953, s. 398-411.

—, "Conquering Balkan Orthodox Merchant" *JEH*, c. 20, 1960, s. 234-313..

—, "Factors in the Decline of Ottoman Society in the Balkans" *SR*, c. 21, 1962, s. 622-638.

—, *A Study in Balkan Civilization*, New York, 1967.

—, *Between East and West The Balkan and The Mediteranean World*, c. 1, New York, 1992.

—, *Balkan Worlds-The First and Last Europe*, New York, 1994.

STOKES, Gale, "The Absence of Nationalism in Serbian Politics before 1840" (ed. Sabrina P. Pamef, James R. Felak-Herbert J. Ellison), *Nations and Nationalism in East Central Europe*, Bloomington, 2002, s. 145-157

STOYANÇEVİÇ, Vladimir, "Borbe za oslobođenje Beograda 1804-1806 godine" [Belgrad'ın Bağımsızlığı İçin Mücadeleler 1804-1806], *GMGB*, c. 4, 1957, s. 111-141.

—, *Srbija u vreme Prvog ustanka* [Birinci İsyan zamanında Sırbistan], Leskovats, 1980.

—, "Srpska nacionalna revolucija i obnava države od kraja XVIII Veka do 1839" [Sırp Milli Devrimi ve Devletin Yeniden Kurulması XVIII. Yüzyıldan 1839'a], *ISN*, c. 5/2, 1981, s. 7-156.

—, "Karadjorde and Serbia in His Time" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 23-39.

—, "Srpsko-ruska saradnja na terenu istočne Srbije 1807-1812" [Doğu Sırbistan Sahasında Sırp-Rus İşbirliği 1807-1812], (ed.Vasa Çubriloviç), *Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme Prvog srpskog ustanka 1804-1813*, Belgrad, 1983, s. 370-400.

—, "Beogradska tvrđava i varoš (Stadt und Festung) u vreme Prvog ustanka" [Birinci İsyan Zamanında Belgrad Kalesi ve Varoş], (ed. Vasa Çubriloviç), *Beogradska tvrđava u prošlosti sadašnjosti i budućnosti*, Belgrad, 1988, s. 141-147.

—, "Srbija u Velikoj seobi 1690 godine" [Büyük Göç'te Sırbistan 1690], *VG*, c. 3, 1994, s. 249-255.

—, *Jugoistočna Srbija u XIX Veku (1804-1878)*, [XIX. Yüzyılda (1804-1878) Güneydoğu Sırbistan], Belgrad, 1996.

STOYANOVİÇ, Miodrag, *Hajduci i Klefti u narodnom pesništvu*, [Halk Türkülerinde Haydutlar ve Kleftler], Belgrad, 1984.

STRANYAKOVİÇ, D., "Novi podaci za istoriju ustanka" [İsyan Tarihi İçin Yeni Veriler], *Glasnik srpske pravoslavne crkve, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji*, 1954, s. 24-33.

SUÇESKA, Avdo, "O nastanku čifluka u našim zemljama" [Bizim Memleketlerde Çiftliklerin Doğuşu Hakkında], *GIDBH*, c. 16, 1965, s. 37-57.
—, "Tendencije u razvoju turske lokalne vlasti u Beogradskom pašaluku pred Prvi srpski ustanak" [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Belgrad Paşalığında Türk Yerel İdaresinin Gelişimindeki Eğilimler], (ed. Vasa Çubriloviç) *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 317-328.
SUGAR, F. Peter, "Major Changes in the Life of the Slav Peasantry under Ottoman Rule" *IJMES*, c. 9, 1978, s. 297-305.
—, "External and Domestic Roots of Eastern European Nationalism" (ed. Peter Sugar-Ivo Lederer), *Nationalism in Eastern Europe*, Londra, 1994.
SÜDLAND, L.V., *Južnoslavensko pitanje* [Güneyslav Sorunu], (çev. Fedor Pucek), Varaždin, 1990.
SÜSLÜ, Azmi, "Osmanlı-Fransız Diplomatik İlişkileri 1798-1807" *Belleten*, c. 47/185, 1983, s. 259-279.
—, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Paylaşma Projeleri 1807-1812" *Belleten*, c. 47/185, 1983, s. 745-774.
ŞABANOVİÇ, Hazım, "Upravna podjela jugoslovenskih zemalja pod turskom vladavinom do karlovačkog mira 1699 godine" [1699 Karlofça Antlaşması'na Kadar Türk Hakimiyeti Altındaki Güneyslav Memleketlerinde İdari Taksimat], *GIDBH*, c. 4, 1952, s. 171-204.
—, "Da li je postao beogradski pašaluk" [Belgrad Paşalığı Var Mıydı], *IG*, c. 1-2, 1954, s. 193-207.
—, "O organizaciji turske uprave u Srbiji u XV i XVI vijeku" [XV ve XVI. Yüzyılda Sırbistan'da Türk Yönetim Organizasyonu Hakkında], *IG*, c. 3-4, 1955, s. 57-78.
—, "Knez" *EJ*, V, Zagreb, 1968, s. 263.
ŞANİZADE, Mehmed Ataullah, *Şanizade Tarihi*, 4 c., İstanbul, 1290.
ŞEMSEDDİN SÂMİ, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, 1317.
ŞKRİVANİÇ, Gavro, "The Armed Forces in Karadjordje's Serbia" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982.
TEKELİJA, Sava, *Opisanje života moga* [Hayatımın Tasviri], (ed. Aleksandar Forişkoviç), Belgrad, 1989.
TEMPERLEY, Harold, *History of Serbia*, Londra, 1919.
TERZİÇ, Slavenko, "Rusija i srpska revolucija 1804-1815" [Rusya ve Sırp İhtilâli 1804-1815], (ed. Çedomir Popov), *Evropa i srpska revolucija 1804-1815*, Novi Sad, 2004, s. 221-318.
TOŞKOVİÇ, Yovo, *Odnosi između Bosne i Srbije 1805-6 i boj na Mišaru* [1805-1806'da Bosna ve Sırbistan Arasındaki İlişkiler ve Mişar Muharebesi], Subotica, 1927.
TRİÇKOVİÇ, Radmila, "Mülkovna imanja beogradskih Turaka 1813. godine" [1813'te Belgrad Türklerinin Mülk Varlıkları], *ZIMS*, c. 6, 1969, s. 135-143.
—, "Čitlučenje u Beogradskom pašaluku u XVIII Veku" [XVIII. Yüzyılda Belgrad Paşalığında Çiftlikleşme], *ZMS*, c. 11/1, 1970, s. 525-549.
—, *Šabac i njegova nahija od 1740 do 1804* [Böğürdelen ve Nahiyesi 1740-1804], Belgrad, 1970.
—, "Položaj Beograda u vojno-upravnom sistemu smederevskog sandžaka posle Beogradskog mira 1739 god." [1739 Belgrad Antlaşması'ndan Sonra Semendire Sancağının İdarî-Askerî Sistemi İçinde Belgrad'ın Yeri], *Poseban otisak iz Zbornika oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867*, Belgrad, 1970, s. 183-191.
—, "Spisak Muhafiza Beograda od 1690 do 1789. Godine" [Belgrad Muhafızlarının Listesi 1690-1789], *IČ*, c. 18, 1971, s. 297-328.

—, "Leskovac u XVIII Veku 1683-1804" [XVIII. Yüzyılda Leskovats 1683-1804], *Seperat iz Leskovačkog zbornika*, c. 11, 1971, s. 5-23.
—, "Srpska Crkva sredinom XVII Veka" [XVII. Yüzyılın Ortalarında Sırp Kilisesi], *Glas SANU*, CCCXX/2, 1980, s. 61-163.
—, "Beograd pod turskom vlašču" [Türk Hakimiyeti Altında Belgrad], *ZOS*, c. 1, 1992, s. 93-137.
TSİSARJ, Branko, "Nekoliko svedočanstava o verskom životu u Srbiji u vreme Ustanka" [İsyan Zamanında Sırbistan'da Dini Hayat Hakkında Birkaç Tanıklık], *Glasnik srpske pravoslavne crkve*, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji, 1954, s. 44-50.
TURCZYNSKI, Emannuel, "Austro-Serbian Relations" (ed. W. S. Vucinich), *The First Serbian Uprising*, New York, 1982, s. 175-207.
TURSUN BEY, *Târîh-i Ebü'l-Feth*, (haz. Mertol Tulum), İstanbul, 1977.
UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cumhuriyeti" *Belleten*, c. 1/3-4, 1937, s. 627-639.
—, *Osmanlı Tarihi*, c. 1, Ankara, 1994.
—, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, Ankara, 1995.
VANTELİÇ, Mirko, "The First Formulation of the Greater-Serbian Idea" (ed. Boje Çoviç), *Roots of Serbian Aggression*, Zagreb, 1993, s. 43-67.
VASİÇ, Milan, "Social Structure of Yugoslav Countries under the Ottoman Rule till the End of 17th Century" *DO*, c. 40, 1978, s. 45-77.
VASİÇ, Pavle, "Beograd za vreme Karađorđa" [Kara Yorgi Zamanında Belgrad], *ZIMS*, c. 19, 1982, s. 55-78.
—, "Nošnja i oružje za vreme prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Kıyafet ve Silahlar], (ed. Vasa Çubriloviç) *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 353-371.
VESELİNOVİÇ, Rayko, "Vojna krajina u Srbiji 1718-1739" [Sırbistan'da Voyna Krayina-Askeri Sınır 1718-1739], *Zbornik Istorijskog muzeja Srbija*, Belgrad, 1984, s. 5-42.
—, "Nardoni pokreti i ustanci" [Halk Hareketleri ve Asiler], *ISN*, c. 3, 1994, s. 491-528.
—, "Srbija pod austrijskom vlašču 1718-1739" [Avusturya Hakimiyeti Altında Sırbistan 1718-1739], *ISN*, c. 4, 1986, s. 106-146.
VİKENTİYE, "Mitropolit Stefan Stratimirović" *Glasnik srpske pravoslavne crkve, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji*, 1954, s. 4-13.
VUCINICH, Wayne S., "The Yugoslav Lands in the Otoman Period: Postwar Marxist Interpretations of Indigenous and Ottoman Institutions" *JMH*, c. 27, 1955, s. 287-305.
—, "Marxian Interpretations of the First Serbian Revolution" *JCEA*, c. 21, 1961, s. 3-14.
—, "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule" *SR*, c. 21, 1962, s. 597-615.
—, "Serbian Military Tradition" *War and Society in East Central Europe*, c. 1, 1979, s. 285-324.
—, "Introductory Remarks: Genesis and Essence of the First Serbian Uprising" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 1-21.
—, "Russia and First Serbian Uprising, 1807-1809," (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 95-139.
—, "The Serbian Insurgents and The Russo-Turkish War of 1809-1812" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 141-173.

—, "Final Days of Karadjordje's Serbia 1812-1813" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 227-257.

VUÇO, Nikola, *Privredna istorije Srbije do Prvog svetskog rata* [Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Sırbistan'ın İktisadî Tarihi], Belgrad, 1955.

VUKİÇEVİÇ, Milenko, *Karađorđe I (1752-1804)*, Belgrad, 1907.

—, *Karađorđe II (1804-1807)*, Belgrad, 1912a.

—, *Iz vojnih ustanova Karađorđeva vremena* [Kara Yorgi Devrinin Askerî Kurumlarından], Belgrad, 1912.

WHITE, George W., *Nationalism and Territory Constructing Group Identity in Southeastern Europe*, New York, 1999.

YAKŞİÇ, Grugur, *Evropa i vaskrs Srbije (1804-1830)*, (1907), [Avrupa ve Sırbistan'ın Doğuşu 1804-1830], Belgrad, 1933.

YANKOVİÇ, Branimir, *The Balkans in International Relations*, (çev. Margot ve Boşko Milosavlyeviç), Londra, 1988.

YANKOVİÇ, Dragoslav, "Rusija i državno uređenje ustaničke Srbije" [Rusya ve Asi Sırbistan'ın Yönetim Düzenlemeleri], *Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme prvog srpskog ustanka 1804-1813*, Belgrad, 1983, s. 247-267.

—, *Srpska država Prvog ustanka* [Birinci İsyanın Sırp Devleti], Belgrad, 1984.

—, *O političkim strankama u Srbiji XIX Veka* [XIX. Yüzyılda Sırbistan'da Politik Partiler Hakkında], Belgrad, 1951.

YELAÇİÇ, Aleksiya, *Rusija i Balkan 866-1940* [Rusya ve Balkan 866-1940], Belgrad, 1936.

YİREÇEK, Konstantin, *Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu*, (çev. Ali Kemal Balkanlı), Ankara, 1990.

YOVANOVİÇ, Ly., "O srpskom ustanku" [Sırp İsyanı Üzerine], *Stogodišnjica srpskoga ustanka, Svečani Skup SKA*, Belgrad, 1904.

YVER, G., "Dayı" *İA*, c. 3, 1977, s. 501-502.

ZENS, Robert, "Pasvandoğlu Osman Paşa and The Paşalık of Belgrade, 1791-1807" *IJTS*, c. 8, Bahar 2002, s. 89-104.

ZİROYEVİÇ, Olga, "Palanka" *VG*, c. 1, 1970, s. 263-271.

—, *Tursko Vojno Uređenje u Srbiji (1459-1683)* [Sırbistan'da Türk Askeri Düzeni (1459-1683)], Belgrad, 1974.

—, "The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th Centuries" *DO*, c. 40, 1978, s. 176-188.

—, *Srbija pod turskom vlašću, (1459-1804)* [Türk Hakimiyeti Altında Sırbistan (1459-1804)], Belgrad, 1995.

Notlar

Giriş

1 Fikret Adanır, "Fransız İhtilâli, Sırp Ayaklanması ve Osmanlı Devleti" *Toplumsal Tarih*, 147, Mart 2006, s. 35. Adanır, daha önce bir başka makalesinde de Balkan tarih yazıcılığı çerçevesinde, bu tartışmalara değinmiş, meseleye ilişkin yorum ve yaklaşımlar üzerinde durmuştur: "İkinci Dünya Savaşı Sonrası Balkan Tarih Yazınında Osmanlı İmparatorluğu" *Toplum ve Bilim*, Kış 1999–2000, s. 232–234.

2 Mesela bkz. Lefter Stavrianos, "Antecedents to the Balkan Revolutions of the Nineteenth Century" *JMH*, c. 29/4, 1957, s. 335–336; Vucinich, "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule" *SR*, c. 21, 1962, s. 603 ve "Introductory Remarks: Genesis and Essence of the First Serbian Uprising" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804–1813*, New York, 1982, s. 1; Ivo Banac, "Nationalism in Serbia" (ed. Günay G. Özdoğan), *Balkans A Mirror of the New National Order*, İstanbul, 1995, s. 135; Peter Sugar, "External and Domestic Roots of Eastern European Nationalism" (ed. Peter Sugar-Ivo Lederer), *Nationalism in Eastern Europe*, Londra, 1994, s. 27; George W. White, *Nationalism and Territory Constructing Group Identity in Southeastern Europe*, New York, 1999, s. 180.

3 Balkan tarih yazıcılığında Ortodoks Kilisesi'nin, Osmanlı yönetimi altında yaşayan Balkan halklarının kollektif kimliklerini korumak suretiyle ulus inşasında başat bir rol oynadığı kabul edilir. Paschalis Kitromilides Yunan örneğinde bu anlayışı analitik bir şekilde gözden geçirmekte ve Ortodoks Kilisesi'nin Balkan halklarının kollektif kimliklerini muhafazada ve Müslüman yöneticiler ile Hıristiyan tebaa arasındaki farklılığı diri tutmada müspet bir rol oynadığını ancak kilisenin bunu ulusal değil dini temelde gerçekleştirdiğini belirtmekte, Balkan tarih yazıcılığında en büyük anakronizmi bu geleneksel dini ayrışmayı ulusal bağlama yerleştirmede görmektedir; " 'Imagined Communities' and the Origins of the National Question in the Balkans" *EHQ*, c. 19/2, 1989, s. 178.

4 Svetozar Markoviç, *Srbija na istoku* (1872) [Doğuda Sırbistan], Belgrad, 1973, s. 73.

5 Stoyan Novakoviç, *Ustanak na dahije*, (1904) [Dayılara İsyan], Belgrad, 1954, s. 83.

6 Stoyan Novakoviç, *Vaskrs države srpske* [Sırp Devletinin Doğuşu], Belgrad, 1914, s. 30.

7 Milenko Vukiçeviç, *Karađorđe*, II, Belgrad, 1912, s. 206-207.

8 Vasily Popoviç, *Evropa i srpsko pitanje u periodu oslobođenje 1804-1918* [Bağımsızlık Devrinde -1804-1918- Avrupa ve Sırp Meselesi], Belgrad, 1940, s. 17; *Istočno Pitanje* [Şark Meselesi], Belgrad, 1965, s. 116. Sırp isyanlarını Şark Meselesi bağlamına yerleştiren dikkate değer bir çalışma Lawrence Meriage tarafından yapılmıştır. Meriage, Batılı tarihçilerin (L. Stavrianos, Charles ve Barbara Jelavich) Şark Meselesi'nin kökenleri üzerine yaptıkları değerlendirmelerde Sırp isyanının bu çerçevedeki önemini ihmal ettiklerini ve Yunan isyanına odaklandıklarını belirtmektedir: "The First Serbian Uprising (1804–1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question" *SR*, c. 37/3, 1978, s. 421–422.

9 Marksist tarihçilerin yorumları hakkında geniş bir değerlendirme için bkz. Wayne Vucinich, "Marxian Interpretations of the First Serbian Uprising" *JCEA*, c. 21, April 1961, s. 3-14.

10 Vucinich, *age*, s. 8.

11 Vasa Çubriloviç, *Istorija političke misli u Srbiji XIX veka* [XIX. Yüzyılda Sırbistan'da Siyasi Fikirlerin Tarihi], Belgrad, 1958, s. 58–59.

12 Çubriloviç, *age*, s. 68.

13 Çubriloviç, *age*, s. 71.

14 Miroslav Corceviç, *Pitanje samouprave Srbije* 1791–1830 [Sırbistan'ın Otonomi Sorunu 1791–1830], Belgrad, 1972, s. 247–249; *Oslobodilački rat srpskih ustanika 1804–1806* [Sırp İsyanlarının Bağımsızlık Savaşı, 1804–1806], Belgrad, 1967, s. 376.

15 Radoş Lyuşiç, *Tumačenja srpske Revolucije* [Sırp İhtilâli Yorumları], Belgrad, 1992, s. 38.

16 Lyuşiç, *age*, s. 39.

17 Adanır, Stoyançeviç'in isyanı sadece demokratik burjuva devrimi işlevi gördüğünü kabul etmekle yetindiğini ama Sırp devletinin oluşumunu bir burjuva toplumunun eseri olarak değil de, aksine böyle bir toplumun doğmasının ön koşulu olarak değerlendirdiğini belirtir: *age*, s. 36.

18 Vladimir Stoyançeviç, "Srpska nacionalna revolucija i obnova države od kraja XVIII veka do 1839" [Sırp Milli Devrimi ve Devletin Yeniden Kurulması XVIII. Yüzyıldan 1839'a], *ISN*, c. 5/2, Belgrad, 1981, s. 89-92.

19 Lyuşiç, *age*, s. 105.

20 Milorad Ekmeçiç, "Evropski okviri i karakter srpske Revolucije 1804–1815" [Avrupa Bağlamı ve Sırp İhtilâlinin Karakteri], (ed. Çedomir Popov), *Evropa i srpska Revolucija*, Novi Sad, 2004, s. 70.

21 Adanır, *age*, s. 36-37. Roger V. Paxton'a göre bu planlardan hiçbiri bir yabancı gücün etkisinden ve müdahalesinden bağımsız tarzda formüle edilmemiştir: "Nationalism and Revolution: A Re-examination of the Origins of the First Serbian Insurrection 1804-1807" *EEQ*, c. 6/3, September 1972, s. 341.

22 Mektubun tam metni için bkz. Sava Tekeliya, *Opisanije života moga* [Hayatımın Tasviri], (ed. Aleksandar Forişkoviç), Belgrad, 1989, s. 131–147.

23 Adanır, *age*, s. 37. Milliyetçiliğin 1840 öncesi Sırbistan'ında neden belirleyici bir faktör olamayacağını ayrıntılı bir şekilde inceleyen Gale Stokes, adı bu bağlamda çokça zikredilen Dositey Obradoviç'in Sırpların özgürlüğünü, zihnî özgürlük temelinde arzuladığını ve bunun için de mistisizmden rasyonalizme geçmeyi ve Kilise'nin gücünün azaltılmasını hedeflediğini, Habsburg imparatorunu Sırp Kilisesi'ne tercih ettiğini kaydeder. Stokes'a göre Obradoviç bir Sırp ya da İllirya devleti yaratma rüyasını görmemiştir: "The Absence of Nationalism in Serbian Politics before 1840" (ed. Sabrina P. Ramet, James R. Felak-Herbert J. Ellison), *Nations and Nationalism in East-Central Europe*, 1806-1948, Bloomington, 2002, s. 149-150.

24 Adanır, *age*, s. 37

25 Lawrence Meriage, *Russia and the First Serbian Insurrection 1804–1813*, New York, 1987, s. 239.

26 Paxton, *age*, s. 361.

27 Victor Roudometof, "From Rum Millet to Greek Nation: Enlightenment, Secularization and National Identity in Ottoman Balkan Society, 1453–1821" *JMGS*, 16, 1998, s. 12-13.

28 Bu çabaların sistematik ilk örneğini aynı zamanda daha sonraki dönemlerde Sırp yayılmacılığının manifestosu olarak kabul edilen, 1843–52 arasında İçişleri Bakanı olarak görev yapan İliya Garaşanin'in formüle ettiği, Sırp topraklarının birliğinin sağlanmasını amaçlayan ve tarihsel temel olarak Duşan'ın imparatorluğunun diriltilmesine dayanan *Načertanije* [Taslak] oluşturmaktadır.

Geniş bilgi için bkz. Mirko Vanteliç, "The First Formulation of the Greater-Serbian Idea" (ed. Boje Çoviç), *Roots of Serbian Aggression*, Zagreb, 1993, s. 43 vd; Roudometof, "Invented Traditions, Symbolic Boundaries, and National Identity in Southeastern Europe: Greece and Serbia in Comparative Historical Perspective (1830–1880)" *EEQ*, c. 32/4, January 1999, s. 449-450.

29 Kavram, Eric Hobsbawm'a aittir; ona göre 19. yüzyıl öncesi Sırpların ön-milli duygularını yadsımanın hiçbir temeli yoktur: *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik 'Program, Mit, Gerçeklik'*, (çev. Osman Akınhay), İstanbul, 1993, s. 97.

30 Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, (çev. Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir), Ankara, 2002, s. 28. Balkanlar'da milliyetçi tarih yazımı için bkz. Panayote Elias Dimitras, "Writing and Rewriting History in Context of Balkan Nationalism" *SEP*, c. 1/1, 2000, s. 41-59.

Birinci Bölüm

1 Sırpların göçleri hakkında bkz. Dragolyub Dragoyloviç, "Migrations of the Serbs in the Middle Ages" ve Radovan Samarciç, "Migrations in Serbian History" *Migrations in Balkan History* (ed. N. Taşiç), Belgrad, 1989.

2 A. Hayek, "Sırbistan" *İA*, c. 10, 1960, s. 557. 1980.

3 Hayek, *age*, s. 557.

4 Dragoyloviç, *age*, s. 61; Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, (çev. Ayşegül Yarama-Başbuğu), İstanbul, 1992, s. 33; Harold Temperley, *History of Serbia*, Londra, 1919, s. 12; Işın Demirkent, "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hakimiyeti" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 2.

5 *Jugoslavia, History, Peoples and Administration, Geographical Handbook Series for Offical Use Only*, c. 2, Londra, 1944, s. 78.

6 Mihailo Gavriloviç, "Historical Survey" *Servia by the Servians*, (ed. Alfred Stead), Londra, 1909, s. 6-7.

7 Vladimir Çoroviç, *Istorija Srba* [Sırpların Tarihi], Belgrad, 1995, s. 92.

8 Sırp kral ve despotlarının hâkimiyet dönemleriyle ilgili tarihler için bkz. Aleksa İviç, *Rodoslovne taplice srpskih dinastija i vlastele* [Sırp Hanedan ve Hükümdarlarının Soyağacı Tablosu], Novi Sad, 1928.

9 *Jugoslavia...*, s. 81; Dennis P. Hupchick, *The Balkans from Constantinople to Communism*, New York, 2002, s. 66.

10 Temperley, *age*, s. 46; *Jugoslavia...*, s. 83; René Ristelhueber, "The Serbs" *A History of the Balkans Peoples*, (ed.-çev. David S. Spector), New York, 1950, s. 32-33; Hupchick, *age*, s. 82-83.

11 Ristelhueber, *age*, s. 34; John Fine, *The Late Medieval Balkans*, Michigan, 1987, s. 272; Branimir Yankoviç, *The Balkans in International Relations*, (çev. Margot ve Boşko Milosavlyeviç), Londra, 1988, s. 27; Demirkent, *age*, s. 6; Hupchick, *age*, s. 91.

12 Fine, *age*, s. 286; Hupchick, *age*, s. 91.

13 Ristelhueber, *age*, s. 34; Fine, *age*, s. 309.

14 *Jugoslavia...*, s. 87; Fine, *age*, s. 314-317.

15 Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" *İslam Tarih Kültür ve Medeniyeti*, c. I, İstanbul, 1988, s. 282 ve *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600*, (çev. Ruşen Sezer), İstanbul, 2003, s. 15; Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, (çev. Nilüfer Epçeli), c. 1, İstanbul, 2005, s. 191.

16 Halil İnalcık, "Osmanlı Deniz Üssü Gelibolu" *Türk Denizcilik Tarihi*, (ed. Bülent Arı; çev. Selim Aslantaş), Ankara, 2002, s. 100 ve *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600*, s. 15.

17 Fine, *age*, s. 326.

18 Ristelhueber, *age*, s. 37; Fine, *age*, s. 335; Hupchick, *age*, s. 94.

19 Osmanlı fetih metodu hakkında bkz. Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri" *Söğüt'ten İstanbul'a*, (ed. Oktay Özel-Mehmet Öz; çev. Oktay Özel), Ankara, 2000.

20 Donald Quataert, *Osmanlı İmparatorluğu, 1700-1922*, (çev. Ayşe Berktay), İstanbul, 2002, s. 58.

21 M. Gavriloviç, *age*, s. 12; Stoyan Novakoviç, *Srbi i Turci XIV i XV Veka*, [XIV ve XV. Yüzyıllarda Sırplar ve Türkler], Belgrad, 1933, s. 190-191.

22 Osmanlı kroniklerinde Sırp Sındığı adıyla geçen bu zaferi Halil İnalcık Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da doğuş tarihi olarak kabul eder: "Türkler ve Balkanlar" *Balkanlar*, İstanbul, 1993, s. 15.

23 Fine, *age*, s. 379; Novakoviç, *age*, s. 192.

24 İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600*, s. 21.

25 Âşıkpaşazade, Lazar'ın Murad'a elçi gönderip ya cenk ya da sulh edeceğini bildirdiğini ve mübalağa armağanlar yolladığını, iyi hazırlanıp gelmesini, kendisinin Han'ı iyi silahla karşılayacağını haber verdiğini belirtmektedir: *Tevarih-i Âl-i Osman* (Ali Bey neşri), İstanbul, 1332, s. 62.

26 Halil İnalcık *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, Ankara, 1995, s. 143.

27 Sırp tarihçilerine göre, Vuk Brankoviç, savaş alanını erken terk ettiği için Sırp halk türkülerinde hain olarak görülmüş, bu "ihanete" ait söylenceler 19. yüzyıla kadar ulaşmış ve asilerin zihinlerinde kendini kuvvetle hissettirmiştir. Geniş bilgi için bkz. Radoş Lyuşiç, "Kosovska tradicija u ratnom periodu srpske revolucije (1804-1815)" [Sırp İhtilalinin Savaş Zamanında Kosova Geleneği], *Srbija 19. Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 27-38.

28 Osmanlı kroniklerine göre Kosova Savaşı'nın nasıl cereyan ettiği ve Murad'ın nasıl öldürüldüğü hakkında bkz. Ahmet Ağırakça, "Birinci Kosova Savaşı ile İlgili Kaynaklar" ve Yusuf Halaçoğlu, "Kosova Savaşı" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992.

29 Bu kahramanlardan biri, Kosova'da I. Murad'ı öldürdüğü iddia edilen Miloş Kobiliç'tir. Kobiliç, Sırp epik destanlarının merkezine yerleşen bir figür olarak etkisini yüzyıllar boyu sürdürdü, halk arasında cesaret ve kahramanlığını yücelten türküler söylendi. Onunla ilgili lejandların farklı versiyonları Sırbistan'ın hemen her yerine yayıldı. Manastırlar, azizler katına yükseltilen Obiliç'in resimleriyle süslendi. Bundan başka savaştan hemen önce Lazar'ın askerlerine yaptığı iddia edilen konuşmadaki "Utanç duyarak yaşamaktansa savaşarak ölmek yeğdir. Bu dünyada uzun zamandır yaşıyoruz; sonunda, şehitlerin mücadelesini üstlenip sonsuza dek cennette yaşayacağız" şeklindeki, "şerefli" bir ölümü "şerefsiz" bir yaşama tercih ettiğini belirten sözleri, hem dinsel hem folklorik metinlere girdi. Bu anlatılar 19. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Sırp milliyetçiliğinin ideolojik örgüsünü hazırlayan fikir adamlarına esin kaynağı oldu. Vuk Karaciç ve II. Petar Petroviç Nyegoş gibi romantik milliyetçi yazarlar bu anlatılardan hareketle milli kahramanlık destanlarını derlediler. Noel Malcolm, *Kosova Balkanları Anlamak İçin*, (çev. Özden Arıkan), İstanbul, 1999, s. 108-109; Thomas Emmert, "The Serbian View of History: A Tightrope Between Reality and Illusion" *Balkan Currents Studies in the History Culture and Society of a Divided Land*, (ed. Lawrance Tritle), Los Angeles, 1998, s. 21; Branimir Anzulovic, *Heavenly Serbia from Myth to Genocide*, Londra, 1999, s. 12-13.

30 Feridun Emecen, "I. Kosova Savaşı'nın Balkan Tarihi Bakımından Önemi" *I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu Bildirileri*, Ankara, 1992, s. 36.

31 İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri" s. 444.

32 Novakoviç, *age*, s. 224.

33 Leopold Ranke, *Srpska revolucija*, (1829) [Sırp İhtilali], (çev. Ognyan Radoviç), Belgrad, 2002, s. 18; İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ 1300-1600*, s. 21.

34 Novakoviç, *age*, s. 234.

35 Novakoviç, *age*, s. 246.

36 Novakoviç, *age*, s. 256: Fine, *age*, s. 424.

37 Olga Ziroyeviç, *Tursko Vojno Uređenje u Srbiji (1459-1683)* [Sırbistan'da Türk Askeri Düzeni (1459-1683)], Belgrad, 1974, s. 27.

38 Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 1, (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), İstanbul, 2000, s. 48.

39 Yıldırım Bayezid esir düştükten sonra Stefan Lazareviç onu kurtarmak için Timur'un ordusuna üç defa saldırmış, ancak başarılı olamamıştı. O kadar ki Lazareviç'in cansiperane mücadelesini gören Timur, komutanlarına "Hey yaman ışıklar! Ne katu ceng itdiler!" diyerek şaşkınlığını bildirmiş, yanında bulunan erkân ise "Hânum, ışıklar değillerdir, kâfirlerdir" şeklinde cevap vermişti; Nihat Azamat (haz.) *Anonim Tevârîh-i Âli Osman*, (neşreden F. Giese), İstanbul, 1992, s.43.

40 Novakoviç, *age*, s. 273.

41 Halil İnalcık ve Mevlüd Oğuz (yay. haz.), *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehemmed Han-İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerine Anonim Gazavâtnâme*, Ankara, 1989, s. 89; Jovanka Kaliç, "Snaženje Despotovine" [Despotluğun Gücü], *ISN*, c. 2, 1982, s. 98.

42 Osmanlı kaynaklarında babası Vuk'a atfen Vılkoğlu olarak geçer.

43 Momçilo Spremiç, "Početak vladavine Đurđa Brankovića" [Curaç Brankoviç İdaresinin Başlangıcı], *ISN*, c. 2, Belgrad, 1982, s. 218.

44 Spremiç, *age*, s. 222-223.

45 Çoroviç, *age*, s. 309.

46 Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihannüma I*, (haz. F. R. Unat-M. A. Köymen) Ankara, 1984, b, 104-105. G. Elezoviç ve G. Şkrivaniç, *Kako su Turci posle više opsada zauzeli Beograd* [Türkler Birçok Kuşatmadan Sonra Belgrad'ı Nasıl Ele Geçirdiler], Belgrad, 1956, s. 22.

47 Elezoviç-Şkrivaniç, *age*, s. 24. Aşıkpaşazade, II. Murad'ın Belgrad'ın stratejik önemini ne kadar iyi kavradığını şu sözlerle ifade eder: "Engürüs vilayetine vardı. Sultan Murad bildi kim bu Belgrad Engürüs vilayetinin kapısıdır. Kast etti kim kapıyı aça.": *age*, s. 125. Belgrad'ı Osmanlılar tarafından ilk defa 1390-1391'de Yıldırım Bayezid'in kuşatma altına aldığına dair bilgiler vardır. Elezoviç-Şkirvaniç, *age*, s. 21-22.

48 Çoroviç, *age*, s. 311.

49 Aşıkpaşazade şöyle diyor: "Kaçan kim Semendire Vılkoğlu'nun elinden çıktı cemi' kâfir karın ağrısına uğradı. Vılkoğlu vardı Engürüs'ün eteğine yapıştı.": *age*, s. 131.

50 İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu" s. 289.

51 İnalcık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*, s. 3.

52 III. Murad'ın bu dönemde ikinci kez cülus etmediği, sadece ordunun kumandasını devraldığı Halil İnalcık tarafından tespit edilmiştir: *age*, s. 76-79. İkinci cülus ise 1446 yazında vuku bulmuştur. İnalcık, *age*, s. 101.

53 İnalcık, *age*, s. 52. Varna Savaşı *Gazavâtnâme*'de çok detaylı bir şekilde tasvir edilmiştir. İnalcık-Oğuz, *age*, s. 59-70.

54 Ziroyeviç, *age*, s. 52.

55 Çoroviç, *age*, s. 324.

56 Jovanka Kaliç, "Sultan Mehmed II Osvajač i Srbija" [Fatih Sultan Mehmed ve Sırbistan], *ISN*, c. 2, 1982, s. 289-290.

57 Kaliç, *age*, s. 293.

58 Kaliç, *age*, s. 294.

59 İnalcık, "Mehmed The Conqueror (1432-1481) and His Time" *Essay in Ottoman History*, İstanbul , s. 97.

60 İnalcık, *age*, s. 98; Kaliç, *age*, s. 296.

61 İnalcık, *age*, s. 98; Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (çev. Mehmet Harmancı), İstanbul, 1994, s. 100.

62 Kaliç, *age*, s. 299; Ziroyeviç, *age*, s. 59.

63 Tursun Bey, *Târih-i Ebü'l-Feth*, (haz. Mertol Tulum), İstanbul, 1977, s. 79-82; İnalcık, *age*, s. 99; Elezoviç-Şkrivaniç, *age*, s. 29-30. Tursun Bey bu sefer için topların Üsküp'ten çekildiğini ve donanmanın karadan Sava'ya indirildiğini kaydediyor: *age*, s. 80. Âşıkpaşazade, Belgrad'ın alınamamasının sebebi olarak Rumeli beylerinin hıyanetini gösteriyor: *age*, s. 148. Belgrad kuşatması hakkında ayrıca bkz. R. Nisbet Bain, "The Siege of Belgrade by Muhammad II, July 1-23, 1456" *The English Historical Review*, VII/26 (1892) s. 235-252.

64 Ziroyeviç, *age*, s. 61.

65 Momçilo Spremiç, "Srpska Despotovina *između* Istoka i Zapada" [Doğu ve Batı Arasında Sırp Despotluğu], (ed. Slavenko Terziç), *Evropa i Srbi*, Belgrad, 1996, s. 303.

66 Tursun Bey, *age*, s. 94-96; Ziroyeviç, *age*, s. 62-63.

67 Olga Ziroyeviç, *Srbija pod turskom vlašću (1459-1804)* [Türk Hakimiyeti Altında Sırbistan (1459-1804)], Belgrad, 1995, s. 10.

68 Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara, 1999, s. 71-72; Elezoviç-Şkrivaniç, *age*, s. 34-35.

69 P.L. İnciciyan ve H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi" *GAAD*, 2-3, 1974, s. 85. Bu tabirin kullanımı ve Osmanlıların asırlar içinde Belgrad'a verdikleri adların bir değerlendirmesi için bkz. Fehim Bayraktareviç, "Kako su Turci zvali Beograd?" [Türkler Belgrad'ı Nasıl İsimlendirdiler?], *IČ*, c. 3, 1951, s. 209-225.

70 Paul Hehn, "Man and the State in Serbia, from the Fourteenth to the Mid-Nineteenth Century: A Study in Centralist and Anti-Centralist Conflict" *BS*, c. 3, 1986, s. 4.

71 Nikola Vuço, *Privredna istorije Srbije do Prvog svetskog rata* [Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Sırbistan'ın İktisadî Tarihi], Belgrad, 1955, s. 50; Ömer Lütfi Barkan, "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 135.

72 Vuço, *age*, s. 51; Barkan, *age*, s. 135.

73 Ortaçağ Sırp toprak düzeni ile Osmanlı toprak düzeni arasında ne türden benzerliklerin olduğu Sırp tarihçiler arasında tartışılmıştır. Stoyan Novakoviç iki sistem arasında hukuki haklar ve mükellefiyetler açısından tam bir benzerlik görmektedir: *Srpska baština u starijim turskim zakonima* [Eski Türk Kanunlarında Sırp Baştinaları], Belgrad, 1892, s. 24-25. Ninçiç ise bu görüşe katılmamaktadır: *Istorija agrano-pravnih odnosa srpskih težaka pod Turcima- I deo ranije doba* [Türklerin Yönetimi Altında Sırp Köylüsünün Tarım-Hukuk İlişkilerinin Tarihi - I. Bölüm Erken Dönem], Belgrad, 1920, s. 18. Branislav Nedelykoviç'in görüşleri de Ninçiç ile aynı istikametedir: *Istorija baštinske svojina u novoj Srbiji od kraja 18 Veka do 1931* [18. Yüzyılın Sonlarından 1913'e Kadar Yeni Sırbistan'da Baştina Mülklerinin Tarihi], Belgrad, 1936, s. 56.

74 Halil İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri" (1953), *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar*'ın içinde, Ankara, 1995, s. 172. Bosna'da Osmanlı rejiminin yerleşmesinde İslam önemli bir faktör olarak devreye girmiş, eski feodaller hızlı bir şekilde İslam'a geçmişler ve bu şekilde ellerindeki baştina topraklarını muhafaza edebilmişlerdi: Stoyan Novakoviç, *Tursko carstvo pred srpski ustanak*, [Sırp İsyanı Arifesinde Türk İmparatorluğu], Belgrad, 1906, s. 63-64; Ninçiç, *age*, s. 120; Nedim Filipoviç, "A Contribution to the Problem of Islamization in the Balkan under the Ottoman Rule" *DO*, 40, 1978, s. 348; İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri" s. 459.

75 İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri" s. 173-174.

76 Halil İnalcık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu" *TK*, c. 10/118, s. 143; "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri" s. 173; "Osmanlı Fetih Yöntemleri" s. 456-457; Milan Vasiç, "Social Structure of Yugoslav Countries under the Ottoman Rule till the End of 17th Century" *DO*, c. 40, 1978, s. 51. 1454-1455 tarihli Vilayet-i Vılk'a ait mufassal deftere nazaran, 170 timardan 27'si Hıristiyan sipahilere aitti. Yine 1477-1478 Vuçitrn livası mücmel defterinde, 21 timar Hıristiyan sipahilerin elindedir. 1467-1468 Braniçevo defterine göre 59 timar Hıristiyanların, 32 timar Müslümanların elindeydi. İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri" s. 151-155. Ayrıca bkz. Branislav Curcev, "Hrišćani spahije u severnoj Srbiji u XV Veku" [XV. Yüzyılda Kuzey Sırbistan'da Hıristiyan Sipahiler], *GIDBH*, c. 4, 1952.

77 Vuço, *age*, s. 66-67.

78 İlk dönem Osmanlı rejimi ile klasik dönem arasındaki farkların altını kuvvetle çizen Branislav Curcev, Osmanlı "feodallerinin" güçlü olduğu 14. yüzyılda reayaya daha fazla mükellefiyetler yüklenirken 16. yüzyılda bu mükellefiyetlerin reaya lehine azalmış olduğuna dikkat çekmektedir: "O uticaju turske vladavine na razvitak naših naroda" [Türk İdaresinin Halklarımızın Gelişmesine Etkileri Hakkında], *GIDBH*, c. 2, 1950, s. 33. Marksist tarihçi Curcev, Osmanlı timar sistemini ilkel bir feodalizm olarak tanımlamıştır: "Prilog pitanju razvitka i karaktera tursko-osmanskog feudalizma timarsko-spahiskog uređenja" [Türk-Osmanlı Feodal Timar-Sipahi Düzenlemesinin Karakteri ve Gelişim Sorununa Katkı], *Seperat iz Godišnjak istorjiskog društva Bosne i Hercegovine*, 1949. Curcev ve diğer Marksist tarihçilerin Osmanlı düzeni hakkında görüşlerinin bir değerlendirmesi için bkz. Wayne S. Vucinich, "The Yugoslav Lands in the Otoman Period: Postwar Marxist Interpretations of Indigenous and Ottoman Institutions" *JMH*, c. 27, 1955, s. 287-305.

79 Ömer Lütfi Barkan, "Timar" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 833.

80 Klasik Osmanlı toprak düzeninde, teoride toprağın sahibi devlet-sultandı. Barkan'ın işaret ettiği gibi timarlı sipahi, devlet namına mirî toprakları kiraya verilmesine ve idaresine nezaret eden ve bu hizmeti mukabili devlete ait vergilerden bir kısmını kendi hesabına toplayan asker-memurdu: "Balkan Memleketlerinin Ziraî Reform Tecrübeleri" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 405.

81 Ninçiç, *age*, s. 81.

82 Ninçiç, *age*, s. 82. Ninçiç, Sırp köylüsünün Osmanlı düzeninde ekonomik değil hukuki açıdan daha iyi şartlara sahip olduğu görüşündedir: *age*, s. 89-100.

83 İnalcık, "Osmanlı Timar Rejimi ve Sipahi Ordusu" s. 141. Reaya yerini terk ettiğinde çift-bozan resmi ödüyordu. Bu vergi zaman içinde artmıştır. 16. yüzyılın sonunda 300 akçeyi bulmuştur: Branislav Curcev, "Jedan nov podatak o vezanosti raje za zemlju u Smederevskom sandžaku u XVII Veku" [XVII. Yüzyılda Semendire Sancağında Reayanın Mükellefiyeti Hakkında Yeni Bir Veri], *IG*, c. 2, 1949, s. 73.

84 Ömer Lütfi Barkan, "Feodal Düzen ve Osmanlı Timarı" *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Ankara, 1980, s. 881, 884 ve "Timar," s. 840.

85 Vuk Stefan Karaciç, *Prvi i drugi srpski ustanak*, Belgrad, 1947, s. 28.

86 Balkanlar'da Vlah (Eflak) kelimesi, genellikle Latince'nin bir diyalektini konuşan halk için kullanılır. Vlahların ataları Romalı kolonyalistlerle Romalılaşmış yerel halkların karışımdan meydana gelen bir topluluktu. "Barbarların" Roma İmparatorluğu'nu istilası sırasında dağlara göçtüler. Sığır çobanlığı ile uğraştılar. Vlahların çoğu Ortodoks Hıristiyandı. Balkanların batısında yaşayanları Katolikliği seçtiler: Anzulovic, *age*, s. 43.

87 Olga Ziroyeviç, "The Ottoman Military Organization in Yugoslav Countries in the 15th and 16th Centuries" *DO*, c. 40, 1978, s. 184; Hehn, *age*, s. 10-11.

88 Vlahlar ile ilgili ilk kanunname 1476 yılına aittir. Bkz. Duşanka Boyaniç, "Vlasi u severnoj Srbiji i njihovi prvi kanun" [Kuzey Sırbistan'da Eflaklar ve Onların İlk Kanunu], *IČ*, c. 18, 1971, s. 255-270.

89 "Knez" terimi, bütün Slav dillerinde mevcut olup, büyük bir ihtimalle bu dillere Gotça'dan geçmiştir *kuniggs*. Bir bölgenin yönetimini üstlenen kişilere verilen unvanken, yeniçağlar boyunca soyluların kullandığı bir tabire dönüşmüştür: Hazım Şabanoviç, "Knez" *EJ*, c. 5, Zagreb, 1968, s. 263. Osmanlı kaynaklarında knez tabirine ilk defa 1464'te rastlanmaktadır: Ema Milykoviç-Boyaniç, "Knežinska samouprava u Smederevskom sandžaku u drugoj polovini XV i prvoj polovini XVI Veka" [XV. Yüzyılın İkinci ve XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Semendire Sancağında Knezlik Otonomisi] *MSI*, c. 57, 1998, s. 88. Osmanlı dünyasında a) Hıristiyan ileri gelenlerini b) idarî görevi bulunan ve belirli bir otonomiye sahip kişileri belirtmek üzere kullanılmıştır. Nahiye, varoş ve köy knezi olmak üzere üç tür knez mevcuttu; Şabanoviç, *age*, s. 263.

90 Midhat Sertoğlu, (haz). *Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesi*, İstanbul, 1992, s. 77.

91 Branislav Curcev, "O knezovima pod turskom upravom" [Türk İdaresi Altında Knezler Hakkında], *IČ*, c. 1-2, 1949, s. 14; Vasiç, *age*, s. 58 Milykoviç-Boyaniç, *age*, s. 90.

92 Derbendcilik Osmanlı askeri sisteminde II. Murad devrinden itibaren görülmektedir. Bunların görevleri yollarda ve geçitlerde asayişi ve emniyeti sağlamak, yolların tamirinde çalışmak, ıssız yerleri şenlendirmekti. Özellikle Belgrad-Sofya yolunun güvenliği açısından derbendcilerin bu bölgede yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu yol üzerinde tahminen 40 derbend bulunmaktaydı.

Sırbistan'ın dağlık bölgelerinde, haydut çetelerinin faaliyetlerini önlemek için ilk dönemlerden itibaren bu bölgelerde derbendler kurulmuştur: Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1990, s. 65; Ziroyeviç, *Tursko Vojno Uređenje u Srbiji (1459-1683)*, s. 178-180; Sertoğlu, *age*, s. 75.

93 Voynuk ya da voynik asker anlamındaki voynukluk Slavik kökenli bir organizasyon olup Çirmen Savaşı'ndan (1371) sonra Osmanlılar tarafından alındı. 1375'ten itibaren voynuklar Osmanlı askeri sınıfı içinde görülmektedir: Branislav Curcev, "O uticaju turske vladavine na razvitak naših naroda" s. 38; Ziroyeviç, *age*, s. 162. Voynuklar küçük baştinalara sahip soylular sınıfından gelmekteydi. En küçük voynuk birimi *gönder kolba* ismini taşımaktaydı 1455'te Semendire sancağında 996 voynuk bulunmaktaydı İnalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hıristiyan Sipahiler ve Menşeleri" s. 157, 173; Sertoğlu, *age*, s. 67. Voynuklar hakkında geniş bilgi için ayrıca bkz. Yavuz Ercan, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar*, Ankara, 1989.

94 Martolosluk Bizans'tan alınarak Osmanlı askeri sistemine entegre edilmiştir. Martoloslar 15. yüzyıl boyunca özellikle sınır bölgelerinde, 16. ve 17. yüzyıllarda ise Balkanlar'ın hemen her yerinde görülmektedir. Hıristiyanların yanında Müslümanlar da martolos olarak görev yapmışlardır. Başlangıçta düşman ordularını yıldırmakla, 16. yüzyıldan itibaren de kalelerin korunmasıyla mükelleftiler. Ayrıca kolluk kuvveti olarak geçitlerin ve yolların asayişini sağlıyorlardı: İnalcık, *age*, s. 179-180; Ziroyeviç, *age*, s. 186-187.

95 Wayne S. Vucinich, "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule" s. 602; Ziroyeviç, "The Ottoman Military Organisation in Yugoslav Countries in the 15th and 16th Centuries" s. 183.

96 Hazım Şabanoviç, "Upravna podjela jugoslovenskih zemalja pod turskom vladavinom do Karlovačkog mira 1699 godine" [1699 Karlofça Antlaşması'na Kadar Türk Hakimiyeti Altındaki Güneyslav Memleketlerinde İdari Taksimat], *GIDBH*, c. 4, 1952, s. 178. Alacahisar sancağı hakkında ayrıca bkz. Radmila Triçkoviç, "Leskovac u XVIII Veku 1683-1804" [XVIII. Yüzyılda Leskovats 1683-1804], *Seperat iz Leskovačkog zbornika*, XI, 1971, s. 5-23.

97 Osmanlı idare düzeninde Belgrad Paşalığı diye bir birim söz konusu değildir. Bu adlandırma 18. yüzyılda Sırp toplumu arasında kullanılmış ve Sırp kaynak ve literatürüne bu şekilde girmiştir. Geniş bilgi için bkz. Hazım Şabanoviç, "Da li je postao beogradski pašaluk" [Belgrad Paşalığı Var Mıydı], *IG*, c. 1-2, 1954.

98 Hazım Şabanoviç, "O organizaciji turske uprave u Srbiji u XV i XVI vijeku" [XV ve XVI. Yüzyılda Sırbistan'da Türk Yönetim Organizasyonu Hakkında], *IG*, c. 3-4, 1955, s. 62.

99 Şabanoviç, "Upravna podjela jugoslovenskih zemalja pod turskom vladavinom do Karlovačkog mira 1699 godine" s. 178-179.

100 Branislav Curcev (ed.), *Historija naroda jugoslavije*, II [Yugoslav Halkının Tarihi], Zagreb, 1959, s. 68-69.

101 Şabanoviç, *age*, s. 177-178.

102 Şabanoviç, "O organizaciji turske uprave u Srbiji u XV i XVI vijeku" s. 68.

103 Mirko Mirkoviç, *Pravi položaj i karakter srpske crkve pod tuđinskom vlašću (1459-1766)* [Yabancı İdare Altında Sırp Kilisesi'nin Karakter ve Hukuki Durumu], Belgrad, 1965, s. 39.

104 Branislav Curcev, "The Serbian Church in the History of the Serbian Nation under the Ottoman Rule (till the Reinstatement of the Patriarchte of Peč in 1557)" *DO*, c. 40, 1978, s. 293-294.

105 Curcev, *Historija naroda jugoslavije*, s. 106. Patrikliğin bu sınırları 19. ve 20. yüzyıllarda Büyük Sırbistan (Velika Srbija) emelleri için tarihsel zemin oluşturmuştur. Geniş bilgi için bkz. L.V. Südland, *Južnoslavensko pitanje* [Güneyslav Sorunu], (çev: Fedor Pucek), Varaždin, 1990, s. 161-173.

106 Curcev, *age*, s. 107.

107 Beratlar patriklerin meşruiyet kaynağıydı 1695'te Peç patriği İstanbul'a şikâyette bulunarak beratı yenilenmediği için reayadan sadaka toplayamadığını bildirmişti. Halil İnalcık, "The Status of Greek Orthodox Patriarch" *Essay in Ottoman History*, İstanbul, 1998, s. 207.

108 Radmila Triçkoviç, "Srpska Crkva sredinom XVII Veka" [XVII. Yüzyılın Ortalarında Sırp Kilisesi], *Glas SANU*, CCCXX/2, 1980, s. 66-67.

109 Branislav Curcev, "Uloga srpske crkve u borbi protiv osmanske vlasti" [Osmanlı Yönetimine Karşı Mücadelede Sırp Kilisesi'nin Rolü], *Pregled*, I, 1953, s. 40-41.

110 Curcev, *age*, s. 568.

111 Halil İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire" *Archivum Ottomanicum*, c. 6, 1980, s. 288.

112 Aziz Sava 1169-1236, bir tarihi kişilik olup Stefan Nemanya'nın oğludur. Sırp kilisesini kurması ve Hıristiyanlığa hizmet etmiş olması onu azizler katına yükseltmiştir.

113 Traian Stoianovich, Sırplar arasında binyılcılık ve buna bağlı "kurtarıcı" beklentisinin, onların ruh dünyalarında önemli bir yer ettiğini, 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Aziz Sava'nın mesiyanik dönüşünü beklediklerini, 1595-1603 Osmanlı-Avusturya savaşlarında bu beklentinin gerçekleşeceğini umarak Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklandıklarını belirtiyor: *A Study in Balkan Civilization*, New York, 1967, s. 145 ve *Balkan Worlds-The First and Last Europe*, New York, 1994, s. 169.

114 Selânikî Temişvar'daki isyanın sebebini fetihten beri zeamet tasarruf eden birinin zeametinin elinden alınmasından kaynaklandığını yazmaktadır: Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, (1003-1008/1595-1600), (haz. Mehmet İpşirli), c. 1, Ankara, 1999, s. 378.

115 Ziroyeviç, *Srbija pod turskom vlašću, (1459-1804)*, s. 66.

116 Radovan Samarciç, "Srbi u ratovima Turske do 1683" [1683'e Kadar Türkiye Savaşlarında Sırplar], *ISN*, c. 3, 1994, s. 322-324.

117 Petar Milosavlyeviç, "Oslobodilački pokreti balkanskih naroda krajem XVI i početkom XVII Veka" [XVI. Yüzyılın Sonlarından XVII. Yüzyılın Başlarına Balkan Halklarının Bağımsızlık Hareketleri], (ed. Radovan Samarciç), *Starina Novak i Njegovo Doba*, Belgrad, 1988, s. 19; Samarciç, *age*, s. 334.

118 Savaşın ayrıntıları için Jorga, *age*, c. 4, s. 52 vd.

119 Samarciç, *age*, s. 338; Vasiç, *age*, s. 63; Curcev, "O uticaju turske vladavine na razvitak naših naroda" s. 57; Yovan Miliçeviç, "Hajduci uoči Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Haydutlar], *DISRIG*, c. 1-2, 1980, s. 79-82. Haydut, (hajduk) kelimesinin Türkçe, Macarca ya da Slav kökenden geldiği hakkında değişik görüşler ileri sürülmüştür. Miodrag Stoyanoviç, *Hajduci i Klefti u narodnom pesništvu*, [Halk Türkülerinde Haydutlar ve Kleftler], Belgrad, 1984, s. 32-34. Tipik bir haydut çetesine *harambaşı* önderlik ederdi. Harambaşıların emir ve direktifleri bir disiplin içinde yerine getirildi. Reislerin yardımcısı *barjaktar* adını taşıyordu. Genelde 20-30 kişilik gruplarla gezmelerine rağmen bazen bu sayının çok üstüne çıktıkları olurdu. İlkbahardan sonbahara kadar haydutluk yaparlar, kışın ise köylerdeki yandaşları ve adamlarında (*jatak*) kışlarlardı: Curcev, *Historija naroda jugoslavije*, s. 497; Karaciç, *age*, s. 39. Osmanlılar, haydutların faaliyetleri-

ni önlemek ve yolların güvenliğini sağlamak için çeşitli tedbirlere başvurdular. Önemli geçitlere müstahkem varoşlar kurdular. Bunlardan bazıları zaman içinde şehirlere dönüşmüştür. Şarköy, Rajany, Paraçin, Yagodina, Derbend, Hasan Paşa Palankası ve Hisarcık bu tip şehirlerdendir. Ayrıca yollarda yüksekte içine bir adamın sığacağı kulübeler yaptılar. Buradaki görevli, yolda veya ormanda birini gördüğü zaman davul çalarak muhafızları haberdar ederdi. Eğer görünen kişiler haydut ise davulu sürekli çalar ve ortalığı ayağa kaldırırdı: Konstantin Yireçek, *Belgrad-İstanbul-Roma Askerî Yolu*, (çev: Ali Kemal Balkanlı), Ankara, 1990, s. 108; Curcev, *age*, s. 498. Haydutların 16. ve 17. yüzyıllarda faaliyetleri için bkz. Radovan Samarciç, *Hajdučke borbe protiv Turaka u XVI i XVII Veku* [XVI ve XVII. Yüzyılda Haydutların Türklere Karşı Mücadelesi], Belgrad, 1952.

120 Çoroviç, *age*, s. 445.

121 Samarciç, *age*, s. 424.

122 Sefer hakkında bkz. Jorga, *age*, s. 163 vd.

123 Jorga, *age*, s. 200.

124 Rayko Veselinoviç, "Nardoni pokreti i ustanci" [Halk Hareketleri ve Asiler], *ISN*, c. 3, 1994, s. 520-522.

125 Jorga, *age*, s. 215-216.

126 *Velika seoba* Sırp milliyetçiliğinin kullandığı ana temalardan biridir. Patrik III. Arseniye 19. yüzyılda yapılan resimlerde büyük acı içinde ama mağrur bir şekilde göç eden Sırpların başında gösterilir. Bu göç esnasında kaç kişinin göç ettiği önemli bir tartışmanın konusudur. Sayının az veya çok oluşunun önemi, Kosova'daki Sırp iddialarına temel oluşturması ile ilgilidir. 1690'dan önce Arnavutların, Kosova'da önemsenmeyecek bir azınlığı oluşturduğu, ancak bu büyük göçten sonra demografik dengenin değiştiği tezine destek sağlamak üzere, göç edenlerin sayısı abartılır. Verilen farklı rakamlar için bkz. Ziroyeviç, *age.*, s. 94; Malcolm, *age.*, s. 202; Vaselinoviç, *age.*, s. 536; Vladimir Stoyançeviç, "Sıbija u Velikoj seobi 1690 godine" [Büyük Göç'te Sırbistan, 1690], V6, c. 3, s. 251. Sırp göçleri için ayrıca bkz. Samarciç, "Migrations in Serbian History." s. 89.

127 Brankoviç'in iddiasının tarihi temeli yoktu: Grugur Yakşiç, *Evropa i vaskrs Srbije (1804-1830)*, (1907), [Avrupa ve Sırbistan'ın Doğuşu 1804-1830], Belgrad, 1933, s. 5. Kullandığı unvanlar gerçekten çok ilginçtir:"İllirya ve Doğu İmparatorluğu'nun miras hakkına sahip Despotu, yukarı ve aşağı Misya'nın ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun Büyük Dükü, San Sabbas ve Karadağ Prensi, Hersek, Sirem ve Yanova'nın ebedi Beyi, Macaristan ve bağlı ülkelerin Kontu": Jorga, *age*, s. 208.

128 Jorga, *age*, s. 209.

129 Albert B. Lord, "Nationalism and the Muses in the Balkan Slavic Literature in the Modern Period" (ed. Charles ve Barbara Jelavich), *The Balkans inTransition*, Connecticut, 1974, s. 259; Curcev, *age*, s. 825. Michael Petrovich, bu eserin modern Sırp tarih yazıcılığının ilk örneği olduğunu kaydetmektedir: "Rise of Modern Serbian Historiography" *JCEA*, c. 16/1,1956, s. 6.

130 S. Lefter Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1966, s. 181-182.

131 Jorga, *age*, s. 284-485.

132 Rayko Veselinoviç, "Srbija pod austrijskom vlašću 1718-1739" [Avusturya Hakimiyeti Altında Sırbistan 1718-1739], *ISN*, c. 4, 1986, s. 108-109.

133 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 2, Ankara, 1995, s. 135-137; Jorga, *age*, s. 291.

134 Antlaşmanın maddeleri için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, c. 1, Ankara, 1953, s. 61-71.

135 Stavrianos, *age*, s. 183; R. Veselinoviç, *age*, s. 111; Uzunçarşılı, *age*, s. 144; Duşan Popoviç, *Srbija i Beograd od požarevačkog do beogradskog mira (1718-1739*, [Pasarofça'dan Belgrad Antlaşması'na Kadar Sırbistan ve Belgrad (1718-1739)], Belgrad, 1950, s. 115.

136 D. Popoviç, *age*, s. 63-64, 84-85.

137 Rayko Veselinoviç, "Vojna krajina u Srbiji 1718-1739" [Sırbistan'da Voyna Krayina-Askeri Sınır 1718-1739], *Zbornik Istorijskog muzeja Srbija*, Belgrad, 1984, s. 11 vd.

138 Wayne S. Vucinich, "Serbian Military Tradition" *War and Society in East Central Europe*, c. 1, 1979, s. 287; D. Popoviç, *age*, s. 75-76.

139 D. Popoviç, *age*, s. 115.

140 Stavrianos, *age*, s. 183.

141 Jorga, *age*, s. 353.

142 Jorga, *age*, s. 364.

143 Nikola Konstandinoviç, *Beogradski pašaluk-severna Srbija pod turskom vlašču* [Türk Hâkimiyeti Altında Belgrad Paşalığı-Kuzey Sırbistan], Belgrad, 1970, s. 33.

144 Halil İnalcık, "Land Problems in Turkish History" *The Muslim World*, 45, 1955, s. 225; Quataert, *age*, s. 62-63.

145 İnalcık, *age*, s. 224 ve "The Emergence of Big Farms, Çiftliks: State, Landlords and Tenants" *Contributions à l'histoire économique et sociale de l'Empire ottoman. Collection Turcica*, c. 3, 1984, s. 106.

146 İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire" s. 288; Suraiya Faroqhi, "Krizler ve Değişim 1590-1699" (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), (çev. Ayşe Berktay), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2, İstanbul, 2004, s. 564. Sipahiler bir yandan askeri sistem içinde önemlerini yitirirken, diğer yandan da kökenlerinde değişim meydana gelmekteydi. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Hıristiyan sipahilerin ellerindeki timarlar azalmaya başladı Bunlardan bazıları Macaristan'a göç ederken bir kısmı İslam'a geçerek timarlarını korumaya çalıştılar. Hıristiyan sipahilerin timar sisteminden çıkarılması süreci 17. ve 18. yüzyıllar boyunca devam etti. 19. yüzyılın başında Sırbistan topraklarında bir tane dahi timar tasarruf eden Hıristiyan kalmadı. Karaciç, *age*, s. 27.

147 İnalcık, *age*, s. 289.

148 1582'ye kadar 50-70 akçe haraç, 40-60 akçe avarız ve iki koyun başına bir akçe resm-i ağnam ödenirken, bu tarihten sonra haraç 240 akçeye, avarız 300 akçeye, resm-i ağnam koyun başına bir akçeye yükseldi. 1574'te 40 akçe olan cizye, 1592'de 70, 1596'da 150, 1650'de 240, 1691'de 280 akçeye ulaştı. 17. yüzyıl boyunca reaya üçerindeki vergi baskısı artarak devam etti. 17. yüzyılın ortasında haraç 700-800 akçeyi buldu: Curcev, *age*, s. 484; İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, s. 60.

149 Çiftlik hakkında bkz. Ömer Lütfi Barkan, "Çiftlik" *İA*, c. 3, 1977, s. 392-397. Halil İnalcık, "Çiftlik," *TDVİA*, c. 8, 1993, s. 313-314.

150 Halil İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara, 1943, s. 89. İmparatorluk merkezi idaresi hiç şüphesiz kendi çıkarları açısından köylünün refahını ön planda tutmuş ve bu ara sınıfların yükselmesine karşı durmaya çalışmıştır. Zaman zaman ekâbir ve ağa takımının yedindeki arazilerin miriye çevrilmesi bu anlayışın bir sonucudur Ancak bu tedbirler kırsalda her zaman merkezin istediği sonuçları vermemiştir. Halil İnalcık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk" *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 1993, s. 10.

151 Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyanları*, İstanbul, 1995, s. 42; Faroqhi, *age*, s. 563.

152 Akdağ, *age*, s. 64. Para darlığının gerçek sebepleri Halil İnalcık tarafından ortaya konulmuştur. Bkz. "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle" *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul, 1993, s. 158-166.

153 İnalcık, *age*, s. 90.

154 İnalcık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire" s. 291.

155 Suraiya Faroqhi'nin 17. yüzyılın başında ve 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı Avrupa'sında çiftliklerin durumu ile ilgili çıkardığı haritada bu durum açıkça görülmektedir: *age*, s. 578-579.

156 Avdo Suçeska, "O nastanku čifluka u našim zemljama" [Bizim Memleketlerde Çiftliklerin Doğuşu Hakkında], *GIDBH*, c. 16, 1965, s. 41. Traian Stoianovich, 18. yüzyılda büyük çiftliklerin yaygınlaşmasında, coğrafi konumun önemine işarete etmiştir. Stoianovich, çiftliklerin, ticaretin daha rahat, sulamanın daha sistematik olarak yapıldığı ve Avrupa pazarlarının ihtiyacını karşılamaya müsait bölgelerde geliştiğini belirtmektedir: "Land Tenure and Related Sectors of the Balkan Economy" *JEH*, c. 13, 1953, s. 402; "Factors in the Decline of Ottoman Society in the Balkans" *SR*, c. 21, 1962, s. 629 ve *Between East and West The Balkan and The Mediteranean World*, c. 1, New York, 1992, s. 25.

157 Radmila Triçkoviç, *Šabac i njegova nahija od 1740 do 1804* [Böğürdelen ve Nahiyesi 1740-1804], Belgrad, 1970, s. 348 ve "Spisak Muhafiza Beograda od 1690 do 1789. Godine" [Belgrad Muhafızlarının Listesi 1690-1789], *IČ*, c. 18, 1971, s. 298. Belgrad yeniden fethedildikten sonra eski hüviyetine kavuştu. 1693-1694 arasındaki Avusturya'ya karşı yapılan bütün askerî hazırlıklar Belgrad'da tespit ve tayin edildi. *Anonim*'de buna dair oldukça detaylı malumat bulunmaktadır: Abdulkadir Özcan (haz.), *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, Ankara, 2000, s. 67, 114, 118, 126.

158 Belgrad kendi askerine sahip üç tuğlu paşanın kumandasına verildi. Belgrad muhafızı, kendi özel finans kaynağına sahip, en yetkili askeri şahsiyet olarak Avusturya'ya karşı sırırın korunmasında birinci dereceden sorumluydu. Bütün askeri, iktisadi ve sosyal meseleler, reayanın her türden zulme karşı korunması uhdesine verilmişti. Bu hususlara ait karalar muhafızın divanında alınırdı. Mali işleri yürüten bir hazine defterdarı Belgrad'da görev yapardı. Ziştovi Antlaşması'nı müteakip bu defterdarın yerini muhassıl almıştır: Triçkoviç, "Spisak Muhafiza Beograda od 1690 do 1789. Godine" s. 303-327; "Položaj Beograda u vojno-upravnom sistemu smederevskog sandžaka posle Beogradskog mira 1739 god" [1739 Belgrad Antlaşması'ndan Sonra Semendire Sancağının İdarî-Askerî Sistemi İçinde Belgrad'ın Yeri], *Poseban otisak iz Zbornika oslobođenje gradova u Srbiji od Turaka 1862-1867*, Belgrad, 1970, s. 188-190 ve "Spisak Muhafiza Beograda od 1690 do 1789. Godine" s. 301.

159 Radmila Triçkoviç, "Čitlučenje u Beogradskom pašaluku u XVIII Veku" [XVIII. Yüzyılda Belgrad Paşalığında Çiftlikleşme], *ZMS*, c. 11/1, 1970, s. 531.

160 Triçkoviç, "Položaj Beograda u vojno-upravnom sistemu smederevskog sandžaka posle Beogradskog mira 1739 god" s. 185; Avdo Suçeska, "Tendencije u razvoju turske lokalne vlasti u Beogradskom pašaluku pred Prvi srpski ustanak" [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Belgrad Paşalığında Türk Yerel İdaresinin Gelişimindeki Eğilimler], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 318.

161 "Palanka" Yunanca'dan gelen bir terimdir: *falanx-falangos*. Önemli yol kavşaklarında ve geçitlerde ağaç, çalı ve kerpiçle tahkim edilmiş yerler olan palankalar 16. yüzyılın ortalarında en fazla Orta Avrupa'daki Osmanlı topraklarında görülmektedir; 17. yüzyılda sayıları önemli ölçüde artmıştır. Palankalara mustahfızlar, martoloslar, topçu ve azap askerleri yerleştirilir, bunların sayısı konuma yere göre değişirdi. Palankaların içinde bu askerlerin evleri, cephanelik, cami, mescid bulunurdu. Palankaların çevresinde zamanla ahalinin yaşadığı varoşlar ortaya çıkmış ve nüfus çoğalmaya başlamıştır. Geniş bilgi için bkz. Olga Ziroyeviç, "Palanka" *VG*, c. 1, 1970.

162 1703'te sayıları 5.611'di: Özcan, *age*, s. 211.

163 Ahmed Vasıf Efendi'de şöyle bir kayda tesadüf ediyoruz: "Rumeli eyâletinin zuema ve erbab-ı timarı Belgrad cânibinde kışlamak üzere ferman olunmuşken taife-i mezbûre kulübelerin ihrak (yakarak) ve bizler Belgrad etrafındaki karyelerde kışlayacağız şayiasıyla vilâyetlerine azimet eylemiş olduklarından ..": *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakâikü'l-Ahbar*, (haz. Mücteba İlgürel), Ankara, 1994, s. 90.

164 Triçkoviç, "Čitlučenje u Beogradskom pašaluku u XVIII Veku" s. 533. Bruce McGowan, tımarlı sipahilerin savaşlarda fonksiyonlarını büyük oranda yitirmelerine rağmen Osmanlı merkezî yönetiminin, 17. ve 18. yüzyıllarda yaygınlaşan Sırp milis hareketlerine karşı denge kurmak amacıyla onların varlıklarını sürdürmelerine müsaade ettiğini kaydetmektedir: "Âyanlar Çağı 1699-1812" (ed. Halil İnalcık-Donald Quataert), (çev. Ayşe Berktay), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2, İstanbul, 2004, s. 782.

165 Triçkoviç, "Položaj Beograda u vojno-upravnom sistemu smederevskog sandžaka posle Beogradskog mira 1739 god." s. 186; McGowan, *age*, s. 787.

166 Ayntabi Asım Efendi, *Asım Tarihi*, c. 1, İstanbul, 1867, s. 364; Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Tertib-i Cedid, c. 6, İstanbul, 1309, s. 294.

167 Stanford Shaw, *Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, Cambridge-Massachusetts, 1971, s. 240.

168 Prota Mateya Nenadoviç, *Memoari Prota Mateja Nenadovića*, (1867) [Papaz Mateya Nenadoviç'in Hatıratı], Belgrad, 1966, s. 38; McGowan, *age*, s. 807.

169 Nedyelkoviç, *age*, s. 131; Triçkoviç, "Čitlučenje u Beogradskom pašaluku u XVIII Veku" s. 532.

170 Belgrad Muhafızı Hasan Paşa'ya gönderilen bir hükümden reayadan sadece yeniçeriler değil bunun yanında nahiye kadılarının da çeşitli şekillerde para tahsil ettikleri anlaşılmaktadır. BOA, Cev. Mal. 22346 Şevval 1173/Mayıs-Haziran 1759.

171 Belgrad yamakları merkez tarafından ödenen mevacibleri yanında, reayadan zorla, senelik 1.500 keseden fazla "porez" adı altında vergi tahsil etmişlerdir. İstanbul'dan gönderilen bir hükme nazaran Belgrad Antlaşması'ndan sonra (1739) 1788-91 Osmanlı-Avusturya savaşına kadar yamakların bu şekilde 150.000 kese vergi topladıkları anlaşılmaktadır. BOA, Müh. Def. 197, s, 6 tt. Ağustos-Eylül 1791.

172 Vasıf, *age*, s. 362; Radovan Samarciç, *Pisci srpske istorije*, c. 3 [Sırp Tarihi Yazarları], Belgrad, 1986, s. 319.

173 Suçeska, "O nastanku čifluka u našim zemljama" s. 42; Triçkoviç, *age*, s. 543.

174 Vuk Stefan Karaciç, *Prvi srpski ustanak* [Birinci Sırp İsyanı], Belgrad, 1954, s. 107-108

175 Yovan Cviyiç Balkanlar'da zadruganın batı ve merkezi Balkanlar'da Adriyatik'ten Bulgaristan'a bir kuşak şeklinde yayıldığını ve güçlü biçimlerinin özellikle Dinarik halklar arasında mevcut olduğu-

nu kaydetmektedir: "The Zones of Civilization of Balkan Peninsula" *Geographical Review*, c. 5/6, 1918, s. 479-480.

176 Miyo Mirkoviç, *Ekonomska historija Jugaslavije* [Yugoslavya'nın Ekonomi Tarihi], Zagreb, 1958, s. 35.

177 Karaciç, *age*, s. 37-38. Bazı tarihçiler zadruganın uzun Osmanlı asırlarına rağmen Sırpların etnik ve kültürel özelliklerini korumalarında önemli rol oynadığını düşünmektedirler: Vasa Çubriloviç, *Istorija političke misli u Srbiji XIX Veka* [XIX. Yüzyılda Sırbistan'da Siyasi Fikirlerin Tarihi], Belgrad, 1958, s. 33; Vucinich, "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule" s. 608; Emmert, *age*, s. 18; Vladimir Stoyançeviç, "Karadjorde and Serbia in His Time" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 26. Çubriloviç'e göre, Zadrugaların ocak başlarında söylenen türküler (*pesme*) ve anlatılan kahramanlık hikâyeleri Sırpların millî bilinçlerini muhafaza etmelerine zemin hazırlamıştır. Öte taraftan bu sosyal yapı Sırpların kendini yönetme ve ortak karar alma melekelerini geliştirmiştir: *age*, s. 33-34. Peter Sugar, Sırpların Balkanlarda isyan eden ilk halk olmalarını onların zadruga vasıtasıyla edindikleri güçlü sosyal organizasyona bağlar: "Major Changes in the Life of the Slav Peasantry under Ottoman Rule" *IJMES*, c. 9, 1978, s. 303.

178 McGowan, *age*, s. 807.

179 J.R. Lampe ve M. Jackson, *Balkan Economic History*, Bloomington, 1982, s. 110.

180 Vuço, *age*, s. 151.

181 Traian Stoianovich, "Conquering Balkan Orthodox Merchant" *JEH*, c. 20, 1960, s. 283.

182 Bogumil Hrabak, "Uvoz i izvoz turskog Beograda i ustanika i tranzitna Trgovina preko Srbije 1804, 1805 i 1806. godine" [Türk Belgradının ve İsyancıların İthalat ve İhracatı ve Sırbistan Üzerinden Transit Ticaret 1804, 1805 ve 1806], *GGB*, c. 20, 1973, s. 108.

183 Stoianovich, *age*, s. 283.

184 Duşan Peroviç, "Privredne prilike u Srbiji pred Prvi srpski ustanak" [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Sırbistan'da Ekonomik Vaziyet], *IP*, c. 2, 1954, s. 13.

185 Stoianovich, *age*, s. 283; Eric Hobsbawm, *Eşkıyalar*, (çev. Orhan Akalın- Necdet Hasgül), İstanbul, 1997, s. 104.

186 Avusturya Sırpları arasında dini bakımdan bu gelişmeler yaşanırken, Peç Patrikliği, patriklerin *ihanetleri* yüzünden Osmanlı idaresi nezdindeki güvenini tamamen kaybetmiş ve 11 Eylül 1766'da Sultan III. Osman'ın Rum patriğine verdiği berat ile ilga edilerek Rum Patrikliği'ne bağlanmıştır. Duşan Kaşiç, "Srpska crkva pod Turcima" [Türklerin Hakimiyeti Altında Sırp Kilisesi], (ed. R. Veselinoviç) *Srpska provaslavna crkva 1219-1969*, Belgrad, 1969, s. 160. Vasa Çubriloviç, Sırp Kilisesi'nin, Sırp devletine, onun düşüşüne, Kosova Savaşı'nın kahramanlık efsanelerine ait geleneği muhafaza ettiğini düşünmektedir: *age*, s. 26. Michael Petrovich de, Kosova Savaşı'ndan sonra Sırp Kilisesi'nin yalnızca Sırp devletine ait geleneği muhafaza etmekle kalmadığını, her zamankinden daha milli bir karakter aldığını ve devletin ortadan kalkmasıyla yalnızca kilisenin milli bir organizasyon olarak varlığını sürdürdüğünü kaydetmektedir. Petrovich'e göre Peç Patrikliği'nin ilgası, Sırp Kilisesi için ağır bir darbe olmakla birlikte onun Sırplar üzerindeki etkisinin tamamen ortadan kalkması anlamına gelmez. İstanbul'dan Sırbistan'a gönderilen piskoposlar yalnızca şehirlerde otururken köyler ve kırsal kesim yine Sırp din adamlarının denetiminde kalmıştır. Bu zümreler imtiyazlarını kaybetmesi sonucu artık feodal ve politik bir güç olmaktan çıkmış köylülerle benzer kaderi paylaşmaya başlamıştır: Petrovich, "The Role of the Serbian Orthodox Church in the

First Serbian Uprising" (ed. Wayne Vucinich) *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 261-263. Dimitrije Corceviç de Sırp Kilisesi'nin eski Nemanyiçlerin ve modern Sırp devleti arasında temel bağlantıyı sağlayan kurum olarak görmektedir: "Seljaštvo u Srbiji u devetnaestom Veku" [On dokuzuncu Asırda Sırbistan'da Köylülük], *Glas SANU*, CCCLIV/6, 1988, s. 21. Milli bilinci muhafazada Kilise'nin müspet rolü Balkan tarihçiliğinde yaygın bir şekilde paylaşılmaktadır. Ancak girişte Kitromilides'e atfen belirttiğimiz üzere bu görüşe ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

187 Barbara Jelavich, *History of the Balkans Eighteenth and Nineteenth Centuries*, New York, 1983, s. 149; Slavko Gavriloviç, "Društveno-političke prilike kod Srba u karlovačkog Mitropoliji od XVII do XIX Veka (1690-1848)" [Karlofça Metropolitliği'nde Sırplarda Toplumsal- Politik Vaziyet, XVII. Yüzyıldan XIX. Yüzyıla (1690-1848)], *Zbornik radova naučnog skupa i matematičke Nauke u Srba u prvoj polovini XIX. Veka*, Novi Sad, 1995, s. 17-18.

188 Kosta Milutinoviç, "Iz istorije Novog sada u doba Kočine krajine i Prvog srpskog ustanka" [Koçanın Savaşı Devrinde Novi Sad'ın Tarihinden ve Birinci Sırp İsyanı], *ZMS*, c. 7, 1954, s. 49; Ivo Banac, "The Role of Vojvodina in Karadjordje's Revolution" *Südost Forschungen*, c. 40, 1981, s. 36; Anzulovic, *age*, s. 71; George W. White, *age*, 1999, s. 215.

189 Sirem manastırları hakkında bkz. Slavko Gavriloviç, "Srem od kraja XVII do sredine XIX Veka (prvi deo)" [XVII. Yüzyılın Sonlarından XIX. Yüzyılın Ortalarına Kadar Sirem], *ZMSR*, c. 3, 1997, s. 86-90.

190 Manastır keşişlerinin Rusya'ya seyahatleri hakkında bkz. Carole Rogel, "The Wandering Monk and the Balkan National Awakening" (ed. William Haddad), *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, 1977, s. 77-101.

191 Ly Yovanoviç, "O srpskom ustanku" [Sırp İsyanı Üzerine], *Stogodišnjica srpskoga ustanka, Svečani Skup SKA*, Belgrad, 1904, s. 25; David MacKenzie, *Serbs and Russians*, New York, 1996, s. 4.

192 Lord, *age*, s. 259; İlber Ortaylı, "Formation of National Identity Among Balkan Peoples" *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual-I, 1993, s. 45. Rayiç, Michael Petrovich'e göre modern Sırp tarih yazıcılığının babasıdır: "Rise of Modern Serbian Historiography" s. 17.

193 R.G. Laffan, *The Serbs, The Guardians of the Gate*, New York, 1999, s. 28-29; Pavle Vasiç, "Beograd za vreme Karađorđa" [Kara Yorgi Zamanında Belgrad], *ZIMS*, 19, 1982, s. 60-61. Dositey Obradoviç'in isyan sırasındaki faaliyetleri için bkz. Nikola Radoyşiç, "Dositey Obradoviç i Prvi srpski Ustanak" [Dositey Obradoviç ve Birinci Sırp İsyanı], *Spomenica SANU*, CCXXVI/11, s. 10-26.

194 Lazar Peyiç, "Ekonomska misao u Srbiji u vreme Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Sırbistan'da Ekonomi Anlayışı], *ZIMS*, c. 17-18, 1981, s. 66-67.

İkinci Bölüm

1 Bu ağır maliyetlerden kasıt yalnızca toprak kayıpları değildir. Rusya'ya üç yıl içinde ödenmesi taahhüt edilen savaş tazminatının miktarı o zamanki Osmanlı bütçe gelirlerinin hemen hemen yarısına tekabül ediyordu. Öte taraftan Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Eflak ve Boğdan'dan alınan vergilerde önemli azalma gerçekleşecekti. Antlaşmanın barış getirmemesi de bir soğuk savaş ortamını doğurmuş dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu muhtemel bir savaş için harcamalara devam etmiştir: Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul, 1986, s. 76-77.

2 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ya Kadar*, Ankara, 1999, s. 291; Matthew S. Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme* (çev. İdil Eser), İstanbul, 2001, s. 28.

3 Stavrianos, *age*, s. 193. Bu plan Katerina'nın âşığı Potekim tarafından "Doğu Sisteminin Büyük Planı" adıyla formüle edilmiştir. Bu planın verdiği ilhamla, Katerina, 1779'da doğan torunun adını Konstantin koymuştu: Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*, Ankara, 1997, s. 17.

4 M. Pavloviç, *Srbija za vreme poslednjeg Austrijsko-turskog rata (1788-1791)* [Son Avusturya-Osmanlı Savaşı Zamanında Sırbistan 1788-1791], Belgrad, 1910, s. 9.

5 Avusturya subaylarının Karadağ'daki faaliyetleri ve 1788-91 Osmanlı-Avusturya savaşında Karadağlıların isyan hareketleri için bkz. *Istorija Crne Gore*, c. 3/1 [Karadağ Tarihi], Titograd, s. 430-444.

6 Pavloviç, *age*, s. 15-16.

7 Nenadoviç, *age*, s. 31; Slavko Gavriloviç, "Ka srpskoj revoluciji" [Sırp İhtilâline Doğru], *ISN*, c. 4/I, 1986, s. 364.

8 Fraykor birlikleri (*freicorps*), 18. yüzyıl boyunca Osmanlı-Avusturya savaşlarında önemli işlevler üstlendiler. Bir fraykor birliğinin kurulması için imparatordan izin çıkması gerekiyordu. Avusturya tarafından 1690'lardan itibaren bu tür birlikler kurulup, Osmanlı sınırında görevlendirildiler. Daha sonraları Banat knezleri fraykorlara önderlik ettiler. Fraykor birliklerine kayıt olanlar liderleri adına savaşı yürütüyorlardı. Birliklerin giyim tarzı Türk usullerine göreydi. Tipik bir asker, iki hançer ve bir tüfek taşıyordu. Üniformaları kırmız renk olduğundan onlara *Rothmantier* de denilmiştir. Birlikler kendi içinde başlarında bir harambaşının bulunduğu elli kişilik gruplara bölünmüştü: Vucinich, "Serbian Military Tradition" s. 307-308. 1788-91 Osmanlı-Avusturya Savaşı'nın başlangıcında 500 kadar olan fraykorların önemli bir kısmı domuz tüccarlarından oluşmaktadır. Savaşın sonunda fraykorların sayısı 10.000'i bulmuştur. Olga Srdanoviç, *Srpska agrarna revoluci ja i poljoprivreda od Kočine krajine do kraja prve vlade Kneza Miloša (1788-1839)* [Koçanın Savaşından Knez Miloş'un İlk İdaresinin Sonuna Kadar Sırp Tarımsal Devrimi ve Tarımsal Ekonomi (1788-1839)], Belgrad, 1980, s. 39. Osmanlı-Avusturya Savaşı'nda fraykorların faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Pavloviç, *age*, s. 61-151.

9 Koça Ancelkoviç hakkında geniş bilgi için bkz. Pavloviç, *age*, s. 23-58; Duşan Panteliç, *Kočina krajina* [Koçanın Savaşı], Belgrad, 1930; S. Gavriloviç, *age*, s. 364-271.

10 BOA, HAT 5816 25 Safer 1219/05 Haziran 1804; Panteliç, *age*, s. 24; S. Gavriloviç, *age*, s. 366. Câbî, Avusturya'nın Koça'ya krallık vaadinde bulunduğunu kaydediyor: *Câbî Tarihi*, (haz. Mehmet Ali Beyhan), c. 1, Ankara, 2003, s. 2.

11 Uzunçarşılı, *age*, s. 526.

12 S. Gavriloviç, *age*, s. 366.

13 Cevdet, *age*, c. 4, s. 74-75. Bir Osmanlı vesikasında Koça ve yanındaki yüz adamının kazığa geçirildiği kaydedilmektedir. BOA, HAT, 5816 25 Safer 1219/05 Haziran 1804.

14 S. Gavriloviç, *age*, s. 370-371; Pavloviç, *age*, s. 68.

15 S. Gavriloviç, *age*, s. 374; Triçkoviç, *Šabac i njegova nahija od 1740 do 1804*, s. 376-377.

16 Mateya Nenadoviç babası Aleksa Nenadoviç'in faaliyetleri hakkında geniş bilgiler vermektedir: *age*, s. 30-38.

17 Shaw, *age*, s. 31.

18 BOA, HAT, 54407 3 R.ahir 1203/31 Aralık 1788.

19 Belgrad varoşu hakkında bkz. Vladimir Stoyançeviç, "Beogradska tvrđava i varoš (Stadt und Festung) u vreme Prvog ustanka" [Birinci İsyan Zamanında Belgrad Kalesi ve Varoş], (ed. Vasa Çubriloviç), *Beogradska tvrđava u prošlosti sadašnjosti i budućnosti*, Belgrad, 1988, s. 142-143.

20 Cevdet, *age*, c. 4, s. 333.

21 BOA, Müh. Def. 197, s, 6 tt. Ağustos-Eylül 1791; HAT, 10301 tt. Ağustos-Eylül 1791

22 Stavrianos, *age*, s. 195; B. Yankoviç, *age*, s. 39; İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara, 1999, s. 78; Armaoğlu, *age*, s. 20; Anderson, *age*, s. 35.

23 Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. 1, s. 351.

24 Bu antlaşma ile Küçük Kaynarca Antlaşması teyit edilmiş, Özi Ruslara bırakılmıştır: Uzunçarşılı, *age*, s. 592. Stavrianos, Yaş Antlaşması'nı Balkanlar'ın tarihi açısından bir dönüm noktası olarak değerlendiriyor. Ona göre, bu antlaşma Rusya'nın Balkanlar üzerindeki nüfuzunu kesin bir şekilde garanti altına almıştır: *age*, s. 197. Antlaşmanın maddeleri için bkz. Erim, *age*, s. 187-194.

25 Duşan Panteliç, *Beogradski pašaluk posle svištovskog mira, 1791-1794* [Ziştovi Antlaşması'ndan Sonra Belgrad Paşalığı, 1791-1794], Belgrad, 1927, s. 37; K. Milutinoviç, *age*, s. 64-66.

26 Novakoviç, *age*, s. 39.

27 Cevdet, *age*, c. 5, s. 319; Erim, *age*, s. 169.

28 Nenadoviç, *age*, s. 50.

29 Asım, *age*, s. 367.

30 III. Selim tahta çıktığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu, iki yıldan beri Avusturya ve Rusya ile savaşta bulunuyordu. Genç sultan, 1768-1774 arasında Rusya ile yapılan savaşın utancını silmek ve kesin bir zafer kazanmak için bütün azmiyle gayret etmiş, devlet adamlarından bazılarının tavsiyesiyle ecdadının yaptığı gibi bir ara cephede ordunun başına geçmeyi dahi düşünmüştü: Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, s. 15.

31 BOA, HAT, 7404-B 28 Zilhicce 1205/28 Ağustos 1791.

32 BOA, Müh. Def. 196, s, 6 tt. Zilhicce 1205-Muharrem 1206/Ağustos-Eylül 1791

33 BOA, Müh. Def. 196, s, 7 tt. Zilhicce 1205-Muharrem 1206/Ağustos-Eylül 1791; Müh. Def. 197, s, 14 Evahir-i Zillhicce 1205/20-30 Ağustos 1791; HAT, 10301 Zilhicce 1205-Muharrem 1206/Ağustos-Eylül 1791; Hazım Şabanoviç, *Turski izvori o srpskoj revoluciji 1804* [Sırp İhtilâli İle İlgili Türk Kaynakları 1804], Belgrad, 1956, s. 13-14.

34 Deli Ahmed, Koça ile mücadele esnasında yararlılık göstermiş ve bu yüzden idam kararı ertelenmişti. Hatta kendisine daha sonra paşalık rütbesi verilmişti: Şabanoviç, *age*, s. 10; Cevdet, *age*, s. 230-231. Deli Ahmed hakkında geniş bilgi için bkz. Vasa Çubriloviç, *Prvi srpski ustanak i bosanski Srbi* [Birinci Sırp İsyanı ve Bosna Sırpları], Belgrad, 2003, s. 155-183.

35 Pazvandoğlu Osman (1758-1807) eski bir yamaktı. 1789'da gönüllü akıncıların başında Avusturya'ya karşı savaşmış bu yararlılığından dolayı affedilip babasına ait topraklarının bir kısmı kendisine iade edilmişti. Vidin'de kısa zaman içinde nüfuzunu artırarak yamakların lideri haline gelmişti: Asım, *age*, s. 618-619; Cevdet, *age*, c. 6, s. 294; Cevat Eren, "Pazvandoğlu" *İA*, c. 9, 1964, s. 533. İmparatorluğun hem Rusya ve hem de Avusturya ile yorucu savaşlar yapması bölgede idari ve askeri düzensizliklere sebep olduğundan, bu savaşlardan sonra işsiz kalan yeniçeriler, sekbanlar, sipahiler ve kırcaliler Pazvan-

doğlu'nun çevresinde toplandılar ve Vidin sergerde takımının merkezi haline geldi. Öte taraftan Belgrad'dan sürülen yamaklar da Pavzandoğlu'na kapılandılar: Robert Zens, "Pasvandoğlu Osman Paşa and The Paşalık of Belgrade, 1791-1807" *IJTS*, c. 8, Bahar 2002, s. 91. Bu durumu bölgede kendi gücünü artırmak için kullanmayı başaran Pazvandoğlu, Sultan'ın *yeni düzenine* karşı *eski düzeni* temsil eden bir askeri-politik güç olarak yükseldi.

36 Stanford Shaw, "The Ottoman Empire and the Serbian Uprising 1804-1807" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 73.

37 Cevdet, *age*, s. 102.

38 BOA, Müh. Def. 186, s, 289 Evail-i Safer 1207/18-28 Eylül 1792.

39 BOA, Müh. Def. 186, s, 290 Evail-i Safer 1207/18-28 Eylül 1792.

40 Cevdet, *age*, s. 100; Panteliç, *age*, s. 113.

41 Yamaklardan bir kısmı sınırdaki kalelerin Avusturya tarafından işgal edilme tehlikesi doğduğunda kaleleri terk edip iç bölgelere geçmişlerdi. Babıâli'nin yerini terk eden yamakları ölümle cezalandıracağına dair tehdidi de pek bir işe yaramamıştı: Triçkoviç, *Šabac i njegova nahija od 1740 do 1804*, s. 350.

42 Cevdet, *age*, s. 100; Panteliç, *age*, s. 115-118.

43 Cevdet, *age*, s. 100. Şinikzade Mustafa Paşa'nın tercüme-i hali için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniyye*, (haz. Mustafa Keskin, Ayhan Öztürk ve Ramazan Tosun), c. 4/2, İstanbul, 1997, s. 35-36.

44 Cevdet, *age*, s. 100.

45 BOA, HAT, 56681 Zilkâde 1207/ Haziran/Temmuz 1794; Panteliç, *age*, s. 129-130.

46 BOA, Cev. Mal. 2906 12 R.ahir 1208/18 Ekim 1793.

47 Milenko Vukiçeviç, *Karađorđe I (1752-1804)*, Belgrad, 1907, s. 149-151; Panteliç, *age*, s. 157-158. Mustafa Paşa'ya gönderildiği söylenen fermanlar bugüne kadar bulunamamıştır; ancak devre ait diğer Osmanlı kayıtlarından yukarıdaki hususlara dair bir düzenleme yapıldığı ve fermanlar gönderildiğini söyleyebiliriz. 1804 Şubat-Mart'ına ait olduğunu tahmin ettiğimiz bir belgede "207 senesi talimname-i hümâyun ve evâmir-i âliyeler ile verilen nizam-ı müstahsâneye kemâ kâne rabıta verilmekle..." denmektedir. Bkz. BOA, HAT, 3918 tt. 1216/1801-1802.

48 BOA, Müh. Def. 202, s, 41 1210/ 1795-96; HAT 57758, tt. Haziran 1795; HAT, 57759 tt. Haziran 1795; HAT, 57748, 18 Zilhicce 1209/6 Temmuz 1795; Şabanoviç, *age*, s. 33-35; Cevdet, *age*, s. 213- 214.

49 Cevdet, *age*, s. 215; Eren, *age*, s. 533.

50 Cevdet, *age*, s. 244; Eren, *age*, s. 533.

51 BOA, Müh. Def. 197 s, 155 Evahir-i Receb, 1211/ 19-30 Ocak 1797. HAT 57519 18 Zilhicce 1211/14 Haziran 1797. Sadrazamın padişaha sunduğu bir telhise nazaran Belgrad Kalesi'nde 302 top, 1978 nefer muhafız, 1000 sekban ve 1500 tüfenkli kapı halkı, 1000 nefer yerli neferatı mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA, HAT 57513 7 Zilhicce 1211/3 Haziran 1797.

52 18. yüzyılın son on yılında Balkanlar'da Osmanlı İmparatorluğu'nun otoritesine ağır darbe vuran ve bölgeyi tam bir kargaşa ortamına sürükleyen dağlı eşkıyası meselesi hakkında geniş bilgi için bkz. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara, 1983.

53 Özkaya, *age*, s. 45.

54 Shaw, *Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*; Zens, *age*, s. 97.

55 Soysal, *age*, s. 164, 168-169; Karal 1999, Osmanlı Tarihi, c. 5, s. 27.

56 Duşan Panteliç, *Beogradski pašaluk pred Prvi srpski ustanak, 1794-1804* [Birinci Sırp İsyanı Arifesinde Belgrad Paşalığı, 1794-1804], Belgrad, 1949, s. 146. Panteliç Köse Mustafa ve Kara Hasan'dan başka birliğin liderleri arasında daha sonra Belgrad dayılarından olacak Molla Yusuf Ağa'yı da kaydediyor: *age*, s. 147.

57 Cevdet, *age*, s. 300-301.

58 Cevdet, *age*, s. 297; Zens, *age*, s. 99.

59 18. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı ordusunun temel gücünü âyanların kontrol ettiği eyalet askerleri oluşturmaktaydı. Aslında bu dönemde hem sipahi ordusu hem de yeniçeriler gerçek bir askeri gücü temsil etmiyorlardı. Vera Mutafçieva, "XVII. Yüzyılın Son On Yılında Ayanlık Müessesesi" *TD*, c. 31, 1978, s. 180-181.

60 Jorga, *age*, c. 5, s. 115; Eren, *age*, s. 534.

61 Shaw, *age*, s. 246.

62 Pazvandoğlu'nun talep ettiği şartlar kendisine üç tuğlu vezirlik rütbesinin verilmesi ve Vidin muhafızı olarak atanmasıydı. İlkin kapıcıbaşılık bilahare vezaret rütbesi tevdi edildi. Vezirlik rütbesi 21 Haziran 1799 verildi, ancak Niğbolu, Plevne ve Borkofça eşkıyalarına yardım ettiği gerekçesiyle 20 Eylül 1800'de geri alındı: Zens, *age*, s. 99.

63 Sultanın yamakları affetme kararında hem İstanbul'da hem de Saraybosna'da ulema ve yeniçeri gruplarının propagandalarının önemli etkisi olmuştu. Bu gruplar Hıristiyan reayanın (Sırplar) eline silah alıp Müslümanlar yamaklar üzerine hücum etmelerinin İslam ile bağdaşır bir tarafı olmadığı fikrini işlemişlerdi: Shaw, *age*, s. 306.

64 BOA, HAT, 57306 tt. Haziran 1798.

65 BOA, Müh. Def. 209, s, 90 1 Şaban 1213/8 Ocak 1799.

66 Panteliç, *age*, s. 194.

67 Panteliç, *age*, s. 195.

68 BOA, HAT 13317 1214/ 5 Haziran 1799-24 Mayıs 1800.

69 M. Çetin Börekçi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi*, İstanbul, 2001, s. 38.

70 BOA, Müh. Def. 209, s, 208 Evail-i R.evvel 1214/3-13 Ağustos 1799.

71 Leopold Ranke, *Srbija i Turska u devetnaestom Veku*, (1844) [On dokuzuncu Asırda Sırbistan ve Türkiye], (çev. Stoyan Novakoviç), Belgrad, 1892, s. 69; Karaciç, *Prvi i drugi srpski ustanak*, s. 51.

72 Panteliç, *age*, s. 215. Krayina nahiyesinde bulunan bu şehirler, Pazvandoğlu'nun gözünün diktiği verimli arazilere sahipti. Krayina nahiyesi sultanın kızlarının hassıydı. Burada beyin komutası altında iki knez görevlendirilmişti. 1797 sonlarında Pazvandoğlu Krayina'ya saldırıp buradaki mülkleri zorla ele geçirmişti: Yakşiç, *age*, s. 13-15.

73 Panteliç, *age*, s. 241-243.

74 Şabanoviç, *age*, s. 4; Belgradî Raşid, *Vak'a-i Hayretnüma*, c. 1, İstanbul, 1291, s. 24; Cevdet, *age*, c. 7, s. 150. Dayılar Belgrad'da kontrolü sağlamak için çevre nahiyelerden acilen yardım talebinde bulunmuşlardır. Molla Yusuf, Küçük Ali, Mehmed Foçoğlu, Böğürdelen'deki yamaklardan Belgrad'a adam göndermelerini istemişlerdir. Şabanoviç, *age*, s. 88.

75 Şabanoviç, *age*, s. 106-107.

76 Şabanoviç, *age*, s. 123.

77 Şabanoviç, *age*, s. 145-146.

78 BOA, HAT 2303 25 R.ahir 1216/04 Eylül 1801.

79 Şabanoviç, *age*, s. 129-130.

80 Cevdet, *age*, s. 150-152.

81 Şabanoviç, *age*, s. 154-157; Cevdet, *age*, s. 152; Börekçi, *age*, s. 45. Ağa Hasan Paşa'nın tercüme-i hali için bkz. Mehmed Süreyya, *age*, c. 2, s. 179.

82 Börekçi, *age*, s. 44. Mustafa Paşa İstanbul'a gönderdiği kaime ve ilamda on iki nahiye knezi ve Belgrad vladikasının ecdatlarının alışık olduğu vechile köylerin ağalar tarafından çiftlik usulüyle idaresinden hoşnut olduklarını ve bu suretin muhafazasını talep ettiklerini bildirmiştir. Bkz. BOA, HAT 2213-P 7 Receb 1216/13 Kasım 1801; HAT 2213-G 13 Receb 1216/19 Kasım 1801. Kanaatimizce knezler, yamakların ağır baskısı altında böyle bir talepte bulunmuşlardır.

83 Şabanoviç, *age*, s. 138-139.

84 Panteliç, *age*, s. 261.

85 Börekçi, *age*, s. 46; Panteliç, *age*, s. 264.

86 Karaciç, *age*, s. 48.

87 Nenadoviç, *age*, s. 58-59. Shaw, "The Ottoman Empire and the Serbian Uprising 1804-1807" s. 74.

88 Danitsa Miliç, "Privreda Srbije u vreme Prvoga ustanka" [Birinci İsyan Zamanında Sırbistan Ekonomisi], (Ed. Yelena Çoniç), *Prvi srpski ustanak*, Belgrad, 1981, s. 33. Bu tüccarlardan biri Petar İçko'dur. Makedon asıllı olan İçko Mustafa Paşa tarafından Belgrad bezirgânbaşısı olarak tayin edilmişti. Rumca, Sırpça ve Türkçe'den başka birkaç batı dili biliyordu. Petar İçko, Mustafa Paşa'nın katlinden sonra Zemun'a kaçmıştı. İsyanların patlak vermesinden sonra asilerin taleplerini İstanbul nezdinde dile getirmek üzere görevler almıştı: Stoyan Novakoviç, "Ičkov mir, pokušaj neposrednog izmirenja Srbije i Turske 1806-1807" [İçko'nun Barışı, Sırbistan ve Türkiye Arasında Aracısız Barış Teşebüsü 1806-1807], *GSKA*, c. 66, 1903, s. 33 vd.

89 Miyo Mirkoviç, *age*, s. 167. Hayvancılığın en önemli girdilerinden biri olan tuz, sancağa Eflak tarafından ithal ediliyordu. 1804'te isyan başladığında bu ithalatın yolu Osmanlılar tarafından kesildi. Ancak 1807'de Rusların Eflak'a girmesinden ve asilerle temasa geçmesinden sonra Eflak'tan düzenli olmasa da tuz ithali gerçekleşti. Asiler bir tedbir olarak Erdel'den tuz ithal etme yoluna gittiler. Konu hakkında daha geniş bilgi için bkz. Slavko Gavriloviç, "Trgovine soli *između* Srbije i Vlaške u vreme Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Eflak ve Sırbistan Arasında Tuz Ticareti], *IČ*, c. 42-43, 1996, s. 75-90.

90 S. Gavriloviç, "Ka srpskoj revoluciji" 1986, s. 417.

91 Cevdet, *age*, c. 6, s. 294.

92 Konstandinoviç, *age*, s. 19; 74; Vladimir Stoyançeviç, *Srbija u vreme Prvog ustanka* [Birinci İsyan Zamanında Sırbistan], Leskovats, 1980, s. 205.

93 Konstandinoviç, *age*, s. 8. 1813'ten hemen önce asilerin fiilen ele geçirdiği topraklar yaklaşık 38.000 km²'yi bulmuştu: Stoyançeviç, *age*, s. 205.

94 Stoyançeviç, *age*, s. 8. Yeniçağlar boyunca Sırbistan'da Müslüman demek Türk demekti.

95 Stoyançeviç, *age*, s. 13

96 Karaciç, *Prvi srpski ustanak*, s. 38.

97 Konstandinoviç, *age*, s. 72-73.

1 Sultan Murad'ın Kosova'da ölmeden önceki son sözleri: "Türk kardeşlerim, lalalarım, vezirlerim! / Ben ölürken size çarlık bırakıyorum / Dikkatle dinleyin sözlerimi / Eğer devletin uzun sürmesini istiyorsanız / Asla reayaya karşı merhametsiz olmayın / Ona karşı çok şefkatle davranın / Çok vergi alıp sömürmeyin, zulmetmeyin / Reayaya ağır yük yüklemeyin / Kiliselerine dokunmayın / Haysiyetlerine ve kanunlarına ilişmeyin / Öfkenizi reayadan çıkarmayın / Miloş beni hançerledi / Bu askerin kaderidir / Çarlık döşekte uzanıp tütün çekmekle kazanılmaz / Reayayı dağıtmayın-ormanlara korkunuzdan saklanmasınlar / Onu kendi evladınızmış gibi koruyun / Böylelikle devlet uzun yaşar / Eğer beni dinlemez iseniz / Eğer reayaya zulüm ederseniz / O zaman kesinlikle bir gün devlet zeval bulacaktır" Sırp balatlarından, *Počtak bune protiv dahija* –Dayılara isyanın başlaması- Filip Vşniyiç- W.A. Morison, *The Revolt of the Serbs Against the Turks (1804-1813) Translations from the Serbian National Ballads of the Periods*, Cambridge, 1942, s. 43. Filip Vşniyiç'in balatlarının tahlili içini ayrıca bkz. Miodrag Matitski, *Epika ustanka* [İsyan Destanı], Belgrad, 1982, s. 93-109.

2 BOA, Müh. Def. 202, 20. Evahir-i Şevval 1216/23 Şubat-4 Mart 1802. İstanbul, Belgrad muhafızlığına ilişkin atama kararını bir kaç defa değiştirmişti. İlkin Ağa Hasan Paşa'nın yerine Haklı Paşa'nın kethüdası Çelebi Ömer Ağa vezaretle tayin edilmiş, Çelebi Ömer Paşa, İstanbul'dan Belgrad'a hareket ettiği sırada Haklı Paşa'nın yerine onu Rumeli valisi atayınca Ağa Hasan Paşa tekrar Belgrad muhafızlığına getirilmişti. Tepedelenli Ali Paşa'ya Rumeli valiliği tevdi edilince daha önce bu göreve getirilen Çelebi Ömer Paşa bir kez daha Belgrad muhafızlığına atanmış, ancak İstanbul kararını değiştirerek Ağa Hasan Paşa'yı nihayet Belgrad muhafızlığına tayin etmişti.

3 Dayı, Tunus ve Cezayir beylerinin unvanıdır. Bu tabir önceleri küçük rütbeli yeniçeri zabitlerine verilmiştir: G. Yver, "Dayı" *İA*, c. 3, İstanbul, 1977, s. 501-502. Osmanlı-Rus Savaşı (1768-774) döneminde dayılar Belgrad'da görünmeye başladılar. Bilinen ilk meşhur dayı, Yedinci Cemaatten Mehmed Kliment'tir. Ondan sonra Halil Ağa ve daha sonra da Deli Ahmed meşhur dayılar olarak karşımıza çıkıyor: Radmila Triçkoviç, "Beograd pod turskom vlašću" [Türk Hakimiyeti Altında Belgrad], *ZOS*, c. 1, s. 125.

4 Semendire sancağında bu hanların sayısı yaklaşık 600 civarındaydı. Radoş Lyuşiç, *Vožd Karađorđe*, [Lider Kara Yorgi], Belgrad, 2003, s. 34.

5 Radoslav Peroviç, *Građa za istoriju Prvog srpskog ustanka* [Birinci Sırp İsyanı İçin Kaynaklar], Belgrad, 1954, s. 21; Ranke, *age*, s. 70. Osmanlı İmparatorluğu'nda subaşı belirli bir bölgede reaya ve timarlı sipahi üzerinde polis hizmeti gören bir memurdu. Alaybeyinden sonra gelirdi. Ancak imparatorluğun çözülme döneminde, sipahi kethüdaları türünden bir subaşı zümresi ortaya çıkmıştır. Mesela 17. yüzyılın sonlarında subaşılar, Bosna'da öşrü toplamakla görevlendirilmişlerdir. Halil İnalcık'ın Vidin örneğinde gösterdiği üzere, subaşılar, çiftlikleri tasarruf eden ağaların adamlarıydılar: *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, s. 95. Semendire sancağında da yine aynı vazifeyle çiftlikleri ele geçiren yeniçeri-yamak kökenli zümrelere hizmet etmişlerdir. İsyanın ilk aşamasında asilerin subaşılara ve hanlara saldırmaları bu durumdan kaynaklanmıştır.

6 BOA, Cev. Ask. 3937 Evail-i Şevval 1216/4-14 Şubat 1802.

7 Belgradî Raşid, *age*, s. 25-26; Cevdet, *age*, c. 9, s. 124 ve c. 6, s. 291.

8 Karaciç, *Prvi i drugi srpski ustanak*, s. 54-55; Stoyançeviç, *age*, s. 14.

9 Zemun Belgrad'ın tam karşısında Tuna'nın öte yakasında bir şehirdir. 1739'dan sonra Avusturya sınır komutanlığının önemli yerinden biri olmuştur. Zemun kozmopolit bir şehir olarak bölgedeki bütün siyasi, sosyal ve ekonomik hadiselerin odağında yer alan bir merkez hükmündeydi. Burası asilerin Avusturya ile temas sağladıkları önemli merkezlerden biriydi.

10 Karaciç, *age*, s. 53; Stoyan Novakoviç, *Ustanak na dahije*, (1904) [Dayılara İsyan], Belgrad, 1954, s. 60.

11 Nenadoviç, *age*, s. 73.

12 Nenadoviç, *age*, s. 73.

13 Karaciç, *age*, s. 57-58; Panteliç, *age*, s. 330, 415-417 Knezler arasındaki yazışmalar manastır keşişleri ve papazlar vasıtasıyla bir bölgeden diğerine götürülüyordu. Gizli toplantılar ise genellikle manastırlarda yapılıyordu. Din adamlarının isyanda oynadığı rol hakkında geniş bilgi için bkz. Duşan Kaşiç, "Učešće sveštenstva u Prvom ustanku" [Birinci İsyanda Rahip Sınıfının İştiraki], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983.

14 Vladimir Starçeviç (ed.), *Kazivanja očevidaca i učesnika o Prvom srpskom ustanku* [Birinci Sırp İsyanı'nın Tanık ve Görenlerinin Anlattıkları] içinde *Kopija istorije Serbske* (1852) [Sırp Tarihi Nüshası], *Pričanja Petra Jokića o događajima i ljudima iz prvog srpskog ustanka* (1891) [Petar Yokiç'in Birinci Sırp İsyanına Ait Olay ve Kişilere Dair Anlattıkları] *Povesnica od početka vremena vožda srpskog Karađorđa Petrovića*, (1892) [Sırpların Lideri Kara Yorgi'nin Liderliğinin Başlangıç Zamanından], Belgrad, 2004, s. 66; Karaciç, *age*, s. 59; Novakoviç, *age*, s. 69.

15 M. Draşkoviç'in bir mahkeme kaydından çıkardığı döküme göre, Aleksa Nenadoviç aynı zamanda önemli bir servetin sahibiydi: "Jedan prilog za proučavanje društveno-ekonomskih prilika u predustaničkoj i ustaničkoj Srbiji-Spisak dobara Kneza Aleksa Nenadovića" [İsyan Öncesi ve İsyan Sırbistan'ında Toplumsal-Ekonomik Vaziyetin Etütüne Bir Katkı-Knez Aleksa Nenadoviç'in Varlıklarının Kaydı], *ZMPSU*, c. 3-4, 1965, s. 162-163.

16 Nenadoviç, *age*, s. 73-74.

17 Novakoviç, *age*, s. 75; Radoslav Peroviç, *Prvi srpski ustanak akta i pisma na srpskom jeziku 1804-1808* [Birinci Sırp İsyanı, Sırp Dilindeki Belgeler ve Mektuplar, Birinci Kitap, 1804-1808], Belgrad, 1977, s. 54. Dayılar durumdan Pazvandoğlu'nu haberdar etmişlerdi. Gönderdikleri arzuhalde reayaya ihtilal vermek isteyen ve fesat çıkartan beş on knezin ibret için cezalarını tertip ettiklerini yazmışlardı: Şabanoviç, *age*, s. 162.

18 Avusturya tarafındaki Sırp tüccarlar isyanlar süresince asilere silah ve mühimmatın temini açısından önemli roller oynadılar. Asilerin hemen hemen bütün önemli operasyonları öncesi çeşitli yollarla onlara mühimmat ulaştırdılar. Asiler ve Avusturya tarafındaki Sırp tüccarlar arasındaki ilişkiler hakkında bkz. Toma Popoviç, "Privredna politika ustaničke Srbije" [Asi Sırbistan'ın Ekonomi Politikası], *JIČ*, c. 3-4, 1976, s. 46-52.

19 R. Peroviç, *Građa za istoriju Prvog srpskog ustanka*, s. 28; Novakoviç, *age*, s. 66. Bunlardan biri Mladen Obrenoviç'tir. Obrenoviç, Avusturya tarafına domuz ve sığırlarını geçirdiği zaman kanunsuz olarak yeniçeri sergerdelerine yüksek vergi ödemek zorunda kalıyordu. Kara Yorgi'nin isyana katılma teklifinin bu yükten kurtulmak için kabul etmişti. Ancak isyanla birlikte Obrenoviç gibi diğer tüccarlar, yeniçerilerden pek de farklı olmayan yeni Sırp *condottieri* baskısını hissetmekte gecikmeyeceklerdi Stoianovich, *age*, s. 307.

20 Vladimir Çoroviç, *Karađorđe i Prvi srpski ustanak* [Kara Yorgi ve Birinci Sırp İsyanı], Belgrad,

1937, s. 11; Lyuşiç, *age*, s. 47. Kara Yorgi'ye düzenlenen saldırı hakkında farklı rivayetler söz konusudur. Vukiçeviç üç saldırıdan bahsedip, üçüncü saldırıda Kara Yorgi'nin saldırıyı gerçekleştirenlerden birini öldürdüğünü ve daha sonra ormana kaçtığını kaydediyor: *age*, s. 289. Karaciç ve Cunibert saldırı sırasında Kara Yorgi'nin evde olmadığını belirtiyor: Karaciç, *age*, s. 60; Bartelomeo Cunibert, (1855) *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804-1850*, I [Sırp İsyanı ve Miloş'un İlk İdaresi 1804-1850], (çev. Milenko Vesniç), Belgrad, 1988, s. 34. Cevdet, "Foçoğlu Mehmed nam dayının hapsinden firar eden Kara Yorgi nam bir karye knezi yani kocabaşını tutmak için iki yüz on sekiz senesinde (1804) yirmi kadar panduru yani zabiti göndermişti. Anın üzerine Kara Yorgi dahi Sırbludan kendine bir kaç arkadaş uydurup haydutluğa çıktı" şeklinde çok kısa bir bilgi veriyor: *age*, c. 9, s. 24. Cevdet'in bu malumattı Belgradî Raşid'e dayanmaktadır. Ayrıca Raşid bu pandurlardan İbrahim adlı birinin saldırıyı Kara Yorgi'ye haber verdiğini kaydeder: *age*, s. 26. Bu kişi Topala subaşısı İbrahim ile aynı kişidir. Novakoviç o güne kadar bilinen (1904) kaynakların hemen hepsini kullanarak bu meseleyi etraflıca tahlil etmiştir: *age*, s. 72-82. Bu kaynaklardan hatıratlar 1842'den sonra Kara Yorgi'nin oğlu Aleksander'ın Sırp knezliğinin başına geçmesinden sonra isyan devrini idrak eden kişilerin görüp duyduklarının kayda geçirilmeye başlanmasıyla birlikte neşredilmiştir. Bu kaynaklarda, isyanını ilk günlerine ait oldukça değerli bilgiler bulunmakla birlikte, Kara Yorgi'nin yüceltilmesi arzusuyla bazı hadiseler tarihi hakikatlerden uzak naif ve poetik bir tarzda aktarılmıştır: *age*, s. 83

21 Starçeviç, *age*, s. 71-72; 75; R. Peroviç, *age*, s. 29.

22 Starçeviç, *age*, s. 34-35.

23 Toplantının tam tarihi belli değildir. Curiç, Yokiç, Karaciç tarihten bahsetmiyorlar, Arseniyeviç, 12 Şubat (*Istorija srpskog ustanka*, I [Sırp İsyanının Tarihi], Belgrad, 1898, s. 52), Vukiçeviç 14 Şubat (*age*, s. 312), Novakoviç 14 Şubat (*age*, s. 76), Panteliç 16-18 Şubat (*age*, s. 436) tarihlerini veriyorlar.

24 Bu toplantıya katılanların sayısı 100 ile 500 arasında değişmektedir. Lyuşiç, *age*, s. 52.

25 Bu seçime ilişkin kaynaklar yaklaşık 40 yıl sonrasında kaleme alınan tanıklıklara dayanmaktadır. Bu sebeple kişilerin hatırlayabildikleri kadarını biliyoruz. Bunun yanı sıra Kara Yorgi'yi yüceltme duygusundan neşet eden birtakım tarih dışı anlatım ve hikâyeler bu tanıklıklara girmiş durumdadır.

26 Karaciç, *age*, s. 65-66.

27 1749'dan 1770'e kadar çeşitli tarihler söz konusudur. Kara Yorgi'nin biyografisini kaleme alan Lyuşiç verilen bütün bu tarihlerin sıhhatini analiz ettikten sonra doğru tarih olarak 1762 yılını veriyor: *age*, s. 12-14.

28 Stoyançeviç, "Karadjorde and Serbia in His Time" s. 23.

29 Lyuşiç, *age*, s. 14-15.

30 Vukiçeviç, *age*, s. 31.

31 Starçeviç, *age*, s. 59; Lyuşiç, *age*, s 16.

32 Sırp kaynaklarına göre Kara Yorgi'nin annesi "Eğer şu köpeği öldürmezsen sana emzirdiğim sütü haram ederim. Öldür ki gidip bizi Türklere gammazlamasın. Otuz canın köle olmasından bir canın ölümü evladır" diyerek Kara Yorgi'yi babasını öldürmeye azmettirmiştir: Starçeviç *age*., s. 25.

33 Kara Yorgi'nin Avrupa'da devrin modern ordularından birinde görev alması onun askeri tecrübesine çok şey katmış olmalıdır. Birinci bölümde da değindiğimiz üzere bu savaşta fraykor birliklerinde görev alan birçok isim aynı zamanda asilerin önderleri haline gelmiştir.

34 Starçeviç, *age*, s. 62; Lyuşiç, *age*, s. 29.

35 Ranke, *age*, s. 121-122; Lyuşiç, *age*, s. 30-34.

36 Starçeviç, *age*, s. 42; 79-82; R. Peroviç, *Prvi srpski ustanak akta i pisma na srpskom jeziku 1804-1808*, s. 55-56.

37 Arseniyeviç, *age*, s. 81-82; Novakoviç, *age*, s. 114-124 .

38 Starçeviç, *age*, s. 45; Arseniyeviç, *age*, s. 83.

39 Cevdet, *age*, s. 124-125 Cevat Eren, Bosna tarafındaki paşa ve kaptanların yamaklara yardımda tereddüt göstermelerinin önemli sebeplerinden birinin de yapılacak yardımların Belgrad yamaklarını güçlendirmeye yarayacağı ve eğer isyan bastırılır da yamaklar bu gaileden çıkarlar ise Bosna arazilerini ele geçirmeye teşebbüs edeceklerine dair korkuyla ilişkili olduğunu düşünmektedir: *Mahmud II Zamanında Bosna-Hersek*, İstanbul, 1965, s. 41.

40 Seyfuddin Kemura, *Prvi srpski ustanak pod Karagjorgjem od godine. 1219 po hid. ili 1804 po I. do dobitka autonomije po turskim vrelima* [Türk Kaynaklarına Göre Kara Yorgi'nin Liderliği Altında Birinci Sırp İsyanı, Hicrî 1219 yahud Miladi 1804'ten Otonominin Alınışına Kadar], Sarayevo, 1914, s. 13; Belgradî Raşid, *age*, s. 27.

41 Gedeon Ernest Mareti̇ç, *Istorija srpske revolucije*, (1821) [Sırp İhtilâlinin Tarihi], (çev. Vladimir Zivoyinoviç), Belgrad, 1987, s. 40.

42 R. Peroviç, *age*, s. 58; Vladimir Stoyançeviç, "Borbe za oslobođenje Beograda 1804-1806 godine" [Belgrad'ın Bağımsızlığı İçin Mücadeleler 1804-1806], *GMGB*, c. 4, 1957, s. 117.

43 Sırp isyanları sırasında Sırbistan'ın yol ve geçitleri hakkında geniş bilgi için bkz. D. Peroviç, "Privredne prilike u Srbii pred prvi srpski ustanak" 1954.

44 Aleksa İviç, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 1, Belgrad, 1935, s. 40-42.

45 Kuşancalı Halil, 18. yüzyılın son yıllarında Rumeli'de terör estiren kırcali reislerinden biriydi. Maiyetinde yaklaşık 1.000 kişilik kırcali ile bazen Pazvandoğlu'nun yanında bazen de onun karşısında yer almıştı. Sırp isyanları başladığında Kuşancalı, Sofya çevresinde bulunuyordu. Dayıların elçisi yardım için Pazvandoğlu'na müracaat ettiğinde Pazvandoğlu'na Kuşancalı'yı bertaraf etmek için bir şans doğdu ve onu, dayılara yardım için Morava'ya gönderdi. Kuşancalı'nın bu işi kabul etmesine sebep ise hizmeti karşılığı dayılardan yüklü miktarda para alabilecek olmasıydı. Ayrıca kargaşa içindeki bölge, adamları için iyi bir yağma alanı olacak belki de kendisi Vidin'de Pazvandoğlu'nun yaptığı gibi Belgrad'da idareyi ele geçirebilecekti: Milenko Vukiçeviç, *Karađorđe II (1804-1807)*, Belgrad, 1912, s. 58-59. Nitekim Cevdet "Kuşancalı Halil Ağa ise dayıları Belgrad'dan tard edip de kendisi onların yerine kaim olarak bir serhad ağası olmak isterdi" demektedir: *age*, s. 125.

46 R. Peroviç, *age*, s. 58; İviç, *age*, s. 44.

47 Starçeviç, *age*, s. 46-48; İviç, *age*, s. 161.

48 Novakoviç, *age*, s. 145.

49 Belgradî Raşid, *age*, s. 26.

50 Vukiçeviç, *age*, s. 34; Miroslav Corceviç, *Oslobodilački rat srpskih ustanka 1804-1806* [Sırp İsyanlarının Bağımsızlık Savaşı, 1804-1806], Belgrad, 1967, s. 68.

51 Novakoviç, *age*, s. 184-185.

52 BOA, HAT, 5580 27 Safer 1219/7 Haziran 1804; Karaciç, *age*, s. 68-72.

53 Prota Mateya Nenadoviç, isyanların din adamı sınıfına mensup en meşhur simasıdır. Aktif olarak isyana katılmış ve asilerin daha sonraki diplomatik faaliyetlerine yön vermiş olması yanında uhrevi açıdan da önemli görevler üstlenmiştir. Asilerin ilk bayrağı onun eseridir. Petrovich, bu bayrağın hem antik Hıristiyanlığın hem de Amerikan ve Fransız ihtilallerinin esintilerini taşıdığını düşünmektedir: "The Role of the Serbian Orthodox Church in the First Serbian Uprising" s. 207.

54 Nenadoviç, *age*, s. 83.

55 Nenadoviç'in bu hususta anlattıkları oldukça ilginçtir. "Ona (Deli Ahmed) eğer sultanın tarafında yer alıyorsan haydi benimle beraber gel ve yeniçerilere saldıralım dedim. O sultanın tarafında olduğunu ve bu yüzden yeniçerilerin kendisini yaraladıklarını ve Zemun'a kaçmak zorunda kaldığını söyledi. Eğer yeniçeri tarafında isen benimle gelme Sırplar seni de beni de öldürür dedim. Mitesser Deli Ahmed'e kefil olduğunu ve onun gerçekten imparator (sultan) tarafında yer aldığını söyledi... Şimdi halkı cesaretlendirmek için 'Kardeşlerim siz Hacı Mustafa Paşa'yı dayıların öldürdüğünü ve paşanın Derviş Bey isminde bir oğlu olduğunu biliyorsunuz. Sultan, Derviş Bey'i Mustafa Paşa'nın yerine tayin etti. Derviş Bey babasının intikamını almak gayesiyle sultandan ordu toplamak için ferman ve izin istedi. Sultan Derviş Bey'e izin ve ferman verdi. İşte şimdi Avusturya üzerinden Derviş Bey, binbaşısı Deli Ahmed'i sultanın fermanıyla Sırpları zalimlere karşı ayaklandırmak için gönderdi. Yeterli miktarda asker toplanınca Derviş Hacı Mustafapaşiç toplarıyla gelecek ve bütün dayı ve subaşları yakalayacak paşalığı zalimlerden kurtaracak. Babasının yerine geçecek. Biz hepimiz Hacı Mustafa Paşa'nın idaresi altında ne kadar güzel yaşadığımızı ve özgürlüğe sahip olduğumuzu biliyoruz.' Ara vermeden, toplanan askerlere (Sırp asiler) böylece konuştum. Deli Ahmed beni başını sallayarak tasdik ediyordu: Öyle vallahi öyle": *age*, s. 79-81.

56 Bu propagandayı yalnız Nenadoviç değil Kara Yorgi'de yapmıştı. Cevdet, Kara Yorgi'nin reayayı ayaklandırmak için her tarafa "Mustafa Paşa'yı öldüren dayılara padişah gücenip onların terbiyesini Sırpluya havale etti. Buna dair ferman geldi" diye haberler gönderdiğini ve isteyen istemeyen Sırp reayasını ayağa kaldırdığını belirtiyor: Belgradlı Raşid, *age*, s. 26; Cevdet, *age*, s. 124. Kara Yorgi Belgrad muhafızı Hasan Paşa'ya gönderdiği bir arzda amacının sadece mütegallibe taifesini izale etmek olduğunu ve her halükarda paşanın emrinde olduğunu bildirmişti. BOA, HAT, 3930 21 Zilhicce 1218/2 Nisan 1804.

57 Nenadoviç, *age*, s. 84; Karaciç, *age*, s. 72-73.

58 Nenadoviç, *age*, s. 92.

59 İviç, *age*, s. 8-9, 11.

60 Stratimiroviç isyan sırasında asilere hem maddi hem de manevi destek sağlayan önemli figürlerden biridir. Avusturya tarafından mühimmat temininde asilere kefil olmuş ve Avusturya hükümetini Sırplara yaklaştırmak için türlü diplomatik teşebbüslerde bulunmuştur: Vikentiye, "Mitropolit Stefan Stratimirović" *Glasnik srpske pravoslavne crkve, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji*, 1954, s. 4-5; Kosta Petroviç, "Prvi srpski ustanak i sremski karlovci" [Birinci Sırp İsyanı ve Karlofçalılar], *ZMS*, 7, 1954, s. 156-158.

61 Nenadoviç, *age*, s. 89-90.

62 Nenadoviç, *age*, s. 92.

63 Nenadoviç, *age*, s. 93.

64 R. Peroviç, *age*, s. 62.

65 Nenadoviç, *age*, s. 94.

66 Karaciç Nojin Ağa'nın Bosna doğumlu olduğunu, Belgrad'da zenginleştiğini, isyanlardan önce Bosna'ya geri döndüğünü, isyanların patlak verdiğini duyunca İzvornik ve çevresinde 1.500 kişi toplayarak yardım için Semendire sancağına hareket ettiğini yazıyor: *age*, s. 75.

67 Leşnitsa kuzeyde, Bosna ile Semendire sancağı arasındaki temel geçiş noktalarından biridir.

68 Karaciç, *age*, s. 78-79; Novakoviç, *age*, s. 201.

69 İviç, *age*, s. 52-55.

70 V.P. Graçev ve N.P. Danilova, *Pervoe Serbskoe Vosstanie 1804-1813 gg i Rosii*, I [Birinci Sırp İsyanı 1804-1813 ve Rusya], Moskova, 1980, s. 21-22.

71 Nenadoviç, *age*, s. 99; Novakoviç, *age*, s. 203.

72 Nenadoviç, *age*, s. 107.

73 1806 sonundan düşmesine kadar Belgrad çevresinde yaşanan gelişmeler ve asilerin kuşatmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Stoyançeviç, *age*, s. 141-147.

74 BOA, HAT, 3941-B 15 Muharrem 1219/26 Nisan 1804.

75 BOA, HAT, 3376-F 29 Zilkâde 1218/11 Mart 1804.

76 Starçeviç, *age*, s. 51.

77 Vukiçeviç, *age*, s. 84.

78 Vukiçeviç, *age*, s. 85.

79 Yakşiç, *age*, s. 26.

80 Starçeviç, *age*, s. 51-52. Bu toplantıda Kara Yorgi, bir bahane ile Teodosiye Mariçeviç'i 50-60 kişilik kalabalığın önünde öldürdü. Bu suikast Kara Yorgi'nin asiler üzerindeki otoritesini pekiştirmesine rağmen ileride göreceğimiz üzere asilerin arasındaki iç çatışmalar bu olayla sona ermedi. Radoş Lyuşiç, Kara Yorgi'nin Teodosiye'yi Küçük Ali ile gizli bir anlaşma yaptığı ve ihanet içinde olduğundan dolayı öldürdüğünü yazmaktadır: *age*, s. 69. Ancak bunun bir bahane olduğu açıktır. Asıl mesele Teodosiye'nin temsil ettiği knezler ile Kara Yorgi'nin haydut-harambaşı kliği arasında politik güç mücadelesidir.

81 R. Peroviç, *age*, s. 68-69.

82 İviç 1935, *age*, s. 129-134; Vukiçeviç, *age*, s. 90.

83 R. Peroviç, *age*, s. 70-74.

84 Graçev-Danilova, *age*, s. 24-29; Vukiçeviç, *Karađorđe I (1752-1804)*, s. 219-221. 1912, s. 94; Nenadoviç, *age*, s. 108.

85 İviç, *age*, s. 161-162.

86 BOA, HAT, 3376-J 5 Zilhicce 1218/17 Mart 1804.

87 Bu ittifak antlaşmaları ile Rusya ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne kefil oluyorlardı. Mütekabiliyet esası gereğince, aynı taahhüt Osmanlı İmparatorluğu tarafından yapılmıştır: Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri XVIII ve XIX. Asırlarda*, İstanbul, 1940, s. 64; Erim, *age*, s. 198-199; 201-202. Esas itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun kefaleti sembolik bir anlam taşımaktadır. Rusya ile yapılan ittifak antlaşması hakkında ayrıca bkz. M.V. Jeravçiç, "Rusko-turski sporazum" [Rus-Türk Antlaşması] *IG*, c. 1-2, 1954.

88 Osmanlı Rus ortak kuvvetlerinin adaları ele geçirmesinden sonra, 21 Mart 1800'de Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan bir antlaşma ile Yunan Adaları'nda (Cezayir-i seba) bir

cumhuriyet teşkil edildi. Cumhuriyetin Osmanlı İmparatorluğu'na bağlanış şeklinde Dubrovnik Cumhuriyeti esas alındı. Bu cumhuriyet Osmanlılara üç senede bir 75.000 kuruş cizye verecek ve Dubrovnik Cumhuriyeti ile aynı imtiyazlara sahip olacaktı. Cumhuriyetin toprak bütünlüğü Rusya tarafından sağlanacaktı. Bu antlaşma Rusya'nın Balkan Hıristiyanları üzerinde kurmak istediği nüfuz siyaseti bakımından önemli başarıydı. Sırp asiler, taleplerini formüle ederken Eflak-Boğdan yanında bu örneğe sürekli atıfta bulunacaklardı: Erim, *age*, s. 207-211; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Arşiv Vesikalarına Göre Yedi Ada Cumhuriyeti" *Belleten*, c. 1/3-4, 1937, s. 634-636; Roger V. Paxton, "Russian Foreign Policy and The First Serbian Uprising: Alliances, Apprehensions and Autonomy, 1804-1807" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 43.

89 Armaoğlu, *age*, s. 56.

90 Armaoğlu, *age*, s. 87-88; Cevat Eren, "Selim III" *İA*, c. 10, 1980, s. 452.

91 Kurat, *age*, s. 295.

92 Lawrance P. Meriage, *Russia and the First Serbian Insurrection*, New York-Londra, 1987, s. 89.

93 Antlaşma biri gizli olmak üzere 11 madden oluşmaktadır. Beşinci maddede iki devlet karşılıklı olarak birbirinin toprak bütünlüğünü garanti etmişlerdir: Erim, *age*, s. 215-217.

94 Anderson, *age*, s. 51-52; Armaoğlu, *age*, s. 89.

95 Shaw, *Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, s. 284, 294-295.

96 Shaw, *age*, s. 298.

97 Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, Ankara, 1999, s. 78.

98 BOA, HAT, 5374-F 29 Muharrem 1219/10 Mayıs 1804; HAT, 3376-J 5 Zilhicce 1218/17 Mart 1804. Kara Yorgi ve Milenko Stoykoviç, Nisan 1804'te Recep Ağa'ya gönderdikleri bir mektupta eşkıyayı Yagodina'da muhasara ettiklerini [Küçük Ali'den bahisle] ancak cephanelerinin kalmadığını, Nemçeliden üç misli fiyata cephane tedarik ettiklerini belirtiyorlar ve Recep Ağa'dan Pasarofça'yı zapt etmeleri için 100 asker ve top talep ediyorlardı. Bu belge açık bir şekilde Osmanlı memurlarıyla asiler arasında isyanın ilk aşamasında çok yakın bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bkz. BOA, HAT, 5398-B tt. Nisan-Mayıs 1804.

99 İviç, *age*, s. 118; 135.

100 Graçev-Danilova, *age*, s. 17.

101 İviç, *age*, s. 205-208.

102 BOA, Cev. Dah. 2721 3 Muharrem 1219/14 Nisan 1804; HAT, 5430 21 Muharrem 1219/2 Mayıs 1804.

103 BOA, HAT, 3957 tt. Nisan 1804.

104 BOA, HAT 12022 tt. Nisan 1804.

105 Kaptanlar sultan tarafından verilen beratlarla birtakım imtiyazlara sahip bölgelerinde güç sahibi ocaklıya mensup kişilerdi. Bilhassa Bosna tarafında kaptanlara rastlanmaktadır. Bunların idaresi altındaki topraklara kaptanlık adı verilmektedir. İlk kaptanlık 1558'de Gradiçka'da kurulmuştur. 18. yüzyılın sonlarına doğru Bosna'daki kaptanlıkların sayısı 39'u bulmuştur: Eren, *Mahmud II Zamanında Bosna-Hersek*, s. 25.

106 Kemura, *age*, s. 6-7.

107 BOA, HAT 5398 10 R.ahir 1219/19 Temmuz 1804; Vukiçeviç, *Karađorđe II (1804-1807)*, s. 125-126.

108 BOA, HAT, 2946-G 27 R.ahir 1219/5 Ağustos 1804 HAT 3917 9 C.evvel 1219/16 Ağustos 1804; HAT, 3945 23 C.evvel1219/30 Ağustos1804; HAT, 2946-H tt. Ağustos 1804 HAT, 2946 27 C.evvel 1219/3 Eylül 1804.

109 Nenadoviç, *age*, s. 109.

110 Nenadoviç, *age*, s. 110. Bekir Paşa bu görüşmeyi İstanbul'a knezlerin iki reayayı gönderdikleri ve bunların dayıların Poriçe Adası'nda yakalandıklarını söylediklerini bildirmiştir. Bunlar muhtemelen Kara Yorgi ve Mateya Nenadoviç'ti. BOA, HAT, 2946-E 27 R.ahir 1219/5 Ağustos 1804.

111 BOA, HAT 3955 15 C.evvel 1219/22 Ağustos 1804; HAT, 3945 23 C.evvel 1219/30 Ağustos 1804.

112 BOA, HAT, 2946-C 5 C.evvel 1219/12 Ağustos 1804. Süleyman Paşa, daha önce İstanbul'a giderek Belgrad muhafızlığının kendisine tevdii edilmesi durumunda, dayıların kaleden tardı için Belgrad ahalisi ile işbirliği içine gireceğini, reayadan yeterli miktarda pandur tertip ederek kaleyi kuşatacağını ve böylelikle dayıların teslime ya da kaçmaya mecbur olacaklarını Sadrazam Yusuf Paşa'ya bildirmişti. Bunun üzerine toplanan Meclis-i Meşveret'te Süleyman Paşa'nın bu teklifi uygun görüldü. BOA, HAT, 15535 tt. Nisan-Mayıs 1804.

113 BOA, HAT, 3945 23 C.evvel 1219/30 Ağustos 1804. Babıâli, bu amaçla Kuşancalı Halil'e Bosna'da mansıp tevcih etmeyi düşünmüş ve bunun ile ilgili Ebu Bekir Paşa'ya emir gönderilmişti. BOA, HAT, 3959 tt. Eylül 1804.

114 İviç, *age*, s. 361-362.

115 BOA, HAT, 3971 21 Receb 1219/26 Ekim 1804.

116 BOA, HAT, 3926 29 Receb 1219/3 Kasım 1804.

117 BOA, HAT, 5374-C 3 Safer 1219/14 Mayıs 1804; HAT, 5370-B 13 Safer 1219/24 Mayıs 1804.

118 Shaw, "The Ottoman Empire and the Serbian Uprising 1804-1807" s. 80.

119 Konstantin İpsilanti Rum kökenli Feneryot bir aileden geliyordu. III. Selim döneminde baştercüman olmuş, 1802'de Rusya'nın baskısıyla Eflak voyvodası olarak atanmıştı. Tam bir Rus taraftarı olan İpsilanti 1806'da azledilecekti. Bu azil 1806-1812 Osmanlı-Rus Savaşı'nın bahanelerinden biri oldu. İpsilanti, isyanın başlamasıyla birlikte dikkatini Sırbistan'daki hadiselere yönelmişti. İsyanın yayılmasını şiddetle arzuluyor bundan istifade ile Rumların bağımsızlığını kazanmalarına imkân yaratmak istiyordu. Şubat 1806'da Rus Dışişleri Bakanı Adam Çartoriyski'ye gönderdiği bir mektupta "bu cesur insanların (Sırpların) galibiyetleri ve günden güne çoğalmaları karşısında büyük memnuniyet içinde olduklarını, bu isyanın haçın hilalin boyunduruğundan kurtulmasına vesile olacağını ancak bunun için Sırpların Belgrad'ı ele geçirmeleri gerektiğini ve böylece bağımsızlıklarını garanti altına alabileceklerini" belirtiyordu. İpsilanti, 1806'da ölümüne kadar asilere hamilik etmiş ve öğütler vermişti: Vladan Corceviç, "*Karađorđe* i Rusija" [Kara Yorgi ve Rusya], *Otadžbina*, c. 59, 1887, s. 428; Kliment Cambazovski, "Grci u Prvom srpskom ustanku" [Birinci Sırp İsyanında Yunanlar], *Saradnja između Srba i Grka za vreme svojih oslobodilačkih pokreta 1804-1830*, I Grčko-srpski simpozijum, Selanik, 1979, s. 193-194.

120 I.S. Dostjan, "Russland, Österreich und der erste serbische Aufstand 1804-1813" (ed. A. M. Drabek-W. Leitsch-R. G. Plaschka), *Russland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*, Viyana, 1989, s. 98.

121 Avusturya imparatoru I. Franz Sırp asilere karşı oldukça temkinli yaklaşmaktaydı. İmparatorun bu tutumuna karşı kardeşi Arşidük Karl ve grubu, isyanlardan istifade etme politikasını güdüyor-

lardı. İsyan boyunca Avusturya'nın siyasetinde görülen değişiklikler dış gelişmeler ile birlikte içerideki bu görüş farklılıklarından kaynaklanmıştır Emanuel Turczynski, "Austro Serbian Relations", (ed. W. Vucinich), *The First Serbian Uprising*, 1804-1813, s. 175-176.

122 S. Gavriloviç, "Srpsko-austrijski odnosi 1804-1806 i aktivnost Prote Mateje" [Sırp Avusturya İlişkileri 1804-1806 ve Papaz Mateya'nın Faaliyetleri], *Otisak iz Zbornika radova Prota Mateja Nenadović*, Naučni skupovi SANU, c. 26, 1985, s. 44.

123 S. Gavriloviç, "Austrija i snabdevanje Srbije oružjem u vreme Prvog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Avusturya ve Sırbistan'ın Silah Temini], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 176-177.

124 Avusturya'nın isyan döneminde Sırbistan üzerinden doğuya yaptığı ticaret hakkında bkz. Bogumil Hrabak, "Tranzitna trgovina preko Srbije 1804-1813" [Sırbistan Üzerinden Transit Ticaret 1804-1813], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 192-203.

125 Vladan Corceviç, *age*, s. 425; İviç, *age*, s. 157.

126 Benjamin Kallay, *Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807-1810*, Viyana, 1910, s. 78.

127 Novakoviç, *Tursko carstvo pred srpski ustanak*, s. 404; Turczynski, *age*., s. 177.

128 BOA, HAT 15006 tt. Mayıs 1804; Kallay, *age*, s. 82; İviç, *age*, s. 211-212.

129 R. Peroviç, *age*, s. 88-89; İviç, *age*, s. 271-272. Asiler Avusturya nezdinde sempatilerini güçlendirmek için Arşidük Karl'a Pasarofça'daki saldırılar sırasında ele geçirdikleri bir at hediye etmişlerdi. BOA, HAT 7316-A 27 R.ahir 1219/5 Ağustos 1804.

130 Slavenko Terziç, "Rusija i srpska revolucija 1804-1815" [Rusya ve Sırp İhtilâli 1804-1815], (ed. Çedomir Popov), *Evropa i srpska revolucija 1804-1815*, Novi Sad, 2004, s. 230. Lawrence P. Meriage, *Russia and the First Serbian Insurrection*, 1804-1813, New York, 1987, s. 89.

131 Petar Milosavlyeviç, "Srbija u balkanskoj politici Rusije 1804-1812" [Rusya'nın Balkan Politikasında Sırbistan 1804-1812], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 629.

132 Nenadoviç, *age*, s. 112.

133 Paxton, *age*, s. 44.

134 Vukiçeviç, *age*, s. 186-187; Terziç, *age*, s. 233-234.

135 Sırp heyeti, Bükreş-Yaş-Kiev güzergâhını izlemişti. Bükreş'te İpsilanti'nin emriyle Rus konsolosu heyet üyelerine yeni pasaport verdi. Yaş da ise Osmanlı zabitlerine yakalanmamak için Yaş konsolosu Sırpları Moldavyalı Rus tüccar olduklarını tasdik eden yeni pasaportlar sağladı: Nenadoviç, *age*, s. 119-121; Yakşiç, *age*, s. 33.

136 Nenadoviç, *age*, s. 132-134.

137 Sırp asilerin hemen hemen bütün yazışmalarında Hıristiyanlığa güçlü bir vurgu yapılmıştır. Mektuplarda "Tanrı'nın izniyle, Tanrı'nın yardımıyla, Tanrı'nın adına" gibi ifadelere sıkça rastlanmaktadır. Şüphesiz, bütün Balkan toplumlarında olduğu gibi Sırplar arasında da dini duygular kuvvetle muhafaza edilmekteydi. Bu konu hakkında bkz. Branko Tsisarj, "Nekoliko svedočanstava o verskom životu u Srbiji u vreme Ustanka." [İsyan Zamanında Sırbistan'da Dini Hayat Hakkında Birkaç Tanıklık], *Glasnik srpske pravoslavne crkve*, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji, 1954, s. 44-50

138 Vukiçeviç, *age*, s. 192-194; Graçev-Danilova, *age*, s. 60-62.

139 Paxton, *age*, s. 49.
140 Paxton, *age*, s. 50.
141 Vukiçeviç, *age*, s. 196.
142 Vukiçeviç, *age*, s. 197; Paxton, *age*, s. 50.
143 BOA, HAT, 2530 19 Zilhicce 1219/21 Mart 1805.
144 BOA, HAT, 3947 25 Zilkâde 1219/25 Şubat 1805.
145 Arseniyeviç, *age*, s. 157; Kuşancalı kalenin cephanesinden asilere mühimmat vermekteydi. BOA, HAT, 5415 3 Muharrem 1219/13 Nisan 1805.
146 Miroslav Corceviç, *Oslobodilački rat srpskih ustanka 1804-1806*, s. 181-182.
147 Lyubitsa Kandiç, *Skupštine u sistemu vlasti države Prvog ustanka (1804-1813)*, [Birinci İsyanın Devlet Yönetim Sisteminde *Skupština*'lar], Belgrad, 1963, s. 38.
148 Kandiç, *age*, s. 39; Dragoslav Yankoviç, *Srpska država Prvog ustanka* [Birinci İsyanın Sırp Devleti], Belgrad, 1984, s. 93. Vasa Çubriloviç'e göre isyan, Sırp toplum hayatındaki aktörlerin konumlarını değiştirmiş ve knezler ile haydut-harambaşı hizipleri arasında politik bir çatışma uç vermiş, çatışmadan haydut-harambaşı grubu galip çıkmıştır. Ama aynı zamanda bu grup içinde de çekişmeler yaşanmıştır. Kara Yorgi, sert yönetimi sayesinde bu grup üzerindeki askeri ve politik otoritesini kurmuştur. İsyanın her aşamasında bu merkezi otoriteye karşı muhalefet söz konusu olmakla birlikte sonuçta kazanan Kara Yorgi olmuş, isyanın başlarında Şumadiya bölgesinin reisiyken zamanla bütün isyanın lideri haline gelmiştir. Çubriloviç bu gelişmeyi askeri monarşinin doğuşu olarak nitelendirmektedir: *Istorija političke misli u Srbiji XIX Veka*, s. 70-74.
149 Vukiçeviç, *age*, s. 238. İpsilanti İstanbul'a gönderdiği tahriratta ise Sırp sergerdelerinin niyetlerini öğrenmek ve padişaha arz etmek üzere adamlar göndermekte olduğunu bildirmekteydi. BOA, HAT, 5557 25 Zilkâde 1219/19 Şubat 1805.
150 Arseniyeviç, *age*, s. 165-166; R. Peroviç, *age*, s. 122-125.
151 Karaciç, *age*, s. 111. Nenadoviç bu mahzara Babıâli Kara Yorgi'nin zorla diğer knezlere imzalattığı şeklinde bir şüpheye kapılmaması için ismini birinci sıraya koymadıklarını söylüyor. Gerçekten de bu mahzarda Kara Yorgi'nin ismi orta sıralardadır: *age*, s. 141.
152 Vukiçeviç, *age*, s. 241-242; Graçev-Danilova, *age*, s. 118.
153 Yakşiç, *age*, s. 45.
154 BOA, HAT, 5466 11 Ramazan 1219/14 Aralık 1804.
155 BOA, HAT, 5415 3 Muharrem 1220/13 Nisan 1805. Ayrıca bkz. Georgi Balaşçev, *Neizdati turski dokumenti o srpskom ustanku 1805 i 1813 godine* [Birinci Sırp İsyanı ile İlgili Yayımlanmamış Türk Belgeleri, 1805-1813], Belgrad, 1905, s. 11.
156 BOA, HAT, 2748 tt. Nisan 1805; HAT, 3944 tt. Nisan 1805; HAT, 3948 tt. Nisan 1805; Müh. Def. 222, s, 191 Evasıt-ı Safer 1220/10-20 Mayıs 1805.
157 Vukiçeviç, *age*, s. 263; Graçev-Danilova, *age*, s. 141.
158 BOA, HAT, 5424 tt. Mayıs-Haziran 1805.
159 İviç, *age*, s. 140; Graçev-Danilova, *age*, s. 142.
160 BOA, HAT, 5537-B 13 C.evvel 1220/9 Ağustos 1805.
161 BOA, HAT, 5418-B 5 C.evvel 1220/1 Ağustos 1805.
162 M. Corceviç, *age*, s. 218.

163 BOA, HAT, 5537-A tt. Temmuz 1804.

164 BOA, HAT, 5579 tt. Ağustos 1805. Esas itibariyle Alacahisar'da daha önce zahire toplanmıştı. Ancak Alacahisar mutasarrıfı Şehsuvar Paşa, zahireyi gerekli şekilde koruyamamış çürümesine sebep olmuştu. BOA, HAT, 3974-C tt. Ağustos 1805.

165 M. Corceviç, *age*, s. 222.

166 Cephede bu gelişmeler yaşanırken, İstanbul'da Rus elçisi, Sırplara birtakım imtiyazlar elde etmek için uğraşıyor ve peşinde olduğu ittifak antlaşmasına Rusya'nın bütün Ortodoks Hıristiyanlar üzerinde himaye hakkını ekletmek istiyordu. Osmanlı İmparatorluğu böyle bir maddeyi kesinlikle kabul etmeyeceğini Rusya'ya bildirince bu imparatorluğu kaybederek Fransa'nın elini güçlendirme riskini göze alamayan İtalinski bu madde üzerindeki ısrarından vazgeçti. Ancak 24 Eylül 1805'te Osmanlı-Rus ittifakının yenilenmesine muvaffak oldu: Cevdet, *age*, c. 8, s. 31-32. 10'u gizli olmak üzere toplam 25 maddeden mürekkep olan bu ittifak antlaşması 31 Ekim 1805 Sultan Selim tarafından tasdik edildi. Antlaşmanın esas gayesi Rusya'nın Fransa tehdidine karşı Korfu'ya Boğazlar üzerinden askeri birlik göndermesini sağlamaktı. Bu husus o kadar önem arz etmiştir ki Çartoriyski İtalinski'ye bu ittifak antlaşmasının imzalanmasını tehlikeye atacak bütün davranışlardan uzak durması emrini göndermiştir. J. Hurewitz, "The Background of Russia's Claims to the Turkish Straits" *Belleten*, c. 28/111, 1964, s. 481. Gizli antlaşmanın 4. maddesi Rusya'ya Boğazlar'dan geçiş hakkını tanımaktadır: Erim, *age*, s. 229.

167 BOA, HAT, 3952 29 Şaban 1220/22 Kasım 1805; HAT, 3922 29 Şaban 1220/22 Kasım 1805. Ayrıca Graçev-Danilova, *age*, s. 158-159. Asiler, bu sırada Pazvandoğlu ile çok iyi geçiniyorlardı. Hatta Pazvandoğlu Kara Yorgi'ye kürk ve kalpak göndermişti. Bkz. BOA, HAT, 5490 25 Ramazan 1220/17 Aralık 1805. Şüphesiz Pazvandoğlu'nun bu siyaseti gütmesindeki temel sebep isyanın Vidin'e sıçramasına önlemekti.

168 BOA, HAT, 5518 11 Şevval 1220/2 Ocak 1806.

169 Semendire Belgrad'ın alınmasına kadar asilerin merkezi oldu. Belgrad'ın alınması ve Sovyet'in oraya taşınmasının ardından Semendire siyasi-diplomatik önemini yitirmekle birlikte sahip olduğu coğrafi konumdan dolayı askeri-stratejik ehemmiyetini muhafaza etti. Geniş bilgi için bkz. Leontiye Pavloviç, "Smederevo u vreme Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Semendire], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983.

170 Asilere böyle bir teşkilat kurmalarını Adam Çartoriyski Sırp heyeti Petersburg'da bulunduğu sırada önermişti: Nenadoviç, *age*, s. 180. Sovyet'in ilk başkanı Mateya Nenadoviç ve genel sekreteri ise Boya Gruyoviç oldu. Asıl ismi Todor Filipoviç olan Gruyoviç, Krakov Üniversitesi'nde hukuk profesörü olarak görev yaparken Sırp heyetinin Rusya seyahati sırasında onlarla tanınışmış ve milliyetçi duygularının etkisi altında üniversitedeki görevini bırakarak Sırbistan'a gelmişti: Alex Dragnich, "Political Organization of Karadjordje's Serbia" ed. Wayne Vucinich, *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 345. Bu teşkilatın otoritesini sınırlayacağını iyi bilen Kara Yorgi bir ara toplantıda silahını çekip ağır küfürler savurarak "Sıcak odada oturup ahkâm kesmek kolay! Yarın Türkler gelir saldırırsa ben sizi o zaman görürüm!" diyerek toplantıyı sabote etmek istemiş, ancak Yanko Katiç onu zorlukla teskin etmiştir: Karaciç, *age*, s. 133. Kara Yorgi bu tür sinir krizlerini zaman zaman geçirmekteydi.

171 Sırpların askeri organizasyonları şu şekilde gelişmiştir: İsyanın başlarında Kara Yorgi ve diğer voyvodaların çevresinde *momci* denilen otuz kırk kişilik birlikler bulunuyordu. Kara Yorgi'nin dört bölükbaşının komutasında 40 kişilik bir momci birliği vardı. Bunlara isyanın başlarında herhangi bir ücret ödenmiyordu. Ancak bu durumdan rahatsız olup bir ara Kara Yorgi'yi terk edip evlerine dönmüşlerdi. Daha sonra aylık 60 kuruş maaş bağlanmasıyla tekrar Kara Yorgi'nin hizmetine girmişlerdi. Asi reislerinin maiyyetinde olan ikinci grup askeri birlikler *becâri* ismiyle anılmaktadır. Bekârlar para karşılığı muhtelif bölgelerden gelip isyana katılmaktaydılar. 1807'den sonra asi birlikleri içindeki sayıları artmış olmakla birlikte isyanın hemen başında da bu bekârlara tesadüf edilmektedir. Bunlara ücret olarak *ajluk* adı altında ortalama 15 kuruş ödenmekteydi. Düzenli ordunun kurulması ise 1808'in sonlarında gerçeklemiştir. Rusya'nın Sırpların düzenli ordu kurmalarında çok önemli yardımları olmuştur. 1809'un başlarında Kara Yorgi, bütün nahiyeleri 250 kişilik birer birlik kurmaları emrini vermiş, bunlara komutanlık edecek kişilerin bilhassa 1788-91 Osmanlı-Avusturya savaşına katılan *kapetanlardan* seçilmesini istemişti. Düzenli ordu ancak 1811'den sonra gelişme göstermiştir: Milenko Vukiçeviç, *Iz vojnih ustanova Karađorđeva vremena* [Kara Yorgi Devrinin Askerî Kurumlarından], Belgrad, s. 148-170. Asilerin askeri strateji ve organizasyonları hakkında ayrıca bkz. Yovan Mişkoviç, "Srpska vojska i vojevanje za vreme ustanaka od 1804-1815. god" [İsyanlar Zamanında Sırp Ordusu ve Savaşları 1804-1815], *SKA*, XLVII, 1895. Milorad Kolariç, "Problem naoružanja za vreme Prvog ustanka i Karađorđeva topolovinica u Beogradu" [Birinci İsyanda Silahlanma Problemi ve Kara Yorgi'nin Belgrad'daki Tophanesi], *IG*, c. 4, 1949; Goyko Desnitsa, "Vojna reforma u ustaničkoj Srbiji 1808.godine" [1808'de Asi Sırbistan'da Askerî Reform], *VG*, I, 1970; Miroslav Corceviç, "Vojna i vojna-politička iskustva srpskog ustanka" [Sırp İsyanının Askerî ve Askerî-Politik Tecrübesi], *IG*, c. 1, 1948; Gavro Şkrivaniç, "The Armed Forces in Karadjordje's Serbia" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982; Savo Skoko, "Karađorđevi ratni početni operacijski planovi" [Kara Yorgi'nin Savaş Operasyonu Planları], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983; 1994; Jivota Markoviç, "Vojna organizacija u Srbiji u doba Prvog srpskog ustanka s osvrtom na užički kraj" [Sırbistan'da Birinci Sırp İsyanı Devrinde Uziçe Bölgesinde Askeri Organizasyon], *UZ*, c. 23, 1994; Miliç Miliçeviç, "Snabdevanje i isplata oružja i vojne opreme tokom srpskog ustanka" [Sırp İsyanı Boyunca Silah ve Askeri Ekipman Temini ve Ücretinin Ödenmesi], *IAVG*, c. 31, 1997. Asilerin silah ve giyim kuşamları için bkz. Pavle Vasiç, "Nošnja i oružje za vreme prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Zamanında Kıyafet ve Silahlar], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983.

172 Vukiçeviç, *Karađorđe II (1804-1807)*, s. 302-303.

173 Vukiçeviç, *age*, s. 308.

174 Shaw, *Between Old and New The Ottoman Empire under Sultan Selim III 1789-1807*, s. 335.

175 Shaw, *age*, s. 335.

176 Çedomily Miyatoviç, "Prepisi iz zvaničnih i poverljivih izveštaja engleske ambasade u Carigradu od godine 1804 do godine 1814" [İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğinin Gizli ve Resmi Raporlarından Dokümanlar 1804-1814], *Spomenik Kraljevske Akademije*, c. 54, 1922, s. 49.

177 Câbi Ömer Efendi, *age.*, c. 1, s. 121; Börekçi, *age*, s. 71.

178 BOA, HAT, 5529 3 Ramazan 1220/25 Aralık 1805.

179 BOA, Müh. Def. 223, s. 100 10 Zilkâde 1220/30 Ocak 1806.
180 Kemura, age, s. 62-63; Balaşçev, *age*, s. 15.
181 BOA, HAT, 14524 tt. Mart 1806.
182 BOA, HAT, 16134-A tt. Mart 1806.
183 R. Peroviç, *age*, s. 149-54.
184 Asım, *age*, s. 153; Cevdet, *age*, s. 71-72.
185 Asım, *age*, s. 153; Cevdet, *age*, s. 71-72.
186 Avusturya ve Rusya daha bu teklifleri yapmadan önce Osmanlı hükümeti ne cevap verileceğini kararlaştırmıştı. Reis Efendi'ye Avusturya elçisinin Sırplarla ilgili bir görüşme isteği olursa bunun Osmanlı'nın iç işidir diyerek önüne geçmesi konusunda padişahın kesin emri bulunuyordu: BOA, HAT, 14621 tt. Mart 1806.
187 Graçev-Danilova, *age*, s. 231.
188 BOA, HAT, 5558 18 Şaban 1220/11 Kasım 1805.
189 BOA, HAT,5532-M 3 Zilhicce 1220/22 Şubat 1806.
190 BOA, HAT, 5532 5 Muharrem 1221/25 Mart 1806, HAT, 5531-N 18 Safer 1221/7 Mayıs 1806. Semendire sancağının güneyinde yer alan bölgede asiler ile Osmanlılar arasında çatışmaların seyri hakkında geniş bilgi için bkz. Bogumil Hrabak, "Srpski ustanci i novopazarski sandžak (Raška) 1804-1813. godine" [Sırp Asiler ve Yeni Pazar Sancağı (Raşka) 1804-1813], *IČ*, c. 40-41, 1993-1994.
191 BOA, HAT 5531 6 R.evvel 1221/24 Mayıs 1806; Kemura, *age*, s. 74-75; 80
192 D. Vuksan, "Građa za istoriju i folklor Petar I i Karađorđe" [Tarih ve Folklor İçin Kaynaklar, I. Petar ve Kara Yorgi], *Zapisi*, c. 2, s. 107-110, Vukiçeviç, *age*, s. 368-369.
193 BOA, HAT, 5531-R 1 M 1221/21 Mart 1806.
194 BOA, HAT, 5531-H tt. Nisan 1806.
195 BOA, HAT, 52140 4 Safer 1221/23 Nisan 1806.
196 Cevdet, *age*, s. 61.
197 BOA, HAT,14443 tt. Mayıs 1806; Asım, *age*, s. 102.
198 Kemura, *age*, s. 82.
199 BOA, HAT 5372 23 C.evvel 1221/8 Ağustos 1806; HAT, 5496 30 C.evvel 1221/15 Ağustos 1806.
200 Yovo Toşkoviç, *Odnosi između Bosne i Srbije 1805-6 i boj na Mišaru*, [1805-1806'da Bosna ve Sırbistan Arasındaki İlişkiler ve Mişar Muharebesi], Subotica, 1927, s. 119-122.
201 Vukiçeviç, *age*, s. 391.
202 Kemura, age, s. 88; Toşkoviç, *age*, s. 145-146.
203 Deligrad asilerin sancaktaki büyük siperle (*Šanac*)tahkim ettikleri en sağlam savunma hattıydı: Miodrag Mitroviç, "Dva priloga iz istorije prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Tarihinden İki Veri], *VRG*, c. 4, 1968, s. 425.
204 BOA, HAT 5586 tt. Eylül 1806; Asım, *age*, s. 155; Cevdet, *age*, s. 72
205 Edirne Vak'ası, III. Selim'in düşüşünün önemli safhalarından birini teşkil eder. Bu hadisenin temelinde III. Selim'in Rumeli'de Nizam-ı Cedid ordusunu teşkil etme arzusuna duyulan tepki yatar. Nizam-ı Cedid muhalifi Sadrazam Hafız İsmail Paşa, Makedonya, Bulgaristan ve Trakya'ya kadar yayılmış bulunan Tirsinikli İsmail Ağa'yla Nizam-ı Cedid ordusunun Rumeli'ye geçişini engellemek üzere anlaştı. Bu ittifaka Şehzade Mustafa'nın taraftarları ve yeniçeriler de katıldılar. Ni-

zam-ı Cedid ordusu Kadı Abdurrahman Paşa komutasında Üsküdar'dan hareket etti. Bu arada Sadrazam İsmail Rumeli tarafına adamlar gönderip gelen bu ordunun Nizam-ı Cedid muhaliflerini kılıçtan geçirmek için görevlendirildiği şayiasını yaydırdı. Trakya'da tam bir kargaşa hüküm sürmeye başladı. Kadı Paşa Silivri'den öte tarafa geçemedi. Kadı Paşa, asileri süratle tedip etmeye taraftar idiyse de Sultan III. Selim buna izin vermedi ve Kadı Paşa'nın İstanbul'a dönmesini emretti. Sultanın bu kararı yıllardan beri uğraştığı ıslahatların büyük yara almasına yol açtı. Edirne Vaka'sı, ikinci Edirne Vaka'sı diye de bilinir: Cevdet, *age*, s. 61-63; Eren, "Selim III" s. 453; Shaw, *age*, s. 345-351.

206 BOA, HAT 5544 tt Ağustos 1806.

207 Vukiçeviç, *age*, s. 415. Bu antlaşmadan Maretiç de bahsetmektedir: *age*, s. 151. Onun verdiği tarih Temmuz 1807'dir ve Rus General İsayev'in de antlaşmaya imza attığını bildirmektedir. Ancak henüz Osmanlı-Rus savaşı başlamadığı için bu tarihte olması mümkün değildir. Biz Osmanlı Arşivi'nde böyle bir antlaşmaya ya da bununla ilgili herhangi bir kayda tesadüf edemedik. Ancak İbrahim Paşa'nın bölgeden aniden ayrılması akla böyle bir ateşkesin yapılmış olduğunu getiriyor.

Dördüncü Bölüm

1 Lawrance P. Meriage, "The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question" *SR*, c. 37, 1978, s. 426; Milosavlyeviç, *age*, s. 625; Dostjan, *age*, s. 103.

2 Anderson, *age*, s. 55.

3 Cevdet, *age*, s. 56.

4 Meriage, *age*, s. 424.

5 Petar Popoviç, *Francusko-srpski odnosi za vreme Prvog ustanka* [Birinci İsyan Zamanında Fransız-Sırp İlişkileri], Belgrad, 1933, s. 24.

6 Cevdet, *age*, s. 74; Enver Ziya Karal, "The Ottoman Empire and the Serbian Uprising 1807-1813" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 211.

7 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın 16. ve Aynalıkavak Tenkihnamesi'nin 7. maddeleri Rusya'ya Memleketeyn'in statüsünde söz hakkı tanınmıştı. 1784 tarihli Eflak ve Boğdan memleketlerine dair senet denilen ve Rusya ve Avusturya elçilerinin takrirlerine cevaben yazılan vesikada voyvodaların tahkik olunmuş töhmetleri vuku bulmadıkça azlolunmayacakları karara bağlanmıştı: Akçura, *age*, s. 107-109.

8 Cevdet, *age*, s. 76-77.

9 Shaw, *age*, s. 352-353; Jorga, *age*, s. 146-146.

10 Milorad Ekmeçiç bu galibiyetlerin asilere "bağımsızlık" için mücadele etme bilinci kazandırdığını kaydetmektedir: "Godina 1806. u srpskoj revoluciji" [Sırp İhtilâlinde 1806 Yılı], *Boj na Mišaru 190 godine kasnije*, *Šabac*, 1997, s. 49.

11 BOA, HAT, 5382 tt. Ağustos 1806.

12 BOA, HAT, 5382 tt. Ağustos 1806.

13 BOA, HAT, 5508 tt. Ağustos 1806; Cev. Har. 3659 3 C.ahir 1221/18 Ağustos 1806; Ayrıca bkz. Börekçi, *age*, s. 81-82.

14 BOA, HAT, 5542 tt. Ağustos-Eylül 1806.

15 BOA, Cev. Dah. 9146 21 C.ahir 1221/5 Eylül 1806; HAT, 5407 11 Şaban 1221/24 Ekim 1806.

16 BOA, HAT, 5520 tt. Kasım-Aralık 1806.

17 BOA, HAT, 5409 17 Şevval 1221/28 Aralık 1806.

18 BOA, HAT, 5512 tt. Aralık 1806.

19 Vukiçeviç, *age*, s. 436.

20 BOA, HAT 5562-C 29 Şevval 1221/9 Ocak 1807; HAT 5501 6 Zilkâde 1221/15 Ocak 1807.

21 BOA, HAT, 5562-D 28 Şevval 1221/8 Ocak 1807.

22 Vukiçeviç, *age*, s. 446.

23 Vukiçeviç, *age*, s. 447-448.

24 BOA, HAT, 5486 tt. Ocak 1807.

25 Milosavlyeviç, *age*, s. 632.

26 Paxton, *age*, s. 56; Meriage, *Russia and The First Serbian Insurrection*, s. 123.

27 Yakşiç, *age*, s. 77.

28 Vukiçeviç, *age*, s. 461-462; Aleksiya Yelaçiç, *Rusija i Balkan 866-1940* [Rusya ve Balkan 866-1940], Belgrad, 1936, s. 47; Wayne S. Vucinich, "Russia and First Serbian Uprising, 1807-1809" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 103; Meriage, *Russia and The First Serbian Insurrection*, s. 130.

29 Kandiç, *age*, s. 52-53; Vladimir Stoyançeviç, "Srpsko-ruska saradnja na terenu istočne Srbije 1807-1812" [Doğu Sırbistan Sahasında Sırp-Rus İşbirliği 1807-1812], (ed.Vasa Çubriloviç), *Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme Prvog srpskog ustanka 1804-1813*, Belgrad, 1983, s. 370.

30 Belgradî Raşid, *age*, s. 40.

31 BOA, HAT, 5460-F 14 Muharrem 1222/24 Mart 1807; HAT, 5480 14 Muharrem 1222/24 Mart 1807; HAT, 5444 16 Muharrem 1222/26 Mart 1807; Belgradî Raşid, *age*, s. 41. Kara Yorgi bu hadiseden sonra Avusturya tarafına gönderdiği mektupta katliama bahane bulmak için Süleyman Paşa'nın Babıâli'nin emrine muhalefet ederek kaleyi teslime yanaşmadığını, daha sonra Bosna ve Vidin paşalarına Sırplar üzerine dört bir yandan saldırmalarını isteyen mektuplar gönderdiğini öne sürmüştür. Kara Yorgi bu mektupların kendileri tarafından ele geçirildiğini, paşaya sual ettiklerinde bu mektupları gönderdiğini kabul ettiğini ve bu yüzden paşayı kaleden çıkardıklarını belirtmiştir. Kara Yorgi'ye göre katliam ise şöyle gerçekleşmiştir: Paşa ve kapı halkı kaleden ayrıldıktan sonra hadisenin vuku bulduğu yere geldiler. Kapı halkı, burada bekleyen şakileri kaçırtmak için hücum ettiler. Bundan korkan şakiler de paşa ve kapı halkını öldürdüler. BOA, İbnülemin Hariciye 1760 tt. Mart 1807.

32 BOA, HAT, 7282 11 Muharrem 1222/21 Mart 1807;Belgradî Raşid, *age*, s. 42; Vukiçeviç, *age*, s. 468; Ranke, *age*, s. 107; *Srpska revolucija*, s. 97; Maretiç, *age*, s. 137. Sırplar bu katliamda işi gebe kadınların karınlarını yarıp çocuklarını çıkarmaya kadar götürmüşlerdi: Cevdet, *age*, c. 9, s. 130. Bu kanlı hadise Balkanlar'da Müslüman ahaliye 19. yüzyıl boyunca çeşitli zaman ve yerlerde yapılacak katliamların ilk örneğini teşkil eder. Bu tedhiş ortamından Yahudiler de payını almıştır: Belgrad'daki Yahudiler şehirden sürülmüştür. Bunlar Sirem ve Zemun üzerinden Bosna'ya geçmişlerdir Maretiç, *age*, s. 138. Kara Yorgi bu katliamdan sonra Bogomillerden kalan bir tanesi hariç bütün camilerin yıkılması emrini vermiş, metropolit Leontiye ve papazlar kilisede Belgrad'ı kutsal su ile takdis etmişlerdir: Novakoviç, "Ičkov mir, pokušaj neposrednog izmirenja Srbije i

Turske 1806-1807," s. 179.

33 Karaciç, *age*, s. 146.

34 Maretiç, *age*, s. 143.

35 BOA, HAT, 5480 14 Muharrem 1222/24 Mart 1807.

36 Kemura, *age*, s. 114; 118; Karal, *age*, s. 210.

37 BOA, HAT, 5469tt. Mart 1807; HAT, 5528 tt. Mart 1807.

38 Cevdet, *age*, c. 8, s. 72.

39 Bu saldırının detayları için bkz. Cevdet, *age*, s. 109-111; Hafiz Mehmed Efendi, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, (yay. Kemal Beydilli), İstanbul, 2001, s. 103; Mustafa Necib, *Sultan Selim-i Salis Asrı Vekayii*, İstanbul, 1270, s. 17-21; Jorga, *age*, s. 148-151; Shaw, *age*, s. 358.

40 Mustafa Necib, *age*, s. 21, 27.

41 Shaw, *age*, s. 361.

42 BOA, HAT, 5502 tt. Nisan 1807; HAT, 5437 11 R.evvel 1222/19 Mayıs 1807

43 Vladimir Stoyançeviç, *Jugoistočna Srbija u XIX Veku (1804-1878)* [XIX. Yüzyılda (1804-1878) Güneydoğu Sırbistan], Belgrad, 1996, s. 19.

44 Börekçi, *age*, s. 75-76.

45 Cevdet, *age*, s. 105.

46 Shaw, *age*, s. 355; 362; Stoyançeviç, "Srpsko-ruska saradnja na terenu istočne Srbije 1807-1812" s. 373.

47 M. Corceviç, "Karakter srpsko-ruskog ratnog saveza 1807-1812" [Rus-Sırp Savaş İttifakının Karakteri 1807-1812], *VG*, c. 5, 1954, s. 113; Vucinich, *age*, s. 107.

48 S. Gavriloviç, "Seljački pokret u Sremu u doba Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Devrinde Sirem'de Köylü Hareketleri], *ZMS*, c. 7, 1954, s. 10-24 ve *Vojvodina i Srbija u vreme Prvog ustanka* [Birinci İsyan Zamanında Voyvodina ve Sırbistan], Novi Sad, 1974, s. 85-91.

49 R. Peroviç, *age*, s. 268-269; Karal, *age*, s. 213.

50 V. Corceviç, *age*, s. 598. Rusya müteaddit defalar belirtildiği gibi, Sırplara sürekli para yardımında bulunuyorlardı. Mayıs 1805'te 3.000 duka, Eylül 1805'te 3.000 duka, Aralık 1806'da 13.000 duka, Mart 1808'de 5.000 duka, Haziran 1807'de 5.000 duka, Ağustos 1807'de 5.000 duka göndermiştir. İsyan boyunca 1812'ye kadar bu yardımın miktarı askeri mühimmat hariç 70.000 dukadır (1 duka=8-10 kuruş). Askeri mühimmat yardımı ise 1807'nin ikinci yarısında başlamış, ilk elde 20 ton barut 10 ton kurşun Ekim 1807'de Sırp asilere teslim edilmiştir; Vukiçeviç, *Iz vojnih ustanova Karađorđeva vremena*, s. 207-212.

51 Sırplar arasında özellikle yüksek dini görevlerin Rumlara verilmesiyle birlikte bir hoşnutsuzluk doğmuştu. Bunun yanında asiler siyasi entrikalarda mahir olan Yunanların türlü oyunlarla kendilerin kontrol etmelerinden çekinmekteydiler. Bu yüzden isyanın başında asileri teskin etmeye çalışan ama daha sonra asiler tarafına geçen Rum asıllı Metropolit Leontiye'ye hep kuşkuyla yaklaşmışlar, onun faaliyetlerini dikkatle izlemişlerdir: Cambazovski, *age*, s. 188.

52 V. Corceviç, *age*, s. 608-609; Merige, *Russia and the First Serbian Insurrection*, 1804-1813, s. 149-150. Antlaşmanın tahlili için bkz. Dragoslav Yankoviç, "Rusija i državno uređenje ustaničke Srbije" [Rusya ve Asi Sırbistan'ın Yönetim Düzenlemeleri], *Jugoslovenske zemlje i Rusija za vreme prvog srpskog ustanka 1804-1813*, Belgrad, 1983, s. 251-255.

53 29'u esas 5'i gizli maddeden oluşan antlaşmanın diğer önemli maddeleri şunlardır: Prusya'nın batı sınırları Elbe Nehri olarak tanzim edilecekti. Elbe ile Ren nehirleri arasında Napoléon'un kardeşinin tahta oturacağı Westfalya Krallığı kurulacaktı. Polonya'nın bölüşülmesinde, Prusya'nın kazanmış olduğu topraklarda Varşova Büyük Dukalığı teşkil edilecekti. Rusya, Fransa'nın İngiltere'ye karşı ilan ettiği Kıta Ablukası'na katılacaktı. Fransa, Rusya'nın Finlandiya'yı işgalini kabul edecekti: Armaoğlu, *age*, s. 66-67.

54 Karal, *age*, s. 214.

55 BOA, Name-i Hümayun Defteri, 10, s, 51 tt. Ağustos 1807.

56 BOA, Name-i Hümayun Defteri, 10, s, 51 tt. Ağustos 1807.

57 R. Peroviç, *age*, s. 292-293.

58 Stoyan Novakoviç, *Uskrs države* srpske *političko-historijska studija o Prvom srpskom ustanku 1804-1813,(1906)* [Sırp Devletinin Doğuşu, Birinci Sırp İsyanı Üzerine Politik-Tarihsel Bir İnceleme] Zagreb, 1931, s. 59.

59 BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri, 18, s, 21-22, 24.

60 Cevdet, *age*, s. 239 Mütarekeyi tasdike memur edilen General Mikhelson 30 Ağustos'ta ölmüştü. Çar, böyle bir mütarekenin Meyendorf tarafından imzalanmasını "aptallık," Dışişleri Bakanı Rumçanyev ise "gülünç" olarak nitelemiş ve çar Napolyon'un söz verdiği gibi askerini Prusya'dan çekmediği sürece Tuna'dan birliklerini çekmeyeceklerini açıklamıştı: Jorga, *age*, s. 155-156.

61 Arseniyeviç, *age*, s. 325-327.

62 Yakşiç, *age*, s. 96-98.

63 Novakoviç, *age*, s. 65.

64 V. Corceviç, *age*, s. 319.

65 Cevdet, *age*, c. 9, s. 24. Boğaza saldırısından dolayı Osmanlı İmparatorluğu İngiltere'ye savaş açmıştı. Fiilen herhangi bir cephede savaşılmamasına rağmen bu iki devlet hukuken savaştaydılar.

66 Azmi Süslü, "Osmanlı İmparatorluğu'nu Paylaşma Projeleri 1807-1812" *Belleten*, c. 47/185, 1983, s. 764-765; Yakşiç, *age*, s. 114; Karal, *age*, s. 215.

67 Voyvodalar, haydutlar, harambaşılar, bölükbaşılar ve tüccarlardan oluşan karışık bir sosyoekonomik zümreydi. Bu zümre Kara Yorgi'nin şahsında temsil edilen merkeziyetçi yapıya sürekli bir muhalefet oluşturdu: Rujitsa Guzina, "Tradicije i inovacije Prvog srpskog ustanka i njihovi odjeci na revolucionarne pokrete u Srbiji XIX i XX Veka" [Birinci Sırp İsyanının Yenilik ve Gelenekleri ve Onların XIX. ve XX. Yüzyılda Sırbistan'daki Devrimci Hareketlerdeki Akisleri], (ed. Vasa Çubriloviç), *Istorijski značaj srpske revolucije 1804. godine*, Belgrad, 1983, s. 241-242.

68 Ranke, *Srpska revolucija*, s. 108.

69 Yankoviç, O *političkim strankama u Srbiji XIX Veka* [XIX. Yüzyılda Sırbistan'da Politik Partiler Hakkında], Belgrad, 1951, s. 40; Miliç, *age*, s. 47.

70 Vuço, *age*, s. 160.

71 Kandiç, *age*, s. 59.

72 D. Yankoviç, *Srpska država Prvog ustanka*, s. 131-135.

73 Arseniyeviç, *age*, s. 472. 1811'de *Skupština* bu kararı bir kez daha tasdik etmiştir. 1808 ve 1811 kararları ile Karacorceviç hanedanın temelleri atılmıştır. Radoş Lyuşiç, "Karađorđevići" [Karacorceviçler], *Srbija 19. Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 95.

74 Osmanlı- İngiliz antlaşması İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu Fransa'ya karşı korumasını, Rusya üzerinde barış için baskı kurmasını, İngiliz gemilerinin Karadeniz'de serbest seyrüsefer yapabilmelerini içeriyordu. Antlaşmanın maddeleri için Cevdet, *age*, c. 9, s. 286-288.

75 I.S. Dostjan ve E.P. Naumov, *Pervoe Serbskoe Vosstanie 1804-1813 gg i Rosii*,II, [Birinci Sırp İsyanı 1804-1813 ve Rusya], Moskova, 1983, s. 68.

76 Cevdet, age, s. 112; Hafız Mehmed Efendi, *age*, s. 118; Kemura, age, s. 198.

77 Mehmed Ataullah Şanizade, *Şanizade Tarihi*, c. 1, İstanbul, 1290, s. 207-209; Cevdet, *age*, s. 114-115.

78 Dostjan-Naumov, *age*, s. 73.

79 Radoş Lyuşiç, "Rat za nezavisnost 1809" [Bağımsızlık İçin Savaş 1809], *VG*, 3, 1994, s. 71.

80 Dostjan-Naumov, *age*, s. 79.

81 BOA, HAT, 44753 R.ahir 1224/ Mayıs-Haziran 1809. Sırp kaynaklarında knez Stefan Sinciliç'in Türklerin eline geçmemesi için cephaneliği ateşe verdiği kaydedilmektedir. Cephaneliğin patlamasıyla Osmanlı askerleriyle birlikte 3.000 Sırp ölmüştür: Karaciç, *age*, s. 162. İstanbul'un Hollanda elçisi, Haag'a 7.000 ölü ya da esir olduğunu ve 500 kesik başın İstanbul'a gönderildiğini rapor etmişti: İvan Avakumoviç, "Ispisi iz holandskih arhiva" [Hollanda Arşivinden Belgeler], *Glasnik srpske pravoslavne crkve, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji*, 1954, s. 72.

82 Hurşid Paşa zahire sıkıntısını çözmek için Avusturya'dan zahire satın almış, ancak alınan bu zahire Sırplar tarafından Tuna yalısında gaspedilmişti. BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri, 21, s, 68-69 22 Ramazan 1224/31 Ekim 1809.

83 Dostjan-Naumov, *age*, s. 89.

84 Yakşiç, *age*, s. 131; Lyuşiç, *age*, s. 80.

85 BOA, HAT, 42132 tt. Temmuzı 809.

86 BOA, HAT, 41635-D 7 R.ahir 1224/ 22 Mayıs 1809; Şanizade, *age*, s. 220; Cevdet, *age*, s. 132.

87 BOA, Cev. Dah.10591 12 Receb 1224/23 Ağustos 1809.

88 Dostjan-Naumov, *age*, s. 116.

89 Aleksa İviç, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, VI, Belgrad, 1965, s. 348.

90 August Boppe, "Karađorđe i francuska dokumenta o odnošajima sa Napoleonom I. 1809-1814" [Kara Yorgi ve Fransız Belgelerine Göre I. Napoléon ile İlişkileri 1809-1814], *Otadžbina*, c. 19, 1888, s. 118-120; P. Popoviç, s. 1113-114.

91 9 Temmuz 1809'da Napoléon, Arşidük Karl komutasındaki Avusturya ordusunu Viyana yakınlarındaki Wagram Savaşı'nda yenmiş, bu mağlubiyetten sonra 14 Ekim'de Viyana'da imzalan barış antlaşması ile Avusturya Trieste, Istra ile Hırvatistan'ın bir kısmını Fransa'ya bırakmıştı: Armaoğlu, *age*, s. 69.

92 Boppe, *age*, s. 123.

93 Boppe, *age*, s. 123.

94 İviç, *age*, s. 331.

95 Meriage, "The First Serbian uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question" s. 432; Slavko Gavriloviç, "Avustrijska carevina i ustanička Srbija 1804-1815" [Avusturya İmparatorluğu ve Asi Sırbistan 1804-1815], (ed. Çedomir Popov), *Evropa i srpska revolucija 1804-1815*, Novi Sad, 2004, s. 182.

96 İviç, *age*, s. 463.

97 İviç, *age*, s. 538-540 Bu şartları Stürmer daha sonra Osmanlı tarafına bildirmiştir. BOA, HAT, 49469 28 Muharrem 1225/ 5 Mart 1810.

98 Meriage, *age*, s. 432.

99 BOA, HAT, 50121 2 Şaban 1224/12 Eylül 1809. Hurşid Paşa, 24 Ekim'de Kara Yorgi'yi isyandan vazgeçip sultanın itaati altına girmeye davet etti. Hurşid Paşa Kara Yorgi'nin itaati kabul etmesi durumunda kendisine ve diğer reislere bir şey yapılmayacağına dair teminat verdi: Dostjan-Naumov, *age*, s. 126.

100 Şanizade, *age*, s. 344.

101 Avusturya'nın bölgedeki siyaseti Babıâli tarafından dikkatle izlenmekteydi. Bosna valisine gönderilen bir emirde, Osmanlı İmparatorluğu'nun elan yalnızca Rusya ile savaştığı, diğer devletlerle barış içinde bulunduğu ancak Frenklere karşı bir an dahi gafletin caiz olmadığı, Avusturya ile münasebetlerin dostluk çerçevesinde cereyan etmesine rağmen son zamanlarda Fransa'ya çok toprak kaptırdığından dolayı yeni memleket zaptı sevdasına düşebileceği belirtilmekte ve İbrahim Paşa'dan Avusturya'nın bölgedeki faaliyetlerini dikkatle takip etmesi istenmekteydi. BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri,23, s, 114 27 C.evvel 1225/29 Temmuz 1810.

102 BOA, HAT, 52656 9 Zilkâde 1224/16 Aralık 1809.

103 Asiler arasındaki çatışmaların bir fırsat olarak kullanılması Avusturya tarafından da Osmanlılara tavsiye edilmekteydi. HAT, 52714-B 5 R.evvel 1225/10 Nisan 1810.

104 BOA, HAT, 44690 11 Zilhicce 1224/17 Ocak 1810. HAT, 47527 tt. Ocak-Şubat 1810. Avusturya'nın bu dönemde Sırp meselesini çözmek açısından Babıâli üzerinde önemli etkisi olduğu anlaşılıyor. O kadar ki Belgrad'a tayin edilecek muhafızın ismi üzerinde Osmanlı memurları elçi Stürmer ile müşavere etmektedirler. Bkz. BOA, HAT 46993 tt. Ocak-Şubat 1810.

105 Stürmer 24 Aralık 1809'de Viyana'ya gönderdiği raporda Belgradlı takımından kasıtla Kuşancalı Halil'in ismini vermekte ayrıca Babıâli'nin Kara Yorgi'ye sancaktan çıktığı takdirde başka bir bölgede yaşaması için imkân sağlamaya hazır olduğunu yazmaktadır: Aleksa İviç, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 7, Belgrad, 1966, s. 25.

106 BOA, HAT, 52661-A tt. Ocak-Şubat 1810 HAT, 52661-B tt. Ocak-Şubat 1810; HAT, 52661-C 9 R.evvel 1225/14 Nisan 1810.

107 BOA, K.K Mektubî Sadr-ı Âli Defteri 22, s, 54; HAT, 52661 tt. Ocak 1810.

108 Yakşiç, *age*, s. 148-149.

109 BOA, HAT, 44690-A 3 Zilhicce 1224/9 Ocak 1810.

110 BOA, HAT, 42082 3 R.evvel 1224/8Nisan 1810; HAT, 31756 9 R.evvel 1225/14 Nisan 1810; HAT, 52630 12 R.evvel 1225/17 Nisan 1810, Cev. Ask. 10050 12 R.evvel 1225/17 Nisan 1810.

111 BOA, HAT, 49254 19 R.evvel 1225/24 Nisan 1810; Börekçi, *age*, s. 104.

112 BOA, HAT, 44686-A 5 R.ahir 1225/10 Mayıs 1810; HAT, 41628-A 15 R.ahir 1225/20 Mayıs 1810; HAT, 44652-A 15 R.ahir 1225/20 Mayıs 1810.

113 BOA, HAT, 49527 tt. Mayıs-Haziran 1810; HAT, 21832 1 C.evvel 1225/ 4 Haziran 1810.

114 Meriage, *age*, s. 434.

115 Dostjan, *age*, s. 9.

116 Wayne S. Vucinich, "The Serbian Insurgents and The Russo-Turkish War of 1809-1812" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 152.

117 Cevdet, *age*, s. 143-144.

118 Rusya 1810'un sonunda İngiliz mallarına uyguladığı gümrük tarifesini düşürerek Napoléon'un Kıta Ablukası'na açıkça meydan okumuştu: William Simpson ve Martin Jones, *Europe, 1783-1914*, New York, 2000, s. 71.

119 Terziç, *age*, s. 294.

120 Milosavlyeviç, *age*, s. 634; Terziç, *age*, s. 295.

121 Yakşiç, *age*, s. 150; M. Corceviç, *Srbija u ustanku* [İsyanda Sırbistan 1804-1813], Belgrad, 1979, s. 296.

122 BOA, K.K. Mektubi Sadr-ı Âli Defteri 23, s, 43 2 R. evvel 1225/7 Nisan 1810

123 Stoyançeviç, *age*, s. 389-390.

124 BOA, HAT, 44672 15 C.ahir 1225/18 Temmuz 1810; Cev. Ask. 10095 21 C.ahir 1225/24 Temmuz 1810; HAT 44667 25 Şaban 1225/25 Eylül 1810.

125 BOA, HAT, 41553 27 C.evvel 1225/25 Haziran 1810.

126 Şanizade, *age*, s. 385; 404-405; Cevdet, *age*, s. 196-197; Kemura, *age*, s. 263-265, 268-270.

127 BOA, HAT, 42043-B, tt Kasım 1810.

128 Aleksa İviç, "Ratovanja Srbi i Turaka 1811. godine" [1811'de Sırplar ve Türkler Arasında Savaşlar], *NŽ*, XX/2, 1924, s. 335.

129 Starçeviç, *age*., s. 160.

130 BOA, HAT, 44648 3 Ramazan 1225/2 Ekim 1810.

131 BOA, HAT, 49527-A 26 Zilhicce 1225/20 Ocak 1811.

132 BOA, HAT, 44800 29 Safer 1226/25 Mart 1811.

133 BOA, HAT, 41127 26 C.ahir 1226/18 Temmuz 1811.

134 Cevdet, *age*, s. 178-180.

135 Cevdet, *age*, s. 181.

136 Ordu nazırı Osman Efendi tarafından Babıâli'ye sunulan takrirde Halil Paşa'nın öldürülmesinin asker arasında büyük moral bozukluğuna yol açtığı ve buradaki mağlubiyetlerde önemli rol oynadığı belirtmişti. BOA, HAT, 44777 10 Ramazan 1225/9 Eylül 1810.

137 Cevdet, *age*, s. 190-194.

138 Yakşiç, *age*, s. 154.

139 Şanizade, *age*, c. 2, s. 72-73; Cevdet, *age*, s. 275 ve c. 10, s. 9; Hafız Mehmed Efendi, *age*, s.148-149; Karal, *age*, s. 218-219.

140 Fehmi İsmail, "Bükreş Andlaşmasının Müzakeresi 1811-1812" *Belleten*, c. 47/181, 1982, s. 77.

141 Börekçi, *age*, s. 108.

142 İsmail, *age*, s. 88.

143 BOA, HAT, 41825-H 16 Zilhicce 12216/1 Ocak 1812.

144 Şanizade, *age*, s. 98-100; Cevdet, c. 9, s. 18-20.

145 Fehmi İsmail, daha sonra gelişen hadiselere bakarak II. Mahmud'un esasında sulh istediğini ancak bunun mesuliyetini tamamen üzerine almak istemediği için bu yolu takip ettiğini kaydetmektedir: *age*, s. 90.

146 Cevdet, *age*, c. 10, s. 25; Miyatoviç, *age*, s. 89-94.

147 Börekçi, *age*, s. 110.

148 BOA, HAT, 44418-J R.ahir 1227/14 Nisan-13 Mayıs 1812.

149 Antlaşmanın maddeleri için bkz. Şanizade, *age*, s. 119-128; Cevdet, *age*; Erim, *age*, s. 245-254.

150 BOA, HAT, 42233 tt. Mayıs 1812.

151 İsmail, *age*, s. 110.

152 Arseniyeviç, *age*, s. 907-911.

153 Bir hususun açıktan teklifinden evvel ne tesir edeceğini ve ne suretle kabul olunacağını, dolayısıyla ne düşündüğünü öğrenme, birinin mizacını yoklama.

154 Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, c. 5, s. 189.

155 Yakşiç, *age*, s. 170.

156 BOA, HAT, 45041 3 Şaban 1227/12 Ağustos 1812; Dostjan-Naumov, age, s. 261.

157 Yakşiç, *age*, s. 171.

158 Starçeviç, *age*, s. 160; Lyušić, *Vožd Karađorđe*: 386. Rus ordularının seri bir şekilde Tuna boylarından ve Sırbistan'dan çekilmelerinin temel sebebi Napoléon'a karşı savunma hattı kurmaktı. Haziranda Napoléon dünyanın o ana kadar gördüğü en büyük ordulardan biriyle (500.000) Rus steplerine doğru harekete geçmişti: Simpson-Jones, *age*, s. 71.

159 Kandiç, *age*, s. 103-104.

160 BOA, Cev. Har. 5018 Şaban 1227/10 Ağustos-7 Eylül 1812; HAT, 44731 7. R.ahir 1227/14 Eylül 1812; Cev. Har. 4213 Şevval 1227/8 Ekim-5 Kasım 1812.

161 BOA, HAT 41827 4 Ramazan 1227/11 Eylül 1812; HAT, 44650 15 Ramazan 1227/22 Eylül 1812. Lazar Arseniyeviç, Hurşid Paşa'nın Sırp asıllı olduğundan dolayı bu görüşmede Sırplara oldukça yumuşak davrandığını kaydetmektedir: *age*, s. 953. Ancak Hurşid Paşa Sırp değil Gürcü asıllıdır: Mehmed Süreyya, *age*, s. 341.

162 BOA, HAT, 44691 3 Şevval 1227/10 Ekim 1812; HAT, 41278 6 Şevval 1227/13 Ekim 1812.

163 BOA, HAT, 41728, tt. Ekim, 1812.

164 Sultan Mahmud Ruslarla yaptığı savaşta başarısız olan Laz Ahmed Paşa'yı azlederek yerine artık Osmanlı İmparatorluğu için en önemli mesele haline gelen Sırp maddesine vâkıf Hurşid Paşa'yı 10 Eylül 1812'de sadrazam tayin etmişti. Şanizade, *age*, s. 130-131; Câbî, *age*, c. 2, s. 294. Tayin tarihi olarak Hafız Mehmed Efendi ise 7 Eylül'ü verir: *age*, s. 150, 156.

165 Yakşiç, *age*, s. 179.

166 Yakşiç, *age*, s. 179.

167 Karaciç, *age*, s. 314-315.

168 Şanizade, *age*, s. 172-175.

169 BOA, K.K Mektubî Sadr-ı Âli Defteri, 34, s, 62 22 R.ahir 1228/24 Nisan 1813.

170 BOA, HAT, 44678 19 Muharrem 1228/22 Ocak 1813. Sadrazamın gönderdiği bu kaimeden aynı zamanda İstanbul'da Sırp meselesinin kimler vasıtasıyla çözüleceği üzerine Meclis-i Meşveret akdedildiğini öğreniyoruz. Bu toplantıda Tepedelenli Ali Paşa'nın isyana memur edilmesi ve muhafız olarak da Maktul Hacı Mustafa Paşa'nın oğlu Derviş Bey'in atanması gündeme gelmiştir. Hurşid Paşa bu görüşe Tepedelenli'nin Rumeli'ye çıkarsa henüz yedinde olmayan arazileri ele geçireceğini, dolayısıyla bunun yeni tehlikeler doğuracağını, bunun

ise etrafta ihtilale sebep olacağını ve Sırp maslahatının geri planda kalacağını söyleyerek karşı çıkmıştır.

171 BOA, HAT, 41932 4 Muharrem 1228/7 Ocak 1813.

172 Şanizade, *age*, s. 176-177; Cevdet, *age*, s. 108.

173 BOA, HAT, 44832-Ç tt. Nisan 1813.

174 BOA, HAT, Cev. Har. 48757 R.ahir 1228/9 Nisan 1813.

175 Dostjan-Naumov 317; 322; Karaciç, *age*, s. 316; Novakoviç, *age*, s. 142-143.

176 BOA, K.K, Amedî Kalemi Odası Defteri, 60/6, s, 76 11 R.ahir 1228/11 Haziran 1813.

177 BOA, HAT, 41642-D 30 Receb 1228/29 Temmuz 1813.

178 Sırp tarihçiler 1813'te isyanın bastırılmasını *1813 Felaketi* olarak isimlendirmişlerdir.

179 Haziran 1812'de Rus topraklarına işgale başlayan Fransız ordusu 14 Eylül'de Moskova'ya girmiş, ancak General Kutuzof karşında tutunamamıştı. Kasımda Napoléon arkasında 300.000 Fransız askerinin cesedini Rus steplerinde bırakarak çekilmek zorunda kalmıştı. 1813 baharında Rusya, Prusya, Dördüncü Koalisyon'u kurmuş, Haziran'da İngiltere ve taraf değiştiren Avusturya koalisyona dahil olmuşlardı: Simpson-Jones, *age*, s. 71-72.

180 BOA, HAT, 44699 24 C.ahir 1228/24 Haziran 1813.

181 Cunibert, *age*, s. 50; Wayne S. Vucinich, "Final Days of Karadjordje's Serbia 1812-1813" (ed. Wayne Vucinich), *The First Serbian Uprising 1804-1813*, New York, 1982, s. 235.

182 Cevdet, *age*, s. 117-118 Jorga, Molla Paşa'nın İşkodra'ya gidip orada vefat ettiğini söylüyorsa da (*age*, s. 191) Câbî İstanbul'a gelip burada 11 Ağustos'ta vefat ettiğini kaydetmektedir: *age*, s. 1003.

183 Kemura, *age*, s. 322.

184 Daha önce İbrahim Hilmi Paşa'ya müteaddit defalar Sırplar üzerine yürümesi emredilmiş, ancak paşa bu konuda oldukça yavaş hareket etmişti. BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri 23, s. 114, 139, 187. Bunun üzerine İbrahim Hilmi Paşa Bosna valiliğinden alınıp yerine sabık kethüdası Silahdar Ali Paşa 4 Haziran 1813'te tayin edilmişti. İbrahim Paşa Bosna'dan ayrılmak istemeyip ayak sürüyünce tuğları ref ve Gelibolu'da ikameti ferman olunmuştu: Câbî, *age*, s. 984-985.

185 Salih Sıdkı Mahmudkadiç, *Ustanak srbske raje, njegovo ugušenje i izbavljenje Biograda*, [Sırp Reayasının İsyanı, İsyanın Bastırılması ve Belgrad Şehrinin Kurtuluşu] (çev. Fehim Spaho), Sarayevo, 1944, s. 11, 14.

186 Aleksa İviç, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 11, Belgrad, 1977, s. 101-102.

187 BOA, HAT, 44746 18 Receb 1228/17 Temmuz 1813; 41575-A 23 Receb 1228/22 Temmuz 1813; 51025 tt. Eylül 1813; 42013 6 Şevval 1228/2 Ekim 1813; Kemura, *age*, s. 328; Mahmudkadiç, *age*, s. 21-23.

188 Ahmed Paşa 24 Mayıs 1813'te bu göreve tayin edilmiştir. BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri 34, s, 98 24 C.evvel 1228/25 Mayıs 1813.

189 BOA, HAT, 44647 7 Şaban 1228/5 Ağustos 1813; 44847 29 Şaban 1228/27 Ağustos 1813.

190 İviç, "Katastrofa Srbije 1813. godine" s. 87.

191 BOA, HAT, 44684-A tt. Ağustos 1813; 44684-B 2Ramazan 1228/29 Ağustos 1813; 44651-A tt. Ağustos-Eylül 1813; HAT 50115 tt. Ağustos-Eylül 1813; Aleksa İviç, *Spisi iz bečkih arhiva o Prvom srpskom ustanku-Quellen der Wiener Archiven zur Geschichte der serbischen Revolution*, c. 11, Belgrad, 1977, s. 148.

192 lviç, "Katastrofa Srbije 1813. godine" s. 88; Lyuşiç, *Vožd Karađorđe*, s. 420.

193 Slavko Gavriloviç, "Austrija i Srpsko-turski odnosi 1812-1813.godine" [Avusturya ve Sırp-Türk İlişkileri 1812-1813], *MSI*, c. 50, 1994, s. 20.

194 Yakşiç, *age*, s. 193. Ancak kendisi daha nisan ayında Rusya'ya yerleşmek için Çar Aleksander'dan izin istemişti: Yakşiç, *age*, s. 191.

195 Câbî, *age*, s. 1015-1016, Balaşçev, age, s. 29.

196 Starçeviç, *age*, s. 161; Lyuşiç, *age*, s. 422.

197 lviç, "Katastrofa Srbije 1813. godine" s. 88; Lyuşiç, *Vožd Karađorđe*,, s. 89.

198 lviç, *age*, s. 89.

199 lviç, *age*, s. 92; Vucinich, *age*, s. 246-247.

Beşinci Bölüm

1 BOA, HAT, 32134 9 Şevval 1228/5 Ekim 1813.

2 Mahmudkadiç, *age*, s. 57.

3 Mahmudkadiç, *age*, s. 64. Behram Paşa daha Belgrad'a ulaşır ulaşmaz ilk iş olarak bu esirlerin iadesi için Temişvar komutanına mektup yazmış ve ilk etapta 217 kişi Osmanlı askerlerine teslim edilmişti: Aleksa lviç, *Između prvog i drugog srpskog ustanka (od Semptembra 1813 do Aprila 1815. godine)* [Birinci ve İkinci Sırp İsyanı Arasında Eylül 1813'ten Nisan 1815'e Kadar], Belgrad, 1917, s. 33.

4 BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri,33, s, 19 25 Şevval 1228/21 Ekim 1813.

5 Mahmudkadiç, *age*, s. 59.

6 M. Gavriloviç, *Miloš Obrenović, I, 1813-1820* [Miloş Obrenoviç I, 1813-1820], Belgrad, 1908, s. 48; lviç, *age*, s. 40. Mahmudkadiç bundan önce Valyevo knezleri Silahdar Ali Paşa'dan aman dilediğini, Ali Paşa'nın da reayanın aman ricasını sadrazama bildirdiğini, sadrazamın verdiği emirle Valyevo reayasının amanı silahlarını teslim etmeleri şartıyla kabul edildiğini kaydediyor: *age*, s. 62-63. Mateya Nenadoviç hatıratında Silhadar Ali Paşa'ya bir arzuhal gönderdiğini kaydediyor: *age*, s. 204. Bir Osmanlı vesikasında raiyyeti kabul edenlerin *amanlarının* kabul edilmesine dair padişahın kati emrinin olduğunu görüyoruz. Bkz. BOA, K.K. Mektubî Sadr-ı Âli Defteri, 33, s, 19. Aslında bunun dışında bir siyasetin izlenmesinin bir mantığı da olamazdı. Osmanlı yönetimi için asıl olan sancakta huzur ve asayişin temini ve kendi hâkimiyetinin tesisiydi.

7 Çarhacı yürüyüş halindeki ordunun öncü vazifesini görenler hakkında kullanılır bir tabirdir. Bunlar ordunun en seçkin birliklerini teşkil ederlerdi. Çarhacıbaşı ise bu birliklerin komutasını yürüten askerler için kullanılan unvandır: Mehmed Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. 1, İstanbul, 1993, s. 327.

8 Seraskerler Belgrad'dan ayrılmadan evvel sadrazam tarafından çelenklerle taltif edilmişti: Çelenk, muharebelerde yararlılık gösteren komutanlara verilen mücevherle süslenmiş bir tür sorguçtur: Pakalın, *age*, s. 346; Şemseddin Sâmi, *Kâmus-ı Türkî*, İstanbul, 1317, s. 515. Ayrıca II. Mahmud Ali Paşa, Behram Paşa, İpsalalı Ahmed Paşa ve Süleyman Paşa'ya Belgrad ve sair kalelerin fethinde gösterdikleri yararlılıktan dolayı taltif ve takdirini bildirdi. Bkz BOA, HAT 51158 tt. Ekim 1813.

9 BOA, HAT, 45099 3 Zilhicce 1228/27 Kasım 1813.

10 BOA, HAT 29556-B 30 Zilkâde 1228/24 Kasım 1813.

11 BOA, Cev. Mal. 36 4 Muharrem 1229/27 Aralık 1813.

12 Radmila Triçkoviç, "Mülkovna imanja beogradskih Turaka 1813. godine" [1813'te Belgrad Türklerinin Mülk Varlıkları], *ZIMS*, c. 6, 1969, s. 137-138.
13 BOA, HAT 34041-P 9 Safer 1229/31 Ocak 1814.
14 BOA, HAT 34041 29 Safer 1229/20 Şubat 1814; HAT, 16909 tt. Mart 1814.
15 BOA, HAT 34041-H 3 R.evvel 1229/23 Şubat 1814.
16 BOA, HAT, 47279-B 15 Zilhicce 1228/9 Aralık 1813.
17 İviç, *age*, s. 39.
18 BOA, HAT, 45227 tt. Kasım 1813. Sultan Mahmud, sadaret kaymakamı tarafından kendisine sunulan bu telhisin üzerine "Efrenç devletlerinin hiçbirinden dostluk memul olunmaz. Dostane göründükleri maslahatlarını tervic içindir" diye yazmıştı
19 Belgrad Antlaşması'nın 18. maddesi: Tarafeyn reayasından müfsid ve asi ve bedhah olanlar iki canibden dahi kabul olunmayup bir vechile himaye olunmaya, bu makule ehl-i fesad ve çeteci ve garetci her kimin reayası olur ise olsun her kangı toprakda bulunur ise müstehik oldukları cezaları tertib oluna... Erim, *age*, s. 89-90.
20 BOA, K.K. Amedî Kalemi Odası Defteri, 60/6: 92 10 Zilkâde 1228/4 Kasım 1813.
21 Aleksa İviç, "Izbeglice iz Srbije na austriskom zemljištu godine 1813 i 1814." [Sırbistan'dan Avusturya Topraklarına Göçmenler 1813 ve 1814], *IČ*, c. 2, 1951, s. 157.
22 BOA, HAT 34041 29 Safer 1229/20 Şubat 1814.
23 BOA, HAT, 40945-A tt. Mayıs 1814.
24 BOA, HAT, 40870 tt. Mayıs 1814.
25 Vebanın yayılması Avusturya ile Sırbistan arasında birinci isyandan sonra yeniden gelişmeye başlayan ticarete çok ağır darbe vurdu. Avusturya yönetimi Tuna'dan mal geçişine yasak koydu. Geniş bilgi için bkz. Danitsa Miliç, "Austro-srpska trgovina 1813-1815 godine i pokušaj osnivanja austriskog konzulata u Srbiji" [Avusturya-Sırp Ticareti 1813-1815 ve Sırbistan'da Avusturya Konsolosluğu Kurma Teşebbüsü], *IČ*, c. 9-10, 1959.
26 Cunibert, *age*, s. 71-72.
27 Hacı Prodan, birinci isyanda Osmanlılara karşı savaşmış, isyanın bastırılmasından bir ay kadar sonra teslim olmuştu. Süleyman Paşa Hacı Prodan'ı affederek Çaçak'ta mütesellim Latif Ağa'nın emrinde reayanın elindeki silahın toplanması görevini vermişti: M. Gavriloviç, *age*, s. 87.
28 Slavko Gavriloviç, "Građa o Hacı-Prodanovoj buni 1814. godine" [Hacı Prodan İsyanı Hakkında Materyaller], *MG*, c. 16, 1987, s. 134.
29 BOA, HAT, 44735 tt. Ekim 1814; HAT, 35545 9 Zilkâde 1229/22 Kasım 1814; HAT, 51019 tt. Kasım 1814.
30 BOA, HAT, 45201 19 R.evvel 1230/1 Mart 1815; HAT, 45264 11 C.evvel 1230/21 Nisan 1815.
31 BOA, HAT, 21812-B 11 R.evvel 1230/21 Şubat 1815.
32 BOA, Cev. Mal. 36 4 Muharrem 1229/27 Aralık 1813.
33 BOA, HAT, 44996 29 C.ahir 1230/8 Haziran 1815.
34 Belgradî Raşid, *age*, s. 7.
35 Karaciç, *age*, s. 325-328.
36 Belgradî Raşid, *age*, s. 7-8;
37 BOA, HAT, 45140 21 C.evvel 1230/1 Mayıs 1815.

38 M. Gavriloviç, *age*, s. 133.

39 Karaciç, *age*, s. 341.

40 M. Gavriloviç, *age*, s. 141.

41 Sima Sarayliya Milutinoviç, *Istorija Srbije od 1813 do 1815.godine* [1813'ten 1815'e Kadar Sırbistan Tarihi], Belgrad, 1888, s. 120-123.

42 Belgradî Raşid burada Miloş'un "İşte ben işte muharebe" diyerek kendisini meydana koyup liderliği aldığını kaydeder: *age*, s. 11.

43 Karaciç, *age*, s. 348-349.

44 BOA, HAT, 45139 21 C.evvel 1230/1 Mayıs 1815; HAT, 45140 21 C.evvel 1230/1 Mayıs 1815; HAT, 45066 5 C.ahir 1230/15 Mayıs 1815.

45 BOA, HAT, 45302 23 C.evvel 1230/3 Mayıs 1815.

46 BOA, HAT, 45008-C 23 C.ahir 1230/2 Haziran 1815.

47 BOA, HAT, 44996 29 C.ahir 1230/8 Haziran 1815.

48 Hurşid Paşa 18 R.ahir 1230/30 Mart 1815'te sadrazamlıktan azledilmiş ve bir müddet sonra da Bosna valisi olarak atanmıştır. Hurşid Paşa'nın yerine ise defterdar-ı şıkk-ı evvel Mehmed Rauf Bey tayin edilmiştir: Şanizade, *age*, s. 239-240. Hurşid Paşa'nın Bosna'ya atanması sadrazam tarafından Bosna tarafındaki gaileleri bertaraf edeceği düşüncesiyle padişaha önerilmiştir. Aynı telhiste sadrazam Belgrad muhafızının da yerinin değiştirilip Selanik'e atanmasının uygun olacağını yazmıştır. Bkz. BOA, HAT, 21780 tt. Mart 1815.

49 Şanizade, *age*, s. 248.

50 BOA, HAT, 44996 29 C.ahir 1230/8 Haziran 1815.

51 BOA, HAT, 44656 29 C.ahir 1230/8 Haziran 1815.

52 BOA, HAT, 45089 7 Şaban 1230/15 Temmuz 1815.

53 Stürmer, Viyana gönderdiği raporlarda Bâbıâli'nin Avusturya'yı asilere destek verdiği şeklinde suçladığını bildirmekteydi. S. Gavriloviç, "Trgovine soli *između* Srbije i Vlaške u vreme Prvog srpskog ustanka," s. 93-94.

54 BOA, HAT, 31988 3 Receb 1230/11 Haziran 1815.

55 BOA, HAT, 45288-B 7 Receb 1230/15 Haziran 1815; Raşid, *age*, s. 12.

56 BOA, HAT, 45241 22 Ramazan 1230/28 Ağustos 1815.

57 BOA, HAT, 45241 22 Ramazan 1230/28 Ağustos 1815.

58 BOA, HAT, 45241 22 Ramazan 1230/28 Ağustos 1815. Raşid Miloş'un Hurşid Paşa'ya on kişiyi rehin bıraktığını yazmaktadır: *age*, s. 13.

59 M. Gavriloviç, *age*, s. 200.

60 S. Milutinoviç, s. 421; Karaciç, *age*, s. 378; M. Gavriloviç, *age*, s. 201.

61 BOA, HAT, 45322 tt. Eylül 1815.

62 Karaciç, *age*, s. 378; M. Gavriloviç, *age*, s. 201.

63 S. Milutinoviç, s. 422-423; M. Gavriloviç, *age*, s. 207-208.

64 BOA, HAT, 44747 23 Şevval 1230/28 Eylül 1815.

65 BOA, HAT, 44751 27 Şevval 1230/2 Ekim 1815.

66 BOA, HAT, 44721 7 Zilkâde 1230/11 Ekim 1815.

67 BOA, HAT, 45335 13 Zilkâde 1230/7 Ekim 1815.

68 Bu pusulaya nazaran ödenen cerime miktarı 13.763 kesedir. Bkz. BOA, HAT, 45335-Ç tt. Ekim 1815.

69 BOA, HAT, 45323-B tt. Ekim 1815.

70 M. Gavriloviç, *age*, s. 227.

71 Süleyman Paşa, "Ben Sırplıya itimad edemem" diyerek Belgrad'dan ayrılırken yanında yedi sekiz bin asker ve üç top götürmek istemişse de yeni bir gaileye sebep olur endişesiyle Ali Paşa bu isteği karşılamamış, ancak yanına Siroz Âyanı Yusuf Bey ve Edrine Bostancı başısını tayin etmiştir. Bkz. BOA, HAT, 44723 28 Muharrem 1231/30 Aralık 1815.

72 Börekçi, *age*, s. 139.

73 Mart 1816'da bu ofis Babıâli tarafından onaylandı. Kançılarya zamanla Miloş'un iktidarını sağlamlaşmasına hizmet eden bir merkez haline geldi. Geniş bilgi için bkz. Miryana Marinkoviç, *Turska Kancelarija Kneza Miloša Obrenovića* (1815-1839) [Knez Miloş Obrenoviç'in Türk Kançılaryası], Belgrad, 1999.

74 Karaciç, *age*, s. 383-384.

75 BOA, HAT, 44710 21 Muharrem 1231/21 Aralık 1815; Cev. Har. 2185 17 Safer 1231/18 Ocak 1816.

76 BOA, HAT, 44711 27 Muharrem 1231/29 Aralık 1815; HAT, 45122 tt. Ocak-Şubat 1816.

77 BOA, Cev. Mal. 94 R.evvel 1231/Şubat 1816.

78 Kemura, *age*, s. 382.

79 M. Gavriloviç, *age*, s. 249. Semendire sancağında timar sistemi 1830-33 arasında sadır olan fermanlara kadar baki kaldı. Bu tarihlere kadar konunun gelişimi hakkında geniş bilgi için bkz. Adam Nikoliç, "Turski spahilijuci (zijameti i timari) u Srbiji (1815-1835)" [Sırbistan'da Türk Dirlikleri (Zeamet ve Timarlar) 1815-1835], *ZMPSU*, c. 3-4, 1965.

80 1835'te tamamen ilga edilene mukataaları kadar kontrolü altında tutan Miloş, bu vesileyle büyük bir zenginliğe kavuştu. Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Adam Nikoliç, "Sultanski spahilijuci (mukade) u Srbiji (1815-1835)" [Sırbistan'da Sultan Dirlikleri (Mukataalar) 1815-1835], *ZMPSU*, c. 1, 1959.

81 Börekçi, *age*, s. 142.

82 Obrenoviçler, Miloş 1817-1839; 1858-1860, Milan 1839, Mihail 1839-1842; 1860-68; Milan 1868-1889, Aleksander 1889-1903 olmak üzere 72 yıl Sırbistan'ı yönettiler. Aleksander hariç olmak üzere hepsi sultanın beratına sahipti. Obrenoviçler Karacorceviçlerden farklı olarak çoğunlukla diplomasiyi savaşa tercih etmişlerdir. Obrenoviçler hakkında bkz. Radoş Lyuşiç, "Obrenovići" [Obrenoviçler] *Srbija 19. Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 115-119.

83 Karacorceviçler, Kara Yorgi 1804-1813, Aleksander 1842-1858, I. Petar 1903-1818 arasında Sırbistan'a hükmettiler: Lyušić, "Karađorđevići" Srbija 19. *Veka, Izabrani radovi*, Belgrad, 1994, s. 95-103

84 Lyuşiç, *Vožd Karađorđe*, s. 455.

85 Lyuşiç, *age*, s. 458.

86 D. Stranyakoviç, "Novi podaci za istoriju ustanka" [İsyan Tarihi İçin Yeni Veriler], *Glasnik srpske pravoslavne crkve, Stopedesetogodišnjica ustanka u Srbiji*, 1954, s. 30-32.

87 Lyuşiç, *age*, s. 459.

88 Lyuşiç, *age*, s. 459.

89 Lyuşiç, *age*, s. 460.

90 Duşan Lukaç, "Heterija i Karadjordje" [Heteriya ve Kara Yorgi] *Saradnja između Srba i Grka za vreme svojih oslobodilačkih pokreta 1804-1830* I Grčko-srpski simpozijum, Selanik, 1979, s. 157.

91 Lukaç, *age*, s. 157.

92 Yovan Çetkoviç, *Karađorđe i Miloš 1804-1830*, [Kara Yorgi ve Miloş 1804-1830], Belgrad, 1960, s. 242; Lyuşiç, *age*, s. 465-466.

93 M. Gavriloviç, *age*, s. 359.

94 BOA, HAT, 5473 tt. Temmuz 1817.

95 M. Gavriloviç, *age*, s. 359.

96 M. Gavriloviç, *age*, s. 360.

97 Çetkoviç, *age*, s. 242; Lyuşiç, *age*, s. 469;

98 BOA, HAT, 5473 tt. Temmuz 1817.

99 Belgradî Raşid, *age*, s. 58; Lyuşiç, *age*, s. 471.

100 Yakşiç, *age*, s. 316; Börekçi, *age*, s. 165.

101 Yakşiç, *age*, s. 322; Börekçi, *age*, s. 166.

102 Erim, *age*, s. 272.

103 Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. 2, s. 60.

104 Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfi Efendi Tarihi*, (haz. Yücel Demirel-Tamer Erdoğan) c. 2, İstanbul, 1999, s. 501.

105 Yakşiç, *age*, s. 414.

106 Sırpların otonomilerinin tarihsel seyri hakkında bir analiz için bkz. M. Corceviç, *Pitanje samouprave Srbije 1791-1830* [Sırbistan'ın Otonomi Sorunu 1791-1830], Belgrad, 1972. Sırp Knezliği'nin 1839'da Miloş'un devrilmesine kadar geçen süre içindeki tarihi, Radoş Lyuşiç tarafından doktora çalışmasında detaylı bir şekilde ele alınmıştır: *Kneževina Srbija (1830-1839)* [Sırbistan Knezliği (1830-1839)], Belgrad, 1986.

Kaynaklar Üzerine

1 Sırp isyanları ile ilgili kaynakların toplanması 1841'de kurulan *Društvo srpske slovesnosti* tarafından başlatılmıştır. Bu kurum bugünkü *Srpska Akademija Nauka i Umetnosti*'nin (Sırp Bilim ve Sanat Akademisi) çekirdeğini oluşturmuştur. Kurumun tarihi hakkında genel bir değerlendirme için bkz. Panteliç, "Prvi srpski ustanak i srpska akademija nauka" [Birinci Sırp İsyanı ve Sırp Bilim Akademisi], *Arhivist*, c. 4/12, 1954, s. 3-8.

2 Vuk Karaciç'in isyanlar ile ilgili eserlerinin değerlendirmesi için bkz. D. Peroviç, "O Vukovom radu na istoriji Prvog srpskog ustanka" [Vuk'un Birinci Sırp İsyanı Çalışması Hakkında], *ZIMS*, 5, 1968, s. 3-22. *Stoyançeviç, Srbija u ureme Prvog ustanka* [Birinci İsyan Zamanında Sırbistan], 1980, s. 269-282.

3 Yazma halindeki ikinci cilt Fatma Erten tarafından transkripsiyonu yapılarak araştırmacıların hizmetine sunulmuştur: Erten, *Vak'a-i Hayretnüma Belgradî Raşid Paşa*, 1991.

4 Radmilo Stefanoviç, "Prilog bibliografiji Prvog srpskog ustanka" [Birinci Sırp İsyanı Bibliyografyasına Katkı], *IP*, 1, 1954, s. 69-75; J. Kumanov, "Bibliografija radova o Prvom srpskom ustanku i Vojvodini "[Birinci Sırp İsyanı ve Voyvodina Çalışmaları Bibliyografyası], *ZMS*, 7, 1954, s. 198-211; Slavitsa Merenik, *Bibliogafija radova o srpskoj revoluciji* [Sırp İhtali Çalışmaları Bibliyografyası], Belgrad, 2004

Dizin

Ca

Ça

Da

Na

Balkanlar'da 19. yüzyılın ilk büyük hadisesi olan Sırp isyanları, hem Sırbistan hem de Osmanlı İmparatorluğu tarihi açısından önemli sonuçlar doğurdu. İsyanlar modern Sırp toplumunun siyasi, askeri, ekonomik ve sosyokültürel yapılarının gelişimini etkiledi. 19. yüzyıl boyunca ülkeye hükmeden Karacorceviç ve Obrenoviç hanedanları bu isyanların ürünüydü. Daha önce sınıfsal anlamda bir ayrıcalığı olmayan bu aileler, atalarının isyanlarda oynadığı rollerden dolayı Sırbistan'ın kaderini belirleyen bir konuma geldiler. Birinci isyanın lideri Kara Yorgi, modern Sırp tarihinin en meşhur siması oldu; hakkında romanlar, tiyatro oyunları yazıldı, filmler çevrildi, kahramanlıklarına türküler yakıldı. Öyle ki Sırplar arasında Kara Yorgi kültü bugün hâlâ etkisini sürdürüyor. İsyanlar, Sırp milliyetçiliğinin tarihsel zeminini oluşturdu. Asilerin önce dayılara ve onların idaresine daha sonra da doğrudan Osmanlı İmparatorluğu'na karşı mücadeleleri, Sırp tarihçiler tarafından "Türk köleliğine" karşı girişilen bir milli bağımsızlık hareketi olarak ele alındı. Sırp isyanları Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da kurduğu düzenin 19. yüzyıl boyunca ne tür tehdit ve tehlikeler altında kalacağının ilk büyük habercisiydi. 1807'den sonra devletlerarası bir nitelik kazanan isyanların meydana çıkardığı Sırp Meselesi, Şark Meselesi'nin bir parçası olarak uzun süre Osmanlıları meşgul etti ve Bükreş Antlaşması'yla devletlerarası hukuki bir metne girerek Avrupa devletlerinin Osmanlıların iç işlerine müdahale sürecini başlatan önemli etkenlerden biri oldu.

Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalışan Dr. Selim Aslantaş, 19. ve 20. yüzyıl Balkan Tarihi üzerinde araştırmalar yapıyor.

Tarih ve Coğrafya Dizisi

Kitap Yayınevi

ISBN 978-975-6051-73-3

20,-YTL